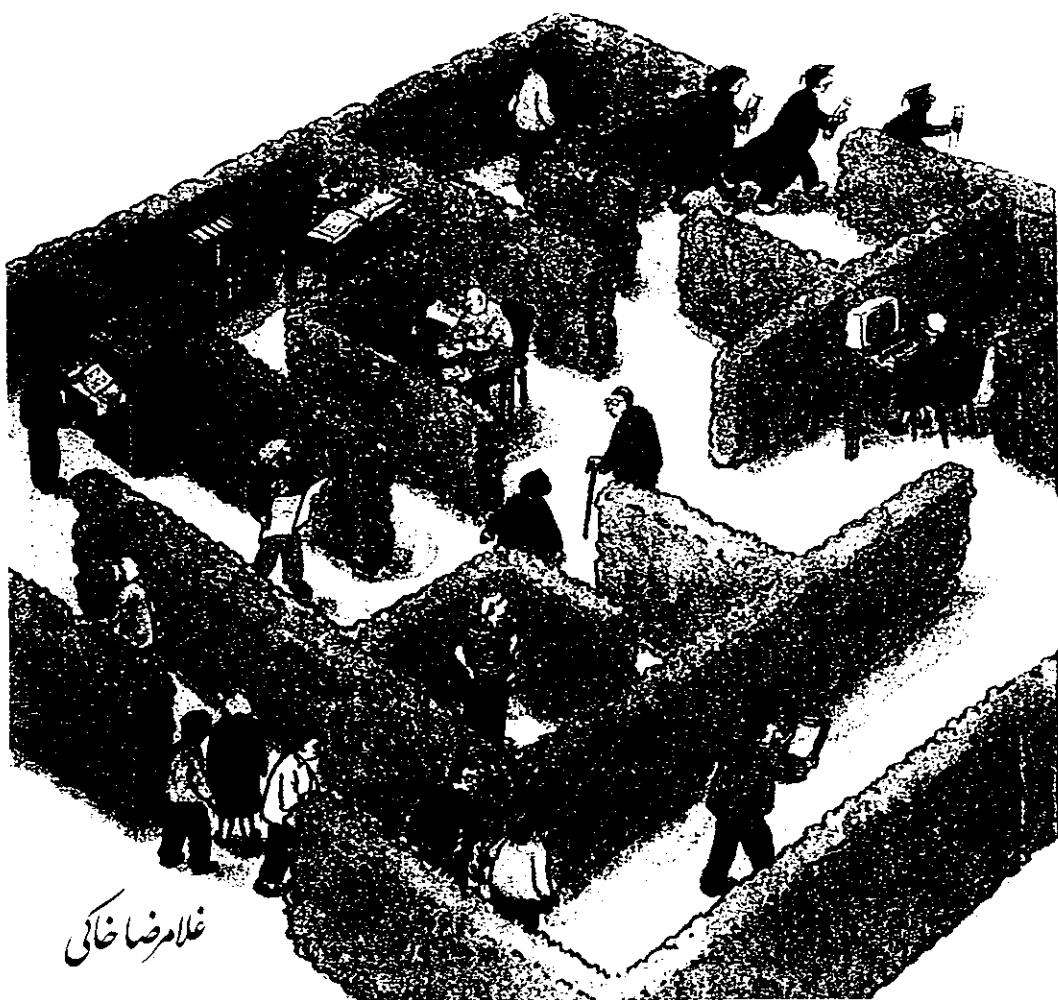

روش تحقیق

(بارویکرد پایان نامه نویسی)

روش تحقیق (بارویکرد پایان نامه نویسی)

غلامرضا خاکی

نشر فوزان

غلامرضا خاکی

برای کشورم چه کرده‌ام؟

در هر حرفه‌ای که هستید نه اجازه دهید که به بدبینی های بی حاصل
آلوده شوید و نه بگذرید که پاره ای لحظه های تأسف بار که برای هر
ملتی پیش می آید، شما را به یأس و ناامیدی بکشاند. در آرامش حاکم بر
آزمایشگاه ها و کتابخانه های تان زندگی کنید و از خود بپرسید:
برای یادگیری چه کرده‌ام؟ سپس همچنان که پیش می روید از خود
بپرسید: برای کشورم چه کرده‌ام؟...

این پرسش را آنقدر ادامه دهید تا به این احساس شادی بخش و
هیجان انگیز برسید که سهم کوچکی در پیشرفت و تعالی بشریت داشته
اید، اما بدانید هر پاداشی که زندگی به تلاش های ما بدهد یا ندهد،
هنگامی که به پایان زندگی نزدیک می شویم هر کدام از ما باید حق آن
را داشته باشیم که با صنای بلند بگوئیم:
لایم هر چه در توان داشتمام برای کشورم انجام داده‌ام!

لویی پاستور
(۱۸۲۲ - ۱۸۹۵)

فوزان

نشر فوزان

تهران، انقلاب، خ لبافی نژاد نویسیده به خ کارگر، کوچه درخشان پلاک ۲، واحد ۱

۹۱۳۸۶۰۹۲۳ - ۰۹۱۳۸۶۰۹۲۳ - ۶۶۴۰۸۵۰۱ - ۶۶۴۹۰۲۰۹

ISBN 978-600-93621-0-3

9 786009 362103

از آهابه بعد

روزی که دانش، لب آب زندگی می‌کرد

انسان، در قبیله لیلیت یک مرتع

با فلسه‌های لاجوردی، خوش بود

درست پنده فکری کرد

با بنش درخت، بنش اومی زد

منسوب شرایط شایق بود

مفهوم درشت شد

در هر کلام او، تلاطم داشت

انسان، در متن عناصر می‌خوید

نزدیک طلوع ترس، بیداری شد

اما گاهی آواز غریب رشد

در فصل ترد لذت، می‌پیمید

زانوی موج، خاک می‌شد

آن وقت، انگشت نکاح

در سنده دقیق اندوه، تنهای ماند

«سراب پیری»

فهرست کلی

بخش (I)

آنچه باید پیش از پایان نامه نویسی بدانیم

نوشتار (۱): پژوهش و جایگاه آن در مدیریت علمی و عملی

نوشتار (۲): کارکرد نظریه و اجزای آن

نوشتار (۳): تحقیق باهدف نظریه پردازی یا نظریه آزمایی؟

بخش (II)

فرآیند اجرایی و فصل بندی یک پایان نامه

فصل یکم: کلیات تحقیق

فصل دوم: پیشینه تحقیق (مروری بر ادبیات موضوع)

فصل سوم: روش شناسی (روش تحقیق)

فصل چهارم: داده‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها

فصل پنجم: یافته‌های تحقیق (نتیجه‌ها و پیشنهادها)

• منابع • پیوست‌ها • واژه‌نامه

فهرست جزئی

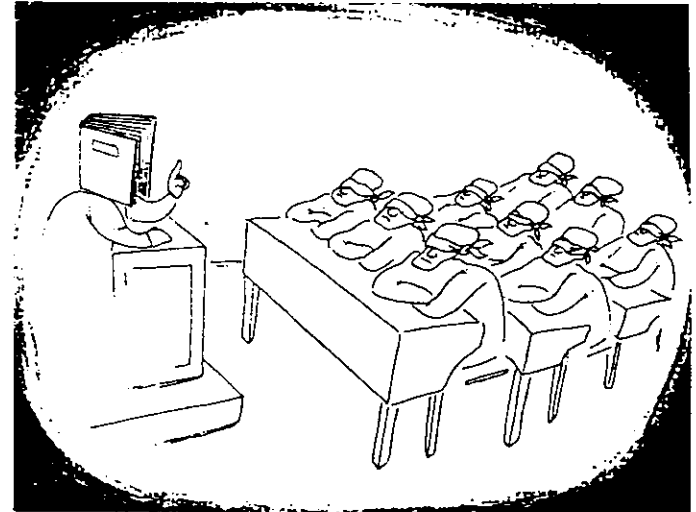
صفحه

عنوان

۱	پیشنکار
۷	سخنی با همکاران

بخش (۱): آنچه باید پیش از پایان نامه نویسی بدانیم

۱۳	نوشتار (۱): پژوهش و جایگاه آن در مدیریت علمی و عملی
۱۵	مقدمه
۱۵	انواع مهارت‌های مورد نیاز در سازمان
۱۶	قلمروهای فعالیت مدیریتی
۱۷	ضرورت پژوهش‌های سازمانی
۱۹	پژوهش سازمانی در ایران
۱۹	انواع پژوهشگران سازمانی
۲۰	محدودیت‌های پژوهش سازمانی
۲۱	تحول در مفهوم پژوهش سازمانی و سازوکارهای آن
۲۱	جایگاه تحقیق در فرآیند مدیریت علمی
۲۲	گونه‌های پژوهش در علم مدیریت
۲۳	مقایسه پژوهش‌های بنیادی و کاربردی
۲۳	رابطه پژوهش‌های بنیادی و کاربردی
۲۵	تأثیر ایدئولوژی در پژوهش
۲۷	● مفهوما، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی

«هرگز در چهره مردی که سز در کتاب دارد طراوت ندیدم»

سهراب سپهری

بخش (II): فرآیند اجرایی و فصل‌بندی یک پایان‌نامه

۸۲	رویکردهای لازم برای پایان‌نامه‌نویسی
۸۴	صفحه‌های ابتدای پایان‌نامه
۸۸	صفحه نام خداوند
۸۹	صفحه تشکر (سپاسگزاری / قدردانی)
۹۰	صفحه اهدا (تقدیم / پیشکش)
۹۱	صفحه فهرست مطالب
۹۲	صفحه فهرست شکل‌ها
۹۳	صفحه فهرست جدول‌ها
۹۴	صفحه خلاصه (چکیده)
۹۵	صفحه مقدمه (دبیاچه / پیشگفتار)
۹۷	فصل اول: کلیات تحقیق
۹۹	جایگاه فصل اول در یک پایان‌نامه
۱۰۰	اجزای تشکیل‌دهنده‌ی فصل اول پایان‌نامه
۱۰۱	(۱) مقدمه
۱۰۱	(۲) بیان مسأله‌ی اصلی (پرسش آغازی) تحقیق
۱۰۲	انواع پرسش‌های پژوهش
۱۰۴	زمینه‌های سازمانی مسأله‌خیز
۱۰۵	انواع مسایل سازمانی
۱۰۶	منابع انتخاب موضوع و مسأله تحقیق
۱۰۶	معیارهای ارزیابی مسأله‌ی تحقیق
۱۰۷	خطاهای ممکن در انتخاب مسأله
۱۰۸	بازتاب مسأله در عنوان (Topic) تحقیق
۱۰۸	ویژگی‌های عنوان تحقیق
۱۰۹	ویژگی‌های مسأله‌ی تحقیق (پرسش آغازین)
۱۰۹	مثال‌هایی از پرسش‌ها و مسأله‌های نادرست
۱۱۴	توصیه‌هایی برای انتخاب موضوع و مسأله پایان‌نامه
۱۱۶	(۳) پیشینه‌یابی علمی و عملی مسأله (موضوع) پژوهش {مروری بر ادبیات موضوع}
۱۱۶	کارکردهای پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی در تهیه طرح تحقیق
۱۱۹	(۴) اهمیت و ضرورت پژوهش

۲۹	نوشتار (۲): کارکرد نظریه و اجزای آن
۳۱	مقدمه
۳۱	نظریه (تئوری) چیست؟
۳۲	ویژگی‌های نظریه
۳۲	معیارهای ارزیابی یک نظریه
۳۳	نظریه اجتماعی و ایدئولوژی
۳۴	ایدئولوژی و نظریه‌های مدیریتی
۳۵	نقش نظریه در پژوهش
۳۵	اجزای نظریه
۴۳	ارتباط بین متغیرها
۴۴	سطوح اندازه‌گیری
۵۲	انواع تعریف‌های عملیاتی
۵۶	• مفهوم‌ها، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی
۵۷	نوشتار (۳): تحقیق، با هدف نظریه‌پردازی یا نظریه‌آزمایی؟
۵۹	مقدمه
۵۹	اهداف اصلی تحقیق
۵۹	(۱) فرآیند نظریه‌پردازی (Theory Construction/building)
۶۱	مرحله‌های نظریه‌پردازی
۶۴	(۲) فرآیند نظریه‌آزمایی (Theory Testing)
۶۴	مرحله‌های نظریه‌آزمایی
۶۶	شاخص: ابزاری برای سنجش و تبدیل مفهوم کیفی به متغیر کمی
۶۹	ویژگی‌های یک شاخص خوب
۷۰	انواع شاخص‌ها
۷۱	تأثیر ارزش‌ها بر شاخص‌ها
۷۳	* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «ناآشنایی در استراحت کردن» (D2)
۷۳	* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «ناشکیبایی در اثر بخش نبودن» (D3)
۷۴	* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «چالش‌جویی ملایم» (D4)
۷۴	* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «در پی بازخور بودن» (D5)
۷۶	نظریه‌های مدیریتی اثبات شده یا ابطال پذیر؟
۷۸	• مفهوم‌ها، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی

۱۵۷	فصل سوم: روش‌شناسی تحقیق (روش تحقیق)	۱۲۰	۵) هدف‌های پژوهش (نتایج مورد انتظار)
۱۵۹	مقدمه	۱۲۱	۶) مبانی علمی (چارچوب نظری) پژوهش
۱۵۹	اجزای روش‌شناسی پایان‌نامه	۱۲۱	خاستگاه چارچوب نظری
۱۶۱	(۱): آشنایی با جامعه آماری	۱۲۲	ویژگی‌های چارچوب نظری
۱۶۱	ضرورت آگاهی از جامعه آماری	۱۲۲	اجزای چارچوب نظری
۱۶۲	میدان، محل و عرصه	۱۲۲	کارکردهای چارچوب نظری در تحقیق
۱۶۳	(۲): نوع تحقیق	۱۲۴	۷) مدل تحلیلی (Analytical Model) پژوهش
۱۶۳	مقدمه	۱۲۵	۸) فرضیه (Hypothesis) های پژوهش
۱۶۴	انواع کلی پژوهش	۱۲۶	نقش فرضیه در پژوهش
۱۶۵	پژوهش‌های کمی و انواع آن	۱۲۶	ویژگی‌های کلی یک فرضیه خوب
۱۶۹	هدف‌های پژوهش با روش تحلیل محتوا	۱۲۷	انواع فرضیه‌ها
۱۷۱	زبان داده‌ها	۱۲۷	الف) فرضیه‌های همبستگی
۱۷۱	کاربردهای روش تحلیل محتوا	۱۲۹	ب) فرضیه‌های علی (Causal) [علت- معلولی]
۱۸۱	کدامین نوع پژوهش؟	۱۳۴	ج) فرضیه‌های توصیفی
۱۸۱	درخت تصمیم‌گیری، ابزاری برای انتخاب روش پژوهش	۱۳۵	۹) فرآیند (روش و نوع) تحقیق
۱۸۳	پژوهش‌های کیفی و انواع آن	۱۳۶	۱۰) قلمرو مکانی پژوهش (جامعه آماری)
۱۸۸	پرسش‌هایی برای جگونگی انتخاب روش پژوهش کیفی	۱۳۷	۱۱) محدوده زمانی پژوهش
۱۹۱	(۳): روش (فرآیند) تحقیق	۱۳۸	۱۲) طرح نمونه‌گیری (روش و تعیین حجم نمونه)
۱۹۱	مقدمه	۱۳۹	۱۳) شیوه‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها (اطلاعات)
۱۹۱	فرآیند تحقیق هم‌معنای روش	۱۴۰	۱۴) روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۹۲	روش علمی پژوهش چیست؟	۱۴۱	۱۵) محدودیت‌های پژوهش
۱۹۳	ویژگی‌های کلی فرآیند علمی	۱۴۲	۱۶) شرح مفهوم‌ها، اصطلاح‌ها و متغیرهای پژوهش
۱۹۴	مدیریت یک رشته، میان رشته یا فرا رشته؟	۱۴۳	● مفهوم‌ها، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی
۱۹۴	گام‌ها و مرحله‌های روش (فرآیند) تحقیق پیمایشی	۱۴۵	فصل دوم: مروری بر ادبیات و پیشینه موضوع
۱۹۷	(۴): فن‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها	۱۴۷	ضرورت پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی-عملی موضوع (مسأله)
۱۹۷	مقدمه	۱۴۷	فرآیند پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی و عملی
۱۹۸	انواع ابزارها و شیوه‌های گردآوری داده‌ها	۱۴۹	اهداف پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی در پژوهش
۱۹۹	* نکته‌های قابل توجه در متن کاوی	۱۵۰	هدف‌های پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی موضوع
۱۹۹	ویژگی‌های موضوع مشاهده	۱۵۲	فرآیند تهیه پیشینه تحقیق (فصل دوم پایان‌نامه)
۲۰۵	مقیاس‌ها	۱۵۴	معیارهایی برای ارزیابی فصل دوم
۲۰۵	انواع مقیاس‌ها	۱۵۵	● مفهوم‌ها، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی

۲۵۰	توصیه‌هایی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها.
۲۵۱	فرا رفتن از تحلیل‌های مقدماتی (متا تحلیل).
۲۵۳	تحلیل‌های آمار و کاربرد آن‌ها در پژوهش.
۲۵۷	مراحل آزمون آماری
۲۵۷	خطاها در تصمیم‌گیری
۲۵۸	تحلیل‌های کمی.
۲۶۲	شاخص‌های ویژه متغیرهای ترتیبی
۲۶۲	همبستگی‌های چندمتغیره.
۲۶۷	داده‌های کیفی
۲۶۸	مبنای تعیین سطر و ستون
۲۶۸	داده‌های ترکیبی
۲۷۰	مراحل تحلیل داده‌های ترکیبی
۲۷۲	● مفهوم‌ها، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی
۲۷۳	فصل پنجم: یافته‌های تحقیق (نتیجه‌ها و پیشنهادها)
۲۷۵	مقدمه
۲۷۵	دستاوردهای تحقیق
۲۷۷	● مفهوم‌ها، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی
۲۷۹	شیوه‌های آدرس دهی و کتاب‌شناسی
۲۹۷	کتاب‌شناسی کتاب حاضر
۳۰۳	پیوست‌ها
۳۰۴	پیوست (الف): راهنمای انتخاب تکنیک‌های آماری برای آزمون فرضیه‌ها
۳۲۱	پیوست (ب): اصول نقادی و معیارهای عمومی برای ارزیابی یک پایان‌نامه
۳۲۵	پیوست (ج): توصیه‌هایی برای دفاع موثر از پایان‌نامه
۳۲۹	پیوست (د): اشتباه‌های متداول در پایان‌نامه‌نویسی
۳۳۶	پیوست (ه): انواع مقاله و شیوه‌های مقاله‌نویسی
۳۴۶	پیوست (و): استقراء، روش شناخت علمی
۳۵۱	پیوست (ز): خطوط کلی فرآیند پژوهش‌های حسابداری
۳۵۷	واژه‌نامه

۲۱۶	طیف ترکیبی
۲۱۷	عیب‌های اصلی مقیاس‌ها
۲۱۹	(۵): طرح نمونه‌گیری
۲۱۹	مقدمه
۲۲۰	جامعه (جمعیت) آماری (Population Universe)
۲۲۰	نمونه آماری (Sample)
۲۲۰	نمونه‌گیری در پژوهش‌های کمی و کیفی
۲۲۰	رابطه نمونه با جامعه آماری
۲۲۱	فرآیند نمونه‌گیری
۲۲۱	برداشت‌ها از تصادفی بودن
۲۲۱	شیوه‌های نمونه‌گیری تصادفی
۲۲۲	انواع نمونه‌گیری هدفمند
۲۲۳	جامعه آماری و ویژگی‌های آن
۲۲۶	مقایسه روش‌های نمونه‌گیری
۲۲۷	اصول نمونه‌گیری
۲۲۷	عوامل مؤثر در تعیین حجم (اندازه) نمونه
۲۲۸	طرح نمونه‌گیری
۲۲۸	شیوه محاسبه حجم نمونه
۲۲۹	ارزیابی یافته‌های پژوهش
۲۳۱	عوامل مؤثر بر روایی
۲۳۲	روش‌های برآورد ضریب پایایی
۲۳۳	رابطه روایی و پایایی
۲۳۵	(۶): آزمون‌های آماری و شیوه‌ها و ابزارهای تجزیه و تحلیل داده‌ها
۲۳۵	مقدمه
۲۳۶	● مفهوم‌ها، پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی
۲۳۷	فصل چهارم: داده‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها
۲۳۹	مقدمه
۲۴۰	فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها (Data Analysis)
۲۴۳	کدگذاری دوباره داده‌های موجود
۲۴۳	جدول‌سازی
۲۴۷	نمودار

فهرست شکل‌ها

شکل شماره (I-1-1): رابطه مهارت‌های سه گانه مدیریت و هرم سازمانی..... ۱۶

شکل شماره (I-1-2): فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و مشاوره‌ای در قالب یک سیستم..... ۱۹

شکل شماره (I-1-3): نقش پژوهش در عملکرد سازمانی..... ۲۲

شکل شماره (I-1-4): رابطه پژوهش‌های بنیادی و کاربردی..... ۲۴

شکل شماره (I-1-5): رابطه ایدئولوژی و پژوهش..... ۲۵

شکل شماره (I-2-1): رابطه پارادایم، نظریه و روش در ایجاد شناخت علمی..... ۳۱

شکل شماره (I-2-2): رابطه بین متغیرهای مستقل، تعدیل‌گر، مداخله‌گر و وابسته..... ۴۲

شکل شماره (I-2-3): رابطه بین متغیرهای وابسته، مستقل..... ۴۳

شکل شماره (I-2-4): نمونه‌ای از یک سطح اسمی..... ۴۵

شکل شماره (I-2-5): نمونه‌ای از یک سطح ترتیبی..... ۴۶

شکل شماره (I-2-6): نمونه‌ای از یک سطح فاصله‌ای..... ۴۶

شکل شماره (I-2-7): نمونه‌ای از سطح نسبی..... ۴۷

شکل شماره (I-2-8): فضای مفهومی یک واژه..... ۵۲

شکل شماره (I-3-1): فرآیندهای نظریه‌آزمایی و نظریه‌پردازی..... ۵۹

شکل شماره (I-3-2): فرآیند نظریه‌پردازی..... ۶۰

شکل شماره (I-3-3): مفهوم‌سازی از نمره‌ها..... ۶۳

شکل شماره (I-4-4): فرآیند مفهوم‌سازی..... ۶۴

شکل شماره (I-4-5): فرآیند نظریه‌آزمایی..... ۶۵

شکل شماره (I-3-6): فرآیند عملیاتی کردن نظریه منزلت اجتماعی..... ۶۶

شکل شماره (I-3-7): مدل ارتباط بین مفهوم، بعدها، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها..... ۶۸

شکل شماره (I-3-8): بعدها، مولفه‌ها و شاخص‌های مفهوم انگیزه‌ی کسب موفقیت..... ۷۵

شکل شماره (II-1-1): جایگاه مسأله اصلی در حوزه مسأله..... ۱۰۱

شکل شماره (II-1-2): خاستگاه‌های مسأله پژوهش..... ۱۰۵

شکل شماره (II-1-3): نقش پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی اولیه..... ۱۱۷

شکل شماره (II-1-4): رابطه مثبت و کامل..... ۱۲۷

شکل شماره (II-1-5): رابطه منفی و کامل..... ۱۲۸

شکل شماره (II-1-6): رابطه مثبت و کامل کاهنده..... ۱۲۸

شکل شماره (II-1-7): رابطه منفی و غیرخطی..... ۱۲۸

شکل شماره (II-1-8): منحنی رابطه‌های غیرخطی..... ۱۲۹

شکل شماره (II-1-9): رابطه مستقیم علمی..... ۱۳۰

شکل شماره (II-1-10): رابطه غیر مستقیم علمی..... ۱۳۰

شکل شماره (II-1-11): رابطه مستقیم و غیرمستقیم علمی..... ۱۳۱

شکل شماره (II-1-12): نوع اول رابطه علمی..... ۱۳۱

شکل شماره (II-1-13): نوع دوم رابطه علمی..... ۱۳۲

شکل شماره (II-1-14): نوع سوم رابطه علمی..... ۱۳۲

شکل شماره (II-1-15): حالت‌های ویژه در رابطه‌های علمی..... ۱۳۳

شکل شماره (II-1-16): ارتباط روش‌ها با مدل و فرضیه‌ها..... ۱۳۴

شکل شماره (II-1-17): رابطه‌های میان مسأله، روش، ابزار جمع‌آوری داده‌ها..... ۱۳۵

شکل شماره (II-2-1): نقش پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی و عملی..... ۱۴۸

شکل شماره (II-2-2): فرآیند تهیه پیشینه علمی (نظری-عملی) پژوهش..... ۱۵۳

شکل شماره (II-3-1): اجزای روش‌شناسی..... ۱۶۰

شکل شماره (II-3-2): پیوستار پژوهش‌های کمی و کیفی در پژوهش..... ۱۶۵

شکل شماره (II-3-3): رابطه تحلیل محتوا و الگوی ارتباط..... ۱۶۹

شکل شماره (II-3-4): انواع طرح‌های آزمایش نه گانه..... ۱۷۷

شکل شماره (II-3-5): درخت تصمیم‌گیری برای انتخاب نوع پژوهش..... ۱۸۲

شکل شماره (II-3-6): گام‌های روش پیمایشی..... ۱۹۶

شکل شماره (II-3-7): میانگین‌های ارزیابی..... ۲۱۳

شکل شماره (II-3-8): رابطه بین جامعه و نمونه..... ۲۲۰

شکل شماره (II-3-9): روش نمونه‌گیری تصادفی ساده..... ۲۲۳

شکل شماره (II-3-10): روش نمونه‌گیری لایه‌بندی ساده..... ۲۲۴

شکل شماره (II-3-11): روش لایه‌بندی نسبی..... ۲۲۵

شکل شماره (II-3-12): نمونه‌گیری ترکیبی یا خوشه‌ای..... ۲۲۶

شکل شماره (II-3-13): مقایسه روش‌های نمونه‌گیری..... ۲۲۶

شکل شماره (II-3-14): انواع رابطه‌های بین روایی و پایایی..... ۲۳۳

شکل شماره (II-3-15): روایی و اعتبار و نیکویی برازش داده‌ها..... ۲۳۴

شکل شماره (II-4-2): فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها..... ۲۴۲

شکل شماره (II-4-3): هدف تحلیل داده‌های ترکیبی..... ۲۶۹

شکل شماره (II-4-4): مراحل تحلیل داده‌های ترکیبی..... ۲۷۱

شکل (۱-۱-پ): روش‌های قیاسی و استقرایی..... ۳۲۰

شکل شماره (۱-۵-پ): انواع مقاله..... ۳۳۷

شکل شماره (۲-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی پژوهشی..... ۳۳۸

شکل شماره (۳-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی مروری فراتحلیلی..... ۳۴۰

شکل شماره (۴-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی مروری نظری..... ۳۴۱

شکل شماره (۵-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی مروری انتقادی..... ۳۴۳

شکل شماره (۶-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی استدلالی-اجتماعی..... ۳۴۴

شکل شماره (۷-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی انتقادی-اجتماعی..... ۳۴۵

شکل شماره (۱-۶-پ): تشریح فرآیند تحقیق..... ۳۵۵

شکل شماره (I-1-1): رابطه مهارت‌های سه گانه مدیریت و هرم سازمانی..... ۱۶

شکل شماره (I-1-2): فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و مشاوره‌ای در قالب یک سیستم..... ۱۹

شکل شماره (I-1-3): نقش پژوهش در عملکرد سازمانی..... ۲۲

شکل شماره (I-1-4): رابطه پژوهش‌های بنیادی و کاربردی..... ۲۴

شکل شماره (I-1-5): رابطه ایدئولوژی و پژوهش..... ۲۵

شکل شماره (I-2-1): رابطه پارادایم، نظریه و روش در ایجاد شناخت علمی..... ۳۱

شکل شماره (I-2-2): رابطه بین متغیرهای مستقل، تعدیل‌گر، مداخله‌گر و وابسته..... ۴۲

شکل شماره (I-2-3): رابطه بین متغیرهای وابسته، مستقل..... ۴۳

شکل شماره (I-2-4): نمونه‌ای از یک سطح اسمی..... ۴۵

شکل شماره (I-2-5): نمونه‌ای از یک سطح ترتیبی..... ۴۶

شکل شماره (I-2-6): نمونه‌ای از یک سطح فاصله‌ای..... ۴۶

شکل شماره (I-2-7): نمونه‌ای از سطح نسبی..... ۴۷

شکل شماره (I-2-8): فضای مفهومی یک واژه..... ۵۲

شکل شماره (I-3-1): فرآیندهای نظریه‌آزمایی و نظریه‌پردازی..... ۵۹

شکل شماره (I-3-2): فرآیند نظریه‌پردازی..... ۶۰

شکل شماره (I-3-3): مفهوم‌سازی از نمره‌ها..... ۶۳

شکل شماره (I-4-4): فرآیند مفهوم‌سازی..... ۶۴

شکل شماره (I-4-5): فرآیند نظریه‌آزمایی..... ۶۵

شکل شماره (I-3-6): فرآیند عملیاتی کردن نظریه منزلت اجتماعی..... ۶۶

شکل شماره (I-3-7): مدل ارتباط بین مفهوم، بعدها، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها..... ۶۸

شکل شماره (I-3-8): بعدها، مولفه‌ها و شاخص‌های مفهوم انگیزه‌ی کسب موفقیت..... ۷۵

شکل شماره (II-1-1): جایگاه مسأله اصلی در حوزه مسأله..... ۱۰۱

شکل شماره (II-1-2): خاستگاه‌های مسأله پژوهش..... ۱۰۵

شکل شماره (II-1-3): نقش پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی اولیه..... ۱۱۷

شکل شماره (II-1-4): رابطه مثبت و کامل..... ۱۲۷

شکل شماره (II-1-5): رابطه منفی و کامل..... ۱۲۸

شکل شماره (II-1-6): رابطه مثبت و کامل کاهنده..... ۱۲۸

شکل شماره (II-1-7): رابطه منفی و غیرخطی..... ۱۲۸

شکل شماره (II-1-8): منحنی رابطه‌های غیرخطی..... ۱۲۹

شکل شماره (II-1-9): رابطه مستقیم علمی..... ۱۳۰

شکل شماره (II-1-10): رابطه غیر مستقیم علمی..... ۱۳۰

شکل شماره (II-1-11): رابطه مستقیم و غیرمستقیم علمی..... ۱۳۱

شکل شماره (II-1-12): نوع اول رابطه علمی..... ۱۳۱

فهرست جدول‌ها

جدول شماره (I-1-1): مقایسه پژوهش‌های بنیادی و کاربردی.....	۲۳
جدول شماره (I-3-1): مقایسه ایدئولوژی و نظریه.....	۳۴
جدول شماره (I-3-1): فرآیند تدوین نظریه‌پردازی زمینی.....	۶۲
جدول شماره (I-4-2): برخی از پژوهش‌ها درباره نظریه مازلو.....	۷۷
جدول شماره (I-4-3): برخی از پژوهش‌ها درباره نظریه هرزبرگ.....	۷۷
جدول شماره (II-1-1): هدف‌ها و پرسش‌های آنها.....	۱۰۳
جدول شماره (II-1-2): مقایسه روش‌های استقرایی با قیاسی.....	۱۳۳
جدول شماره (II-3-1): پژوهش کمی در مقایسه با پژوهش کیفی.....	۱۶۴
جدول شماره (II-3-2): مسأله‌های پژوهشی قابل بررسی با روش تحلیل محتوا.....	۱۷۰
جدول شماره (II-3-3): دسته‌بندی پژوهش‌های کیفی.....	۱۸۴
جدول شماره (II-3-4): جدول داده‌ها.....	۲۰۶
جدول شماره (II-3-5): پرسشنامه با مقیاس ترستون.....	۲۰۸
جدول شماره (L26): نمونه‌ای از طیف لیکرت.....	۲۰۹
جدول شماره (II-3-7): داده‌های طیف گاتمن.....	۲۱۲
جدول شماره (II-3-8): میانگین نمره‌ها در دو مقطع زمانی.....	۲۱۳
جدول شماره (II-3-9): عوامل مؤثر بر اعتبارهای بیرونی و درونی.....	۲۳۱
جدول شماره (II-4-1): قالب کلی جدول یک بعدی.....	۲۴۴
جدول شماره (II-4-2): قالب کلی جدول دو بعدی.....	۲۴۴
جدول شماره (II-4-3): قالبی برای جدول پیوسته.....	۲۴۵
جدول شماره (II-4-4): یک نمونه جدول سه بعدی.....	۲۴۵
جدول شماره (II-4-5): خطاها در تصمیم‌گیری.....	۲۵۸
جدول شماره (II-4-6): دسته‌بندی ضریب‌های همبستگی.....	۲۶۰
جدول شماره (II-4-7): ضریب‌های همبستگی در تحلیل‌های ناپارامتری.....	۲۶۱
جدول شماره (۱-۱-۱-پ): تقسیم‌بندی فن‌های آماری با انواع آزمون‌های آماری.....	۳۰۴
جدول شماره (۱-۲-پ): راهنمای ضریب‌های همبستگی.....	۳۰۵
جدول شماره (۱-۳-پ): راهنمای کلی انتخاب روش آماری مناسب برای تحلیل داده‌ها.....	۳۰۷
جدول شماره (۱-۴-پ): روش‌های ناپارامتری برای تحلیل داده‌ها برحسب تعداد نمونه.....	۳۰۹
جدول شماره (۱-۵-پ): آزمون دو طرفه معنی‌دار بودن تفاوت میانگین‌ها برای نمونه بزرگ.....	۳۱۰
جدول شماره (۱-۶-پ): رابطه شاخص‌های آماری و مقیاس‌های اندازه‌گیری.....	۳۱۱
جدول شماره (۲-۱-پ): راهنمای کلی ارزیابی پایان‌نامه.....	۳۲۴
جدول شماره (۳-۱-پ): راهنمای زمان‌بندی برای دفاع از پایان‌نامه.....	۳۲۸

پیشنکار

دانشگاه جایی نیست که در آن دانشجویان حوضچه‌هایی فرض شوند که باید در آنها سطل‌های پی‌درپی اطلاعات ریخت، بلکه دانش‌پژوهان چشمه‌های نهفته‌ای هستند که در یک نظام کارآمد آموزشی، باید امکان آن را فراهم کرد تا بکوشند و بجوشند و خلاقانه در بستر زمان جاری شوند. برای این ظهور خلاقانه، باید دانشجویان «روش‌های اندیشیدن» را بیاموزند. از دانشجویان نباید انتظار داشته باشیم که فقط حاصل اندیشه‌های «این» و «آن» متفکر را از برگزیده و برگه‌های امتحانی را سیاه کنند و «با سواد»^۱ شوند...

کنفوسیوس، حکیم خردمند چینی، هشدار داده است: «اگر مقلد خوبی باشیم، ممکن است روزی سخن نوری بگوییم». بی‌تردید، یکی از راه‌های موثر برای این که مقلد خوبی باشیم، آموختن شیوه اندیشیدن است. یادگیری شیوه اندیشیدن در آموخته‌ها و تأمل عبرت‌آموز در کار و آثار دیگران برای رشد لازم است.^۲ این شیوه، همانا آموختن فن ماهیگیری بر لب دریای دانش است. این گونه تأمل، همان معنایی است که آن را از قول لقمان به ما توصیه کرده‌اند: «از کار بی‌ادبان، باید ادب آموخت».^۳

هر فردی که طالب آگاهی است در فرآیند شکل‌گیری و تکامل شخصیت علمی‌اش، سه دوره (مرحله) را پشت سر می‌گذارد:

۱) دوره بهت و حیرانی

در این دوره، فرد به آثار دیگران از روی حیرت و شگفتی می‌نگرد و در برابر آنچه که دیگران انجام داده‌اند یا اندیشیده‌اند و بر قلم رانده‌اند در خویش احساس کوچکی می‌کند.

۲) دوره نقادی و آزمون‌گری

پژوهشگر در این مرحله، رفته رفته جرأت می‌یابد که آثار و دستاوردهای هنری و علمی دیگران را تجزیه

۱- سواد، از نظر واژه‌ای به معنای «سیاهی» است. گویا در گذشته، معدود کسانی که قادر بودند بر روی برگه‌های سپید چیزی بنویسند به «باسواد» بودن مشهور می‌شدند.

۲- تلاش برای معنای تفکر، عارف بزرگی چون شیخ محمود شبستری را در قرن پنجم به آنجا می‌رساند که بپرسد: چیست آن که گویندش تفکر؟

۳- فراتر از معنای اخلاقی ادب، می‌توان ادب را رعایت شرایط و انجام رفتار لازم در هر کار دانست. در این معنا «ادب» هم معنای واژه فرهنگ است، مانند: فرهنگ آپارتمان نشینی و فرهنگ ترافیک

و تحلیل کند و ضعف‌ها و قوت‌های کار آنها را جدای از شخصیتشان ارزیابی کند. او آرام آرام می‌تواند ارزش هر اثری را تشریح کند و وارد مرحله «تفکر انتقادی» شود و ضعف‌های آن را بشناسد.

۳) دوره خلق و آفرینشگری

در این مرحله، پژوهشگر قادر می‌شود که آثار دیگران را تکامل داده یا سخن جدیدی را مطرح کند و به ذخیره علم و هنر بشری چیزی بیافزاید.

لازم به یادآوری است که دوره‌های نقادی و آفرینندگی، جدای از هم نیستند و از نظر زمانی تقدم و تأخر خاصی نسبت به هم ندارند. این دو دوره در تلاش‌هایی که یک پژوهشگر می‌کند به هم آمیخته می‌شوند.

پایان‌نامه، نماد آفرینندگی علمی دانشجو

در ایام دانشجویی خروج از دوره «بهت» و ورود در مرحله «آفرینندگی»، شکل‌های گوناگونی دارد که مهمترین جلوه آن، «پایان‌نامه نویسی» است.

هر دانشجویی در دوره کارشناسی ارشد و دکترا، برای خاتمه‌ی تحصیل خود، لازم است اثری پژوهشی را تهیه و ارائه کند.^۱ در واقع، پایان‌نامه عصاره و چکیده‌ی فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی او در دوران تحصیل می‌شود. پایان‌نامه، نماد تلاش‌های یک دانشجو است که با راهنمایی استادان راهنما و مشاور به ظهور می‌رسد. پایان‌نامه‌نویسی نباید همانند درس‌های دیگر تلقی شود، بلکه باید ارزش آن در خلق اندیشه، پاسخ و راه‌حل‌سازی برای «پرسش‌ها» و «مسئله‌ها» مورد توجه قرار گیرد.

پایان‌نامه چیست؟

آرتور کول (Arthur Cole) می‌گوید:

پایان‌نامه، گزارشی مکتوب از فرآیند یافتن پاسخ برای یک پرسش یا راه‌حل برای یک مسأله است. این فرآیند دارای مرحله‌ها و گام‌ها است که یک پژوهشگر آن را آغاز کرده و به پایان رسانیده است. پایان‌نامه، چونان یک گزارش است که باید همه‌ی مرحله‌های پژوهش را از تعریف پرسش (مسأله) تا دستیابی به نتیجه‌های مدون و معتبر که با تجزیه و تحلیل اعداد، مدرک‌ها و سندها، مستدل شده‌است در برگیرد.

پایان‌نامه، اولین نماد توان پژوهش و استنباط دانشجو، در انتهای ایام تحصیل است. به سخن دیگر، دانشجو از مرحله‌های گردآوری داده (Data Gathering) و داده‌یابی (Data Finding) و آزمون آنها

می‌گذرد یا نظریه‌ای جهانشمول (Universal) را ارائه می‌کند [نظریه‌پردازی] یا درجه کارآمدی یک نظریه را برای فهم و حل مسأله‌ای در شرایط خاص تعیین می‌کند. [نظریه‌آزمایی].

پایان‌نامه یا رساله؟

پاره‌ای از صاحب‌نظران، معنای دو واژه‌ی پایان‌نامه (Thesis) و رساله (Dissertation) را همانند می‌دانند. اما بعضی دیگر اولی را برای دوره‌ی کارشناسی ارشد و دومی را برای دوره‌ی دکترا بکار می‌برند.^۱

هدف از پایان‌نامه‌نویسی

درباره هدف یک پایان‌نامه، نظریه‌های گوناگونی ابراز شده است. پاره‌ای پایان‌نامه را یک کار پژوهشی دانشگاهی (Scholarly Work) و عده‌ای بیانگر توان پژوهش (Research Competency) دانشجو می‌نامند، بعضی نیز آن را مشارکت در ایجاد دانش (Contribution to Knowledge) بشری به حساب می‌آورند. شاید در افقی وسیع از پایان‌نامه‌نویسی، همه این هدف‌ها مورد نظر باشد هر چند این هدف‌ها برحسب رشته‌ها و اهمیت دانشگاه‌ها و نوع پرسش‌ها و مسأله‌ها با هم فرق کنند.

پایان‌نامه در رشته مدیریت

با توجه به ماهیت کاربردی علم مدیریت که بر ایجاد تحول تمرکز دارد، یک پایان‌نامه در حوزه مدیریت، باید ذهن دانشجو را در مسیر فهم، تبیین و حل مسایل اجتماعی و سازمانی به حرکت درآورد و او را برای ارائه «نظریه» کارساز و انجام «عمل» در آینده‌ای بهتر آماده سازد. البته منظور این نیست که برای پایان‌نامه‌نویسی فقط باید به مسایل کاربردی پرداخت و پرسش‌ها و مسایل بنیادی را نباید مورد توجه قرار داد. این نکته از آن رو است که هیچ مسأله واقعی، بدون بهره‌گیری از دستاوردهای «پژوهش‌های بنیادی» که در آنها تولید نظریه می‌شود امکان پذیر نیست.

وضعیت پایان‌نامه نویسی در رشته مدیریت در ایران

بررسی چگونگی وضعیت تحقیقات مدیریت در ایران نشان می‌دهد دوران سلطه کمی‌گرایی که در غرب سپری شده است، همچنان اثر خود را بر شیوه پایان‌نامه‌نویسی در رشته مدیریت در کشور ما تداوم بخشیده است. آنچه امروز در فرآیند پایان‌نامه‌نویسی در دانشکده‌های ایران رخ می‌دهد شکل ناقصی از آن دوران است. علاوه بر انجماد روش‌شناختی که از ابتدای آغاز علم مدیریت در ایران اسیر آن بوده‌ایم، بعد از اتمام

۱- در کتاب حاضر برای سادگی رساله و پایان‌نامه هم معنی در نظر گرفته شده‌اند.

۱- در دوره‌های «آموزش محوره» هم که به ظاهر پایان‌نامه‌نویسی وجود ندارد، بیشتر استادان دانشجویان را مجبور به طی فرآیند پایان‌نامه‌نویسی در چارچوب درس‌هایی به نام سمینار می‌کنند، زیرا روش دیگری سراغ ندارند.

جنگ هشت ساله، مدیران دانش آموخته‌ای در رشته‌های فنی به دوره‌های عالی در رشته مدیریت رو آوردند و جریان کمی‌گرایی افراطی را در این رشته بازتولید کردند. آنها مدل‌های پیچیده ریاضی را برای سازمان‌هایی طراحی کردند که از ابتدایی‌ترین مسایل رنج می‌بردند. از سوی دیگر، پاره‌ای دانشجویان باورهای مقبول جهانی را که بارها آزموده شده‌اند مورد تردید قرار دادند و همچنان می‌دهند و هزاران پرسشنامه غیرمعتبر توزیع می‌شود تا بفهمیم که: نقش آموزش چیست؟ یا آیا «آموزش» بر «بهره‌وری» تأثیر دارد؟ یا اینکه نقش فرهنگ سازمانی بر عملکرد چیست؟^۱ ...

حاصل این فعالیت‌ها آن شده است که امروزه در کتابخانه دانشکده‌های مدیریت، صدها پایان‌نامه مشاهده می‌شود که یا به مدلی ریاضی ختم شده‌اند که معلوم نیست در کجا کاربرد یافته‌اند و به کار کجا می‌آیند، یا انواع نمودارهای حاصل از محاسبات با نرم‌افزار SPSS که در پایان‌نامه‌ها ارایه می‌شوند، نمودارهایی که معمولاً در مؤسسه‌های پایان‌نامه‌نویسی تهیه شده‌است...

به نظر می‌رسد سنجش اثربخشی پایان‌نامه‌های مدیریتی در عرصه کسب و کار ایران، خود موضوع چالش‌برانگیزی برای به صدا در آوردن زنگ خطر هدر رفتن فرصت ملی در این حوزه باشد.

آفت‌زدگی فرآیند پایان‌نامه نویسی در ایران

بررسی‌های شهودی، بیانگر آنند که فرآیند پایان‌نامه‌نویسی در بیشتر دانشگاه‌های ایران دچار بحران است؛ بحرانی که برای کنترل دامنه آن، چاره را در این دیده‌اند که در دوره‌های فوق لیسانس، رشته‌های «آموزش محور» راه‌اندازی شود. چنین وضعیتی ضروری می‌نماید هر کسی به میزان نقشی که دارد در کاهش بحران گامی بردارد. ابعاد این بحران عبارتند از:

۱- پذیرش بیش از حد مسئولیت راهنمایی یا مشاوره‌ی پایان‌نامه توسط استادان (به دلایلی مانند بالا بودن تعداد دانشجویان، وضع معیشتی نامناسب استادان، پذیرش پایان‌نامه بیشتر به عنوان نشانه‌ی برتری و مقبولیت استاد در مقایسه با همکارانش، حرص، وضعیت خاص تخصصی استاد، کمبود استادان آشنا با پژوهش و اخلاق ویژه استاد در آسان‌گیری ...)

۲- عدم اختصاص زمان لازم برای راهنمایی و ارایه مشاوره دانشجویان (به دلایلی مانند: میزان زیاد ساعت تدریس، جدی نگرفتن پایان‌نامه، آشنایی ضعیف استادان با پژوهش و در نتیجه عدم حساسیت آنها به بسیاری از اصول پژوهش، نبود مکان مناسب برای گفتگو با دانشجویان ...)

۱- درباره «نقش» و «اهمیت» یک موضوع، در قالبی کلی پژوهش کردن با تجزیه و تحلیل تجربه سازمانی خاص درباره آن موضوع، تفاوت دارد. برای نمونه: بررسی اثر کلی آموزش بر بهره‌وری، موضوعی بدیهی است، اما می‌توان درباره این موضوع اینگونه پژوهش کرد که: آیا آموزش‌هایی که با روش (الف) در سازمان (M) انجام شده است اثربخشی لازم را داشته است یا نه؟

۳- ناآشنایی بیشتر اعضای شوراها و کمیته‌های تحصیلات تکمیلی با مبانی و تکنیک‌های پژوهش. این ناآشنایی در دو شیوه زیر جلوه‌گر می‌شود:

الف: وارد کردن ایرادهای غیرعلمی بر طرح‌های پژوهشی که از سوی دانشجویان برای تصویب ارایه می‌شود.

ب: تصویب نادرست پاره‌ای از طرح‌های پژوهش که ابتدایی‌ترین اصول پژوهشی در آن رعایت نشده است.

۴- نبود یک سازوکار هماهنگ‌کننده که در مرحله‌های گوناگون پژوهش، امکان هماهنگی بین استادان را فراهم آورد (گاه مشاهده می‌شود که نبود ذهنیت مشترک و تفاهم اخلاقی بین استادان راهنما و مشاوران، مدت‌ها دانشجویان را سرگردان ساخته یا در مرحله‌های پایانی پژوهش یکی از استادان با آنچه که دانشجویان ابتدا انجام داده مخالفت می‌کند).

۵- نبود یک دیدگاه مشخص در تعیین حدود انتظار دانشجویان از استادان راهنما و مشاور در فرآیند پژوهش.

۶- قالبی شدن ذهن پاره‌ای از استادان در پژوهش (پاره‌ای از استادان به علت آشنایی با یک روش یا یک آزمون آماری خاص همه‌ی موضوع‌ها و فرضیه‌ها را در یک قالب ویژه می‌گنجانند. لذا مشاهده می‌شود تمامی دانشجویانی که به راهنمایی استادی خاص پایان‌نامه‌نویسی کرده‌اند کارشان گویی از همدیگر کپی‌سازی شده است).

۷- بحران حجم‌گرایی و بالا بودن تعداد صفحه‌ها بدون حساسیت به محتوا (جلوه‌هایی از این بحران خود را در بی‌ربط بودن مطالب پیشینه پژوهش پایان‌نامه با موضوع و مسأله اصلی پژوهش، یک رویه تکثیر کردن به تقلید غریبان در عین گرانی و وارداتی بودن کاغذ در کشور، استفاده از حروف درشت برای تایپ و ... نشان می‌دهد).

۸- غیر استاندارد بودن معیارهای ارزیابی پایان‌نامه‌ها در بیشتر جلسه‌های دفاع (هرکس شیوه‌ای در ارزیابی و سلیقه‌ای ویژه در نمره دادن دارد).

۹- تکراری شدن موضوع بیشتر پایان‌نامه‌ها و محدود شدن آنها به بررسی «تأثیرها»، «نقش‌ها» و «رابطه‌ها». لذا باید تدبیری اندیشیده شود تا هر دانشجو موظف باشد قبل از انتخاب موضوع به یک بانک اطلاعاتی مانند مرکز مدارک و اطلاعات علمی ایران مراجعه کند و تاییدیه‌ای برای وضعیت موضوع خود دریافت کند. در این گواهی باید روشن شود آیا موضوع تکراری یا نو است؟ یا این که چند نفر دیگر همزمان مشغول پژوهش بر این موضوع و مشابه آن هستند. چنین بانکی می‌تواند با همکاری مشترک کتابخانه دانشکده‌های گوناگون ماهانه اسامی آخرین طرح‌های پژوهش مصوب در دانشکده‌ها را در اختیار داشته باشد.

۱۰- همکاری ضعیف سازمانها با دانشگاهها و دانشجویان برای انجام پژوهش. به دلایلی مانند هراس، بی‌اعتمادی، پرهیز از دروسهای دانشجویی در محیط کار، تلقی سیاسی از اطلاعات موجود در سازمان و... انجام می‌پذیرد.

۱۱- دایر شدن مؤسسه‌هایی که با همکاری پاره‌ای از استادان پایان‌نامه‌نویسی می‌کنند.

۱۲- استفاده بی‌رویه از نظرسنجی و به کارگیری نابجای پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها (اطلاعات) در هر پژوهش.

۱۳- داوری‌های نمادین و آکنده از تعارف و کینه پاره‌ای از داوران نسبت به استادان راهنما و مشاوران که بیشتر حالت فضل‌فروشی، تسویه حساب و معامله دارد.

پیشینه کتاب

کتاب حاضر، ابتدا توسط مرکز تحقیقات علمی کشور وابسته به معاونت پژوهشی وزارت فرهنگ و آموزش عالی وقت به چاپ رسید، سپس در انتشارات بازتاب به چاپ‌های متعدد رسید. امروز پاره‌ای از دیدگاه‌های نگارنده درباره تحقیق در مدیریت با روزگار چاپ اول کتاب بسیار تفاوت دارد و اگر قرار بود کتابی از نو بنگارم، بی‌گمان محتوایی دیگر داشت. اما به دلیل این‌که کتاب به عنوان منبع درسی مورد استفاده دانشجویان است لذا در بازنویسی دچار محدودیت بودم و پاره‌ای از مطالب و دریافت‌های جدید برای رعایت سرفصل‌ها آورده نشدند تا دانشجویان دچار مشکل نشوند.

از نام کتاب پیداست که هدف از نگارش آن، تشریح تمامی اصول و فنون تحقیق نیست. چنین هدفی در دیگر کتاب‌های نگارنده، مانند کتاب «روش تحقیق در مدیریت»، «روش تحقیق گرانددی» و «شیوه تهیه پژوهشنامه»^۱ به طور نسبی برآورده شده است. فرض بنیادین در تنظیم و تدوین این کتاب، آن است که دانشجوی مطالب اولیه را در دوره لیسانس فراگرفته و نیاز به آوردن خیلی از مطالب در این کتاب نیست هر چند پاره‌ای از نکته‌های ضروری به تناسب نیز آورده شده است.

در خاتمه جا دارد از سرکار خانم فتحی که زحمت حروفچینی و صفحه‌آرایی کتاب را به عهده داشتند و همچنین آقای دکتر منافی و سرکار خانم محمدی که با دقت متن را بررسی نمودند تشکر نمایم. امید است با مطرح کردن دیدگاه‌ها و نظرهای خود در (www.khaki.ir) نگارنده را از کاستی‌های کتاب آگاه سازید، چراکه -- به قول رولان بارت (۱۹۸۰-۱۹۱۵) اندیشمند فرانسوی:

«صداء منشأ خود را گم می‌کند و نوشتار نیز که آغاز می‌شود مولف به قلمرو مرگ خود پای می‌گذارد.»

سخنی با همکاران

همکار گرامی

پیش از هر چیز، از اینکه این کتاب را شایسته تدریس یافته‌اید سپاسگزارم. امیدوارم با تدریس موثر شما، نکته‌های مثبت کتاب انتقال داده شود و ابهام‌ها و نقص‌های آن زدوده شود. نگارنده در تهیه این کتاب اصولی را پیش روی داشته است که در پی خواهد آمد:

۱- برای جامعیت هر چه بیشتر از منابع گوناگون مربوط به رشته‌های علوم اجتماعی و مدیریت تا حد امکان استفاده شده است.

۲- تمامی سرفصل‌های اعلام شده از سوی شورای عالی برنامه‌ریزی برای درس «روش تحقیق» همراه با نکته‌های اضافی لازم رعایت شده است.

۳- برای جلوگیری از افزایش حجم کتاب فرض بر این بوده است که دانشجویان با مفهوم‌ها و تکنیک‌های آماری آشنایی قبلی لازم داشته و امکان بهره‌گیری از منابع دیگر را دارند لذا گذرا به آمار پرداخته شده است.

۴- در ابتدای هر نوشتار و فصل، هدف‌های آموزشی (یادگیری) آمده است که دانشجو بعد از مطالعه، باید بتواند به آنها دست یابد.

۵- سعی شده است مطالب به گونه‌ای انتخاب و تنظیم شوند که مدیران اجرایی نیز بتوانند از کتاب برای پژوهش‌های سازمانی استفاده کنند.

۶- پاره‌ای از مطالب نقل شده از منابع دیگران، از نظر ویراستاری دچار اشکال بودند اما در نقل آنها حفظ امانت شده است، لذا پاره‌ای تفاوت‌ها در سبک نگارشی مشاهده می‌شود.

۷- مطالب کتاب در دو بخش بر اساس «پیش نیازها» و «ساختار یک پایان نامه» برای دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا (DBA و MBA) تدوین و فصل بندی شده است.

۸- هر پایان نامه در ابتدای خود پیش از فصل اول صفحه‌هایی دارد که در این کتاب، صفحه‌های مذکور پیش از فصل اول در بخش (II) در صفحه‌های ۸۴ تا ۹۵ آمده است تا دانشجو در تدوین پایان نامه با راهنمایی استاد خویش مانند یا مشابه این صفحه‌ها را با توجه به ویژگی‌های رساله خود تهیه کند.

۹- فصل اول هر پایان نامه در واقع خلاصه‌ای از پایان نامه است و نشان دهنده‌ی تمامی ارکان آن (بدون نتیجه آزمون فرضیه‌ها) می‌باشد، لذا در فصل اول برای جلوگیری از هرگونه تکرار و همچنین رعایت فصل بندی‌های معمول پایان نامه، برای دستیابی به آگاهی‌های لازم به فصل مربوط ارجاع داده شده است. از این رو دانشجو می‌تواند با مطالعه بخش‌های مورد نیاز در فصل‌های توصیه شده، اطلاعات لازم و مناسب با پژوهش خود را به دست آورد و به قدر نیاز هر قسمت، در طرح پژوهش پیشنهادی خود ارایه کند.

۱۰- در پایان هر نوشتار و فصل افزون بر «پرسش‌های فصل»، «پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی» نیز آمده است. این پرسش‌ها، از نوع پرسش‌های معمول برآمده از متن نیستند، بلکه با هدف آسیب‌شناسی و گسترش پژوهش‌های مدیریتی در ایران برای گفتگوهای کلاسی فراهم آمده و خواسته شده است تا طرح این پرسش‌ها ادامه یابند.

الف. توصیه‌هایی برای تدریس کتاب در دوره دکترا

چنانچه این کتاب را برای دوره دکترا برگزیده‌اید بهتر است که:

(۱) بیشتر نوشتارهای آمده در بخش (I) شرح داده شود.^۱

(۲) بر اساس مطالب فصل‌های بخش (II) هر دانشجو، پایان‌نامه‌ای برای نقد و بررسی به عنوان کار کلاسی انتخاب کند. برای این موضوع می‌توان از پیوست‌های شماره [(ب) و (ج)] و کتاب «شیوه تهیه پژوهشنامه» از همین ناشر بهره گرفت.

۱- در چاپ‌های پیشین نوشتارهای دیگری نیز در این کتاب بود که این نوشتارها به کتاب «روش تحقیق با رویکرد گرانندی» از همین ناشر منتقل شد.

ب. توصیه‌هایی برای تدریس کتاب در دوره کارشناسی ارشد

با توجه به اینکه یک دانشجو در دوره ارشد برای اولین بار است که پایان نامه می‌نویسد و آگاهی‌های کلی را درباره روش تحقیق در دوره کارشناسی پیدا کرده است، لذا بهتر است پارهای از مطالب و مفاهیم نوشتارهای بخش (I) برگزیده شده و سپس کلیه فصل‌های بخش (II) تدریس شود.

ج. توصیه‌هایی برای تدریس کتاب در دوره کارشناسی

با توجه به اینکه دانشجو، در دوره لیسانس برای اولین بار است که با مبانی و مفاهیم روش تحقیق آشنا می‌شود، لذا پیشنهاد می‌شود مطالبی که در شکل صفحه بعد از کل کتاب انتخاب شده است، برای تدریس انتخاب شود.

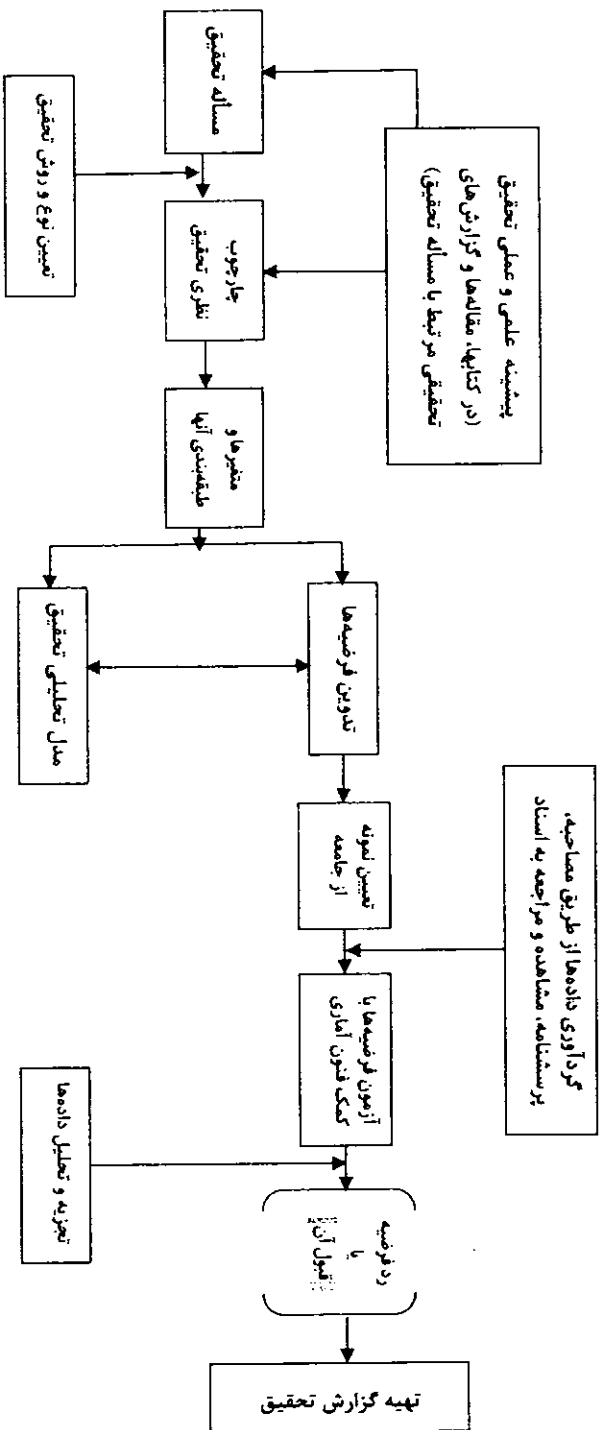
تمنا

امید است با منش و روش پسندیده و سنجیده جنابعالی، کاستی‌های این کتاب جبران شود و فرهنگ تحقیق در کشور به همت شما همکار گرامی توسعه یافته و نهادینه شود. باشد که دانشجویان مشتاق از چشمه‌سار معرفتتان سیراب شوند. به قول مولانا:

آن که دیده تست مکن ناریه اش

آب زن بر سبزه‌ی بالیده اش

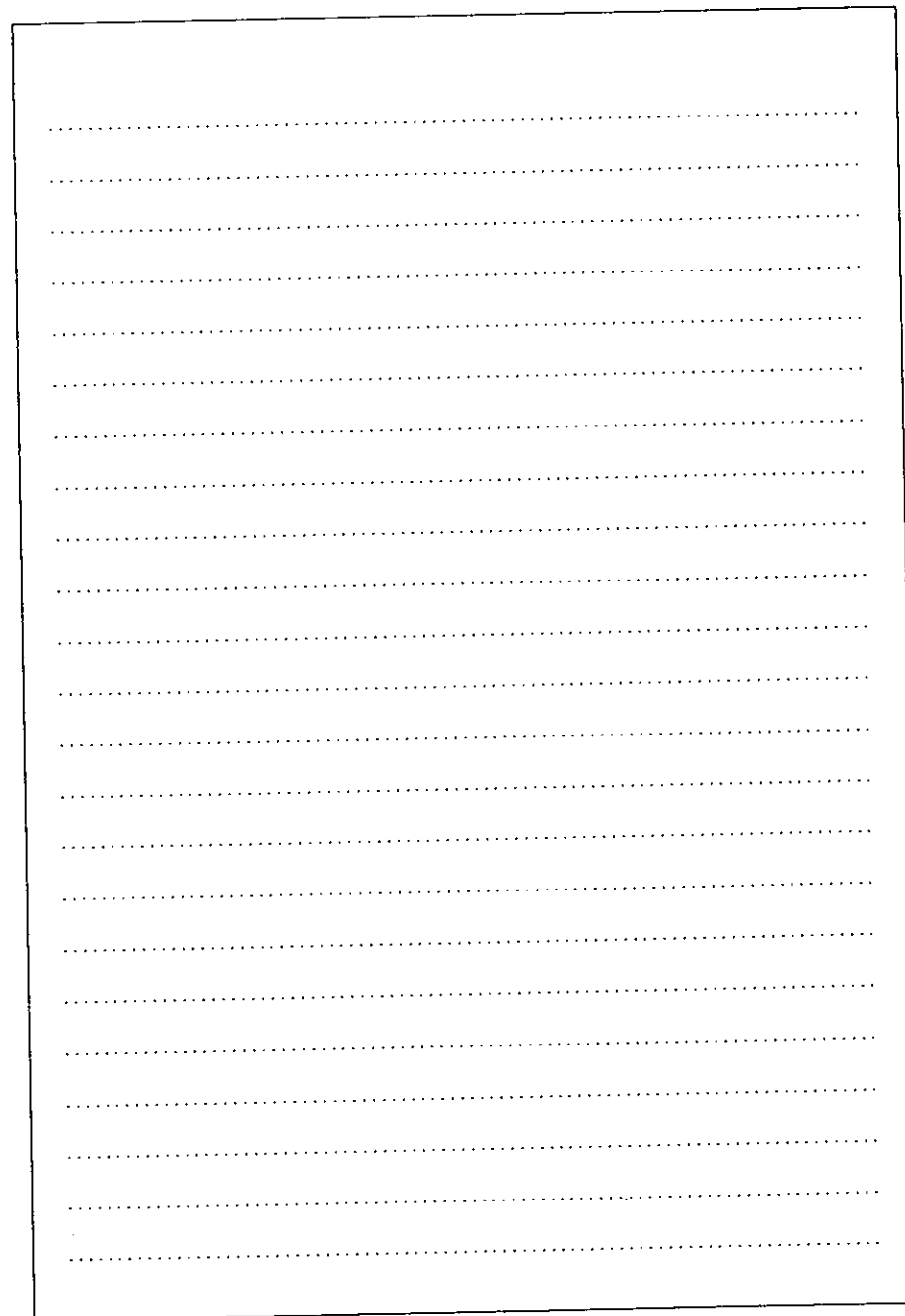
بخش (I)

آنچه باید پیش از پایان‌نامه‌نویسی بدانیم

رابطه «فلسفه» با «علوم»، مانند نقش «دو میدانی» در سایر ورزشها است، لذا پژوهشگر برای تدوین یک پایان‌نامه، نیاز دارد پیش از اقدام به تهیه طرح تحقیق پیش‌نیازهای لازم را درباره تحقیق داشته باشد.

نوشتار (۱)

پژوهش و جایگاه آن
در
مدیریت علمی و عملی

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

۱- شناخت انواع مهارت در سازمان

۲- قلمروهای فعالیت‌های بهبود مدیریت

۳- پژوهش سازمانی و جایگاه آن

۴- گونه‌های (انواع) پژوهش

۵- تاثیر ایدئولوژی در پژوهش

مطالب را نه به قصد انکار کردن یا نادرستی آنها را اثبات کردن یا حتی باور
قطعی پنداشتن پنداشتن، بلکه با هدف بررسی بخوانید.

فرانسیس بیکن

(۱۵۶۱-۱۶۲۶)

مقدمه

علم مدیریت، زاینده تفکر در عصر مدرن است. هدف اصلی این علم را می‌توان توسعه دانش نظری و مهارت عملی برای ایجاد تحول در سازمان و ارکان تشکیل دهنده آن دانست. این ارکان و عوامل سازمانی، عبارتند از: ساختار و تشکیلات، دانش، توانش و بینش منابع انسانی، تکنولوژی، سیستم‌ها و روش‌ها، قوانین و مقررات...

از نگاهی دیگر، حقیقت علم مدیریت را می‌توان نظریه پردازی و تکنیک سازی برای تحول انسان و سازمان برای بهره‌وری (اثربخشی+کارایی) بیشتر دانست. آثار این تحول در **کاهش هزینه‌های اضافی، کوتاهتر شدن زمان انجام کارها، کمیت بیشتر و کیفیت بالاتر معمول (کالا و خدمات)** پدیدار می‌شوند، هر یک از این آثار، نشانه‌های قابل سنجش بهره‌وری هستند.

انواع مهارت‌های مورد نیاز در سازمان

مدیران برای انجام نقش تحول‌گرای خود در سطوح کلان و خرد سازمان، باید علاوه بر دانش (Knowledge) و بینش لازم، دارای مهارت‌هایی (Skills) نیز باشند. می‌توان این مهارت‌های کلی را به شرح زیر برشمرد:

۱- مهارت‌های ادراکی (نظری) (Conceptual Skills)

آن دسته از مهارت‌هایی است که بیشتر مورد نیاز مدیران عالی سازمان می‌باشد و به درک آنها از پیچیدگی‌ها و تغییرهای محیطی و کسب‌وکاری سازمان کمک می‌کند. این مهارت‌ها بر فهم دو موضوع مهم سازمان‌ها، یعنی «بقا» و «رشد و توسعه» بر اساس استانداردها و شرایط رقابتی تأکید دارد.

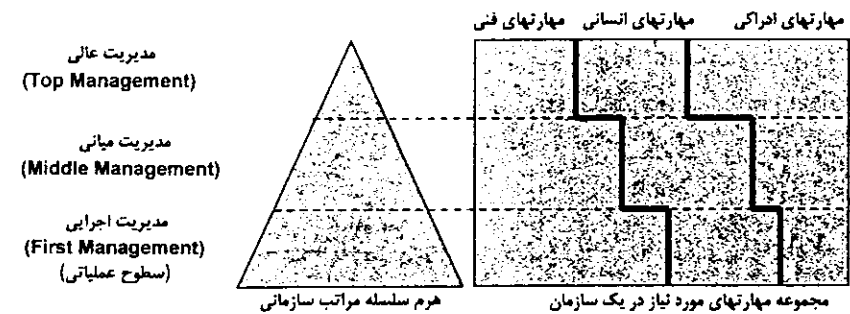
۲- مهارت‌های روابط انسانی (Human Skills)

هر مدیری و سرپرستی به توانایی کارکردن «با» و «به» وسیله دیگران (کارکنان)، در هر مرتبه‌ای از سازمان نیاز دارد، اما با توجه به نقش واسطه‌ای که مدیران میانی سازمان در بین مدیران عالی و سطوح اجرایی دارند، مهارت انسانی برای آنان اهمیت بیشتری دارد.

۳- مهارت‌های فنی (Technical Skills)

توانمندی‌های لازم برای انجام یک کار تخصصی در راستای انجام مأموریت و هدفهای سازمان را مهارت فنی می‌گویند. مهارت‌هایی مانند: برق، حسابداری،...

رابطه بین مهارت‌هایی که شرح آنها گذشت با نیازهایی که افراد در سلسله مراتب سازمانی دارند در شکل شماره (۱-۱-I) نشان داده شده است:

شکل شماره (۱-۱-I): رابطه مهارت‌های سه گانه مدیریت و هرم سازمانی

همانطور که در شکل مشاهده می‌شود، نیاز سطوح عالی به مهارت‌های فنی، نسبت به افرادی که در پایین سازمان قرار دارند کمتر است، و همچنین نیاز به مهارت‌های ادراکی از بالا به پایین کمتر می‌شود. اما نیاز افراد به مهارت‌های انسانی به طور نسبی یکسان بوده و فقط مدیران میانی به دلیل نقش انتقال دهنده راهبردها به لایه‌های پایین و نظرها و پیشنهادها به سطوح بالا نیاز بیشتری به مهارت انسانی دارند.

قلمروهای فعالیت مدیریتی

می‌توان فعالیت‌هایی را که در حوزه‌ی سازمان و مدیریت انجام می‌پذیرد، به سه دسته کلی تقسیم کرد:

۱- آموزش سازمانی

هر سازمانی، چه کوچک و چه بزرگ، برای دستیابی به هدف‌هایی که دارد، باید منابع انسانی شایسته و کارآمد در اختیار داشته باشد. به سخن دیگر، سرمایه‌ی هر سازمانی، انسانهایی است که در اختیار دارد. نظام‌های آموزشی در دبستان، دبیرستان و دانشگاه، اطلاعات کلی را به افراد ارایه می‌کنند که برای ورود به اجتماع به آن نیاز دارند (رویکرد Education). اما افرادی که به استخدام سازمان درمی‌آیند، علاوه بر اطلاعات عمومی، به آموزش‌های تخصصی و حرفه‌ای نیز نیاز دارند. افراد باید دانش فنی و مهارت‌های لازم را برای انجام شایسته وظیفه‌هایی که به آنها واگذار می‌شود به دست آورند. این آموزش‌ها به کارکنان کمک می‌کند تا نقش فعال‌تر و مؤثرتری در تحقق هدف‌های سازمان به عهده گیرند. آموزش‌های سازمانی انواعی دارند که هر یک به شیوه‌ای برای رسیدن به هدف‌های ویژه‌ای ارایه می‌شوند (رویکرد Training).

۲- مشاوره سازمانی

مدیران به تنهایی قادر به درک و حل تمامی مسایل نیستند. آنها نیاز به کمک‌های فکری و اجرایی دارند. این نیاز باید به وسیله‌ی فرآیند مشاوره و مشاوران تأمین شود. مشاوره را می‌توان هر نوع کمک فکری و اجرایی (در قالب حقیقی یا حقوقی) تلقی کرد که مشاوران برای بهبود فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های مدیران در قلمروهای رفتاری، فرهنگی یا وظیفه‌ای سازمان (ستادی و فنی، ...) ارایه می‌کنند. در سازمان‌های مدرن، راه‌حل‌های کاربردی که مورد نیاز مدیران است در بخش مشاوره تولید می‌شود. در روزگار ما، به دلیل پیچیدگی‌هایی که سازمانها با آن درگیر هستند، نیاز به دریافت مشاوره به یک ضرورت غیرقابل انکار مبدل شده است. متأسفانه در کشور ما به دلایل گوناگون اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، از معنای مشاوره و نقش مشاوران برداشت‌های نادرست گوناگون شده است.

۳- پژوهش سازمانی

از پژوهش تعریف‌های گوناگونی مطرح شده است مانند:

○ «پژوهش، یعنی کار منظم و پیگیر برای کشف و فهم پدیده‌ها، به گونه‌ای که به نظریه‌ای برای تعمیم به موارد مشابه پایان یابد.» (Senge, 1997, 42)

○ «پژوهش، مجموعه فعالیت‌های منظم است که در نتیجه آن پاسخی برای پرسش‌های پژوهش به دست می‌آید.» (نادری و دیگران، ۱۳۷۵، ۳۴)

○ «پژوهش علمی، یک بررسی نظام یافته، کنترل شده تجربی درباره پدیده‌های طبیعی و اجتماعی است که رابطه‌های احتمالی بین این پدیده‌ها به وسیله فرضیه‌های برآمده از نظریه هدایت و آزمون می‌شوند.» (کرلینجر، ۱۳۷۴، ۳۱)

○ «پژوهش، ثبت عینی و نظام‌مند مشاهده‌های کنترل شده و تجزیه و تحلیل آنهاست که به توسعه قوانین کلی [اصول، نظریه‌ها] برای پیش‌بینی و کنترل نهایی رویدادها ختم می‌شود.» (بست، ۱۳۷۱، ۳۶)

○ «پژوهش، تلاشی منظم، منطقی و دقیق برای دست یافتن به حقایق، دانش نو و ارتباط آن با کل زندگی و همچنین درک رابطه‌های بین متغیرها می‌باشد.» (خلیلی، ۱۳۷۵، ۱۵)

البته باید توجه داشت که انجام پژوهش گاه برای آزمون یک نظریه، مانند «پژوهش‌های پیمایشی» و گاه در پی ارایه یک نظریه، مانند «پژوهش‌های گراندیدی» است.

ضرورت پژوهش‌های سازمانی

سازمان‌ها به دلیل تغییرات داخلی و محیطی که برای آنها پیش می‌آید با مسایل و مشکلاتی روبرو

می‌شوند که نیاز به بررسی علمی در قالب پژوهش دارند. سازمان‌ها برای حل مسایل موجود و بهره‌گیری از فرصت‌های پنهان و آشکاری که وجود دارد نیاز به ایده‌ها، راهکارها و طرح‌های جدید دارند. برآورده سازی این نیاز با سازوکارهای پژوهشی امکان پذیر است. پژوهش در سازمان می‌تواند برای شناخت بهتر شرایط، ایجاد راه‌حل برای مسایل یا بهره‌گیری از ظرفیت‌ها، یا همه اینها انجام شود. می‌توان پژوهش‌هایی را که در حوزه سازمان و مدیریت انجام می‌گیرد، به دو نوع کلی زیر تقسیم کرد:

۱-۳) پژوهش‌های درون سازمانی

گاه توسط مدیران یا بخش پژوهش سازمان، نیازهایی در قالب پروژه‌هایی تعریف می‌شود و گروهی از کارشناسان سازمان به طور مستقل، یا با همکاری پژوهشگران حقیقی و حقوقی برون سازمانی، پژوهش‌هایی را درباره آنها انجام می‌دهند.

۲-۳) پژوهش‌های برون سازمانی

پژوهش‌هایی هستند که سازمان‌ها با استفاده از ظرفیت‌ها و امکان‌های بیرونی انجام می‌دهند. انجام این گونه تحقیق‌ها در چند حالت کلی زیر قابل دسته‌بندی هستند:

۱-۲-۳) واگذاری انجام پژوهش به دانشگاه^۱

سازمان‌ها برای بهره‌گیری از توانمندی‌ها و همچنین توسعه ظرفیت پژوهشی دانشگاه‌ها، قراردادهایی را برای انجام پروژه‌ها با آنها منعقد می‌کنند.

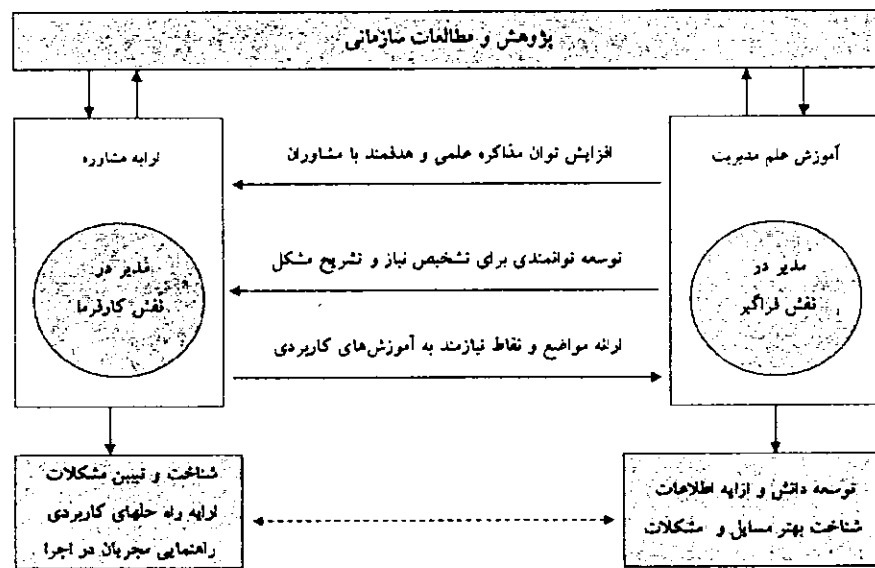
۲-۲-۳) واگذاری انجام پژوهش به مؤسسه‌ها و شرکت‌های حرفه‌ای

گاهی سازمان‌ها برای انجام تحقیق، با مؤسسه‌های حرفه‌ای قراردادهایی را منعقد می‌کنند تا درباره مسایل خاص مورد نظر آنها پژوهش کنند.

۳-۲-۳) حمایت از پایان نامه‌های دانشجویی

پایان‌نامه‌نویسی برای دانشجویان، موقعیت مناسبی برای افزایش مهارت شناسایی مسأله و حل آن در دنیای واقعیت است. از سویی دیگر، اجبار به پایان‌نامه‌نویسی دانشجویان فرصتی برای سازمان‌ها است تا پژوهش‌های مورد نیاز خود را با هزینه کمتری توسط دانشجویان انجام دهند. سازمان‌ها می‌توانند نیازهای خود را در قالب اطلاعیه‌هایی آگهی کرده و انواع حمایت‌های خود را از دانشجویان داوطلب اعلام دارند.

رابطه‌های بین فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و مشاوره‌ای در شکل شماره (۱-۲-۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۱-۲): فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و مشاوره‌ای در قالب یک سیستم

پژوهش سازمانی در ایران

در دیدگاه بسیاری از مدیرانی که سبک «عملگرا» دارند و موفقیت را بیشتر در انجام امور عملیاتی در کوتاه مدت می‌بینند، پژوهش‌های سازمانی ضروری به نظر نمی‌رسد. آنها پژوهش را هزینه‌زا و بی‌ارزش می‌دانند و مدیریت را امری ذاتی می‌دانند. و گمان می‌کنند که نیازی به چنین کارهای لوکس و شیکی ندارند. غالب این نوع مدیران، نظر (تئوری) و عمل را در تضاد با هم می‌بینند و از این نکته مشهور غافلند که: تجربه (عمل) کردن، بدون بهره‌گیری از نظریه‌های علمی یک فعالیت کوراست و نظریه پردازی بدون توجه به تجربه‌های واقعی، تنها یک بازی ذهنی با واژه‌ها است.

انواع پژوهشگران سازمانی

غالب پژوهشگران ایرانی در حوزه سازمان را می‌توان در دو دسته کلی بر روی یک پیوستار جای داد:

دسته اول: پژوهشگران هد مدگرا

این گروه بیشتر مسایل و موضوع‌های پژوهش‌های خود را براساس «زمان تقویمی» انتخاب می‌کنند. و دلخوشند که پژوهش‌ها، براساس جدیدترین نظریه‌های علمی انجام گرفته و آخرین نظریه‌های را در انجام

۱- برای آگاهی بیشتر، مراجعه شود به:

علی یایا (۱۳۸۵) «دانشگاه، تفکر علمی، نوآوری و حیطه عمومی»، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

پژوهش خود بکار می‌گیرند. این پژوهشگران برآنند تا جزیی ترین اصول پژوهش را در فرآیند پژوهشی خود رعایت کنند و با وسواس، گزارش خود را با انواع عملیات آماری و ریاضی، مهم و غیرقابل تردید جلوه دهند. معمولاً پژوهش‌های آنها دچار آسیب‌های زیر است:

الف) غیرقابل فهم بودن حاصل پژوهش برای مدیران و مجریانی که عملگرها هستند و با نظریه‌های علمی، آشنایی چندانی ندارند و به راهکارهای بسیار دقیق و زمان بر تمایلی ندارند.

ب) عدم ارایه به موقع نتیجه‌های پژوهش و از دست رفتن فرصت تأثیرگذاری بر فرآیندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری که در سازمان در حال جریان است.

ج) پرهزینه شدن پژوهش‌ها به نسبت دستاوردهای آنها
این گروه از پژوهشگران که بیشتر استادان دانشگاهی هستند رویکردی خرده‌بین به پژوهش دارند و در حال و هوای پایان‌نامه نویسی به سر می‌برند.

دسته دوم: پژوهشگران مونتازی

گروهی هستند که ابتدایی ترین و ضروری ترین اصول پژوهش علمی را رعایت نمی‌کنند و با این عدم دقت‌ها، اعتبار فعالیت‌های خود را زیر سوال می‌برند. هر ایراد علمی که بر کارشان وارد می‌شود برآشفته می‌گردند و ادعا می‌کنند که ما به دنبال حل مسأله هستیم و نمی‌خواهیم که پایان‌نامه دانشگاهی بنویسیم. این گروه برداشت نادرستی از «زمان تکاملی» جامعه در سازمان‌های ایرانی دارند. همین کار باعث شده است بدون توجه به ضرورت‌ها و واقعیت‌های سازمانی، کارهای نه چندان سودمندی انجام دهند.

پیداست تکیه بر این نوع پژوهش‌ها، مجریان را در تصمیم‌گیری دچار خطا می‌کند و نتیجه کار آنها در نهایت به زینت قفسه‌های مدیران تبدیل می‌شود.

محدودیت‌های پژوهش سازمانی

اگر واقعیت پژوهش‌های سازمانی را بررسی کنیم به خوبی آشکار می‌شود در شرایط کنونی، مجموعه‌ای از محدودیت‌ها، عرصه را بر رشد کمی و کیفی پژوهش تنگ کرده‌اند. محدودیت‌هایی مانند:

۱- استقبال ضعیف مدیران سازمان‌ها از پژوهشگران دسته اول به خاطر عدم کارآمدی آنان در دستیابی به راهکارهای متناسب با شرایط واقعی جامعه.

۲- ظهور نوعی بی‌اعتمادی به دستاوردهای پژوهش‌های پژوهشگران دسته دوم.

۳- کاهش اعتبار پژوهش با توجه به کاهش منابع مالی سازمان‌ها.

۴- تمایل مدیران به کسب «اخبار» از منابع مورد اعتماد و احساس بی‌نیازی به «اطلاعاتی» که از پژوهش فراهم می‌آید.

با توجه به آنچه گذشت در آینده‌ای نه چندان دور، سهم عمده‌ای از پژوهش‌های سازمانی را در ایران پایان‌نامه نویسی عهده‌دار خواهد بود، لذا برای افزایش کارآمدی فرآیند پایان‌نامه نویسی و گسترده‌تر کردن تأثیر آن در تصمیم‌سازی‌های ملی، باید چاره‌ای اندیشید.

تحول در مفهوم پژوهش سازمانی و سازوکارهای آن

علم، چون قرن‌های گذشته، حاصل جرقه ناگهانی اندیشه یک یا چندین پژوهشگر نیست، بلکه محصول کوششی آگاهانه، منظم و در عین حال سازمان‌یافته برای حل یک مسأله نظری یا عملی است. چنین ویژگی، علم را با دیگر نهادها و ارزش‌های اجتماعی پیوند محکمی می‌زند. به همین دلیل در بیشتر کشورها، سازمان‌های ویژه‌ای به کار تولید علم مشغولند و سیاستگذاری در حوزه‌های پژوهش و آموزش را در اختیار دارند. سازمان‌های دیگری نیز انتقال علم را به عهده گرفته‌اند و سازمان‌هایی نیز دستاوردهای آن را استفاده می‌کنند و بسیاری دیگر به گونه‌ای غیرمستقیم، زمینه، ابزارها و شرایط رشد علم را فراهم می‌سازند. پژوهش با مدل‌های گوناگون جایگاه متفاوتی دارد که به دو نمونه از آن در زیر اشاره می‌شود:

الف) مدل جهت دهی درونی علم

بی‌تردید توسعه کمی و کیفی جامعه و سازمان‌ها، در گرو تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها بر پایه دستاوردهای پژوهش علمی است. نوآوری‌های تکنولوژیک از درون پیشرفت‌های علمی شکل می‌گیرند. به سخن دیگر، روند و جهت پیشرفت علوم، تابع عوامل درونی است. این دیدگاه را می‌توان به شیوه زیر نمایش داد:

پژوهش‌های بنیادی ← پژوهش‌های کاربردی ← توسعه تجربی ← نوآوری

ب) مدل کشش تقاضای بازار

در دهه ۱۹۶۰ مدل دیگری برای نوآوری مطرح شد که در میان اقتصاددانان طرفدار بسیاری پیدا کرد. بر اساس این مدل، نوآوری‌ها، به دلیل تغییر در تقاضای بازار یا خواسته‌های جدید، آشکار می‌شوند. این مدل را می‌توان به شیوه زیر نمایش داد:

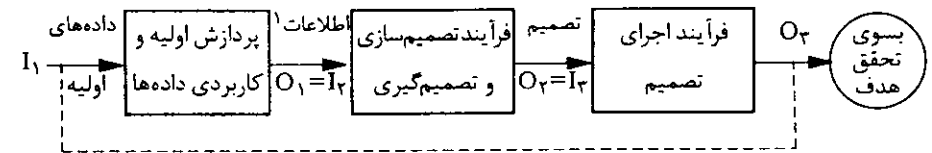
نیازها ← پژوهش‌های کاربردی ← توسعه عملی ← نوآوری

این مدل، بیانگر آن است که پژوهش علمی وابسته به عوامل بیرونی سازمان است. (لاریجانی، ۱۳۷۳، ۵)

جایگاه تحقیق در فرآیند مدیریت علمی

هربرت سایمون، برنده جایزه نوبل، مدیریت را «علم تصمیم‌گیری» می‌داند. او وظایف گوناگون مدیریت

مانند سازماندهی، بودجه بندی، کنترل و برنامه ریزی... را شیوه های مختلف تصمیم گیری معرفی می کند. در رویکرد سیستمی نقش تحقیق در فرآیند تصمیم سازی و اجرا را می توان به شکل زیر نشان داد:

شکل شماره (۱-۳): نقش فرآیند تحقیق در فرآیند تصمیم سازی و اجرا

گونه های پژوهش در علم مدیریت^۲

پژوهش ها را با معیارهای گوناگون می توان گونه بندی کرد که به نمونه هایی از آنها اشاره می شود:

الف) پژوهش های بنیادی (پایه/نظری) (Basic)

پژوهش های بنیادی به منظور ایجاد، پالایش و توسعه نظریه ها انجام می گیرند و مسأله آنها از حوزه اجرایی و واقعی ناشی نمی شود. (Gary, 1992) هدف اساسی این نوع پژوهش ها، آزمون نظریه های کلی و افزودن به مجموعه دانش موجود در یک زمینه خاص است. پژوهش های بنیادی به کشف قوانین و اصول علمی می پردازند و درصدد توسعه مجموعه دانسته های موجود درباره واقیعت ها هستند. (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۷۹) پژوهش های بنیادی دارای ویژگی های زیر هستند:

۱- تمرکز بر کسب شناخت های نظری غیر کاربردی

۲- ثبت و تمرکز بر نگهداری جامع اطلاعات

۳- استفاده ترکیبی از روش های کمی و کیفی

۴- زمان بر بودن (اتسلندر، ۱۳۷۱، ۴۹)

ب) پژوهش های کاربردی (Applied)

پژوهش های کاربردی، پژوهش هایی هستند که در آنها نظریه ها، قانون ها، اصل ها و فن هایی که در پژوهش های بنیادی تدوین می شوند برای حل مسایل اجرایی و واقعی به کار گرفته می شوند. این نوع پژوهش ها، بیشتر بر دستیابی به مؤثرترین راهکارها و اقدام ها تأکید دارند و شناسایی علت ها را کمتر مورد توجه قرار می دهند. (Gary, 1992,9)

مقایسه پژوهش های بنیادی و کاربردی

پژوهشگران کاربردی و بنیادی، جهت گیری های گوناگونی نسبت به روش شناسی پژوهش دارند. پژوهشگران بنیادی بر رعایت استانداردهای بالای علمی در پژوهش تأکید داشته و سعی در انجام پژوهش های بی نقص دارند، اما پژوهشگران کاربردی، گاه دقت علمی را فدای دستیابی به نتیجه های سریع و کاربردی کرده و پژوهش را در قالب محدودیت هایی که شرایط، ایجاد می کند پیش می برند و بین درجه دقت و نیازهای کاربردی، تعادل برقرار می کنند. چنین تعادلی نیازمند دانش عمیق از پژوهش و آگاهی از پیامدها است. در جدول شماره (۱-۱) این دو نوع پژوهش با هم مقایسه شده اند (نیومن، ۱۳۸۹، ۷۲)

پژوهش کاربردی	پژوهش بنیادی
۱- پژوهش، بخشی از یک شغل است و به وسیله حامیان، داوران و کارفرمایان مورد قضاوت قرار می گیرد.	۱- پژوهش، برای پژوهشگر رضایت بخش است و به وسیله دیگران قضاوت می شود.
۲- مسأله های پژوهش، محدود به نقضای کارفرما و پشتیبان ها هستند.	۲- مسأله ها و موضوع های پژوهش با آزادی زیاد انتخاب می شوند.
۳- درجه دقت و رعایت استانداردهای علمی بستگی به کاربرد نتیجه ها دارند.	۳- اعتبار پژوهش به وسیله رعایت مطلق اصول علمی قضاوت می شود و بالاترین استانداردهای علمی مدنظر هستند.
۴- دغدغه اصلی امکان تممیم یافته ها به حوزه های مورد علاقه ذینفعان پژوهش است.	۴- دغدغه اصلی رعایت منطق علمی و دقت در پژوهش است.
۵- هدف، داشتن یازده های عملی و نتیجه های کاربردی است.	۵- هدف پژوهش، کمک به توسعه دانش نظری است.
۶- موفقیت، وقتی حاصل است که نتیجه ها به وسیله کارفرمایان پژوهش در تصمیم گیری ها استفاده شوند.	۶- موفقیت، وقتی حاصل می شود که نتیجه ها در مجله های علمی چاپ شوند و تأثیری بر افراد دیگر در درون جامعه علمی داشته باشند.

جدول شماره (۱-۱): مقایسه پژوهش های بنیادی و کاربردی

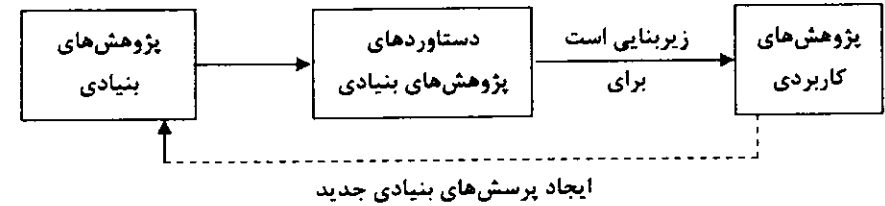
نکته اساسی که از مقایسه پژوهش های بنیادی و کاربردی حاصل می شود این است که جهت پژوهش کاربردی را نیازهای بازار شکل می دهد و تعیین می کند، در حالی که پژوهشگر در پژوهش بنیادی، چند و چون جستجوی علمی خود را تعیین می کند، البته نباید از نظر دور داشت که گاهی سازمان هایی در قالب پژوهشکده ها، پژوهش های بنیادی را طراحی و انجام می دهند.

رابطه پژوهش های بنیادی و کاربردی

پژوهش های بنیادی و کاربردی جدای از هم نیستند و رابطهای متقابل با هم دارند. در پژوهش های

۱- اطلاعات (Information) در مفهوم عام آن به معنای «آگاهی» و «دانستی» است و از ریشه کلمه (Inform) شکل دادن می باشد. اصطلاح «اطلاعات» به معنی فنی کنونی اش، نخستین بار در سال ۱۹۲۸ توسط هارلتی دانشمند آمریکایی مطرح شد.
 ۲- برای آگاهی بیشتر به کتاب «روش تحقیق در مدیریت» نگارنده مراجعه شود.
 ۳- وظیفه اصلی اندیشه علمی، سودمندی و گاه حتی فراتر از صادق بودن است.
 ۴- ویلفرد تراتر»

کاربردی، اصول علمی تدوین شده در پژوهش‌های پایه‌ای مبنای کاربردی شدن قرار می‌گیرند. این رابطه در شکل شماره (۴-۱-۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۴-۱-۱): رابطه پژوهش‌های بنیادی و کاربردی

(ج) پژوهش‌های تحقیق و توسعه‌ای (Research and Development = R&D)

کالاها و خدمات در فضای رقابتی بر تحول، کارآمدی خود را در ارضای نیازهای بازار و جامعه از دست می‌دهند، لذا لازم است ویژگی‌های پاره‌ای از این محصول‌ها بهبود یابند یا محصول‌های جدید جایگزین آنها گردند. چنین هدف‌هایی نیازمند به پژوهش‌های تحقیق و توسعه‌ای هستند.

هدف اصلی پژوهش‌های تحقیق و توسعه‌ای، آرایه یا آزمون نظریه‌ها نیست، بلکه توسعه محصول (کالا و خدمات) یا فرآیندهای جدید است. معمولاً در R&D، محصول پس از تکمیل در شرایط واقعی امتحان شده و اصلاح‌های لازم تا رسیدن به یک میزان خاص اثر بخشی (کارآمدی) بر آنها انجام می‌شود. چرخه‌ی R&D، به طراحی محصول، مطابق با برنامه‌ی کلنی کسب و کار شرکت می‌انجامد. با وجود پرهزینه بودن چرخه‌ی R&D، این نوع پژوهش‌ها، رشد و توسعه آتی سازمان را امکانپذیر می‌سازند.^۱

(د) پژوهش‌های تطبیقی

در فرهنگ آکسفورد، واژه comparison، به معنای «تطبیق دادن»، «مقایسه کردن»، و «در برابر هم قرار دادن چیزها و افراد» و قضاوت درباره شباهت‌ها و تفاوت‌های بین آنها است. در یک پژوهش تطبیقی باید قلمرو، موضوع و ابعاد تطبیق مشخص شود. «موریس دوورژه» جامعه‌شناس فرانسوی، پژوهش‌های تطبیقی را به دو دسته کلی زیر تقسیم می‌کند:

۱- مقایسه دو یا چند پدیده که با یک تکنیک ویژه تجزیه و تحلیل شده‌اند.

۲- مقایسه آثار مختلف یک پدیده که هر کدام با بکارگیری شیوه‌های تحلیلی خاصی حاصل شده‌اند.

(مقیمی و همکاران، ۱۳۸۵، ۱۷-۱۵). گاه لازم می‌شود دو یا چند سیستم، روش، ابزار، یا ساختار اداری با

هم مقایسه شوند. چنین بررسی‌های نظام‌مندی، در قالب پژوهش‌های تطبیقی انجام می‌گیرد.

۱- می‌توان در نگاهی فراخ‌تر، R&D را نوعی تحقیق کاربردی دانست.

تأثیر ایدئولوژی در پژوهش

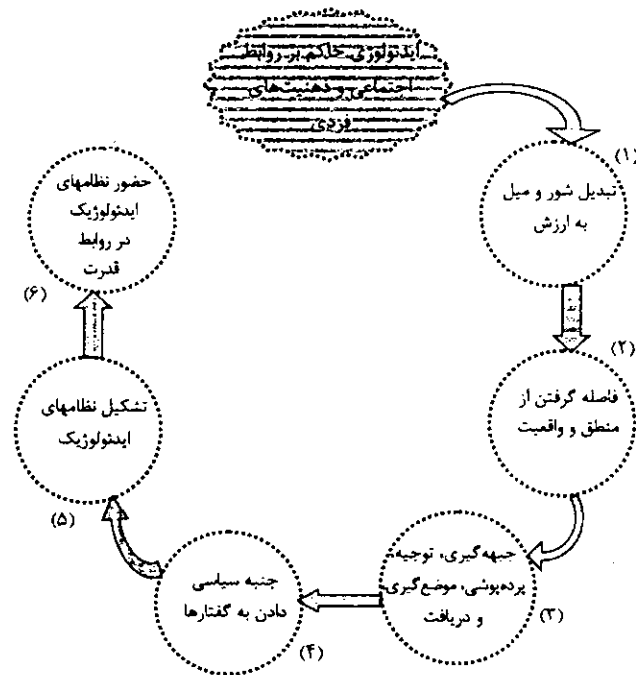
واژه ایدئولوژی (Ideology) برای اولین بار توسط «دوستوت دو ترانی» فرانسوی در سال ۱۷۹۶ بکار برده شد. او می‌خواست علم «ایده‌شناسی» را بنیان گذارد. ایدئولوژی در سه معنای مهم بکار برده می‌شود:

(۱) انواع مشخصی از باورها

(۲) باورهایی که تحریف شده (غیر حقیقی) نسبت به اصل خود هستند.^۱

(۳) مجموعه‌ای از دانش علمی یا اعتقادهای مذهبی، حقیقی یا غیر حقیقی (آبرکرامی، ۱۳۷۰، ۱۸۶)

پژوهش‌های علوم انسانی از نظرگاه معرفت‌شناختی با عوامل و متغیرهای انسانی گوناگون در ارتباطند و از آنها تأثیر می‌پذیرند. ایدئولوژی از نظرگاه پیش‌انگاشت‌ها و ذهنیت‌های پژوهشگر می‌گذرد و نقش مهمی در انتخاب روش‌شناسی عملی تحقیق وی دارد. فرد دارای ایدئولوژی، از سویی شور و میلی خاص دارد و از سوی دیگر دارای بار ارزشی خاص است که از تصویری ذهنی او حاصل می‌شود. (جوان، ۱۳۸۹، ۴۲)

شکل شماره (۵-۱-۱): رابطه ایدئولوژی و پژوهش (همان منبع، ۵۰)

۱- در کتاب «فره‌ی تر از ایدئولوژی» تلاش شده است تا نشان داده شود دین فراگیرتر از ایدئولوژی است.

ایدئولوژی، نوعی تبیین از جهان اجتماعی یا شبه نظریه (Quasi- theory) است که فاقد ویژگی‌های اصلی یک نظریه علمی است. ایدئولوژی‌ها، پیش‌فرض‌های ثابت، سخت و قطعی دارند و آکنده از گزاره‌های ثابت هنجاری هستند. ایدئولوژی‌ها، سیستم‌های بسته‌ای از عقیده‌ها و ارزش‌ها هستند که از استدلال بهره نمی‌جویند. (نیومن، ۱۳۸۹، ۱۱۲)

در مقایسه ایدئولوژی با نظریه‌های علوم انسانی - اجتماعی باید به دو نکته زیر توجه داشت:

- ۱- ایدئولوژی را نمی‌توان با منطق علمی نفی کرد، زیرا ارزش‌هایی را که دنبال می‌کند حالت انتخابی دارند نه استدلالی.
- ۲- ادراک ایدئولوژیکی با دریافت علمی از جهان، متفاوت است، ادراک علمی بر مبنای انسجام درونی حاصل از تجربه علمی است اما اعتقاد ایدئولوژیکی، نوعی جستجوی آرامش روانی و گریز از تعارض‌های عقلی است.

📌 مفهوم‌های کلیدی فصل:

- مهارت
- مشاوره
- آموزش سازمانی
- ایدئولوژی

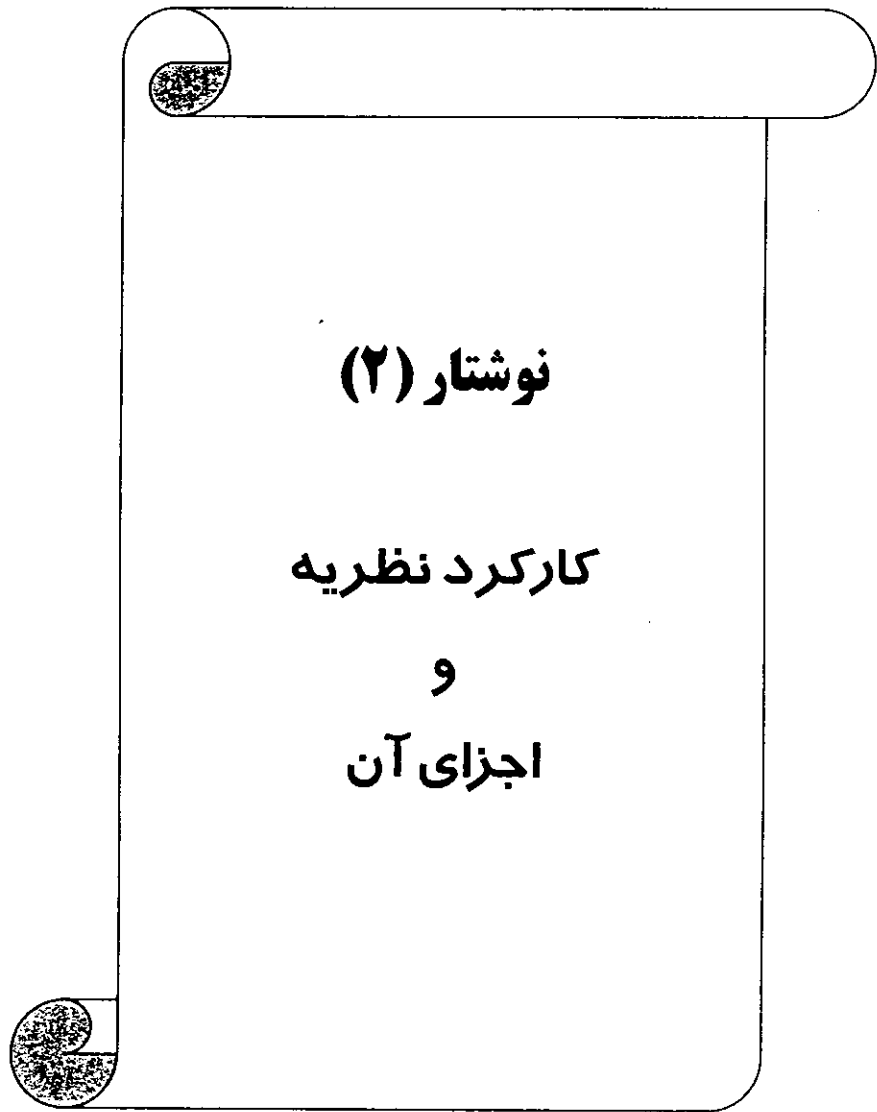
📌 پرسش‌های فصل:

- ۱- انواع مهارت‌های مورد نیاز در سازمان را نام برده و توضیح دهید.
- ۲- انواع فعالیت‌های سازمانی را برای بهبود و توسعه نام برده و توضیح دهید.
- ۳- چند نوع پژوهشگر وجود دارند؟
- ۴- پژوهش‌های بنیادی و کاربردی را تعریف کرده و با هم مقایسه کنید.
- ۵- پژوهش‌های تحقیق و توسعه‌ای چه ویژگی‌هایی دارند؟
- ۶- پژوهش‌های تطبیقی را تعریف کنید؟
- ۷- ایدئولوژی چه تأثیری در پژوهش می‌تواند داشته باشد؟

📌 پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی:

- ۱- نقش هر یک از مهارت‌های مورد نیاز در شکل‌گیری و رشد پژوهش‌های سازمانی را تجزیه و تحلیل کنید و بگویند با هر کدام از این نوع مهارت‌ها، می‌توان چه مسایلی را شناسایی و تعریف کرد؟
- ۲- چگونه می‌توان آموزش‌های مدیریتی را پژوهش‌مدار کرد؟
- ۳- رابطه پژوهشی سازمان‌های ایرانی دولتی را با مراکز دانشگاهی از زاویه‌های گوناگون آسیب‌شناسی کنید.
- ۴- آیا دسته‌سومی غیر از پژوهشگران «مدگرا» و «مونتاژی» را می‌شناسید؟
- ۵- افزون بر محدودیت‌هایی که بر سر راه پژوهش‌های سازمانی در ایران برشمرده شد، چه نوع محدودیت‌های دیگری مشاهده می‌کنید و راه غلبه بر آنها کدام است؟
- ۶- چرا نتایج پژوهش‌ها، در نظام تصمیم‌سازی ایران، کاربرد چندانی ندارند؟
- ۷- آیا «نظریه اقتضایی»، اجازه بکارگیری ایدئولوژی در علم مدیریت را صادر کرده است؟
- ۸- آیا باورهای دینی با مدیریت همان رابطه‌ای را دارد که ایدئولوژی می‌تواند داشته باشد؟

چه پرسش‌های دیگری درباره مطالب این نوشتار می‌توان مطرح کرد؟

نوشتار (۲)

کارکرد نظریه

و

اجزای آن

یادداشت

A large rectangular box containing horizontal dotted lines for writing notes.

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

۱- آشنایی با چیستی نظریه و ویژگی‌های آن

۲- نقش نظریه در پژوهش

۳- شناخت اجزای نظریه (مفاهیم، سازه‌ها، متغیرها...)

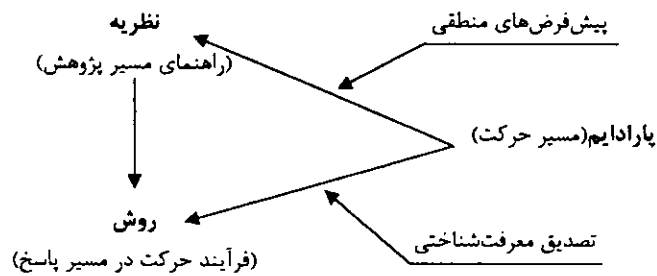
۴- سطوح اندازه‌گیری

۵- تعریف و انواع آن

پژوهش، بدون استفاده از نظریه کور و نظریه پرداز، بدون پژوهش، بی‌فایده است.
بوردو

مقدمه

شناخت علمی در ارتباط میان سه جزء پارادایم، نظریه و روش [فرآیند تحقیق] شکل می‌گیرد. پارادایم از یک سو پیشفرض‌های منطقی نظریه را تعیین می‌کند و از سوی دیگر به قابلیت فرآیند تحقیق می‌پردازد. البته بین نظریه و روش، نیز رابطه دو سویه‌ای وجود دارد. برای بررسی واقعیت در چارچوب نظریه‌ها، نیاز به روش‌های پژوهشی متناسب است. این رابطه‌ها در شکل شماره (۱-۳-۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۱-۲-۱): نقش پارادایم، نظریه و روش در ایجاد شناخت علمی

برای مثال، در پارادایم «اثباتی» از روش‌های کمی پژوهش استفاده می‌کنند، در حالی که پارادایم‌های «تفسیرگرا» و «انتقادی» از روش‌های کیفی پژوهش سود می‌برند.

نظریه^۱ (تئوری) چیست؟

واژه Theory ریشه یونانی دارد. معنای کلی آن «ملاحظه، بررسی و پژوهش کردن» است. واژه Theo به معنی «خلاء» و «عرش اعلی» نیز هست. در عهد باستان فیلسوفان پیش از هر چیز در پی شناخت هستی و اندیشیدن درباره خدا بودند. Theo's به معنی اندیشیدن و پژوهش درباره خدا نیز بود و با گسترش علوم، معنای این واژه بر اندیشیدن درباره‌ی هر مسأله‌ای متمرکز شده است. (رفیع پور، ۱۳۷۴، ۹۴). برای نظریه در

۱- «برای هر نظریه، سرنوشتی بهتر از این نیست که راه رسیدن به یک نظریه جامع‌تر را که این نظریه حالتی خاص از آن بوده و بر آن استوار است نشان دهد.»

★ «نظریه، در حکم دام است، تنها کسی که آن را بگستراند می‌تواند پرندهای (نظریه‌ای) را صید کند.»

☆ «نظریه‌ها، کمک می‌کنند تا مسایل را در پرتو آنها به شیوه علمی، حل کنیم.»

«اینشتین»

«نووالیس»

«داستی»

پژوهش‌های کمی تعریف‌های گوناگونی مطرح شده است مانند:

* «نظریه، مجموعه‌ای از تعریف‌ها و پیشنهادها درباره تعدادی متغیر به هم پیوسته است که همه آنها تصویر منظم و مدونی از پدیده‌هایی را که در اثر همبستگی و تداخل این متغیرها به وجود می‌آیند، ارائه می‌دهند» (نادری و دیگران، ۱۳۷۵، ۳۲)

* «نظریه‌ها، تورهایی هستند که ماگسترده‌ایم تا آنچه را که «جهان» نامیده می‌شود صید کرده و آن را عقلانی کنیم و توضیح دهیم و بر آن تسلط یابیم. در راه نظریه‌سازی باید تلاش کنیم تا چشم‌های شبکه تور خود را تنگ‌تر و تنگ‌تر سازیم» (پوپر، ۱۳۷۰، ۶۳)

* «نظریه، بین متغیرها رابطه علت و معلولی برقرار می‌کند تا پدیده‌ها را توضیح دهد و پیش‌بینی کند» (جان بست، ۱۳۷۱، ۳۲)

* «نظریه، مجموعه‌ی نظام یافته‌ای از مفهوماها است که بیانگر تصویری از واقعیت می‌باشد و حاصل کوششی عملی در گردآوری شاهد‌های واقعی و برقرار کردن همبستگی بین این یافته‌ها و تبیین آنها با شیوه استقرایی^۱ است» (رفیع پور، ۱۳۷۴، ۹۲-۹۳)

به طور کلی می‌توان گفت: نظریه‌ها فراهم آورنده امکان توصیف، تبیین «واقعیت‌ها» و پیش‌بینی وضعیت آینده هستند و بر پایه آنها می‌توان به پرسش‌های «چه»، «چرا» و «چگونه» پاسخ داد.

ویژگی‌های نظریه

یک نظریه وقتی از نظر علمی معتبر است که ویژگی‌های زیر را دارا باشد:

- ۱- توانایی «توصیف» و «تبیین» مشاهده‌های مربوط به یک موضوع را به ساده‌ترین بیان ممکن داشته باشد (نظریه‌ای که دارای فرض‌های ساده‌تری باشد قابل قبول‌تر از نظریه‌ای است که پیچیده باشد).
- ۲- نظریه، باید با واقعیت‌های بدیهی سازگار باشد.
- ۳- نظریه، باید ابزار لازم را برای آزمودن خود فراهم سازد.
- ۴- نظریه، باید زمینه را برای پژوهش‌های جدید فراهم سازد. (دلاور، ۱۳۷۶)

معیارهای ارزیابی یک نظریه

هر نظریه را می‌توان با معیارهایی که در پی می‌آید ارزیابی کرد:

۱) آزمون پذیرایی (Testability)

یک نظریه باید آزمون پذیر باشد یعنی مفهوم‌های آن قابل تبدیل به متغیرهای قابل اندازه‌گیری باشد.

۱- استقراء، یعنی استدلال و داوری درباره کل بر مبنای جزء‌ها و قیاس، یعنی بر مبنای کل درباره جزء قضاوت کردن

۲) ابطال پذیری (Falsibility)

یعنی این که یک نظریه، باید به اندازه کافی روشن و دقیق باشد که امکان رد شدن آن با آزمون‌های علمی وجود داشته باشد. به سخن دیگر، امکان آزمون تجربی درباره آن وجود داشته باشد.

۳) سادگی (Parsimony)

ساده‌ترین نظریه، بهترین نظریه است؛ یعنی اگر دو یا چند نظریه قدرت تبیین‌کنندگی و پیش‌بینی یکسانی دارند آن‌که از دیگری ساده‌تر است مفیدتر خواهد بود.

۴) قدرت تبیین‌کنندگی (Explanatory power)

هر چه یک نظریه توان «توصیف» و «تبیین» پدیده‌های بیشتری را داشته باشد نظریه بهتری خواهد بود.

۵) قدرت پیش‌بینی (Predictive power)

هر چه پیش‌بینی‌های یک نظریه دقیق‌تر باشد نظریه بهتری خواهد بود.

۶) گستره (Scope)

هر چه یک نظریه در درک تعداد پدیده‌های بیشتری کمک کند، نظریه بهتری خواهد بود.

۷) ماهیت تراکمی علم (Cumulative nature of science)

هر نظریه، شناختی ایستایی نیست بلکه در حال تغییر و گسترش است و با مطالعات بعدی نقد می‌شود و بر روی مطالعات پیشین استوار می‌شود.

۸) درجه رسمی (صوری) (Degree of formal)

نظریه‌ها به شیوه‌های گوناگون مطرح می‌شوند، لذا باید فهمید آیا نظریه مورد نظر در فرآیندهای رسمی نظریه پردازی مطرح شده است یا فقط نام نظریه بر آن نهاده‌اند؟

۹) ارزش اکتشافی (Heuristic value)

یک نظریه هنگامی ارزشمند است که به ما کمک کند ایده‌هایی را برای پژوهش خلق کنیم تا ایده‌های نظری دیگری ایجاد شود.

۱۰) زیبایی شناسی^۱ (Aesthetics)

تا چه حد نظریه، از نظر زبانی زیبا و جذاب مطرح شده است؟ (شومیکر، ۱۳۸۷، ۲۰۸-۲۰۲)

نظریه اجتماعی و ایدئولوژی

یک پژوهشگر هیچگاه نمی‌تواند با آزمون نشان دهد که یک ایدئولوژی صحیح یا غلط است، اما می‌تواند

۱- پاره‌ای بر این باورند که اصطلاح زیبایی‌شناسی بی‌مفهوم است و فقط می‌توان پدیده‌های زیبایی را شناخت.

به آزمودن یک نظریه علمی یا بخش‌هایی از آن بپردازد و غلط بودن یا درست بودن آنها را آشکار سازد. نظریه‌های اجتماعی، به صورت تجربی آزمون پذیر بوده و مدام در حال رشد هستند. معمولاً پژوهشگران سعی می‌کنند تا یک نظریه را برحسب شاهدهای تجربی در بوته‌ی آزمون قرار دهند. آنها به شیوه‌ای بی‌طرفانه همه‌ی شاهدهای حمایت‌کننده و مخالف نظریه را در نظر می‌گیرند اما ایدئولوژی‌ها این‌گونه نیستند. در جدول شماره (۱-۲-۱) ایدئولوژی با نظریه‌های اجتماعی مقایسه شده‌اند:

ایدئولوژی	نظریه اجتماعی
- ادعای یقین مطلق دارد؛	- برداشت‌های گوناگون از وضعیت ارایه می‌دهد؛
- تمام پاسخ‌ها را دارد؛	- ناقص است و عدم اطمینان را می‌پذیرد؛
- ثابت، بسته و تمام شده است؛	- باز، شکوفا شونده و در حال گسترش است؛
- از آزمون شدن و یافته‌های متضاد می‌پرهیزد؛	- پذیرای آزمون‌ها و شواهد مثبت و منفی است؛
- شاهدهای مخالف را نادیده می‌گیرد؛	- بر مبنای شواهد تغییر می‌کند؛
- نظام اخلاقی خاصی ارایه می‌کند؛	- از موضع اخلاقی، تفکیک شده است؛
- به شدت جهت دار است؛	- بیطرفانه همه جنبه‌ها را در نظر می‌گیرد؛
- تضاد و ناسازگاری‌های درونی دارد؛	- در بی‌سازگاری منطقی است؛
- در یک دیدگاه خاص ریشه دارد؛	- فراتر از موقعیت‌های اجتماعی حرکت می‌کند؛

جدول شماره (۱-۲-۱): مقایسه ایدئولوژی و نظریه (تیومن، ۱۳۸۹، ۱۱۱)

ایدئولوژی و نظریه‌های مدیریتی

دنیای سازمانی - مدیریتی برآمده از رفتار انسانها در چارچوب ساختارهاست. انسان‌ها در موقعیت کارمند، سرپرست، مدیران عملیاتی و راهبردی، کنش و واکنش نشان می‌دهند و دارای دیدگاه‌ها، هنجارها، گرایش‌ها، فرض‌ها، باورها، باید‌ها و نبایدهای خاص خود... هستند. آنچه گفته شد بر برداشت از شرایط تأثیر می‌گذارد و افراد را به سویی هدایت می‌کند تا به صورت گزینشی دست به تفسیر رویدادها بزنند. از همین رهگذر، اگر یک نظریه پرداز حوزه سازمانی جهت‌گیری ایدئولوژیک داشته باشد تلاش او در آن جهت خواهد بود که پدیده‌ها را در راستای ایدئولوژی خود ببیند و متغیرهایی را آگاهانه حذف یا بزرگ‌نمایی و کوچک‌نمایی کند و در تجزیه و تحلیل پدیده‌ها واقع‌گرا (Real) نباشد.

نقش نظریه در پژوهش

نظریه‌ها، نقش‌های گوناگونی مانند زیر در پژوهش دارند. این نقش‌ها به نوع تحقیق وابسته است.

- ۱- نظریه می‌تواند اندیشه‌های جدیدی را برای حل مسایل برانگیزد.
- ۲- به کمک نظریه می‌توان الگوهای برای توصیف کامل پدیده‌ها ارایه داد.
- ۳- تجزیه و تحلیل نقادانه هر نظریه ممکن است به نظریه‌های تازه‌ای بیانجامد.
- ۴- نظریه می‌تواند الهام بخش فرضیه‌های علمی تازه‌ای باشد (توسلی، ۱۳۷۰، ۲۹).
- ۵- نظریه‌ها، فرضیه‌های قابل آزمون را هدایت و مشخص می‌کنند که کدام داده‌ها به مسأله مربوطند.
- ۶- با کمک نظریه می‌توان توضیح و تبیین مقبولی درباره ارتباط میان داده‌ها با یکدیگر فراهم آورد.
- ۷- فرضیه‌هایی که از نظریه برمی‌خیزند محور اصلی تحلیل داده‌ها را تشکیل می‌دهند.
- ۸- نظریه، زمینه‌ای فراهم می‌کند تا داده‌های خاص را در آن قرار دهیم به سخن دیگر نظریه ما را به داده‌هایی حساس می‌سازد که بدون نظریه ممکن بود از آنها غفلت کنیم.
- ۹- با نظریه‌ها به بیان مسایل مهم می‌پردازیم و از مسایل خاصی نیز آگاه شده و از توجه به مسایل بی‌اهمیت پرهیز می‌کنیم.

اجزای نظریه

نظریه، شبکه‌ای به هم پیوسته از سازه‌ها (Constructs) مفهوم‌ها (Concepts) و تعریف‌ها (Defenitions) به منظور توصیف، تبیین (بیان چرایی) و پیش‌بینی پدیده‌ها است (هومن، ۱۳۷۳، ۱۱). هر نظریه از اجزایی تشکیل شده است که به پاره‌ای از آنها اشاره می‌شود، مانند: (۱) مفهوم‌ها، (۲) سازه‌ها، (۳) متغیرها (۴) تعریف‌ها (۵) اصول متعارف (۶) قانون‌ها (۷) فرض‌ها...^۱

۱) مفهوم چیست؟

واژه‌ها، نوعی نماد هستند که آنها را در قالب زبان یاد می‌گیریم. یک زبان، مجموعه‌ای قراردادی برای ارایه کردن معانی اشیاء با هجاها و علامت‌های مکتوب است که افراد در طول زندگی‌شان می‌آموزند. یادگیری مفهوم‌ها، یادگیری یک زبان است. مفهوم‌ها در همه جا حضور دارند و انسان از آنها در همه وقت استفاده می‌کند.

۱- اگر فرمانروای جهان بودم اولین کاری که می‌کردم تثبیت معنی واژه‌ها بود، زیرا مقدمه عمل است.

علم، برای تشریح واقعیت‌ها با تشکیل مفهوم‌ها آغاز می‌شود و هر پژوهشگر به منظور درک رابطه‌های موجود بین داده‌های خود، ناگزیر به کاربرد آنها است. مفهوم را می‌توان بیان رویدادهای مشاهده‌پذیر دانست که تعداد زیادی از رویدادها را زیر یک نام کلی در می‌آورد^۱. (هومن، ۱۳۷۳، ۸۸) به سخن دیگر، مفهوم، یک بیان انتزاعی است که بیانگر شباهت‌ها یا جنبه‌های مشترک رویدادهای قابل مشاهده است. (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۲۹). بدون مجموعه‌ای از مفهوم‌ها که روی آنها توافق شده باشد، ارتباط بین پژوهشگران امری ناممکن است. مفهوم‌ها از داده‌های حسی، برکنده (انتزاع) می‌شوند و با استفاده از آنها درک‌ها و اطلاعات انتقال می‌یابد. مفهوم‌ها، مانند بلوک‌هایی هستند که ساختمان نظریه به وسیله‌ی آنها ساخته می‌شود. مفهوم‌ها در علوم گوناگون به شکل نمادها یا فرمول‌ها و در علوم اجتماعی در قالب «اصطلاح» بیان می‌شوند. (Neumann, 1997, 39-40) پاره‌ای از مفهوم‌ها که ماهیت کمی دارند قابل اندازه‌گیری هستند و پاره‌ای دیگر از آنها را نمی‌توان اندازه گرفت.

مفهوم‌ها، جنبه تجربی مستقل ندارند، بلکه نمادی از یک پدیده هستند. برای مثال خطاست اگر مفهومی مانند «قدرت» را به عنوان عاملی عینی در نظر بگیریم که دارای کشش‌ها، نیازها و غریزه است. مفهوم‌ها، بیانگر راهی برای دیدن پدیده‌های واقعی هستند و پژوهشگران را قادر می‌سازند که به جنبه‌ای از واقعیت توجه کنند و به آن کیفیت مشترکی را نسبت دهند. کوتاه سخن آن که مفهوم‌ها، ابزارهای ذهنی هستند که با آنها عمل طبقه‌بندی و تعمیم انجام می‌گیرد. پژوهشگران، تجربه‌ها و مشاهده‌های خود را درباره مفهوم‌ها، براساس سازماندهی و نظم، تعمیم می‌دهند. (یبی، ۱۳۸۱، ۱۲۰)

انواع مفهوم‌ها

هنگامی که یک مفهوم با حداقل کوشش و براساس فعالیت‌های حسی و عینی ساخته شود، واقعی، (ملموس یا تجربی) نامیده می‌شود، مانند خانه، گریه و انسان... به سخن دیگر چنانچه مفهومی وابسته به یک شرایط زمانی و مکانی خاص باشد به آن واقعی (تجربی) می‌گویند. اما همه‌ی مفهوم‌ها، این گونه نیستند و مفهوم‌هایی وجود دارند که از هر گونه شرایط زمانی و مکانی خاص مستقل هستند و به توصیف پدیده‌های غیرقابل مشاهده می‌پردازند. این گونه مفهوم‌ها را مجرد (نظری) می‌گویند، مانند وطن، عاطفه و ارتباط... بنابراین میزان انتزاعی بودن یک جمله، به میزان انتزاعی بودن مفهوم‌های آن و استقلال زمانی و مکانی آنها بستگی دارد.

۲) سازه (برساخته) چیست؟

«مفهوم» و «سازه»، علی‌رغم معانی مشابهی که دارند تمایز مهمی در بین آنها نیز وجود دارد (کرلینجر، ۱۳۷۴، ۶۲) سازه نیز یک مفهوم است که به گونه‌ی ارادی و خودآگاه برای هدف خاص و علمی معنای اضافی به آن داده شده است. به دیگر سخن، بشر به منظور نظام بخشیدن به مشاهده‌های خود، از شیوه نامگذاری این شباهت‌ها و مغایرت‌ها استفاده کرده و آن را طبقه‌بندی می‌کند. برای مثال دانه‌های ریز سفید رنگ و نرم را برف می‌نامند که با دانه‌های درشت‌تر منجمد یعنی تگرگ تفاوت دارد. این نام، همان سازه است. هرگاه اشیاء نامی پیدا کردند که فهم و درک آنها آسان‌تر شود سازه ساخته شده است.

برای مثال «هوش» از مشاهده رفتارهایی هوشمندانه انتزاع شده است و به عنوان یک سازه علمی، دارای معنایی است که می‌تواند هم بیشتر و هم کمتر از چیزی باشد که در یک مفهوم است. پاره‌ای مفهوم‌ها را نمی‌توان به آسانی به پدیده‌های عینی که این مفهوم‌ها برای آنها ایجاد شده است ارتباط داد، لذا نیاز به سازه هست. برای مثال مفهوم‌هایی مانند: نگرش، یادگیری، انگیزش، از این گونه‌اند. این گونه مفهوم‌ها، در واقع تجریدهای عالی‌تر از رویدادهای محسوس و ملموس بوده و نوعی استنباط هستند. معانی این سازه را نمی‌توان به آسانی با نشان دادن چیزهای خاص یا افراد و رویدادهای معینی به دیگران انتقال داد. این نوع تجریدهای عالی‌تر به این دلیل که از مفهوم‌هایی با سطح انتزاع بالاتر ساخته شده‌اند «سازه» خوانده می‌شوند.

کاربردهای سازه در تحقیق

سازه‌ها را به دو شیوه زیر به کار می‌برند:

نخست آن که سازه مورد نظر را از راه‌های گوناگون به سازه‌های دیگر ارتباط می‌دهند. برای مثال می‌توان گفت: «سبک مدیریت» به گونه‌ای تابع هوش و انگیزه است.

دوم آن که هوش به گونه‌ای تعریف می‌شود که بتوان آن را مشاهده و اندازه‌گیری کرد. با اجرای آزمون هوش، معلمان می‌توانند درجه نسبی هوش شاگردان خود را معلوم کنند.

سازه‌های نظری اغلب با متغیرهای مشاهده‌پذیر به حوزه رفتار انسان مربوط می‌شوند. پژوهشگر وقتی می‌تواند درباره سازه‌ها بحث کند که واقعیت آنها تنها از روی رفتار مشاهده شده استنتاج شود. برای مثال اگر بخواهد درباره اثر انواع «انگیزه» پژوهش کند، باید بداند که «انگیزه» یک سازه است که پژوهشگر باید در سطح مشاهده به آن بپردازد؛ بدین معنا که برای آزمون فرضیه‌های خود باید داده‌هایی را گردآوری کند. برای این مقصود ناگزیر است به گونه‌ای از درگیری با معنای ابتدایی سازه رها شده و

۱- احساس‌ها را می‌توان مفهوم‌های مشاهده‌ناپذیر دانست که باید آنها را «فهم» کرد.

به سطح مشاهده روی آورد. بنابراین باید سازه‌ها را به گونه‌ای تعریف کرد که مشاهده‌ها را ممکن سازد. (هومن، ۱۳۷۳، ۹۲-۹۰).^۱

۳) متغیر چیست؟

متغیر، چیزی است که مقدار آن می‌تواند تغییر کند و ارزش‌های عددی گوناگونی را بپذیرد یعنی واریانس (پراکندگی) داشته باشد، بنابراین هر چیز که وجود دارد یک متغیر است که پژوهشگر ویژگی‌های آن را می‌تواند مشاهده، کنترل یا در آنها دخالت کند. (هومن، ۱۳۷۳، ۱۱۳) متغیر می‌تواند از یک فرد به فرد دیگر یا از یک مشاهده به مشاهده دیگر، مقدارهای گوناگونی را اختیار کند و اعداد و ارزش‌هایی به آن نسبت داده شود. برای مثال x نماد یک متغیر است، یعنی نمادی است که می‌توانیم مقدارهای عددی به آن نسبت دهیم. متغیر x می‌تواند مجموعه‌ای از مقادیر، مانند نمره‌های یک آزمون «هوش» یا «نگرش» را اختیار کند. (کرلینجر، ۱۳۷۵، ۹۳) این مقادیر می‌توانند در زمان‌های گوناگون برای یک چیز یا یک شخص، فرق داشته باشند. (Sekaran, 1992, 75)

انواع متغیرها

متغیرها را می‌توان براساس معیارهای گوناگون دسته‌بندی کرد. در پاره‌ای از این دسته‌بندی‌ها، گاه به علت عدم امکان تفکیک دقیق انواع متغیرها از همدیگر، همپوشانی‌هایی ایجاد می‌شود. در دنباله به نمونه‌هایی از متغیرها اشاره می‌شود:

الف) متغیر مستقل (Independent)

متغیر مستقل یک ویژگی از محیط فیزیکی یا اجتماعی است که بعد از انتخاب، دخالت یا دستکاری شدن توسط پژوهشگر، مقدارهایی را می‌پذیرد تا تأثیرش بر روی متغیر دیگر (وابسته) مشاهده شود. در نظر پاره‌ای از صاحب‌نظران، اصطلاح متغیر مستقل و وابسته، ویژه پژوهش‌هایی است که هدف آنها تبیین رابطه علت و معلولی میان متغیرها است (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۴۴). باور عمومی این است که این متغیرها در حوزه‌های غیر فیزیکی معنا ندارند. تغییر یک متغیر مستقل، تغییرات قانونمندی در متغیر وابسته به وجود می‌آورد، بنابراین در هر آزمایش تجربی، متغیر مستقل، همان محرک (Stimulus) است که علت احتمالی یا فرضی برای همان متغیر وابسته است که می‌تواند معلول احتمالی باشد. برای مثال وقتی می‌گوییم (X)، آنگاه

۱- پاره‌ای بر این اعتقادند که در حوزه‌های علوم اجتماعی سازه‌ها، همان متغیرها (Variables) هستند.

(Y)، بین مقدمه (X) و نتیجه (Y) نوعی ارتباط شرطی برقرار ساخته‌ایم.^۱

مثال (I):

پژوهش‌های بازاریابی نشان می‌دهند که آرایه یک محصول جدید در بازار، بر ارزش قیمت سهام آن شرکت در بازار بورس تأثیر دارد.

(در این مثال «آرایه یک محصول جدید» متغیر مستقل است.)

مثال (II):

افزایش مناسب درجه عدم تمرکز، بر بالا رفتن انگیزش کارکنان تأثیر دارد.

(در این مثال «افزایش مناسب درجه عدم تمرکز»، متغیر مستقل است.)

ب) متغیر وابسته (Dependent)

متغیر وابسته، متغیری است که هدف پژوهشگر، تشریح یا پیش‌بینی تغییرپذیری آن است و باید بررسی شود. می‌توان با شناسایی و تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر، پاسخ‌ها یا راه‌حل‌هایی را برای مسأله پیدا کرد. معمولاً پژوهشگران به تعیین کردن مقدار و اندازه‌گیری این متغیر علاقمند هستند. (Sekaran, 1992, 69). متغیرهای وابسته با وارد کردن، از میان برداشتن یا تغییر در کمیت و کیفیت متغیرهای مستقل ظاهر می‌شوند یا از بین می‌روند یا تغییر می‌کنند (بست، ۱۳۷۱، ۸۴)

مثال (I):

یک مدیر بازاریابی، روش جدیدی را در توزیع محصول اجرا کرد و در نتیجه «میزان فروش» افزایش یافت.

(در این مثال «میزان فروش» یک متغیر وابسته است.)

مثال (II):

مدیری پس از تحلیل نتیجه‌های حاصل از پژوهش درباره «فرهنگ سازمانی»، به این نتیجه می‌رسد که برای هر چه بویاتر کردن فرهنگ سازمانی، باید «قدرت ریسک» (مخاطره) کارکنان را افزایش دهد، لذا تصمیم می‌گیرد که اختیار بیشتری به آنها تفویض کند.

(در این مثال «قدرت ریسک کردن» یک متغیر وابسته است.)

۱- در پژوهش‌های غیر تجربی که پس از رویدادها انجام می‌شوند و امکان تغییر متغیر وجود ندارد، متغیر مستقل، متغیری است که از قبل تغییری در آن رخ داده است و ما در پی شناخت آن هستیم.

ج) متغیر تعدیل گر (Moderator)

اصطلاح متغیر تعدیل گر برای توصیف نوعی از متغیر مستقل به کار می رود که در واقع متغیر مستقل ثانوی است که پژوهشگر اثر آن را در ارتباط با متغیر مستقل اصلی و متغیر وابسته باید بداند. بدین منظور متغیر تعدیل گر انتخاب می شود تا معلوم شود آیا این متغیر بر رابطه بین متغیر مستقل اصلی و وابسته تأثیر دارد یا نه. اگر پژوهشگر بخواهد رابطه بین متغیر مستقل X و متغیر مورد مشاهده Y را بررسی کند و از طرفی بداند که ماهیت رابطه X و Y به وسیله متغیر سومی مانند Z (تعدیل گر) تغییر می کند در تجزیه و تحلیل نهایی خود می تواند متغیر Z را به عنوان یک متغیر تعدیل گر به حساب آورد. نقش متغیر تعدیل گر در پژوهش، شبیه نقش کاتالیزور در شیمی است که بدون دخالت مستقیم در واکنش تعیین می کند که واکنش شیمیایی چگونه پیش برود. (هومن، ۱۳۷۳، ۱۲۷-۱۲۶) به سخنی دیگر، متغیر سومی است که دارای تأثیری قوی در رابطه بین متغیر مستقل و متغیر وابسته است، و رابطه مورد انتظار اصلی اولیه بین متغیرهای مستقل و وابسته را تغییر می دهد. هرگاه اثر متغیر مستقل و متغیر وابسته مشروط به متغیر دیگری شود، آن متغیر سوم در واقع نقش تعدیل گری را بازی می کند. (Sekaran, 1992, 67)

مثال (I):

{سطح تحصیلات کارکنان در سازمانهایی با مدیریت زنان اداره می شود کمتر از سازمانهایی با مدیریت مردان، میزان بهره وری را پیش بینی می کند.}

م. م. (م. سطح تحصیلات کارکنان (X)

و. میزان بهره وری (Y)

م. ت. (ت. نسبت مدیران (X')

مثال (II):

{میزان خلاقیت دانشجویان مرد در رشته مدیریت، به نظام آموزشی متمرکز یا غیر متمرکز بستگی دارد که آنان در آن تحصیل می کنند.}

م. م. (م. نظام آموزشی متمرکز در برابر نظام آموزشی غیر متمرکز

و. میزان خلاقیت دانشجویان

م. ت. (ت. دانشجویان مدیریت مرد در برابر دانشجویان مدیریت زن

مثال (III):

کارآیی مدیران به سبک مدیریت و تجربه کاری آنها بستگی دارد.

م. و. (و. کارآیی سازمانی مدیران

م. ت. (ت. تجربه کاری مدیران (برای مثال در دو سطح کم تجربه و باتجربه)

د) متغیر مداخله گر (Intervening)

برای نشان دادن فرآیندهای ذهنی (درونی) که مستقیم مشاهده پذیر نیستند و فقط در ذهن وجود دارند و نمی توان آنها را دید، شنید یا احساس کرد، اصطلاح متغیر مداخله گر به کار می رود. معمولاً پژوهشگران به این متغیر برای آگاهی از تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته مورد نظر توجه دارند. تأثیر متغیرهای مداخله گر را می توان از روی کنش پدیده ها درک و کنترل کرد لذا به این نوع تأثیرگذاری به دلیل آن که بر اعتبار درونی و بیرونی پژوهش اثر می گذارد باید در تحلیل نهایی پژوهش اشاره شود (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۴۵).

مثال (I):

{کارآیی مدیرانی که مقررات گرا هستند بیشتر از کارآیی مدیرانی است که توجه کمتری به مقررات دارند.}

م. م. (م. مدیرانی که وظیفه های فور را بر پایه مقررات انجام می دهند.

م. و. (و. کارآیی مدیران

م. م. (م. مدافله گر) نوع شخصیت مدیران

مثال (II):

{بکارگیری سبک تفویضی (Sp) برای ایجاد تعهد سازمانی در کارکنان کمتر از بکارگیری سبک مدیریت مشارکتی (Sp) تأثیر دارد.}

م. م. (م. بکارگیری سبک تفویضی در برابر سبک مدیریت مشارکتی

م. و. (و. ایجاد تعهد سازمانی

م. م. (م. مدافله گر) بلوغ سازمانی کارکنان

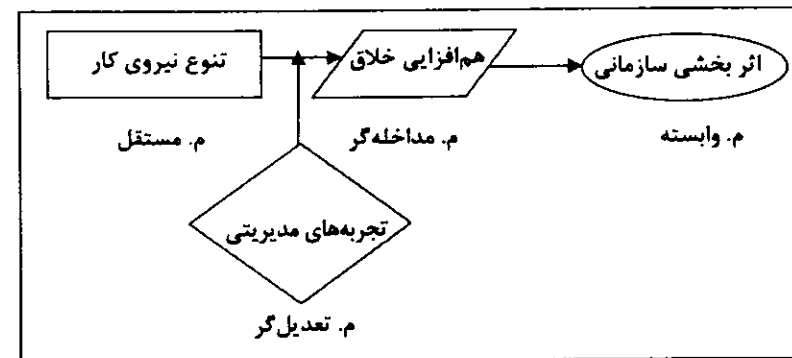
م. م. (م. مدافله گر) بلوغ سازمانی کارکنان

مثال (III):

پژوهشگری در پی آن است تا عوامل مؤثر بر اثربخشی سازمانی را شناسایی کند، او یکی از این عوامل را چندگانگی نیروی کار تشخیص داده و در جریان بررسی به این باور می رسد که دو عامل هم افزایی خلاق (Creative synergy) نقش مداخله گر، و تجربه های مدیریتی^۱ (Managerial expertise) نقش تعدیل گر را بازی می کنند.

این رابطه ها در شکل شماره (۲-۳-۱) نشان داده شده است (Sekaran, 1992, 72)

۱- میزان سابقه، هر فرد بیانگر میزان تجربه کاری او نیست. تجربه در واقع مجموعه آموزه هایی است که در طول خدمت حاصل می شود. برای آگاهی بیشتر به کتاب مورد پژوهی سازمانی، از همین ناشر و نگارنده مراجعه شود.

شکل شماره (۲-۲-۱): رابطه بین متغیرهای مستقل، تعدیل‌گر، مداخله‌گر و وابسته

(ه) متغیر کنترل (Control) [مداخله‌گر مهار شده]

در یک پژوهش نمی‌توان همزمان اثر تمام متغیرها را بر یکدیگر بررسی کرد، بنابراین پژوهشگر اثر پاره‌ای از متغیرهایی را که در رابطه متغیرهای مستقل و وابسته مداخله می‌کنند کنترل یا خنثی می‌کند. این نوع متغیرها، متغیر کنترل نامیده می‌شود. (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۴۴)

تفاوت متغیرهای کنترل با تعدیل‌گر در آن است که اثرهای متغیرهای کنترل از میان می‌رود در حالی که اثر متغیرهای تعدیل‌گر بررسی می‌شود. باید توجه داشت که در بیان فرضیه‌ها، اشاره‌ای به متغیرهای کنترل نمی‌شود، لذا لازم است مشخص شود که متغیرهای کنترل چه بوده و اثر آنها چگونه حذف یا خنثی شده است. (هومن، ۱۳۷۳، ۱۲۸) پژوهشگر باید فقط متغیرهایی را کنترل کند که بر یک متغیر یا بر هر دو متغیر تأثیر دارند یا این که می‌توانند بین دو متغیر نقش متغیر مداخله‌گر را بازی کند (بلیلاک، ۱۳۷۶، ۶۷).

مثال (I):

{ارتقاء سازمانی زنان با بلوغ سازمانی آنها رابطه مستقیم دارد در حالی که بین این دو متغیر در بین مردان هیچگونه رابطه‌ای وجود ندارد}

اگر در فرضیه بالا، پژوهشگر عامل «سن» را به عنوان متغیر کنترل در نظر بگیرد، متغیر جنسیت نقش تعدیل‌گر خواهد داشت.

(و) متغیر گسته (مقوله‌ای) (Categorical)

متغیرهایی هستند که فقط می‌توانند مقادیر خاصی را در یک محدوده مشخص دارا باشند. این متغیرها، اسمی و ترتیبی هستند، مانند: جنسیت (زن یا مرد بودن)

(ز) متغیر پیوسته (Continuous)

متغیرهایی هستند که می‌توانند هر مقداری را دارا باشند و در سطح فاصله‌ای یا نسبی قابل اندازه‌گیری اند. مانند: سن یا وزن...

(ح) متغیر کمی (Quantitative)

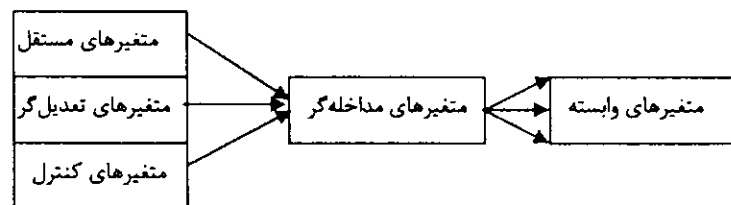
متغیرهایی هستند که از نظر مقدار تفاوت دارند، مانند: سن، وزن.

(ط) متغیرهای کیفی (Qualitative)

متغیرهایی هستند که دارای انواع (نه مقدار) گوناگون هستند، مانند: مفید و جذاب، ...

ارتباط بین متغیرها

پژوهشگر باید متغیرهای پژوهش خود را عملیاتی کرده تا بتواند آنها را بررسی کند و از طرفی دیگر نیز در نهایت کار باید آنها را مفهومی سازد تا بتواند نتیجه‌های حاصل از پژوهش را از جزء به کل تعمیم دهد. براساس شرحی که برای هر یک از متغیرها داده شد، رابطه بین این متغیرها را می‌توان در شکل شماره (۳-۳-۱) نمایش داد:

شکل شماره (۳-۳-۱): رابطه بین متغیرهای وابسته و مستقل ...

در یک تحقیق تجربی، متغیر مستقل، متغیری فعال است که پژوهشگر سعی می‌کند با تغییر و دستکاری آن، اثرش را در متغیر وابسته مشاهده کند و اثر پاره‌ای از متغیرهای تعدیل‌گر را بررسی و اثرهای پاره‌ای دیگر را حذف یا خنثی و کنترل کند. متغیر مداخله‌گر همواره زیر نفوذ و تأثیر متغیرهای مستقل، تعدیل‌گر و کنترل قرار گرفته و به نوبه خود در متغیر وابسته اثر می‌گذارد. متغیرهای مستقل، تعدیل‌گر و کنترل، نشان‌دهنده علت‌ها هستند. از میان این سه متغیر فقط متغیرهای مستقل و تعدیل‌گر مورد بررسی قرار می‌گیرند و متغیرهای کنترل حذف یا خنثی می‌شوند (هومن، ۱۳۷۳، ۱۳۳-۱۳۲).^۱

۱- یکی از دلایل عدم امکان بررسی تجربی مسایل در حوزه سازمان و مدیریت، امکان‌ناپذیری کنترل تأثیر متغیرهای مداخله‌گر در آنها است.

سطوح اندازه گیری^۱

آزمون‌های آماری بر پیشفرض‌هایی درباره خاصیت‌های ریاضیاتی اعداد مورد استفاده استوارند. اگر پیشفرض‌های اصلی رعایت نشوند آن آزمون‌ها ناروا و نتیجه‌ها بی‌معنا خواهد بود. برای مثال در محاسبه یک میانگین نمی‌توان از اطلاعات سطح اسمی اندازه‌گیری استفاده کرد.

سطح اندازه‌گیری، درجه دقت اندازه‌گیری را طبقه‌بندی می‌کند. سطح مناسب اندازه‌گیری یک متغیر، به دو چیز وابسته است:

(۱) چگونگی سازه‌سازی از یک مفهوم

(۲) نوع متغیر مورد استفاده پژوهشگر

سطوح اندازه‌گیری سنجه‌های آماری را محدود می‌کنند و از کمترین تا بالاترین دقت عبارتند از: اسمی، ترتیبی، فاصله‌ای و نسبی. هر کدام از این سطوح، نوع متفاوتی از اطلاعات را ارائه می‌کند.

باید دانست هر پدیده سازمانی را می‌توان اندازه‌گیری کرد. برخی از سازه‌ها را می‌توان مستقیم اندازه‌گیری کرد مانند: درآمد کارکنان و دیگر سازه‌ها، نیازمند شاخص‌ها معرف‌هایی هستند که غیرمستقیم یک متغیر را اندازه‌گیری کنند، مانند: میزان رضایت از کار.

الف - سطح اسمی (Nominal)

کلمه «اسمی» یعنی «نام‌گذاری کردن». در این طبقه‌بندی افراد و اشیاء را برحسب نام آنها مرتب می‌کنیم. این سطح، ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین نوع طبقه‌بندی است، حتی عده‌ای آن را یک طبقه‌بندی قابل ارزش نمی‌دانند. (نبوی، ۱۳۷۰، ۸۱) در این سطح، اعدادی که به کار می‌روند اختیاری بوده و تنها کارکرد نام‌گذاری دارند و کارشناسی را آسان می‌کنند و هیچگونه معنایی از آنها استنباط نمی‌شود. اعداد بیانگر مقدار مطلق یا نسبی ویژگی خاصی نیستند و فقط نشان می‌دهند که نوعی تفاوت بین طبقه‌ها وجود دارد.

مثال: طبقه‌بندی سبک‌های مدیریت

۱- دستوری (S_1)

۲- حمایتی - متقاعدکننده (S_2)

۳- مشارکتی (S_3)

۴- تفویضی (S_4)

شکل شماره (۴-۲-۱): نمونه‌ای از یک سطح اسمی

ب - سطح ترتیبی (رتبه‌ای) (Ordinal)

در مقیاس رتبه‌ای، افراد یا اشیاء را بر پایه صفت ویژه‌ای که دارند رتبه‌بندی می‌کنند و به تعداد افراد، رتبه وجود دارد. اعداد در سطح رتبه‌ای، فقط اطلاعاتی درباره سلسله مراتب، یا رتبه اشیاء و افراد در سطح بررسی فراهم می‌آورد. (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۴۷) سنجه‌های ترتیبی، نوعی تفاوت را نشان می‌دهند به اضافه اینکه طبقه را می‌توان رتبه‌بندی و ترتیب‌بندی کرد.

مثال: طبقه‌بندی افراد بر پایه میزان تحصیلات

۱- بی‌سواد

۲- زیر سوم راهنمایی و بالاتر از پنجم ابتدایی

۳- بالاتر از سوم راهنمایی

۴- دیپلم

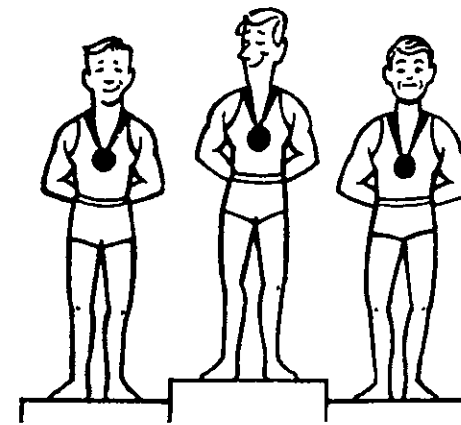
۵- فوق دیپلم

۶- لیسانس

۷- فوق لیسانس

۸- دکترا

۱- گاه به جای سطح اندازه‌گیری، از اصطلاح مقیاس اندازه‌گیری استفاده می‌شود.

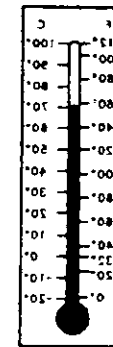

شکل شماره (۵-۲-۱): نمونه‌ای از یک سطح ترتیبی

ج- سطح فاصله‌ای (Interval)

سطح فاصله‌ای، ویژگی‌های سطح‌های اسمی و ترتیبی را دارا است و افزون بر آنها، فاصله هر صفت تا مبدأ آن نیز مشخص است. در این سطح نه تنها ترتیب اشیا یا صفت‌های مورد اندازه‌گیری مشخص است، بلکه فاصله بین واحدهای اندازه‌گیری نیز معلوم است. در این سطح، فاصله‌های مساوی بین اعداد، نشان دهنده فاصله‌های مساوی بین صفت‌های مورد اندازه‌گیری است. در سطح فاصله‌ای، همبستگی ترتیب و فاصله بین اعداد، دارای معنی است. (دلاور، ۱۳۷۶، ۴۶)

مثال: درجه‌های فارنهایت و سانتی‌گراد

شکل شماره (۶-۲-۱): نمونه‌ای از یک سطح فاصله‌ای

د- سطح نسبی (Ratio)

سطح نسبی دارای کلیه ویژگی‌های سطح‌های فاصله‌ای، ترتیبی و اسمی است. سطح نسبی، دقیق‌ترین سطح اندازه‌گیری است. این سطح دارای ارزش صفر حقیقی می‌باشد، یعنی نقطه‌ای در سطح که نمایانگر فقدان کامل ویژگی مورد اندازه‌گیری است. (هومن، ۱۳۷۳، ۴۸) با این مقیاس می‌توان تفاوت میان اعداد و اهمیت نسبی آنها را با هم مقایسه کرد. (موز و دیگران، ۱۳۶۸، ۳۳۳)

مثال: واحدهای سنجش طول، زمان و وزن ...

شکل شماره (۷-۲-۱): نمونه‌ای از سطح نسبی

۴) تعریف (Definition) چیست؟

برای اشاره به هر چیزی، نام، نشانه یا نمادی خاص به کار می‌رود. بین این نمادها و مفهومی که نماینده آنها هستند تفاوت‌هایی وجود دارد. دلیل اساسی ابهام موجود در بسیاری از مسایل، وجود واژه‌ها و اصطلاح‌هایی است که به گونه‌ای نارسا تعریف شده‌اند. گاه پاره‌ای مسایل به دلیل ابهام در مفهوم‌ها، اصطلاح‌ها یا واژه‌هایی که در بیان آنها به کار رفته‌اند حل ناشدنی به نظر می‌رسند. دلیل دیگری که موجب شده تا بسیاری از مسایل، همچنان حل نشده باقی بمانند، کاربرد اصطلاح‌هایی از زبان روزمره در حوزه علم است. زبان معمولی علاوه بر آن که پیچیده، و آکنده از ابهام هست، برای یک واژه معین، تعریف‌های چندگانه‌ای نیز دارد. مفهوم‌هایی مانند: قدرت، بوروکراسی، رضایت شغلی حتی اصطلاح‌هایی که سطح انتزاعی آنها نیز پائین‌تر است، مانند هوش، انگیزه و اضطراب برای مردم معانی گوناگونی دارد و چیزهای متفاوتی را نشان می‌دهد. این نکته در ارتباط‌های روزمره، مشکل جدی را ایجاد نمی‌کند، اما علم نمی‌تواند با زبان مبهم و

نادقیق پیشرفت کند. اگر قرار باشد که مفهوم‌ها در فرآیند کنش‌های ارتباطی، تجربه، تعمیم دادن و ساختن نظریه، کارکرد داشته باشد لازم است روشن، دقیق و مورد توافق باشند. برای مشخص کردن مفهوم‌ها، شاید تنها راه مناسب و شایسته این باشد که برای آنها تعریف دقیقی ارائه شود. هر واژه‌ای که در یک نظریه به کار می‌رود باید به گونه‌ای تعریف شود که هر پژوهشگر بتواند درباره آن پژوهش انجام دهد و نتیجه آن به گونه واقعی دریافتی باشد و به شخص آزمون کننده بستگی نداشته باشد. به سخن دیگر آزمون پذیری گزاره‌های علمی باید تضمین شود. هر اندازه فاصله مفهوم‌ها و سازه‌ها از واقعیت‌های تجربی بیشتر باشد، احتمال سوء تفاهم و استفاده نامطلوب از آنها بیشتر می‌شود.

معمولاً در گزاره‌های علمی، اصطلاح‌ها به کار می‌روند. اصطلاح‌ها باید دارای معانی مشخص باشند تا اطمینان حاصل شود که گزاره‌هایی که با آنها ساخته می‌شوند مناسب آزمون پذیری هستند و می‌توان آنها را برای توصیف، تبیین و پیش‌بینی به کار برد. (هومن، ۱۳۷۳، ۹۶-۹۴)

انواع تعریف

تعریف‌ها، انواع گوناگونی دارند^۱ مانند:

الف) تعریف اسمی (واژه‌ای) (Nominal)

تعریف‌های اسمی چیزی درباره‌ی واقعیت بیان نمی‌کنند، لذا نه درست هستند و نه غلط. ارزش آنها در این است که از یک سو معانی واژه‌ها را مشخص و سوء تفاهم‌های احتمالی را برطرف می‌کنند تا امکان سنجش و بررسی متغیرها میسر می‌شود و از سوی دیگر وقتی برای بیان یک مطلب توضیح طولانی لازم شود کافی است به جای شرح طولانی و مکرر، از آن واژه استفاده شود. برای مثال به جای این که هر بار بگوئیم: شخصیتی حقوقی که در برگیرنده امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری است، کافی است فقط گفته شود «سازمان». با واژه سازمان نه فقط در نوشتن و صحبت کردن، صرفه‌جویی می‌شود بلکه ارتباطات بیانی و علمی با سرعت بیشتری انجام می‌شوند.

در یک تعریف اسمی، «مفهوم» و «تعریف» با هم قابل جابه‌جایی‌اند، لذا اگر در تحلیل‌های منطقی، تعریف ضروری باشد می‌توان به جای مفهوم از تعریف آن استفاده کرد و برعکس.

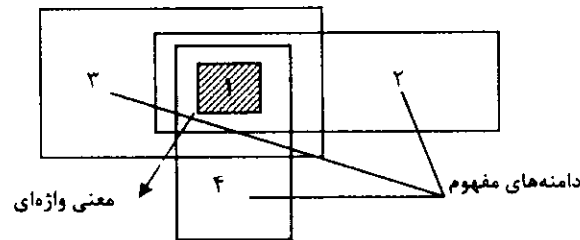
گاه تعریف اسمی به صورت صفت‌های به کار برده شده در یک تعریف، نامشخص‌اند و واژه را به طور کامل تعریف نمی‌کنند، بنابراین لازم است صفت‌های به کار رفته در یک تعریف مشخص و روشن باشند، در غیر این حالت باید این صفت‌ها به وسیله صفت‌های دیگری که معنای آنها روشن است تعریف شوند.

۱- برای آگاهی بیشتر به کتاب «روش تحقیق در مدیریت» نگارنده مراجعه شود.

ب) تعریف نظری (مفهومی) (Conceptual)

هر گاه در تعریف یک مفهوم یا سازه، از مفهوم‌ها و سازه‌های دیگر استفاده شود آن را تعریف نظری گویند. تعریف مفهومی، همان توضیح‌هایی است که در فرهنگ واژه‌های تخصصی آورده می‌شود. (Larry, 1997, 15)

دامنه یک مفهوم، به وسیله‌ی صفت‌هایی مشخص و قابل پذیرش تعریف می‌شود. در تعریف نظری، فضای مفهومی، باید حالت پایدار داشته باشد و امکان تعبیر یا تفسیرهای گوناگون از آن نباشد. به سخن دیگر فضای مفهومی باید صریح، روشن و مشخص باشد تا انجام تعریف عملیاتی براساس آن میسر باشد. دامنه‌ی پوشش تعریف نظری آن قدر گسترده است که هر تعریف عملیاتی می‌تواند در قالب یا راستای آن انجام شود. برای مثال واژه «قدرت»، به عنوان توانایی یک کنشگر^۱ در وادار کردن دیگری به انجام چیزی که کنشگر در ابتدا مایل به انجام آن نبوده، یک تعریف مفهومی است. چنین تعریف‌هایی مفهوم‌های دیگری را به جای مفهوم مورد نظر قرار می‌دهد. تعریف مفهومی شامل اصطلاح‌هایی ابتدایی است، بدین معنا که نه درست هستند و نه نادرست، بلکه نمادهایی بوده که ممکن است به عنوان یک فرآیند ارتباطی و پژوهشی، مفید باشند یا نباشند.

شکل شماره (۸-۲-۱): فضای مفهومی یک واژه

ویژگی‌های تعریف نظری

یک تعریف نظری خوب باید ویژگی‌های زیر را دارا باشد:

(۱) باید بیانگر ویژگی‌های خاص (کیفیت) آن چیزی باشد که در تعریف، مورد نظر است. به بیان دیگر باید همه جنبه‌ها را شامل شود (جامع باشد) و موردهایی را که لازم نیست شامل نشود (مانع باشد).

۱- کنش رفتاری است که از روی اراده انجام می‌گیرد.

ب) تعریف نباید شامل «دور منطقی»^۱ باشد، یعنی نباید چیزی از موضوعی را که تعریف می شود دربرگیرد. برای مثال در تعریف «بوروکراسی» نباید گفته شود: سازمانی که کیفیت بوروکراتیک دارد یا در تعریف «قدرت» بیان شود: کیفیتی که در اشخاص قدرتمند وجود دارد.

۲) باید مفهومها، مثبت (ایجابی نه سلبی) بیان شوند. برای مثال در تعریف «هوش» نگوییم پدیده‌ای که رنگ، وزن و رفتار ندارد. بدون تردید چنین وصف‌هایی موجب افزایش دانش نمی‌شود زیرا چیزهای زیاد دیگری وجود دارند که رنگ، وزن و رفتار ندارند.

۳) در تعریف، باید اصطلاح‌های روشن و بدون ابهام به کار رود. اصطلاحی مانند «محافظة کارانه»، برای مردم، معانی گوناگونی دارد لذا نباید در تعریف به کار رود، مگر آنکه درباره معنای آن توافق وجود داشته باشد. هدف از تعریف مفهومی در پژوهش علمی، تعیین ماهیت کلی فرآیند یا پدیده مورد علاقه پژوهشگر و ارتباط آن با نظریه‌های موجود است. پژوهشگر با این شیوه می‌تواند پژوهش خود را با اطلاعات دیگری که درباره‌ی مفهومها و سازه‌های مورد نظرش وجود دارند مربوط سازد. (هومن، ۱۳۷۳، ۹۷)

ج) تعریف تحلیلی (Analytical)

گاه مفهوم‌های برگرفته از زبان روزمره، از نظر گروه‌های جامعه، دارای معانی گوناگونی می‌باشند، به گونه‌ای که اگر شخصی از یک گروه بخواهد آن واژه را در گروه دیگر بکار برد با سوء تفاهم یا عدم تفاهم روبرو خواهد شد. در حالی که قرار باشد ارتباط اجتماعی بین اعضای گروه‌ها بوجود آید لازم است معانی واژه‌های مورد استفاده (برای مثال در یک پرسشنامه) را در قبل بررسی کرده و معانی معمول آن واژه‌ها را در گروه یا جامعه‌ی مورد نظر تعیین کرد. این گونه بررسی و تعیین معانی را، «تعریف تحلیلی» می‌نامند و تفاوت آن با «تعریف اسمی» در این است که تعریف تحلیلی یک امر قراردادی نیست و درباره‌ی واقعیت صحبت می‌کند تا به شیوه تجربی بررسی شود که فلان واژه در بین افراد یک جامعه، دارای چه معنی یا معانی است.

د) تعریف عملیاتی (Operational)

برای بررسی تجربی یک نظریه، ابتدا لازم است متغیرهای آن تعریف شوند، سپس مشخص شود آیا می‌توان این متغیرها را از نظر تجربی بررسی کرد؟ (رفیع پور، ۱۳۷۴، ۱۵۶-۱۴۶) تعریف عملیاتی یک مفهوم (یک متغیر) را به شیوه فعالیت‌هایی که در پژوهش به عنوان شاخص و معادل آن مشخص می‌شوند، تعریف می‌کند و این امکان را فراهم می‌آورد که اندازه‌گیری شوند. (Latty, 1997, 15) به سخن دیگر تعریف عملیاتی، فرآیند تبدیل مفهوم‌های انتزاعی به متغیرهای قابل اندازه‌گیری است. تعریف عملیاتی براساس تعریف نظری انجام می‌گیرد و باید بین این دو هماهنگی وجود داشته باشد. تعریف عملیاتی نمی‌تواند خارج از

۱- اگر بگوییم A، علت B و B نیز علت A است، از نظر منطقی، دچار «دوره» شده‌ایم.

چارچوب تعریف نظری باشد. در یک تعریف عملیاتی، پژوهشگر مشخص می‌کند که چه چیزی را با چه شرایطی و چگونه مشاهده، ثبت و ضبط خواهد کرد. پژوهشگر برای مشاهده‌پذیر کردن پدیده‌ها، تعیین می‌کند که چه رفتارهایی دلالت بر چه دارند و چگونه باید این رفتارها مشاهده گردد یا چگونه و با چه ابزارهایی می‌توان آنها را لمس و اندازه‌گیری کرد. بنابراین، با تعریف عملیاتی راه‌های سنجش مفهوم مشخص می‌گردد و به اندازه‌گیری متغیرها و چگونگی مشاهده و تعیین ملاک‌هایی برای مشاهده‌پذیر کردن آنها پرداخته می‌شود. برای گردآوری همه نوع داده‌ها، تعریف عملیاتی ضرورت دارد. تعریف عملیاتی به ویژه زمانی مهم است که تصمیمی درباره‌ی درستی یا نادرستی موضوع پیچیده‌ای گرفته می‌شود. در هنگام گردآوری داده‌ها، لازم است هر فرد در نظام مورد نظر درک مشابه‌ای داشته باشد و داده‌های یکسان گردآوری شوند. بنابراین، پیش از گردآوری داده‌ها، باید تعریف عملیاتی انجام گیرد.

پدیده‌های تجربی را اغلب می‌توان مستقیم مشاهده کرد، اما مفهوم‌هایی مانند: قدرت، هوش و رضایت شغلی، ادراک‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌ها، پدیده‌های مشاهده‌ناپذیرند لذا نشانه‌های تجربی مفهوم‌ها باید استنباط شود. این گونه استنباط که تعریف عملیاتی نام دارد مفهوم‌ها را با شاهدهای تجربی همراه می‌سازد. تعریف عملیاتی، مجموعه روش‌های توصیف‌کننده فعالیت‌های یک پژوهشگر است که به گونه تجربی پدیده مفهومی را روشن می‌سازد. چنین فعالیت‌هایی معانی مفهوم‌ها را لمس‌پذیر می‌کند و روش‌های اندازه‌گیری و ملاک‌هایی را برای بررسی تجربی آنها به دست می‌دهد، بنابراین تعریف عملیاتی، سطح نظری را با سطح تجربی مشاهده، پیوند می‌زند و پژوهشگر را قادر می‌سازد که با استفاده از داده‌های اولیه‌ای که همواره به صورت واقعیت‌های مشاهده‌پذیر در اختیار اوست، پژوهش را اجرا کند. بدین ترتیب، معنای هر مفهوم کامل و جامع، از طریق تعریف عملیاتی آن مشخص می‌شود.

یک تعریف عملیاتی نشان می‌دهد که پدیده معینی وجود دارد و مشخص می‌کند که آن پدیده چگونه اندازه‌گیری می‌شود و بیانگر عملیات لازم برای درک آن پدیده است. وقتی روش ثبت، ضبط و اندازه‌گیری یک پدیده مشخص شود، آن پدیده از لحاظ عملیاتی تعریف شده است، بنابراین، اگر یک پدیده به گونه عملیاتی تعریف شود، به وسیله اشخاص دیگر نیز قابل درک خواهد بود و در واقع امکان تکرار مجدد پژوهش فراهم می‌آید. اساس عملیاتی کردن یک پدیده را ویژگی‌های مشاهده‌پذیر آن پدیده تشکیل می‌دهند. برای تعریف عملیاتی یک پدیده، «مشاهده‌پذیر بودن» دارای اهمیت است. اگر پژوهشگر بتواند درباره یک رویداد یا پدیده، مشاهده‌های پایداری به عمل آورد، دیگران نیز قادر خواهند بود این مشاهده‌ها را انجام دهند و رویداد یا پدیده‌ای را که مایل به تعریف آن هستند به روشنی مشخص سازند، اما میان مرحله عملیاتی کردن پدیده و تصمیم‌هایی که درباره ابزارهای گردآوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها گرفته می‌شود رابطه بسیار نزدیکی

وجود دارد. (هومن، ۱۳۷۳، ۱۰۲-۱۰۱)

مثال:

تعریف عملیاتی از سازمان

برای تعریف عملیاتی مفهوم «سازمان» مرحله های زیر را باید طی کرد:

۱- تحلیل مفهومی: تا آنجا که امکان پذیر باشد انواع گوناگون مصداق هایی که تشکیل دهنده ی محتوای مفهوم سازمان هستند، نمونه وار برگزیده و برشمرده شوند.

۲- ارزیابی تجربی: سپس ویژگی های مشترک نمونه ها و مصداق هایی که مطرح شد جستجو می شود، مانند اینکه:

الف) همه ی سازمان ها، یک واحد تشکیل شده از رابطه های اجتماعی هستند.

ب) همه ی آنها آگاهانه به دنبال مقصد و هدف خاصی می باشند.

ج) شکل گیری سازمان ها براساس معیاری عقلانی است که دستیابی به «هدف» را به بهترین شیوه ممکن، میسر می سازند.

سپس جنبه های مشترک شناسایی شده به عنوان معیار ارزیابی ساختار اجرایی - اداری یک جامعه قرار می گیرند، به این معنی که می توان تشکیلاتی را که دارای این ویژگی ها باشد «سازمان» نامید.

در این گونه تعریف ها، واژه را نباید از قبل تعیین کرد بلکه می توان اول مصداق هایی را برشمرد، سپس صفت های مشترک آنها را جستجو کرد، آنگاه واژه ای را یافت که برگزیده ی آن صفت ها باشد. این روش از این امتیاز برخوردار است که جنبه ی قراردادی تحلیل مفهومی از بین خواهد رفت زیرا وقتی تصمیم گرفته می شود به چه چیزهایی «سازمان» گفته شود و آیا فلان واحد که ویژگی های خاصی دارد را «سازمان» بدانیم یا نه، تعریف جنبه ی قراردادی پیدا می کند.

رابطه میان دامنه یک مفهوم و معنای یک واژه در شکل شماره (۸-۳-۱) نشان داده شده است:

انواع تعریف های عملیاتی

تعریف عملیاتی، انواعی دارد مانند:

الف) تعریف عملیاتی قابل سنجش

این نوع تعریف بیان می کند که متغیر چگونه اندازه گیری خواهد شد. بر پایه این نوع تعریف، ویژگی های پویای یک چیز، عمل یا پدیده مورد پژوهش بیان می شود. از آنجا که ویژگی های فرد به صورت رفتار ظاهر می شود، در پژوهش های رفتار سازمانی اغلب می توان با تشریح رفتارهای مشاهده پذیر و ملموس که شخص

معینی از خود نشان می دهد او را توصیف کرد. برای مثال: «مدیر باهوش» را می توان چونان شخصی که فرصت های اقتصادی خوبی برای سازمان به دست می آورد یا به عنوان شخصی که مسایل کارکنان را به خوبی حل می کند تعریف کرد، یا «مدیر پرخاشگر» را می توان به عنوان فردی که رفتارهایش جنبه نمایش و دعوا دارد، سر و صدا می کند، بلند حرف می زند و صحبت وی حالت توهین به دیگران دارد توصیف کرد.

پژوهشی را در نظر بگیرید که یکی از متغیرهای آن «ملاحظه کاری» است و تعریف مفهومی این متغیر «رعایت حال دیگران» است. این متغیر را می توانیم با نام بردن رفتارهایی که می تواند نشانه «ملاحظه کاری» باشد تعریف کنیم و از سرپرستان بخواهیم کارکنان را در یک مقیاس ۵ امتیازی (لیکرت)^۱ درجه بندی کنند. این رفتارها ممکن است شامل پیام هایی باشد که کارکنان با یکدیگر رد و بدل می کنند رفتارهایی مانند: متأسفم، ببخشید، معذرت می خواهم، یا موقعی که کارمندی وسایل کار خود را به دیگران می دهد براساس تقاضای محترمانه آنان باشد نه بر پایه تهدید پرخاشگرانه. (همان منبع، ۱۰۳).

تعریف قابل سنجش بر پایه تعیین ویژگی های پایدار، یعنی ویژگی های ساختاری مشاهده پذیر پدیده مورد نظر بیان می شود. برای مثال مدیر با هوش را می توان به عنوان فردی با حافظه ی قوی، خزانه واژگان وسیع، استدلال منطقی خوب، مهارت های ریاضی و تحلیلی قوی و غیره توصیف کرد. همچنین بر پایه این نوع تعریف می توان «پیشرفت در بازاریابی» را تسلط بر شرایط بازار تعریف کرد و به همین ترتیب می توان «بهره وری سازمان» را بر پایه پیامدهای آن یعنی سهم بیشتر فروش محصول همراه با رضایت مشتریان دانست. پیشرفت در بازاریابی را می توان با استفاده از نمره های یک آزمون سنجش رضایت مشتری که توسط پژوهشگران تکمیل می شود تعریف کرد و میزان بهره وری را با فرمول هایی محاسبه و اندازه گیری و تعیین کرد.^۲ از آن رو که تعریف عملیاتی قابل سنجش، کیفیت ها و ویژگی های چیزها، افراد یا پدیده ها را توصیف می کند، از آنها می توان برای توصیف متغیر وابسته (به ویژه هنگامی که مبتنی بر رفتار مشهود قابل آزمون باشد) استفاده کرد. هر چند ممکن است برای انواع دیگر متغیرها (مانند متغیرهای مستقل و تعدیل گر) نیز مناسب باشد.

ب) تعریف عملیاتی تجربی (Experimental Operational)

این نوع تعریف، جزئیات دستکاری (Manipulation) و تغییرات در متغیری که باید به وسیله پژوهشگر انجام گیرد مشخص می سازد. پژوهشگر برای تعریف عملیاتی تجربی، معین می کند که چه شرایطی باید از پیش موجود باشد یا چه مداخله ها و دستکاری هایی باید انجام شود تا یک

۱- توضیح آن در فصل سوم بخش (II) آمده است.

۲- برای آگاهی بیشتر نگاه کنید به: «مدیریت چرخه بهبود بهره وری» نشر فوزان

حالت یا پدیده‌ای خاص روی دهد. تعریف عملیاتی را باید درباره متغیرهای مستقل به کار برد. (همان منبع، ۱۳۷۳، ۱۰۵)

روش‌های بیان تعریف عملیاتی

برای بیان تعریف عملیاتی سه روش به نام‌های A و B و C مطرح است. این روش‌ها عبارتند از:
 نوع A: پژوهشگر، مفهومی را براساس عملیاتی که باید اجرا شود تا پدیده‌ای دیگر یا عمل موردنظر رخ دهد، تعریف کرده و بیان می‌کند که چه نوع تغییراتی با پیش زمینه‌ای را اجرا یا جستجو باید کرد تا رخ دادن پدیده‌ای را معین سازد.

نوع B: در این نوع تعریف، پژوهشگر مفهوم را براساس این که یک هدف (یا مفهوم مورد نظر) چگونه عمل می‌کند و چه کاری را انجام می‌دهد، (یا ویژگی‌های پویا و ترکیب کننده‌ی آن هستند) تعریف می‌کند. با استفاده از این نوع تعریف، یک «مدیر باهوش» را می‌توان این‌گونه تعریف کرد: کسی که طی ۵ سال، سازمان او روند فروش فزاینده‌ای داشته است یا شخصی که توانایی حل بحران‌های وارده شده از سوی محیط را دارد.

نوع C: پژوهشگر مشخص می‌کند که پدیده‌ی مورد تعریف، شبیه به چیزی است. برای مثال مدیر باهوش به فردی گفته می‌شود که حافظه‌ی خوب، قدرت استدلال قوی و مهارت حل مسایل راهبردی داشته باشد. به سخن دیگر در این نوع تعریف، پژوهشگر ویژگی‌های ثابت تعریف را مشخص می‌کند. (دلاور، ۱۳۷۶) تعریف عملیاتی به شرایط مسأله پژوهش و فرهنگ پژوهشگر بستگی داشته و نمی‌تواند تمام معانی علمی یک مفهوم را شامل شود. از دیگر هدف‌های تعریف عملیاتی محدود کردن معنای واژه‌ها است. برای تبدیل یک تعریف مفهومی به تعریف عملیاتی، باید نکته‌های زیر را در نظر گرفت:

۱- بررسی تعریف‌های عملیاتی ارائه شده برای پدیده مورد نظر در پژوهش‌های قبلی

۲- گزینش یا تدوین مناسب‌ترین تعریف عملیاتی

۳- انتخاب بهترین شیوه‌ی اندازه‌گیری متغیر تعریف شده. (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۴۱)

۵) اصول متعارف (Axioms) [اصول موضوعه = Postulates]

این اصول، احکام بنیادینی هستند که حقیقت انگاشته می‌شوند و یک نظریه بر آنها استوار است، مانند این که «کل، از جزء بزرگتر است» یا «ویژگی هر سیستم از جمع جبری خاصیت‌های اجزاء آن فراتر است».

۶) قانون‌ها (Laws)

گاه قانون‌ها را اصول (Principles) می‌نامند. باید دانست دانشمندان قانون را نمی‌آفرینند بلکه آنها را کشف می‌کنند. قانون‌ها چیزی را بیان نمی‌کنند، فقط وضعیت پدیده‌ها را تصویر می‌کنند. در این که در حوزه علوم اجتماعی و سازمانی قانون‌های قطعی جهانشمول وجود داشته باشند تردید وجود دارد.

۷) فرض‌ها (Assumptions)

فرض‌ها، داوری‌های عمومی درباره پدیده‌ها هستند، در حالی که فرضیه‌ها گمانه‌زنی‌هایی هستند که از بررسی نظریه‌های برگزیده (= چارچوب نظری) درباره یک مسأله در ذهن پژوهشگر ایجاد می‌شود.^۱

^۱- درباره فرضیه‌ها، در فصل اول بخش (I) کتاب حاضر بحث خواهد شد

مفهوم‌های کلیدی فصل:

• سازه • تعریف • متغیر • سطح اندازه‌گیری • اصول متعارف

پرسش‌های فصل:

- ۱- نظریه (تئوری) چیست؟
- ۲- یک نظریه را با چه معیارهایی می‌توان ارزیابی کرد؟
- ۳- مفهوم، سازه، متغیر، اصول متعارف، قانون و فرض‌ها را تعریف کنید.
- ۴- تعریف چیست و انواع آن کدامند؟
- ۵- انواع متغیرها را با مثال شرح دهید.
- ۶- سطوح اندازه‌گیری کدامند؟ برای هر یک مثالی بزنید.
- ۷- انواع تعریف را با مثال بیان کنید.

پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی:

- ۱- آیا معنای «نظریه» در علم مدیریت با دیگر علوم اجتماعی باید تفاوت داشته باشد؟
- ۲- آیا گرایش‌های ایدئولوژیک، علمی بودن نظریه‌های مدیریتی را مخدوش می‌سازد؟
- ۳- آیا می‌توان اصلی‌ترین معیار ارزیابی یک نظریه مدیریتی را کاربردی بودن آن دانست؟
- ۴- آیا می‌توان گفت همه اصطلاح‌های تخصصی که در علم مدیریت رایج هستند سازه‌اند؟
- ۵- با توجه به اینکه در حوزه سازمان و مدیریت نمی‌توان پژوهش‌های علی انجام داد، آیا مطرح کردن متغیرهای «مستقل» و «وابسته» در پژوهش‌های مدیریتی نادرست نیست؟
- ۶- آیا با جمله زیر موافقت می‌کنید؟ چرا؟
- در هیچ پژوهش مدیریتی، امکان کنترل کامل متغیرهای مداخله‌گر وجود ندارد.
- ۷- برای واژه‌های انگیزش و بهره‌وری تعریف عملیاتی ارائه کنید.

* * *

چه پرسش‌های دیگری را درباره مطالب این نوشتار می‌توان مطرح کرد؟

نوشتار (۳)

تحقیق، با هدف نظریه‌پردازی یا نظریه‌آزمایی

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

- ۱- نظریه‌پردازی و مرحله‌های آن
- ۲- نظریه‌آزمایی و مرحله‌های آن
- ۳- شاخص‌ها و نقش آنها در پژوهش
- ۴- تشریح ویژگی‌های شاخص‌ها
- ۵- بیان ماهیت نظریه‌های مدیریتی

جلوه‌گاهِ حسن معنی، خلوتِ لفظ است و بس

طالب لیلی نشیند غافل از مَحیلِ چرا؟

بیدل دهلوی

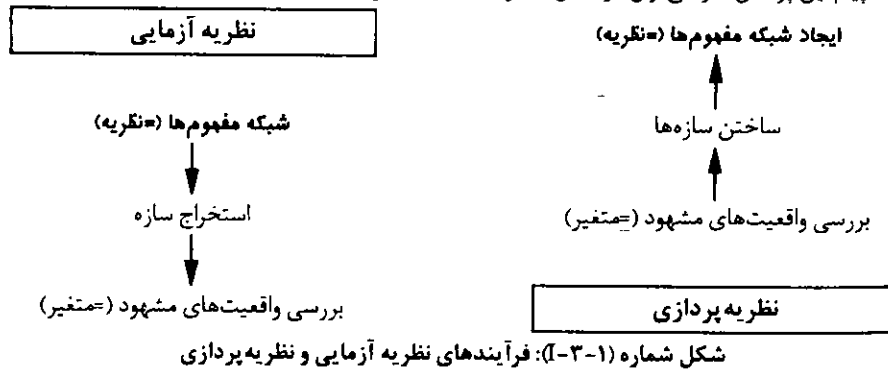
(۱۱۳۳-۱۰۵۴)

مقدمه

پژوهشگر گاهی با بهره‌گیری از یک نظریه به سراغ «تبیین» و «فهم» واقعیت‌های موجود می‌رود و زمانی هم برعکس با بررسی واقعیت‌ها در جامعه یا نمونه‌ها به سوی ساختن مفهوم‌هایی برای پرداختن نظریه‌های جدید رهسپار می‌شود. این حرکت‌های متضاد، پرسش‌هایی مانند زیر را پیش می‌آورد:

آیا باید ابتدا در باره پدیده‌ها، نظریه‌پردازی کرد و سپس به پژوهش در باره آنها پرداخت یا برعکس؟ یا ترکیبی از این دو فرآیند را به کار بست؟ آیا کارآمدی نظریه‌ها را باید با واقعیت به آزمون درآورد تا معلوم شود چقدر قادر به واقع‌نمایی و توصیف هستند؟ یا فقط باید داده‌ها را از متن واقعیت‌ها بدون آنکه نظریه‌ها را در برابر واقعیت آزمون کنیم گردآوری کرده و به تبیین آنها بپردازیم؟ آیا پژوهش، نیازمند ارتباط مستمر بین مشاهده و تبیین و گردآوری داده‌های بیشتر برای آزمون تبیین اولیه و بالایش تبیین نظری آنهاست؟...

پیام این پرسش‌ها را می‌توان در شکل شماره (۱-۴-۱) نشان داد:

اهداف اصلی تحقیق

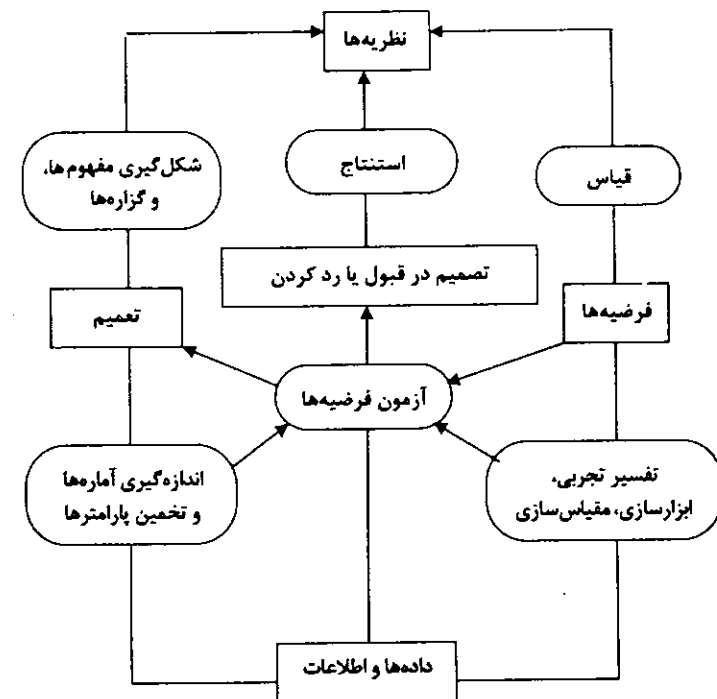
تحقیق با دو هدف نظریه‌پردازی و نظریه‌آزمایی انجام می‌گیرد:

۱) فرآیند نظریه‌پردازی (Theory Construction/building)

مفهوم‌ها، هسته اصلی نظریه‌ها هستند و مفهوم‌سازی (Conceptualization)، فرآیند ساختن مفهومی انتزاعی برای شناخت واقعیت است. در مفهوم‌سازی به همه جنبه‌های واقعیت توجه نشده، و فقط جنبه‌هایی که از نظر پژوهشگر مهم است برگرفته می‌شوند. ساختن یک مفهوم در گام اول عبارت از تعیین اجزایی است که آن را تشکیل داده و امر واقعی را بازتاب می‌دهند. نظریه‌پرداز سعی دارد درباره امور واقعی، اصل‌های کلی بسازد تا بدین وسیله بتواند واقعیت‌های مشابه را به کنترل خود درآورد.

نظریه پردازی در علوم گوناگون به شکل های گوناگون صورت می گیرد. گاه نظریه ها خیلی بزرگند و گاه خیلی متوسط.

نظریه پردازی با روش (Grounded Theory)، فرآیندی است که با گردآوری یک مجموعه داده، آغاز می شود و به ساخت نظریه هایی درباره این داده ها ختم می شود. این نوع نظریه پردازی مبتنی بر مشاهده واقعیت های موجود است. پاره ای این نوع نظریه را «بعد از رخ داده»، «میدانی»، «مبنایی»، «بنیادی» و «پسینی» (Ex-Post Facto) نیز می خوانند. این شیوه نظریه پردازی توسط گلریز و اشتراس (Glaser & Strauss) توسعه یافت. در این نوع نظریه پردازی، نظریه خاصی هدایتگر پژوهشگر نیست بلکه او کار خود را با بررسی داده ها و میدان مورد مطالعه اولویت می دهد. (فلیک، ۱۳۸۸، ۱۰۸) این نوع نظریه پردازی به طور کلی در پی دستیابی به پاسخ برای مجموعه ای از پرسش های اساسی است، مانند: آیا این پدیده، موردی خاص از یک عامل عام تر است؟ در حالتی که چنین باشد می توان به درک بهتری از اهمیت و معنای آن واقعیت خاص برآمد. این فرآیند در شکل (۲-۳-۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۲-۳-۱): فرآیند نظریه پردازی با الهام از: (Vlahos, 1984, 131)

به طور کلی باید دانست که:

چارجوب مفهومی نظریه پردازی گراندیدی از مطالعات قبلی ناشی نمی شود، بلکه برآمده از اطلاعات فعلی است. محقق ممکن است بسته به پیشرفت پژوهش، روش های جمع آوری داده ها را تغییر دهد، به این ترتیب اطلاعات کاذب را کنار گذارده و سوالات ژرف کاوانه تری را مطرح می نماید. (صلصالی، ۱۳۸۲، ۹۷)

مرحله های نظریه پردازی

نظریه پردازی در حوزه های علمی به شیوه های گوناگونی انجام می شود، نظریه پردازی می تواند در حوزه مدیریت به شیوه زیر باشد:

- ۱) با یک مسأله، یا پاره ای از نتیجه های پیش بینی نشده، یک بی نظمی به وجود آمده، مشاهده چیزی غیر عادی، یا چیزی که می خواهید اثرهایش را بدانید یا علت هایش را بشناسید، شروع کنید.
 - ۲) متغیرهای کلیدی را در پدیده مورد بررسی مشخص کنید.
 - ۳) با مشاهده دقیق و با استفاده از فن های خلاقیت، درباره دلیل های رفتار متغیرهای کلیدی در پدیده یا شرایط مورد بررسی فکر کنید.
 - ۴) براساس مشاهده دقیق و با استفاده از فن های خلاقیت، درباره معلول ها و (مفهوم های کلیدی) فکر کنید.
 - ۵) تعریف نظری تمام مفهوم ها و متغیرها را مشخص کنید.
 - ۶) تعریف عملیاتی تمام مفهوم ها و متغیرها را مشخص کنید.
 - ۷) پاره ای از متغیرها را به هم مرتبط نمایید تا فرضیه ها شکل بگیرد.
 - ۸) دلایل منطقی برای شکل دادن فرضیه ها مشخص کنید.
 - ۹) سعی کنید به این مفهوم ها در قالب فرضیه های چندگانه فکر کنید.
 - ۱۰) فرضیه ها را در نوعی سیستم سازمان یافته قرار دهید. (شومیکر، ۱۳۸۷، ۲۰۰)^۱
 - ۱۱) حاصل بررسی را به صورت شبکه ای از مفاهیم، تعریف ها و متغیرها سازماندهی کنید و یک نظریه بسازید به گونه ای که قدرت توصیف، تبیین و پیش بینی ایجاد کند.
- مراحل کلی فرآیند نظریه پردازی بنیادی در جدول (۱-۴-۱) نشان داده شده است. (باید توجه داشت مفهوم های آمده در این فرآیند در فصل های آینده تشریح می شود.)

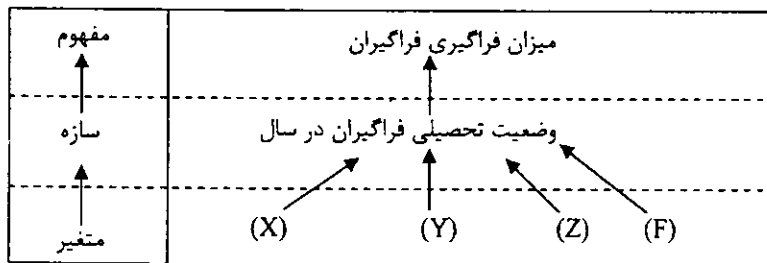
۱- برای آگاهی بیشتر نگاه کنید به:

- * خاکی، غلامرضا (۱۳۹۲) «روش تحقیق با رویکرد گراندیدی» نشر فوژان
- * دانایی فرد، حسن (۱۳۹۰) «استراتژی های نظریه پردازی» انتشارات سمت.

مثال: نظارت آموزشی مؤثر

شرکت (الف) با سازمانی آموزشی، قراردادی بسته است تا ۳۰ نفر از سرپرستان شرکت، یک دوره دو ساله سرپرستی را بگذارند. اداره آموزش سازمان در پایان ترم اول نمره‌های امتحانی درس‌های F, Z, Y, X فراگیران را در شناسنامه آموزشی هر یک از آنان وارد می‌کند. این نمره ها گویای فعالیت‌های درسی و تحصیلی فراگیران طی یک ترم است و به منزله‌ی مشاهده‌های استادان مزبور است. پژوهشگری قصد دارد از مشاهده‌های خود (نمره‌های خام) فرضیه‌سازی کند. او می‌داند که هر فرضیه حدافل با دو متغیر شکل می‌گیرد، لذا سعی می‌کند در درجه‌ی اول با به دست آوردن میانگین نمره فراگیران، وضعیت تحصیلی هر یک را مشخص کند سپس با مقایسه‌ی معدل سه ترم، میزان فراگیری آنها را محاسبه نماید. در این مرحله، پژوهشگر توانسته است یکی از دو مفهوم مورد نیاز برای ساختن فرضیه‌ی خود، یعنی مفهوم «میزان فراگیری» را به دست آورد.

میزان فراگیری عبارت است از: وضعیت تحصیلی فراگیران طی یک سال تحصیلی و منظور از «وضعیت تحصیلی» معدل‌های سه ترم هر فراگیر در پایان سال تحصیلی است. وضعیت تحصیلی فراگیران در واقع، در حکم سازه تلقی می‌شوند. این فرآیند در شکل شماره (۱-۳-۴) نشان داده شده است:

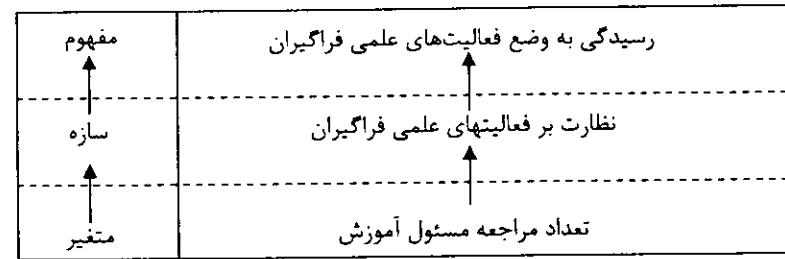

شکل شماره (۱-۳-۳): مفهوم سازی از نمره‌ها

پژوهشگر درباره مفهوم دوم که نیاز دارد باید مشاهده‌های دیگر خود را درباره تعداد مراجعه‌های مسئول آموزش شرکت برای مذاکره درباره‌ی وضع فراگیران در طول یک ترم در نظر گیرد. هدف مسئول آموزش از مراجعه و مذاکره نظارت بر فعالیت‌های درسی فراگیران است و هدف نهایی آنان از این کار رسیدگی به وضع تحصیلی آنها است. به این ترتیب، پژوهشگر به مفهوم دیگری دست می‌یابد که آن «رسیدگی به وضع تحصیلی فراگیران» است. در ضمن، نظارت بر فعالیت‌های درسی فراگیران به عنوان سازه تلقی می‌شود. آنچه گفته شد در شکل شماره (۱-۳-۴) نشان داده شده است:

مرحله‌ها	فعالیت‌ها	نتیجه‌ها
★ مرحله طراحی	• تعریف سؤال	• تلاش‌ها را متمرکز می‌سازد.
گام ۱: مروری بر متن‌های تخصصی		• پراکندگی نامربوط را محدود و روایی برونی را تقویت و برجسته می‌کند.
گام ۲: انتخاب موردها	• نمونه‌گیری نظری نه تصادفی	• تلاش‌ها را بر مورد‌های مفید از لحاظ نظری مانند موردهایی که تئوری را آزمون یا بسط می‌دهد متمرکز می‌سازد.
• مرحله جمع‌آوری اطلاعات	• تشکیل پایگاه داده‌های مورد	• روایی و پایایی سازه را افزایش می‌دهد
گام ۳: تدوین قالب‌دقیق جمع‌آوری داده‌ها	• استفاده از شیوه‌های چندگانه جمع‌آوری داده‌ها	• از شیوه تنوع مدارک و شاهدهای تئوری، بنیادی را تقویت می‌کند و روایی درونی را افزایش می‌دهد.
گام ۴: ورود به میدان پژوهش	• جمع‌آوری داده‌های کیفی و کمی	• استفاده از مدرک‌ها و شاهدها، تحلیل را سرعت می‌بخشد و قضاوت‌های مفید نسبت به جمع‌آوری داده را آشکار می‌سازد. • به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا از مزیت موضوع‌های مطرح شده در گذر زمان و موردهای منحصر به فرد استفاده کند.
گام ۵: تنظیم داده‌ها	• تنظیم و تقویت داده‌ها	• تحلیل آسان‌تر داده‌ها را امکانپذیر می‌کند. • بررسی فرآیندها را میسر می‌سازد
• مرحله تحلیل داده‌ها	• استفاده از کدگذاری باز • استفاده از کدگذاری محوری • استفاده از کدگذاری گزینشی	• تدوین مفهوم‌ها، و فرضیه‌ها • ایجاد پیوند بین دسته اصلی و دسته فرعی آن • تلفیق دسته‌ها برای تدوین چارچوب نظری • همه حالت‌های کدگذاری، روایی درونی را افزایش می‌دهند
گام ۷: نمونه‌گیری قضاوتی	• تکرارپذیری نظری و واژه‌ای • میان موردها اگر کفایت نظری انجام نگرفت به مرحله ۲ برگردد	• چارچوب نظری را تأیید، گسترش و برجسته می‌کند.
گام ۸: پایان فرآیند	• کفایت نظری زمانی که میسر شد.	• پایان فرآیند، زمانی که بهبودهای حاشیه‌ای جزیی می‌شود.
◆ مرحله مقایسه متن	• مقایسه با چارچوب‌های متضاد • مقایسه با چارچوب‌های مشابه	• بهبود تعریف سازه و در نتیجه بهبود داخلی • شیوه شکل‌دهی یافته‌های مطالعه، می‌تواند در آن تعمیم داده شود و روایی بیرونی را افزایش دهد.
گام ۹: مقایسه تئوری در حال ظهور یا شکل‌گیری با نظریه‌های موجود		

جدول شماره (۱-۳-۱): فرآیند تدوین نظریه پردازی گراندی

شکل شماره (۴-۴-۱): فرایند مفهوم سازی

اکنون، پژوهشگر قادر است به فرضیه سازی برای آزمون بپردازد و برای مثال بگوید: رسیدگی مسئولین به وضع تحصیلی فراگیران در میزان فراگیری آنان مؤثر است. یا هر چه رسیدگی مسئولین به وضع تحصیلی فراگیران بیشتر باشد، میزان فراگیری آنان بیشتر می شود. (با الهام از: ساده، ۱۳۷۵، ۵۴-۵۳)

۲) فرآیند نظریه آزمایی^۱ (Theory Testing)

تلاش پژوهشگر برای مشاهده و فهم علمی یک پدیده در پرتو یک نظریه را عملیاتی کردن (Operationalization) یک نظریه یا نظریه آزمایی گویند. منظور از عملیاتی کردن، قابل مشاهده ساختن یک تئوری و اندازه گیری آن است. مفهوم‌ها، غیر قابل مشاهده هستند لذا عملیاتی کردن به معنای یافتن مصداقی عینی و واقعی برای آنهاست. (البته باید دانست یک نظریه بسیار فراگیرتر از یک مفهوم است و در واقع آزمودن یک نظریه، بررسی قدرت پیش بینی و توصیف و تبیین آن است.)

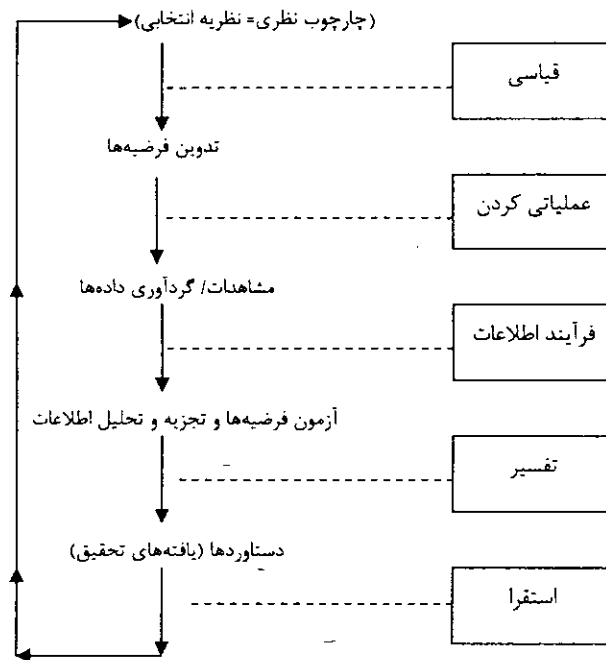
مرحله های نظریه آزمایی

برای آزمودن نظریه ها باید مرحله هایی به شرح زیر را پشت سر گذاشت:

- ۱- انتخاب یک نظریه متناسب (= ایجاد چارچوب نظری) با مسأله و پرسش مورد بررسی
- ۲- استخراج فرضیه ها از نظریه (های) انتخاب شده
- ۳- برنامه ریزی به منظور آزمودن فرضیه ها (طراحی ابزار، بکارگیری توزیع و جمع آوری داده ها...)

۱- کارل ریموند پوپر، بر این باور است که یک نظریه علمی برای همیشه در تاریخ، اثبات نمی شود بلکه یک نظریه به میزانی علمی است که امکان ابطال شدن، داشته باشد. این موضوع در علم مدیریت، به دلیل شرط اقتضایی بودن در اثربخشی از اهمیت زیادی برخوردار است، لذا باید نظریه ها را در زمان ها و مکان های گوناگون آزمود.

۴- تأیید، اصلاح و تکمیل یا ایجاد تغییر در نظریه با انجام پژوهش دوباره (چنانچه فرضیه استخراج شده از نظریه با نتیجه های پژوهش آزمایشی مطابقت نداشته باشد).
فرآیند کل این مرحله ها در شکل شماره (۵-۴-۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۵-۴-۱): فرآیند نظریه آزمایی (با الهام از: Bryan, 1997, 20)

مثال: آزمون نظریه منزلت اجتماعی

فرض کنید نظریه «منزلت اجتماعی» ماکس وبر، چارچوب نظری یک پژوهش است. می توان از این نظریه فرضیه ی زیر را از آن استخراج کرد:

مدیران دارای منزلت اجتماعی - اقتصادی مشابه، از یک فرهنگ خاص و معین برخوردارند.

برای بررسی چنین رابطه ای، باید زمینه های اندازه گیری متغیرهای موجود برای فرضیه ی بالا فراهم شود. لذا پژوهشگر ابتدا باید سازه ها را برای مفهوم های «منزلت اجتماعی - اقتصادی» و «خرده فرهنگ» پیدا کند. این سازه ها، با شیوه تعریفی که وی از هر یک از آنها به عمل می آورد قابل دستیابی اند. مجموعه ای از شاخص های «درآمد»، «شغل» و «تحصیلات افراد»، منزلت اجتماعی - اقتصادی را اندازه گیری می کند. این سه

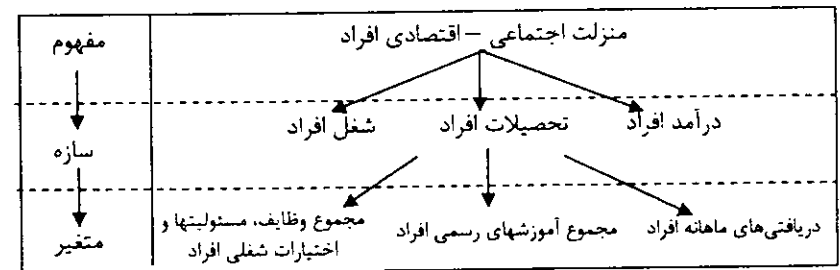
شاخص، در اصل، متغیر هستند. با تعریف مزبور، پژوهشگر خود را از مرحله‌ی مفهوم به مرحله سازه یعنی عینیت و امکان اندازه‌گیری منزلت اجتماعی - اقتصادی افراد نزدیکتر کرده است. برای دستیابی به مرحله‌ی مشاهده و اندازه‌گیری، لازم است پژوهشگر از سازه‌های به دست آمده تعریف دیگری مانند زیر را به عمل آورد تا امکان سنجش شاخص‌های بدست آمده در واقعیت فراهم شود.

+ تحصیل: عبارت است از تعداد سالهای آموزش رسمی افراد.

+ درآمد: عبارت است از مجموعه دریافتی‌های ماهانه، هفتگی یا روزانه‌ی افراد، [نقدی (پول) و غیرنقدی (دریافت ارزشی) و یا تسهیلات بیشتر با قیمت ارزاتر]

+ شغل: فعالیت روزانه‌ی افراد را که در ساعت معینی از روز همراه با وظیفه‌ها، مسئولیت‌ها و اختیارات معین انجام می‌گیرد.

با بهره‌گیری از تعریف‌های عملیاتی بالا، پژوهشگر خود را به مرحله اندازه‌گیری مفهوم‌ها می‌رساند. زیرا تعداد سال‌های تحصیلی افراد، قابل اندازه‌گیری است. مجموعه‌ی دریافت‌های نقدی و غیرنقدی روزانه، هفتگی یا ماهانه‌ی آنها قابل اندازه‌گیری است و بالاخره، وظیفه‌ها، مسئولیت‌ها و اختیارات هر شغل با شغل دیگر فرق دارد و می‌توان براساس اختلاف موجود در سلسله مراتب شغلی، شغل‌های گوناگون را طبقه‌بندی کرد در شکل شماره (۶-۳-۱) می‌توان این فرآیند را مشاهده کرد:

شکل شماره (۶-۳-۱): فرآیند عملیاتی کردن نظریه منزلت اجتماعی

شاخص: ابزاری برای سنجش و تبدیل مفهوم کیفی به متغیر کمی^۱

در یک تعریف عملیاتی، باید شاخص‌های (Indicators) هر مفهوم که کیفی است مشخص شوند. شاخص‌ها، صفت‌ها، و ویژگی‌های واقعی هستند که با آنها متغیر در خارج از ذهن مشاهده و سنجیده می‌شوند. هر شاخص، نشانگر و بیانگر چیز دیگری است که با آن می‌توان وضعیت آن چیز را سنجید و در قالب محسوس

۱- درباره مقیاس‌ها که با شاخص‌ها پیوند دارند در فصل سوم بخش (II) بحث خواهد شد.

و ملموس نشان داد. برای مثال، شاخص‌های سنجشگر «متغیر ثروت»، می‌توانند مقدار اموال ثابت و غیر ثابت، مانند منزل، ویلا، زمین، کارخانه، مغازه، پول یا درآمد... باشند. شاخص‌ها می‌توانند به چند شیوه ارزیابی شوند.

شاخص‌ها، نشانه‌های عینی قابل شناسایی و اندازه‌گیری برای مفهوم‌ها هستند. برای مثال موهای سفید و کم پشت، دندانهای ریخته و پوست چروکیده، شاخص‌های پیری هستند. اما، تاریخ تولد، شاخص معتبرتری برای این موضوع است، زیرا اجازه می‌دهد با دقت بیشتر، وضعیت پیری را که از تفاوت میان زمان پژوهش و تاریخ تولد به دست می‌آید، اندازه‌گرفت. پاره‌ای از مفهوم‌های ساده مثل پیری، فقط یک بعد و یک شاخص (سن) دارند و پاره‌ای دیگر خیلی پیچیده‌اند و ضرورت دارد برای دستیابی به شاخص‌ها، آنها را به مؤلفه‌هایی (Components) تجزیه کرد.

برداشت‌ها از معنای شاخص

در گفتارها و نوشته‌های مدیریتی، از شاخص، برداشت‌های گوناگونی وجود دارد مانند:

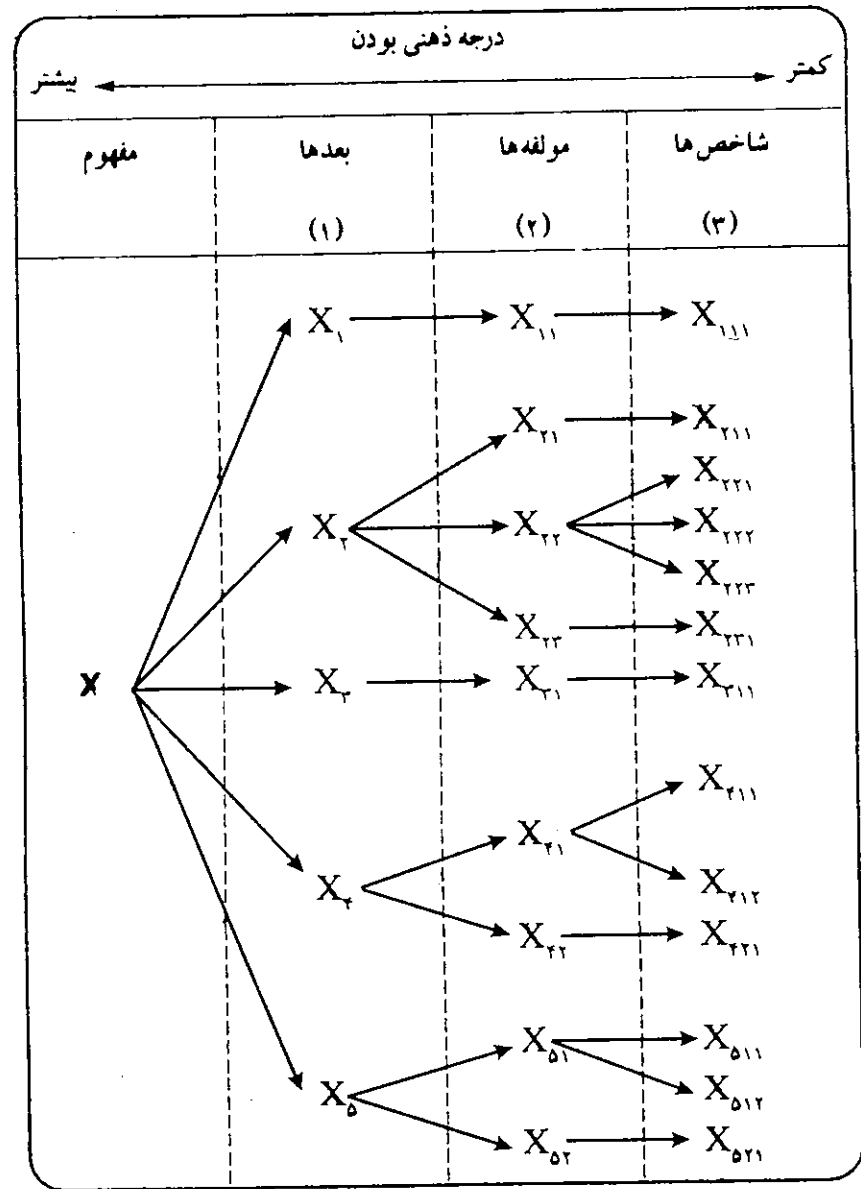
- برجسته بودن یک چیز نسبت به سایرین
- بیانگر بودن چیزی
- استاندارد و مبنایی برای مقایسه با دیگران
- فرمول سنجش تغییرات یک پدیده

اما در روش تحقیق، شاخص معنایی مرتبط با تعریف عملیاتی دارد.

فرآیند شاخص‌سازی

بر روش تقلیل‌گرایانه (شاخص‌سازی) از سوی فیلسوفان قاره‌ای و پست مدرن نقدهایی وارد شده است که جای تامل دارد. در این فرآیند مفهوم‌ها، تجزیه شده و در نهایت تبدیل به شاخص‌هایی می‌شوند که می‌توان مصداق‌های آنها را در خارج از ذهن مشاهده کرد. فرآیند تجزیه مفهوم و ساختن شاخص از آن، در شکل شماره (۷-۴-۱) نشان داده شده است:

پاره‌ای از صاحب‌نظران به جای شاخص، از واژه‌ی ویژگی (Attribute) و بعضی دیگر از «معرفه استفاده می‌کنند. (کیوی و دیگران، ۱۳۷۳، ۱۱۵-۱۱۴)

شکل شماره (۷-۳-۱): مدل ارتباط بین مفهوم، بعدها، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها

ویژگی‌های یک شاخص خوب

پارهای از صاحب‌نظران بر این باورند که برای بررسی هر مفهومی می‌توان به طور دلخواه تعدادی شاخص را برگزید و به وسیله‌ی آنها مفهوم مورد نظر را سنجید. چنین تصویری بی‌پایه است، زیرا شاخص‌ها باید دارای شرط‌هایی باشند تا اطمینان یافت که آنها واقعیت را می‌سنجند یا خیر. این ویژگی‌ها به شرحی هستند که در پی می‌آیند:

الف) مرتبط بودن

شاخص باید ارتباط منطقی مناسبی با متغیر مورد بررسی داشته باشد. این ارتباط باید فقط در ظاهر نبوده و معنی‌داری آن واقعی باشد.

ب) گسترده‌ی شمول

شاخص، باید بخش زیادی از متغیر را در بر گرفته و تنها بخش محدودی از آن را پوشش ندهد.

پ) صراحت و شفافیت

شاخص‌ها، باید دقیق، روشن، و صریح بیان شوند، تا امکان برداشت یکسانی درباره آن‌ها وجود داشته باشد.

ت) تناسب نظری

شاخص، باید با نظریه‌های اصلی (چارچوب نظری) تحقیق تناسب داشته باشد و برای سنجش متغیر، مناسب تشخیص داده شود.

ث) قابل قبول بودن

شاخص، باید از دیدگاه استفاده‌کنندگان برای سنجش متغیر مورد نظر مناسب باشد. برای نمونه، اگر بخواهیم «منزلت اجتماعی یک مدیر» را اندازه‌گیری نماییم، باید بدانیم افراد جامعه چه چیزهایی را نشانه منزلت یک مدیر می‌دانند تا آنها را به عنوان شاخص برگزینیم.

ح) سنجش پذیری

شاخصی که برای یک متغیر انتخاب می‌شود، باید قابل اندازه‌گیری باشد و بتوان وضعیت آن را با ابزارهای سنجش مناسب تعیین کرد و گرنه هیچ مشکلی را حل نخواهد کرد. در یک تعریف عملیاتی، باید برای متغیر به گونه‌ای شاخص‌سازی کرد که متغیر مورد نظر به راحتی و دقیق اندازه‌گیری شود.

ج) معتبر بودن

انتخاب یک شاخص مناسب، تنها با نظر پژوهشگر انجام نمی‌گیرد، بلکه صاحب‌نظران دیگر نیز باید بتوانند تشخیص دهند که آیا شاخص مزبور، مفهوم را می‌سنجد یا نه. از این رو پژوهشگر باید مناسب بودن شاخص را برای مفهوم مورد نظر به اثبات برساند تا مورد قبول و اعتماد دیگران نیز واقع گردد.

انواع شاخص‌ها

شاخص‌ها را به شیوه‌های گوناگون می‌توان دسته‌بندی کرد مانند:

۱) شاخص‌های تحلیلی

شاخص‌هایی هستند که رابطه مستقیمی با مفهوم مورد نظر داشته و جزئی پنهان از آن به شمار می‌آیند. برای مثال در پی یافتن شاخص برای مفهوم «مدیر» می‌توان از افراد یک سازمان پرسید: به نظر شما یک مدیر، دارای چه ویژگی‌هایی است؟ و اگر بیشتر پاسخ‌گویان «قاطعیت» را به عنوان یکی از ویژگی‌های آشکار مدیران برشمردند، آنگاه «قاطعیت» یک شاخص تحلیلی برای مدیر شناخته خواهد شد.

۲) شاخص‌های نسبی

شاخص‌هایی هستند که رابطه غیرمستقیم و احتمالی با مفهوم مورد بررسی دارند، برای مثال برای تفکیک مدیران عالی از مدیران میانی، می‌توان گفت اگر مدیر، حقوق ماهانه‌اش از مبلغ (a) ریال بالاتر باشد، جزء دسته مدیران عالی قرار می‌گیرد.

۳) شاخص‌های تعریفی

شاخص‌هایی هستند که مفهوم مورد بررسی، به وسیله خود آنها تعریف می‌شود. برای مثال: مدیر کسی است که تحصیلات دانشگاهی او، حداقل لیسانس مدیریت باشد. در اینجا «تحصیلات حداقل لیسانس مدیریت» یک «شاخص تعریفی» برای مفهوم مدیر است. این‌گونه شاخص‌ها، برای مفهوم‌های ساده و قابل بررسی و عملی به کار می‌روند.

۴) شاخص‌های وابسته

بسیاری از مفهوم‌ها، پیچیده‌تر از آن هستند که فقط با یک شاخص توصیف شوند مانند مفهوم «طبقه مدیران عالی». نمی‌توان این مفهوم را فقط با یک شاخص به تنهایی مشخص کرد. برای مثال نمی‌توان گفت: هر کس حقوق ماهانه‌اش بالاتر از (a) ریال است پس جزء طبقه مدیران عالی است، یا هر کس که فقط دارای حداقل تحصیلات لیسانس در رشته مدیریت باشد جزء طبقه مدیران است. بنابراین برای بررسی مفهوم‌های پیچیده به چند شاخص نیاز هست که باید بین آن‌ها رابطه وجود داشته باشد. شاخص‌های وابسته به دو نوع تقسیم می‌شوند:

الف- شاخص‌های وابسته درونی که جزئی از تعریف مفهوم هستند مانند: «میزان درآمد»، «نوع شغل» و «سطح تحصیلات». در این حالت «طبقه مدیران عالی» چنین تعریف می‌شود:

«بالاترین سطح مدیریت در سلسله مراتب سازمانی که دارای «درآمد زیاده»، «تحصیلات عالی» و «اتومبیل با راننده» است.»

ب- شاخص‌های وابسته بیرونی که جزئی از تعریف مفهوم نیستند ولی به شاخص‌های دیگر، وابسته

هستند، مانند: «نوع مدل ماشین»، «مبلان گران قیمت اتاق محل کار» که جزئی از تعریف مفهوم «طبقه مدیران عالی» به حساب نمی‌آیند، اما با شاخص‌های آن در ارتباط هستند.

۵) شاخص‌های استنتاجی

وقتی مفهوم مورد نظر، خیلی مستقیم قابل بررسی نیست، شاخص‌هایی برگزیده و سنجیده می‌شوند تا با آنها بتوان به طور غیرمستقیم مفهوم را سنجید. اما در اینجا باید به یک تفاوت ظریف توجه داشت که گاه واژه‌ها به طور مستقیم قابل بررسی هستند، اما پژوهشگران به دلایلی چون اطمینان و دقت بیشتر ترجیح می‌دهند که آن مفهوم را به شیوه غیرمستقیم بسنجند. برای مثال «درآمد» را می‌توان به شیوه مستقیم بررسی کرد و پرسید: درآمد ماهانه‌ی شما چقدر است؟ اما وقتی «دقت» و «اطمینان» بیشتر خواهد بود که درآمد را غیرمستقیم بر مبنای شاخص‌هایی چون اتومبیل و منزل... سنجید.

باید دانست پاره‌ای از مصداق‌های این طبقه بندی‌ها در عمل با هم تداخل دارند و قابل مرزبندی نیستند.

تأثیر ارزش‌ها بر شاخص‌ها

با توجه به این که بیشتر مفهوم‌ها در حوزه علوم اجتماعی و به ویژه مدیریت از ارزش‌های نظریه‌پردازان تأثیر می‌پذیرد، لذا باید به ارزش‌های جامعه‌ای که شاخص‌ها در آن به کار گرفته می‌شوند توجه کرد. این نکته یکی از ارکان اساسی «نظریه اقتضایی» (Contingency) در مدیریت است. لذا در شاخص‌سازی باید به نکته‌های زیر توجه داشت:

۱- در هر پژوهش باید شاخص‌های سنجشگر مفهوم‌ها، براساس ارزش‌های جامعه‌ی خاص پژوهش شوند.

۲- ارزش‌های اجتماعی برای سازمان‌ها در جامعه‌های گوناگون با یکدیگر تفاوت دارند.

۳- در یک جامعه، ارزش‌های اجتماعی در طول زمان دستخوش تغییر می‌شوند، لذا باید به این تغییرها توجه داشت.

۴- به منظور تعیین شاخص‌های مناسب برای سنجش یک مفهوم، باید ارزش‌های آن جامعه‌ی خاص در زمان پژوهش شناخته شوند.

۵- نمی‌توان از شاخص‌هایی که در یک جامعه یا در یک زمان معین برای آزمایش تجربی و تعریف عملیاتی یک واژه مناسب تشخیص داده شده‌اند، بدون ارزیابی مجدد، در یک جامعه یا در یک زمان دیگر

برای بررسی همان مفهوم استفاده نمود. (رفیع پور، ۱۳۷۴، ۱۸۴)

مثال: شاخص‌سازی برای نیاز به کسب موفقیت (G)

براساس مدلی که در شکل شماره (۷-۳-۱) نشان داده شده می‌توان گام‌هایی که در پی می‌آید را برای

شاخص سازی درباره «نیاز به کسب موفقیت» برداشت:

الف) تعیین بعدها:

کسانی که نیاز به کسب موفقیت (Achievement) دارند دارای پنج ویژگی (بعد) کلی زیر هستند:

- ۱- به کار می‌چسبند و به طور مداوم برای کسب احساس «موفقیت و توفیق» کار می‌کنند.
- ۲- برای بیشتر آنها استراحت و به چیزهای غیر از کار فکر کردن، دشوار است.
- ۳- چون همیشه دنبال موفقیت در کار هستند، ترجیح می‌دهند فقط کار کنند تا با دیگران تفریح کنند.
- ۴- برای دستیابی به احساس موفقیت و توفیق در کار، شغل‌های چالشی را بر شغل‌های عادی ترجیح می‌دهند.

۵- می‌خواهند بدانند کار خود را چگونه انجام می‌دهند، یعنی آنان با روش‌های مستقیم و ظریف، مایل به دریافت بازخور مداوم از چگونگی انجام وظیفه خود از بالادستان، همکاران و گاهی زیردستان هستند. از کسانی که دارای انگیزه قوی کسب موفقیتند انتظار داریم به کار بچسبند، نتوانند آرام بگیرند و فعالیت نکنند، ترجیح دهند به تنهایی و در شغل‌های چالشی کارکنند و در جستجوی بازخور باشند. گرچه تجزیه «انگیزه موفقیت» به پنج بُعد رفتاری از میزان انتزاعی بودن آن می‌کاهد اما هنوز قابل اندازه‌گیری نیست. این کار را با بررسی هر یک از بعدها رفتاری مزبور و تجزیه آنها به اجزاء مربوط می‌توان انجام داد.

ب) تعیین مؤلفه‌ها و شاخص‌ها برای بُعد چسبندگی به کار (D1)

می‌توان رفتارهای فردی را که چسبندگی به کار دارد اینگونه توصیف کرد: چنین فردی (۱) به طور مداوم در حال کار است، (۲) دوری از محیط کار را دوست ندارد، (۳) حتی اگر موانعی در کار پیش بیاید استقامت به خرج می‌دهد. هر سه مورد این رفتارها، قابل اندازه‌گیری هستند.

می‌توان تعداد ساعت‌هایی را که کارمندان بعد از ساعت کاری در محل کار یا در خانه، وظیفه‌های تمام نشده خود را انجام می‌دهند اندازه‌گیری کنیم. از این رو فقط مشاهده و بررسی تعداد ساعاتی که آنان کار می‌کنند، شاخصی به دست می‌دهد که کدام کار تا چه حد آنها را به خود جذب می‌نماید. بررسی این که چه تعداد از افراد علیرغم ناکامی‌ها در انجام کار خود استقامت می‌ورزند، ایده‌ای به ما می‌دهد که چگونه افراد با پشتکار به هدف‌های خود می‌رسند. دانشجویی که به لحاظ قبول نشدن در اولین امتحان، ترک تحصیل می‌کند نمونه‌ای از یک فرد طالب موفقیت نیست، ولی دانشجویی که با وجود گرفتن نمره بد در سه امتحان کلاسی، شب‌های زیادی برای فهمیدن درس و تسلط بر موضوع کار می‌کند، رفتارهای یک فرد مقاوم و موفقیت طلب را از خود بروز می‌دهد. معمولاً افراد که دارای انگیزه کسب موفقیت هستند به هنگام روبرو شدن با بعضی ناکامی‌ها در کار تسلیم نمی‌شوند، چون انگیزه مقاومت دارند. از این رو، میزان استقامت را با شمارش تعداد بارهای ناکامی و باز هم کار را پیگیری کردن می‌توان سنجید. برای مثال، یک حسابدار ممکن است بفهمد که نمی‌تواند ترازنامه را تنظیم کند. بعد از حدود یک ساعت تلاش برای کشف اشتباه، اگر نتواند آن را

پیدا کند، ممکن است کار را رها کرده و محل کار را ترک کند. کارمند دیگر در موقعیت مشابه ممکن است تا اشتباه را کشف نکرده و ترازنامه را تنظیم ننموده حتی اگر انجام این کار تمام وقت شب او را بگیرد، محل کار را ترک نکند. در این حالت ما فقط با مشاهده این دو فرد می‌توانیم اظهار نظر کنیم که کدام یک پشتکار بیشتری دارد. سرانجام، برای اندازه‌گیری بی‌میلی میان ترک کار نسبت به مرخصی، فقط نیاز داریم بدانیم افراد با چه تناوبی و به چه دلیل مرخصی می‌گیرند، اگر متوجه شدیم یک کارمند در شش ماه گذشته، برای تماشای بازی‌های فوتبال، دیدن سیرک خارج از شهر و ملاقات دوستان، هفت روز مرخصی گرفته است، به آسانی می‌توانیم نتیجه بگیریم که آن فرد احساس بدی برای جدا شدن از کار ندارد. با وجود این، اگر فردی در پانزده ماه گذشته حتی یک روز ترک خدمت نداشته و هنگام بیماری نیز مشغول به کار بوده است، پیداست که او فردی نیست که میل به جدا شدن از کار داشته باشد.

بدین ترتیب، اگر ما بتوانیم اندازه‌گیری کنیم که افراد هر هفته چند ساعت کار کرده‌اند و در اتمام وظیفه‌های روزانه چقدر مقاوم بوده‌اند و چند بار و به چه دلایلی کار را ترک کرده‌اند، مقیاسی برای میزان تمایل به کار کارکنان در اختیار خواهیم داشت. این متغیر هنگامی که اندازه‌گیری شود، افراد را در یک پیوستار (طیف) قرار می‌دهد که یک سر آن شامل افراد با تمایل به کار بسیار کم و سر دیگر آن افرادی هستند که همواره به کار تمایل داشته‌اند. پس این یک شاخص نسبی برای میزان انگیزه کسب موفقیت می‌باشد.

* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «نا توانی در استراحت کردن (D2)»

میزان ناتوانی در استراحت را می‌توان با چنین پرسش‌هایی از افراد سنجید:

(۱) هنگامی که در خانه هستید چند وقت یک بار به کار فکر می‌کنید؟ (۲) آیا سرگرمی‌هایی دارید؟ (۳) وقت خارج از کار خود را چگونه می‌گذرانید؟ آنهایی که می‌توانند استراحت کنند پاسخ خواهند داد که وقت‌هایی را صرف کارهای سرگرم کننده و زمانهایی را نیز به فراغت می‌گذرانند و می‌گویند معمولاً هنگامی که در خانه هستند درباره کار یا محل کار فکر نمی‌کنند. چنین افرادی در وقت‌های غیرکاری به مسایل خانوادگی یا فعالیت‌های اجتماعی یا فرهنگی دیگر می‌پردازند. بدین ترتیب ما می‌توانیم کارمندان را در پیوستاری قرار دهیم که یک سر آن شامل افرادی باشد که زیاد استراحت می‌کنند و انتهای دیگر آن مربوط به کسانی باشد که بسیار کم استراحت می‌کنند.

* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «ناشکیبایی در اثربخش نبودن (D3)»

افرادی که می‌خواهند به تنهایی به موفقیت برسند، در کار کردن با دیگران بی‌میل هستند و دارای استعداد بسیار بالایی در اثربخش بودن دارند از اثر بخش نبودن خود یا دیگران برآشفته می‌شوند و تمایل ندارند با هر کسی کار کنند، از این رو ناشکیبایی در غیر اثربخش بودن را نیز می‌توان با

مشاهده رفتارها اندازه گیری کرد.

* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «چالش‌جویی ملایم» (D4)

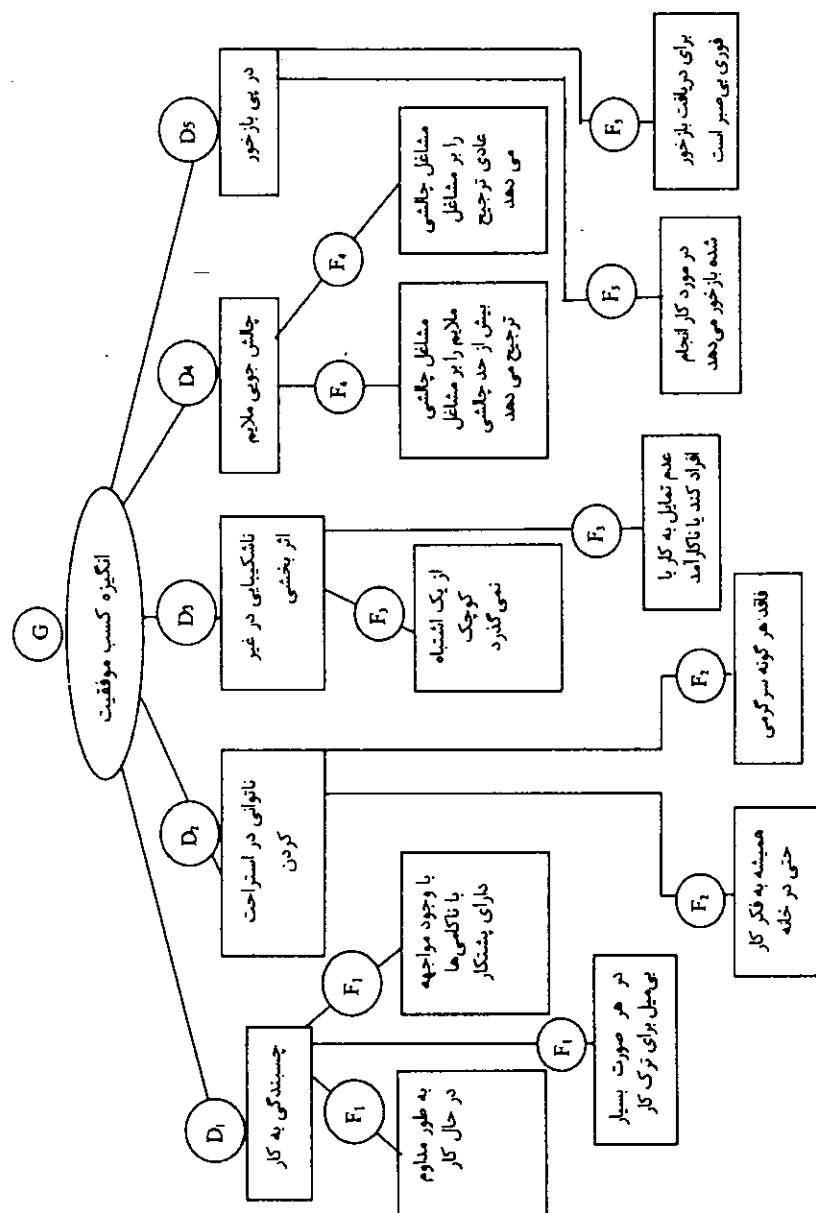
میزان چالش‌طلبی شغلی افراد را می‌توان با این پرسش از کارکنان سنجید: که چه شغلی را ترجیح می‌دهند؟ تعدادی از شرح‌شغل‌های گوناگون را می‌توان ارائه نمود که بعضی از آنها شغل‌های عادی و بعضی دیگر دارای میزانی از چالش‌طلبی باشند. برتری کارمندان برای انواع شغل‌های گوناگون را می‌توان در یک پیوستار که یک سر آن مربوط به کسانی است که شغل‌های عادی را انتخاب می‌کنند و یک سر دیگر آن مربوط به کسانی است که برای شغل‌های چالشی برتری قایل‌اند. کسانی که شغل‌های چالشی ملایم را انتخاب می‌نمایند نسبت به کسانی که هم شغل‌های کمتر یا بیشتر چالشی را انتخاب می‌نمایند، از انگیزه‌ی کسب موفقیت بیشتری برخوردارند. آنها شاخص‌گروهی از افراد هستند که واقع‌بین بوده و شغل‌هایی را انتخاب می‌نمایند که با وجود چالشی بودن نسبی می‌توان در آنها توفیق یافت. افراد بی‌باک و بسیار مطمئن شاید ناآگاه از موفقیت یا عدم موفقیت نهایی، شغل‌هایی را برگزینند که به چالش‌طلبی زیاد نیاز داشته و احتمال موفقیت در آنها کم است. کسانی که انگیزه‌ی موفقیت‌طلبی آنها کم است شاید شغل‌های معمولی‌تر را انتخاب نمایند. بدین ترتیب می‌توان افرادی را که چالش‌طلبی ملایمی دارند نیز تشخیص داد.

* مؤلفه‌ها و شاخص‌های «در پی بازخور بودن» (D5)

افراد خواهان بازخور، به دنبال دریافت بازخور از بالادستان، همکاران و گاهی حتی از زیردستان خود هستند. آنها می‌خواهند از دیدگاه‌های دیگران درباره انجام وظیفه خود آگاه شوند. بازخورهای مثبت و منفی هر دو نشان دهنده میزان موفقیت و دستاوردهای آنها است. اگر آنها پیام‌هایی حاکی از نیاز به بهبود را دریافت نمایند، روی آن کار می‌کنند، از این رو پیوسته در جستجوی بازخور از منابع گوناگون‌اند. با بررسی تعداد درخواست بازخور از دیگران در یک دوره زمانی معین برای مثال در بیش از چند ماه، باز هم می‌توان کارمندان را در یک پیوستار که در یک سوی آن افراد خواهان بازخور وسیع از تمام منابع و در سوی دیگر افرادی که خواهان بازخور از هیچ‌کس و در هیچ زمانی نیستند قرار داد.

ایجاد یک شاخص خوب از این نظر مفید است که دیگران می‌توانند از آن استفاده نمایند. به هر حال باید دانست که هر تعریف عملیاتی بعضی بعدها و دیگر اجزاء مهم را ممکن است نداشته باشد، زیرا امکان شناخت آنها وجود ندارد و در برگزیده بعضی ویژگی‌های نامربوط است که ممکن است آنها را مرتبط بدانیم.

(Sekaran, 1992, 151-155) آنچه گذشت در شکل شماره (۸-۳-۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۸-۳-۱): بعدها، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مفهوم انگیزه‌ی کسب موفقیت

نظریه‌های مدیریتی اثبات شده یا ابطال پذیر؟

دیوید هیوم [Hume(1711-1776)] می‌گفت: هیچگاه نمی‌توانیم از مشاهدات و با منطق قیاسی، درستی یک حکم کلی را استنتاج کنیم، بنابراین هر چقدر هم که قوی سفید ببینیم، هیچگاه نمی‌توانیم درستی حکم را که «تمام قوها سفیدند» را استنتاج کنیم، لیکن پوپر اظهار داشت که: هر چند با منطق قیاسی نمی‌توان درستی یک حکم کلی علمی را اثبات کرد، اما می‌توان کذبش را اثبات (و یا ابطالش) کرد، بنابراین از این مشاهده که «این یک قوی سیاه است» با منطق قیاسی می‌توانیم کذب این حکم کلی که «همه قوها سفیدند» را اثبات کنیم. به تعبیر دیگر ما می‌توانیم یک حکم کلی علمی را ابطال کنیم. (گیلیس، ۱۳۸۷، ۴۸)

نظریه‌پردازان مدیریت، با زبان بی‌زبانی با سخن زیر هم‌نوا هستند که:

جای رشک است، زیرا مشیت خداوند بر آن بوده که مسایل آسان
نعیب فیزیکدانان باشد. (Lave, March, 1975)

برخلاف آنچه در فضای دانشگاهی کشور رایج است نظریه‌های مدیریتی، اموری مسلم و غیرقابل تردید نیستند، بلکه نظریه‌هایی هستند که در جامعه‌های آماری مشخص تایید شده‌اند و حتی در زمان‌ها و مکان‌های دیگر در همان کشورهای غربی نیز پاره‌ای از آنها رد شده‌اند و بخش‌های از آنها نیز مورد تایید قرار نگرفته‌اند، لذا باید با منطق ابطال‌گرایی (Falsification) با آنها برخورد کرد.

دشواری توسعه و بومی‌سازی دانش مدیریت در فرهنگ کنونی ایران، که بازمانده یک امپراتوری ناهمگن کهن است ماهیت مجمع‌الجزایری آن است.

افزون بر نکته‌ای که گذشت، در چارچوب مکتب اقتضایی (Contingency)، تمامی نظریه‌های مدیریتی را می‌توان نظریه‌هایی دانست که ابطال پذیرند و باید در قالب فرضیه‌هایی آزمون شوند. برای نمونه به وضعیت نتایج آزمون‌های بعدی درباره دو نظریه مهم حوزه مدیریت یعنی نظریه سلسله مراتب نیازها (Hierarchy of needs) مازلو و نظریه دو عاملی (The two-factor theory) هرزبرگ در جدول‌های (I-۴-۲) و (I-۴-۳) اشاره می‌شود. (Mendenhall, ۱۹۹۵، به نقل از زاهدی)

رد نظریه	تایید بخشی از نظریه	تایید نظریه
وایت هیل (white hill, 1964)	ایوانسویچ و بیکر (Ivancevich & baker, 1970)	هیر و همکاران (Haired, et al)
هاول و همکاران (Howell et al, 1975)	کائو و لئون (kayo & liven, 1978)	- مولینا (Molina, 1969)
ردینگ (Redding, 1976, 1977)	نامبودیری و سایاداین (Nambudiri & Saiyadain)	کلارک و مک کیب (Clarke & McCabe, 1970)
بونراوگلوک (buere & glueck, 1979)		ریتز (Reitz, 1975)
ردینگ و مارتین جونز (Redding & Martin- johns, 1979)		سالمون (Salmon, 1978)
بدوی (Badawy, 1979)		هربرت دیگران (Herbert et al, 1979)
هافستد (Hofstade, 1980)		رانن (Ronon, 1979)

جدول شماره (۲-۳-۱): برخی از پژوهش‌ها درباره نظریه مازلو

رد نظریه	تایید بخشی از نظریه	تایید نظریه
کانت و وودز (Cant & woods, 1968)	سیمونتی و ویتز (Simonetti & weitz, 1972)	ماکارو (macarov, 1972)
گریو و فیلپ (Griew & philep)	وایت و لئون (white & Leon. 1976)	رانن ماچونگو و اسمیت (Machungwa & Schmitt, 1979)

جدول شماره (۳-۴-۱): برخی از پژوهش‌ها درباره نظریه هرزبرگ

مفهوم‌های کلیدی فصل:

- نظریه‌آزمایی
- نظریه‌پردازی
- شاخص
- شاخص‌سازی

پرسش‌های فصل:

- ۱- نظریه‌پردازی چیست؟
- ۲- نظریه‌آزمایی چیست؟
- ۳- مرحله‌های نظریه‌پردازی را بیان کنید.
- ۴- مرحله‌های نظریه‌آزمایی کدامند؟
- ۵- ویژگی‌های یک شاخص خوب کدام است؟
- ۶- انواع شاخص‌ها کدامند؟ تعریف کنید.
- ۷- نظریه‌های مدیریتی اثبات شده‌اند یا ابطال پذیر؟

پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی:

- ۱- به نظر شما چرا در ایران «نظریه‌پردازی در حوزه سازمان و مدیریت» رخ نمی‌دهد؟ و تاکنون نظریه‌ای قابل توجه به جهان عرضه نشده است؟
- ۲- اگر باور داشته باشیم که نظریه‌های مدیریتی، قطعی و غیرقابل تردیدند، چه تأثیری در آموزش علم مدیریت در ایران و سبک مدیریت مدیران در عمل دارد؟
- ۳- نظریه «همبالی» نگارنده را نقد و بررسی کنید.^۱
- ۴- نظریه «جوانمردی سازمانی» نگارنده را نقد و بررسی کنید.^۲
- ۵- سهم پایان‌نامه‌های رشته مدیریت ایران را در حل مسایل سازمانی نقد و بررسی کنید. برای این منظور می‌توانید به صورت گروهی، چند پایان‌نامه برجسته را انتخاب کنید و به سازمان‌های مربوطه مراجعه کرده و به کارگیری دستاوردهای آنها را ارزیابی کنید.
- ۶- به نظر شما تأثیر ایدئولوژی پژوهشگر در نظریه‌آزمایی بیشتر است یا نظریه‌پردازی؟
- ۷- با فرآیند شاخص‌سازی، برای معنویت سازمانی، شاخص‌سازی کنید.
- ۸- چرا فرآیند شاخص‌سازی، مشهور به تقلیل‌گرایی (Reductionism) است؟

۱- خاکی، غلامرضا (۱۳۸۷) «همبالی» شیوه‌رهبی ایرانی، [WWW. Khaki.ir]

۲- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۲) «مدیریت اخلاق حرفه‌ای در سازمان به شیوه جوانمردان» نشر فوزان

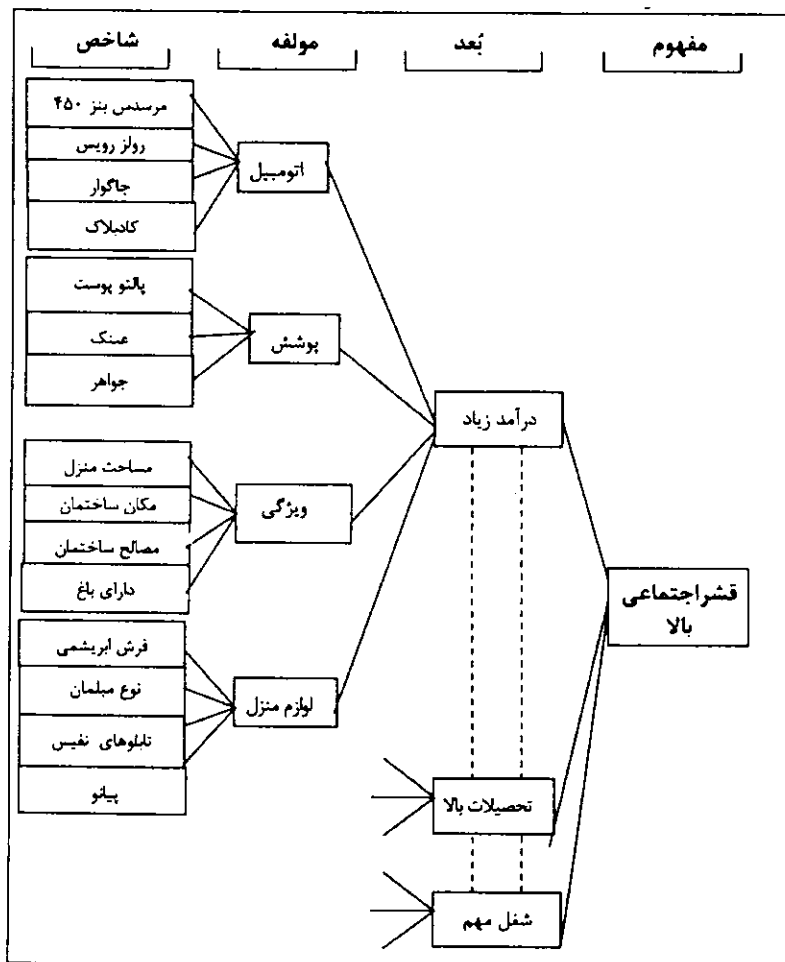
۹- رد شدن پاره‌ای از نظریه‌های مدیریتی، چه پیامی دارد؟

۱۰- اینکه بخشی از نظریه‌ای رد می‌شود چه معنایی دارد؟

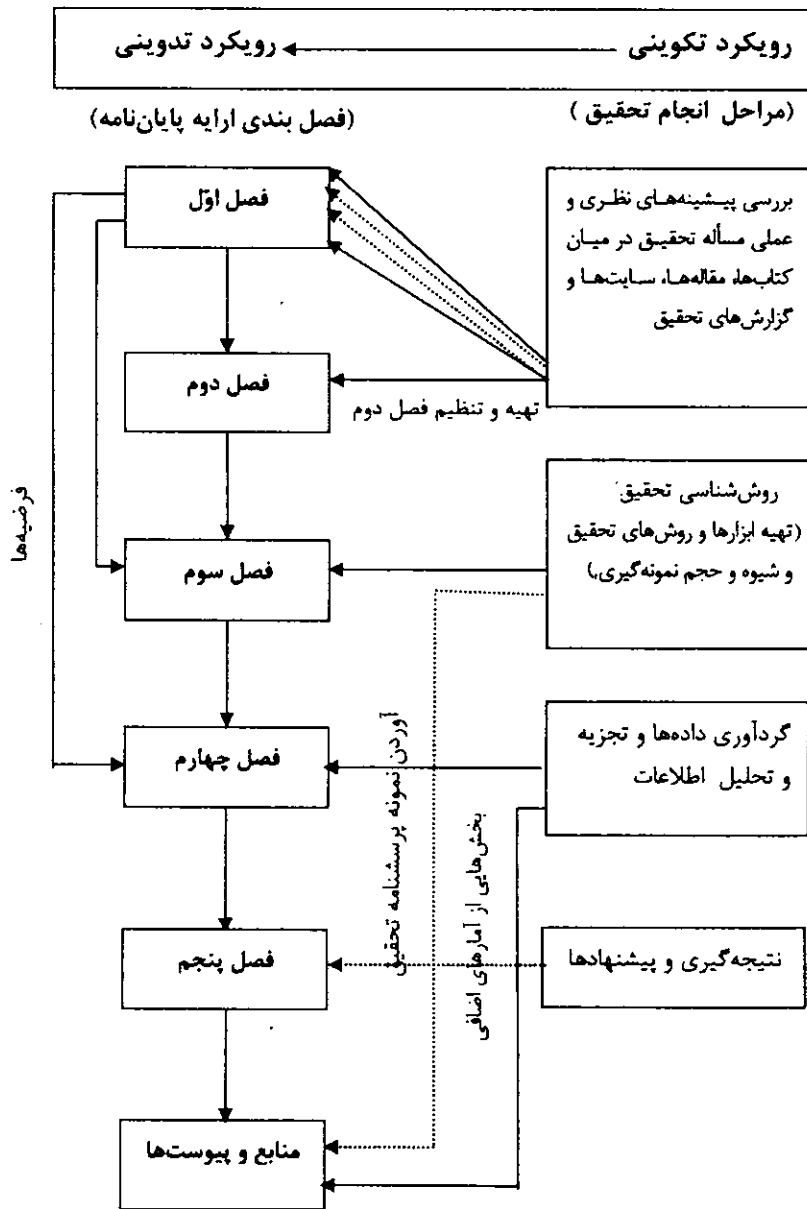
۱۱- نظریه‌های مدیریتی قابل اثباتند یا ابطال؟ چرا؟

۱۲- در نمودار زیر برای دیگر بعدها قشر اجتماعی بالا، مانند: درآمد زیاد، مولفه‌ها و شاخص‌های لازم را

تعیین فرمایید. (رفیع پور، ۱۳۷۴، ۱۶۶)

چه پرسش‌های دیگری را درباره مطالب این نوشتار می‌توان مطرح کرد؟

رویکردهای لازم برای پایان‌نامه‌نویسی

برای پایان‌نامه‌نویسی، دانشجو باید دو رهیافت زیر را به ترتیب بکار گیرد:

۱) رهیافت تکوینی (ایجاد)

بعد از این که «طرح پژوهش» پیشنهادی دانشجو توسط مسئولان و استادان تأیید شد، دانشجو مجاز خواهد بود کار پژوهش خود را به طور رسمی آغاز کند و گام‌های تعریف شده‌ی فرآیند پژوهش را یکی پس از دیگری بردارد و اطلاعات و بخش‌های گوناگون تحقیق را تولید کند. برای مثال: منابع را جمع‌آوری کند، داده‌ها را با ابزارها و شیوه‌ها گردآوری کند، ...

۲) رهیافت تدوینی (تنظیمی)

پس از انجام عملیات لازم در مرحله‌های گوناگون پژوهش، باید آنچه را که پژوهشگر جمع‌آوری یا تولید کرده در قالب فصل‌بندی استاندارد مورد نظر دانشگاه مربوطه تدوین و تنظیم کند.

فصل‌های معمول برای تدوین نهایی یک پایان‌نامه به شرح زیرند:

فصل اول: کلیات تحقیق^۱

فصل دوم: پیشینه علمی - عملی موضوع

فصل سوم: روش‌شناسی تحقیق

فصل چهارم: داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها

فصل پنجم: یافته‌ها، نتیجه‌ها و پیشنهادها

این بخش در کتاب حاضر بر پایه فصل‌بندی‌های بالا تنظیم شده است. در هر فصل تلاش شده است تا نیازهای اطلاعاتی دانشجویان در اختیار آنها گذاشته شود.

یادآوری:

شیوه فصل‌بندی بخش حاضر، برای انجام و تدوین یک تحقیق پیمایشی مناسب است. پیداست در صورت به‌کارگیری دیگر روش‌های تحقیق مانند روش‌های کیفی یا ترکیبی نیاز به فصل‌بندی‌های دیگری است. [برای آگاهی نگاه کنید به کتاب: شیوه تهیه پژوهشنامه، نشر فوزان]

۱- از سوی بسیاری از استادان، داوران و شوراهای تحصیلات تکمیلی دانشکده‌ها پذیرفته نیست که اجزای مشترک بین طرح پژوهش مصوب و فصل اول با هم اختلاف داشته باشند. برای مثال نباید جامعه‌ی آماری، روش پژوهش و فرضیه‌ها... در فصل اول تغییر کرده و با آنچه که در طرح پژوهش تصویب شده است تفاوت داشته باشد....

محل آرم

نام دانشکده / مرکز آموزشی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (MBA) / دکتری (DBA) در

رشته گرایش

عنوان (موضوع)

.....
.....

استاد راهنما

سرکار خانم دکتر / جناب آقای دکتر

استادان مشاور

.....

استادان ناظر

.....

دانشجو

.....

سال تحصیلی

.....

تذکر: این صفحه، در روی جلد و اولین صفحه بعد از جلد پایان نامه قرار می‌گیرد.

صفحه‌های ابتدای پایان نامه

معمولاً در تدوین پایان نامه رسم آن است که بعد از جلد و پیش از مقدمه، صفحه‌هایی به شرح زیر آورده

شود:

- صفحه روی جلد پایان نامه
- صفحه ذکر نام خداوند
- صفحه تشکر (سپاسگزاری)
- صفحه اهداء (تقریم)
- فهرست مطالب
- فهرست شکل‌ها
- فهرست جدول‌ها
- فاصله (پلکیده) تعقیب

شرح کارکرد هر یک از صفحه‌هایی که در پی می‌آید در پشت آنها آمده است. معمولاً این صفحه‌ها شماره عددی ندارند و در آنها از زیباسازی‌های هنری استفاده می‌شود و با حروف الفبا یا رومی (I, II, ...) مشخص می‌شوند.

الف) عنوان (موضوع)^۱

عنوان، جمله ناقصی است که بر روی جلد پایان نامه آورده می‌شود. هر عنوان، در واقع دریچه‌ای است تا از طریق آن خواننده با محتوای تحقیق آشنایی کلی پیدا کند. با تأمل در عنوان هر تحقیق، می‌توان قلمرو جستجوی پژوهشگر را درک کرد. عنوان تحقیق، ایجادکننده انتظار و ذهنیتی است که چگونگی قضاوت درباره پایان نامه را تعیین می‌کند. نگارنده یک پایان نامه همواره باید دغدغه‌ی آن را داشته باشد که موضوع خود را به گونه‌ای عنوان گذاری کند که در خواننده انتظاراتی فراتر یا کم‌تر از آنچه درون پایان نامه است ایجاد نشود و ذهنیتی بجا در او به وجود آید. عنوان باید به گونه‌ای باشد که خواننده را در خواندن پایان نامه تشویق و ترغیب نماید.

برای دستیابی به یک عنوان خوب، توصیه‌های زیر مطرح می‌شود:

- ۱- استفاده از واژه‌ها و اصطلاح‌های دقیق و علمی
- ۲- ایجاد وزن و آهنگ خاص در جمله
- ۳- کوتاه و مختصر بودن (عدم به کارگیری واژه‌های مترادف)
- ۴- رعایت سلاست و بلاغت در جمله‌بندی
- ۵- غیر پرسشی بیان شدن
- ۶- به صورت جمله‌ی ناقص آن را بیان کردن
- ۷- به کارگیری دقیق واژه‌هایی مانند: «بررسی»، «پژوهش»، «تبیین» و «طراحی...» با توجه به روش تحقیق انتخاب شده.

۸- مشخص کردن جامعه‌ی آماری (نام سازمان، گروه...) در عنوان (۱)

به طور کلی درباره جمله بندی عنوان می‌توان گفت: عنوان، باید فشرده و مختصر باشد و هدف‌های تحقیق را به روشنی نشان دهد. عنوان تحقیق، نباید بیش از آن چیزی که از تحقیق به دست می‌آید ادعا کند. عنوان نباید غیر دقیق، کلی و نامشخص بیان شود و انتظاری ایجاد نکند که محتوای پایان نامه نتواند آن را برآورده کند. (بست، ۱۳۷۲، ۴۶۷)

ب) نام استاد راهنما (Supervisor) و مشاوران^۲

در هر دانشکده‌ای چگونگی انتخاب راهنما و مشاوران مقررات خاصی دارد. در پاره‌ای از دانشکده‌ها،

۱- به نظر می‌رسد آوردن کلمه موضوع روی جلد چندین مناسب نباشد.

۲- معمولاً در دوره‌ی دکتری (Doctor of Philosophy) علاوه بر استاد راهنما و مشاوران، دو استاد دیگر به عنوان ناظر نیز برای نظارت بر کار دانشجو انتخاب می‌شوند.

دانشجویان، مجاز به انتخاب استادان دلخواه خود هستند و در پاره‌ای دیگر این حق انتخاب، محدود و مشروط شده است و استادان توسط شوراهای تحصیلات تکمیلی به دانشجویان تحمیل می‌شوند. در چنین شرایطی نتیجه آن است که از همان ابتدا، تحقیق به یک امر اجباری برای دانشجو تبدیل می‌شود. «افراط» و «تفریط»ها در شیوه انتخاب استادان ریشه در عملکرد غلط پاره‌ای از استادان، دانشجویان و سیاست‌های نادرست آموزشی دانشکده‌ها دارد. در بیشتر دانشکده‌ها، شرایط به گونه‌ای است که استادانی با درخواست‌های فراوان برای پذیرش مسئولیت راهنمایی یا مشاوره از سوی دانشجویان روبرو هستند و به بعضی دیگر از استادان، تنها عده خاصی از دانشجویان مراجعه می‌کنند، لذا اگر چارچوبی تهیه شود که وظیفه‌های متقابل استادان و دانشجویان در فرآیند پایان نامه نویسی نسبت به یکدیگر روشن شده باشد، بسیاری از فشارهای روانی، دوباره کاری‌ها و هزینه‌ها ... کاهش پیدا می‌کند. ضرورت این چارچوب، از آنجایی است که تهیه‌ی یک پایان نامه باید بر اساس اصول زمان بندی یک پروژه مدیریت شود.^۱ هر دانشجو باید بداند در طول فرآیند پایان نامه نویسی چه نوع هماهنگی‌هایی را با استادان خود به عمل آورد و بعد از اتمام چه فعالیت‌ها و مرحله‌هایی از کار، باید به استاد خود گزارش ارائه کند. متأسفانه به علت آشفتگی در انتظارات متقابل استاد از دانشجو و برعکس این رابطه‌ها مخدوش و ناهماهنگ است و مشکلاتی مانند زیر رخ می‌دهد:

- ۱- اظهارات نامعقول استاد درباره مضوی پایان نامه در عین و پایان کار.
- ۲- ارایه‌ی پایان نامه‌ی کامل توسط دانشجو به استاد بدون کوچک‌ترین هماهنگی با استادان در طول فرآیند پایان نامه نویسی.
- ۳- عدم کسب تأیید دانشجو از استاد درباره ابزارهای گردآوری اطلاعات طراحی شده و اقدام به گردآوری اطلاعات در نمونه‌ی آماری و ارایه‌ی نتیجه‌ی آن به استاد.
- ۴- تناقض بین ریزگاه‌های استاد راهنما- مشاوران و سرگردانی دانشجو در کشاکش اظهارنظرهای ناهماهنگ آنها.
- ۵- مشخص نبودن سازوکار تقسیم کار بین استاد راهنما و مشاوران و سرگردان ماندن دانشجو در میان اظهارات استادان که هر یک ارایه مشورت در بخش‌های گوناگون پایان نامه را جزء وظیفه دیگری می‌دانند.

۱- متأسفانه بسیاری از دانشجویان از پایان نامه خود با نام «پروژه» یاد می‌کنند بی‌آنکه برای انجام آن زمان بندی خاص انجام دهند. نمودارهای زمان (کار) نما [= گانت چارت] که در نرم افزارهای گوناگون پیدا می‌شوند در این باره کاربرد مؤثری دارند.

صفحه
نام خداوند

توضیح:

معمولاً دانشجویانی که باورمند به وجود خداوند متعال، هستند برای تیمن و تبرک پایان نامه خود، بعد از صفحه روی جلد، صفحه‌ای را به نام خداوند متعال مزین می‌سازند. توصیه می‌شود برای این کار از اسامی استفاده شود که حالت هنری دارند تا پایان نامه زیباتر شود. در صورت امکان اگر این صفحه رنگی باشد جذاب تر خواهد بود. مانند زیر:

بسم الله الرحمن الرحيم

صفحه
تشکر (سپاسگزاری / قدردانی)

توضیح:

معمولاً دانشجویان از کسانی که در مرحله‌های گوناگون تحصیلی، آنان را در یادگیری، تحقیق، به ویژه در تهیه و تدوین پایان نامه یاری کرده‌اند تشکر و قدردانی می‌کنند. پیداست شیوه بیان و ساختار جمله‌های تقدیم‌نامه، اگر تکراری نباشد و از شیوه‌های جدید و خلاقانه‌ای استفاده شود، جذابیت بیشتری خواهد داشت. برای نمونه:

۱- چگونه سپاس‌گزارم تو را ...

که با علم خویش

شکوفایی درخت علم را

در برهوت جان من

به انتقار نشستی

۲- سپاس من گزلبم

تمامی رنج‌های استادانم را

۳- با تشکر از:

همراهی‌های همسر مهربانم

صفحه

اهدا (تقدیم / پیشکش)

توضیح:

هر پایان نامه، حاصل چند سال تلاش پیگیر و پرمحمت است، لذا برای هر دانشجویی از ارجمندترین دستاوردهای ایام تحصیل است، لذا دانشجویان آن را به عزیزترین نزدیکان و کسان خود تقدیم و پیشکش می‌کنند. و با این کار توجه خود را به آنان نشان می‌دهند و ارزش آنها را پاس می‌دارند. اگر جمله‌های اهداء با زبان ادبی و هنری، بیان شوند گویایی بیشتری خواهند داشت.

مثال (۱)

تقدیم به آنان که

شاری و غم به رضای دوست می‌سنجد

مثال (۲)

برای تو،

که ذره‌های بودن، در کشش‌های یادت

جمع می‌آمدند و آنگاه واژه‌ها از

«عدم» تا «اقلیم» وجود، راه سپردند.

مثال (۳)

نثار لفظه‌های فوش با تو بودن

مثال (۴)

برای مادرم، پدرم، دو نشانه بزرگ مهربانی جاودانه

صفحه

فهرست مطالب

توضیح:

معمولاً فهرست مطالب، چند صفحه است که خواننده را با آنچه در پایان نامه آمده است آشنا می‌سازد. هر فهرست، برداشتی کلی درباره محتوا ایجاد می‌کند و باید به گونه‌ای تنظیم شود که خواننده به آسانی بتواند قسمت مورد نظر خود را پیدا کند. پرسشی که در تهیه‌ی فهرست مطالب باید به خوبی به آن پاسخ داد این است که:

در فهرست چقدر باید عنوان‌های جزئی آورده شود؟

پاسخ به این پرسش از آن رو اهمیت دارد که اگر جزئیات بیش از حد در فهرست آورده شود، موجب زیاد شدن صفحه‌ها و تکراری شدن شماره‌ها می‌شود و مایه ملال خواننده خواهد شد. اگر عنوان‌ها از حد لازم کمتر باشد خیلی از مطالب مطرح نمی‌شوند و خوانندگان سرگردان شده و در نتیجه خواننده به خواندن پایان نامه علاقمند نمی‌شود. یک فهرست محتوایی خوب، خلاصه‌ای از محتوای گزارش را ارائه می‌دهد. رابطه‌ی میان تقسیم عنوان‌ها به اصلی و فرعی، با نوشتن عنوان‌ها، و شماره‌ی فصل‌های اصلی با حروف و اعداد بزرگ و عنوان‌های فرعی با حروف و اعداد ریزتر نشان داده می‌شود. (بست، ۱۳۷۲، ۴۶۹)

انواع فهرست

معمولاً در هر پایان نامه دو نوع فهرست مطالب تهیه می‌کنند:

الف: فهرست اجمالی (کلی):

که معمولاً یک صفحه یا کمتر است و در آن عنوان فصل‌ها و بخش‌ها آورده می‌شود.

ب: فهرست تفصیلی (جزیی):

تمامی مطالب فصل‌ها و بخش‌ها به طور جزئی‌تر در این نوع فهرست بیان می‌شود.

صفحه فهرست جدول‌ها

توضیح:

معمولاً یک جدول، به سطرها و ستون‌هایی گفته می‌شود که در آن تعدادی عدد و رقم براساس منطق خاصی طبقه‌بندی شده‌اند. این جدول‌ها براساس نوع رابطه‌ای که با مطالب گوناگون دارند در متن پایان‌نامه پراکنده هستند. ممکن است خوانندگان با توجه نیازهایی که دارند بخواهند به طور مستقیم و بدون جستجوی تمام صفحه‌ها، به جدول مورد نظر خود دسترسی پیدا کنند، لذا ضرورت دارد فهرستی برای جدول‌های هر پایان‌نامه فراهم آید.

یادآوری:

برای شماره‌گذاری جدول‌ها، نیز می‌توان از شیوه شماره‌گذاری برای شکل‌ها استفاده کرد.

صفحه فهرست شکل‌ها

توضیح:

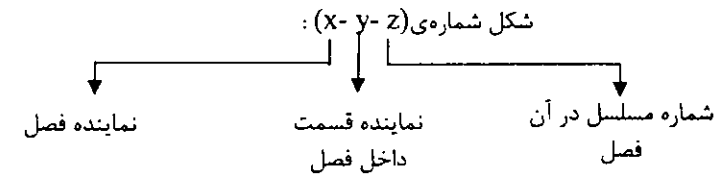
معمولاً در هر پایان‌نامه تعدادی شکل، تصویر، نمودار و نگاره ... وجود دارد که به تناسب موضوع در فصل‌ها پراکنده هستند. لذا دانشجو برای آسانی دستیابی به شکل‌ها ضمن تهیه‌ی یک فهرست، با آوردن شماره صفحه‌های آنها، جای آنها را به شیوه زیر روشن کند:

الف: شیوه‌های گوناگون برای شماره‌گذاری

این شیوه می‌تواند یکی از حالت‌های زیر باشد:

۱- شماره‌گذاری مسلسل از (۱) تا آخر در کل پایان‌نامه

۲- شماره‌گذاری براساس بخش‌ها، فصل‌ها و قسمت‌ها به شیوه زیر:

برای مثال:

شکل شماره (۲-۱-۱۵): مدل ساده‌ی سازمان در قالب یک سیستم

یادآوری‌ها:

۱) در این شیوه، هر قسمت، جزئی از یک فصل در نظر گرفته می‌شود. این نوع تقسیم‌بندی، می‌تواند برعکس نیز باشد.

۲) دانشجو باید مشخص کند در پایان‌نامه، به چه چیزهایی شکل، تصویر، نمودار یا نگاره گفته می‌شود. معمولاً تمام موردی‌هایی که حالت جدولی و عددی ندارند در فهرست شکل‌ها گنجانیده شده و نامی برای آن تعیین می‌کنند.

۳) شرح کوتاهی در زیر هر شکل بعد از شماره آورده می‌شود و اگر شکل، مربوط به متنی باشد که از آن نقل قول شده است، باید آدرس منبع نیز در زیر شکل آورده شود.

صفحه

خلاصه (چکیده)

توضیح:

یک پایان‌نامه، در برگیرنده اطلاعاتی است که آگاهی بر تمام جزئیات آن، نیازمند زمان زیادی است، و چنین زمانی برای بیشتر افراد فراهم نمی‌شود. لذا دانشجو با چکیده‌سازی و خلاصه کردن، این امکان را ایجاد می‌کند تا افراد امکان بهره‌گیری از مطالب پایان‌نامه را داشته باشند.

در تهیه یک خلاصه خوب باید ویژگی‌های زیر را رعایت کرد:

۱: مطالب مهم اما مختصر آورده شود و بیانگر کلیات پایان‌نامه باشد.

۲: تاکید بر دستاوردهای تازه پایان‌نامه که خواننده را بیشتر با پژوهشگر و دیدگاه‌های او آشنا می‌سازد.

۳: شفاف و روان نگاشته شود.

۴: واژه‌ها و مفاهیم کلیدی در ابتدای آن آورده شود.

نکته‌های لازم در خلاصه‌نویسی

بهتر است که یک خلاصه بتواند به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

(۱) پایان‌نامه درباره چیست و هدف آن چه بوده است.

(۲) در این پایان‌نامه به چه پرسش‌هایی پاسخ‌داده یا برای چه مسائلی راه‌حل پیدا شده است.

(۳) موضوع چه اهمیت و ضرورتی از دیدگاه نظری و عملی دارد.

(۴) چه فرضیه‌هایی و براساس کدام مبانی مطرح بوده‌اند.

(۵) کدام روش برای تحقیق برگزیده شده است.

(۶) فرضیه‌ها چگونه آزموده شده‌اند و با چه ابزارهایی، داده‌ها، گردآوری شده‌اند؟

(۷) سرانجام یافته‌ها و پیشنهادهای تحقیق، کدامند؟

یادآوری:

پاره‌ای از دانشجویان، خلاصه پایان‌نامه را همراه با ترجمه انگلیسی آن در انتهای پایان‌نامه می‌آورند.

وجود یک خلاصه در اینترنت باعث می‌شود تا پژوهشگران به اصل پایان‌نامه مراجعه کنند.

صفحه

مقدمه (دیباچه / پیشگفتار)

توضیح:

معمولاً نگارنده در مقدمه پایان‌نامه سعی می‌کند با آوردن مطالبی برای خواننده ذهنیت مناسبی درباره پژوهش ایجاد کند و با این کار دریچه‌ای کلی را بر روی ذهن خواننده بگشاید و او را با دورنمایی از تحقیق مورد نظر خود آشنا کرده و برای فهم مطالب آماده کند. در واقع هدف اصلی از نگارش مقدمه، هدایت خواننده از بیرون به درون متن است. یک مقدمه خوب علاوه بر این که خواننده را به سوی متن اصلی می‌کشاند موضوع را نیز تقویت خواهد کرد.

موضوع زمانی بهتر درک خواهد شد که مقدمه‌ای در راستای تقویت آن آورده شود. نگارش یک مقدمه‌ی خوب و مناسب که بتواند خواننده را به سوی متن اصلی بکشاند یک ضرورت است.

(میرزایی، ۱۳۸۹، ۸۹)

یادآوری:

معمولاً در تدوین نهایی پایان‌نامه برای شماره‌گذاری صفحه‌های مقدمه از حروف الفبا (الف، ب، پ...) یا اعداد رومی استفاده می‌شود.

پاره‌ای از افراد به جای مقدمه از واژه‌هایی مانند: «دیباچه»، «پیشنگاره»، «درآمد»، و «پیشگفتار»... استفاده می‌کنند.

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

- ۱- چگونگی تعیین مسأله‌ی تحقیق، اهمیت و ضرورت آن
- ۲- آشنایی با پیشینه‌ی نظری - عملی پژوهش‌های مرتبط
- ۳- معرفی چارچوب (مبانی) نظری تحقیق، مدل تحلیلی و فرضیه‌ها
- ۴- معرفی روش تحقیق انتخاب شده برای تحقیق
- ۵- روش نمونه‌گیری و ابزارهای گردآوری داده‌ها
- ۶- بیان محدودیت‌ها و مفهوم‌های اصلی بکار رفته

طرح ذهنی که دانشمند می‌کوشد نظم پژوهش خود را بر شالوده آن بنا کند. بارها و بارها، از هم می‌باشد و او مجبور می‌شود نقشه‌ای دیگر را عملی کند.
 ماکس پلانک
 (۱۸۵۸-۱۹۴۷)

جایگاه فصل اول در یک پایان‌نامه

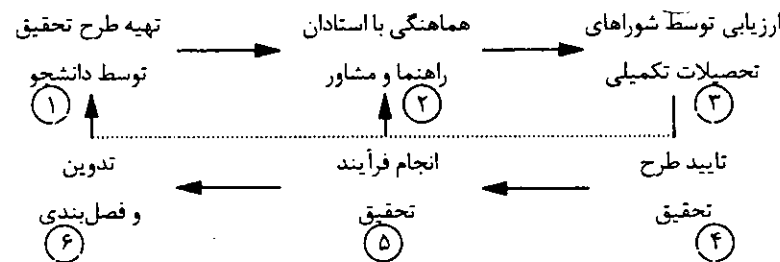
می‌توان هر پایان‌نامه‌ای را که از سوی استادان تأیید می‌شود به خانه‌ای تشبیه کرد که آماده‌ی بهره‌برداری است. فصل اول هر پایان‌نامه، حالت کامل شده «طرح تحقیق» (proposal) است. هر طرح تحقیق مانند «نقشه‌ی ساخت» یک ساختمان در ابتدا است. این نقشه که توسط آرشیتکت (= دانشجوی پژوهشگر) کلیات آن طراحی می‌شود برای شروع کار نیازمند به مجوز ساخت است. در چنین حالتی می‌توان انتظار داشت هرگاه یک مهندس خبره (یا استاد)، نقشه‌ای (طرح تحقیقی) را بررسی کند باید بتواند ساختمانی (پایان‌نامه‌ای) را که براساس این نقشه (طرح تحقیق) ساخته خواهد شد تجسم کند. معمولاً در فصل اول هر پایان‌نامه، به اجزایی به طور کلی اشاره می‌شود که بیان و شرح این اجزا به خواننده نشان می‌دهند که محتوای پایان‌نامه چیست. دانشجو در طول فرآیند پایان‌نامه‌نویسی دو بار به شرح زیر این اجزا را ارائه می‌دهد:

بار اول: برای تصویب طرح تحقیق

لازم است دانشجو برای تصویب طرح تحقیق خود، اطلاعات لازم را به استادان و مسئولان مربوطه ارائه کند. معمولاً این اطلاعات در قالب تکمیل فرم‌های پیش‌بینی شده برای طرح تحقیق ارائه می‌شود.^۱

بار دوم: در تدوین نهایی پایان‌نامه هنگام نگارش فصل اول

دانشجو پس از تصویب طرح تحقیق و پشت‌سرگذاشتن گام‌های تحقیق برای تدوین نهایی، فصلی را با نام «فصل اول (طرح تحقیق / کلیات)» تهیه می‌کند که حالت کامل شده همان طرح تحقیق اولیه‌ای است که در ابتدا برای تصویب به استاد ارائه کرده بود.

۱- برای آگاهی بیشتر مراجعه شود به کتاب: «شیوه تهیه پژوهشنامه»، نشر فوران

اجزای تشکیل دهنده فصل اول پایان نامه

فصل اول پایان نامه شامل اجزایی زیر است که پاره‌ای از دانشکده‌ها و استادان تعدادی از آنها را حذف یا با یکدیگر ترکیب می‌کنند. این اجزا عبارتند از:

- ۱- مقدمه
- ۲- بیان (شرح) مساله
- ۳- پیشینه نظری و عملی مساله (موضوع) تحقیق
- ۴- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق
- ۵- هدف‌های تحقیق
- ۶- چارچوب (مبانی) نظری تحقیق
- ۷- مدل مفهومی تحقیق
- ۸- فرضیه‌های تحقیق
- ۹- نوع و روش تحقیق
- ۱۰- قلمرو مکانی تحقیق (جامعه‌ی آماری)
- ۱۱- معروره زمانی تحقیق
- ۱۲- طرح نمونه‌گیری (روش نمونه‌گیری و تعیین حجم نمونه)
- ۱۳- ابزارهای گردآوری داده‌ها (اطلاعات)
- ۱۴- روش تمیز و تحلیل داده‌ها
- ۱۵- معروریت‌های تحقیق
- ۱۶- شرح واژه‌ها و اصطلاح‌های به کار رفته در تحقیق

یادآوری:

در فصل حاضر این اجزا شرح داده می‌شود. ترتیب و ترکیب این اجزاء قطعی نبوده و قابل جابجایی است.

۱) مقدمه^۱

مقدمه این فصل، مانند مقدمه کلی پایان نامه نیست، بلکه مقدمه‌ای برای فصل اول است. در این مقدمه، شرح داده می‌شود که این فصل شامل چه اجزایی می‌شود و چه مطلب‌ها و نکته‌هایی را در برمی‌گیرد.

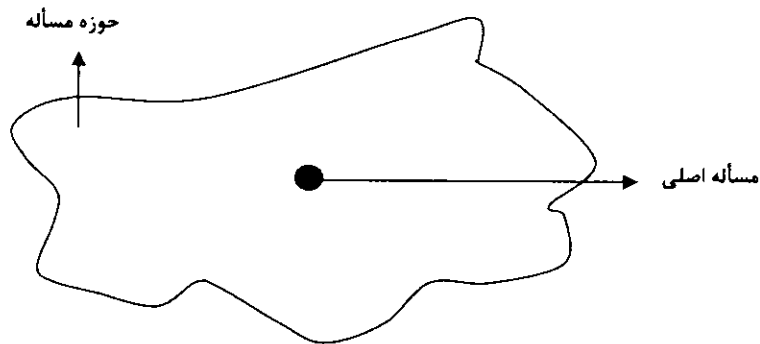
۲) بیان مسأله‌ی اصلی (پرسش آغازی) تحقیق

مسأله را در یک تعریف کلی می‌توان به شیوه‌های زیر تعریف کرد:

۱) «وضعیتی که بیانگر فاصله‌ی بین «واقعیت موجود» با «وضعیت مطلوب» است»

۲) «مسأله، مانعی است که بر سر راه دستیابی به هدف برقرار شده است».

هر پژوهش در واقع با هدف پاسخگویی به «پرسش» یا راه‌حل‌یابی به یک «مسأله‌ی اصلی» آغاز می‌شود^۲ و برای این که انسجام، هدفمندی و کاربردی بودن یک تحقیق حفظ شود باید در حدود مسأله‌ی اصلی، سازماندهی شود. هر مسأله‌ی اصلی در حوزه‌ی یک مسأله (Problem Area) کلی‌تر قرار دارد. حوزه‌ی هر مسأله، در برگزیده بعدها و بخش‌هایی است که بر گرد مسأله‌ی اصلی، مانند شکل شماره‌ی (II-1-1) نمودار شده است:

شکل شماره (II-1-1): جایگاه مسأله اصلی در حوزه مسأله

۱- پاره‌ای از استادان نگارش چنین مقدمه‌ای را برای فصل اول لازم نمی‌دانند و به همان مقدمه کلی پایان نامه که پیش از فصل اول آورده می‌شود بسنده می‌کنند.

۲- بیشتر استادان پرسش (Question) و مسأله (Problem) را یکی قلمداد می‌کنند، در حالی که به نظر می‌رسد این دو با هم تفاوت دارند. پرسش می‌تواند دغدغه‌ای ذهنی و نظری بوده و ارتباطی با واقعیتی خاص در زمان و مکان مشخص نداشته باشد، در حالی که مسأله، مربوط به واقعیتی ویژه و مشخص است. همین نکته درباره «مسأله» و «مشکل» هم وجود دارد. پاره‌ای آن را هم معنا و پاره‌ای دیگر مسأله را حالت ابهام‌زدایی شده و دقیق «مشکل» (معضل) می‌دانند. در کتاب حاضر این سه واژه هم معنا در نظر گرفته شده‌اند.

اصلی یا فرعی بودن یک مسأله، نسبی بوده و به هدف تحقیق وابسته است. برای مثال پژوهشگری را در نظر بگیرید که در شرکتی به نام «آفتاب»، مسأله اصلی زیر را تعریف کرده است:

«بین سافت‌سازمانی و میزان بهره‌وری کارکنان چه رابطه‌ای وجود دارد؟»

اما در تحقیق دیگری در همان شرکت که درباره قدرت انگیزش شیوه‌های فعلی پرداخت دستمزد انجام می‌گیرد، مسأله بالا به عنوان یک «مسأله پیرامونی» (حاشیه‌ای/ جانبی) در نظر گرفته می‌شود. به سخن دیگر مسأله‌ی اصلی تحقیق باید برخاسته از یک واقعیت باشد که نیازمند به پاسخ‌دهی از طریق تحقیق علمی است. (Nachmias & et al, 1987, 53) گاهی هدف پژوهشگر از بیان یک مسأله، ریشه‌یابی دلیل (دلایل) به وجود آورنده‌ی آن مسأله است. چگونگی این ریشه‌یابی بستگی به نوع و هدف‌های در نظر گرفته شده برای تحقیق دارد. اما به طور کلی این ریشه‌یابی را می‌توان در پرسش زیر خلاصه کرد:

چه چیزی این پدیده (مسأله) را به وجود آورده است و چرا؟

به سخن دیگر، پژوهشگر با بیان چنین پرسشی، به دنبال راه‌حل‌ها و چاره‌جویی‌هاست و از این نظر، پدیده‌ای که ذهن پژوهشگر و توجه او را به خود جلب کند، می‌تواند موضوع تحقیق قرار گیرد. باید توجه داشت مسأله تحقیقی را که با بیان عامیانه و غیرعلمی در سطح جامعه، سازمان یا یک گروه خاص مطرح شده است، باید با زبان علمی گفت، زیرا انتخاب یک مسأله و بررسی آن با استفاده از روش‌های علمی، شناسایی علت‌ها و رابطه‌های مربوط به آن و در نهایت برگردان آن از زبان علمی به زبان ساده‌تر برای مجریان که در پی راه‌حل‌ها و چاره‌جویی‌ها، هستند وظیفه‌های اصلی یک پژوهشگر است.

هر تحقیقی با مسأله‌ای آغاز می‌شود و اگر این مسأله در ذهن پژوهشگر از روشنی لازم برخوردار نباشد، او به ناچار به کلی‌گویی می‌پردازد و به این ترتیب، از روش علمی دور می‌شود، لذا برای جلوگیری از کلی‌بافی لازم است که درباره مسأله‌ی مورد نظر به تفکر بیشتری بپردازد. پژوهشگر برای این کار باید درباره‌ی بعدهای نظری مسأله و همچنین شیوه برخورد دیگران با مسأله‌های مشابه جستجو کند و ذهن خود را درباره مسأله‌ی مزبور روشن کند و با صاحب‌نظران مشورت کند تا مسأله برای او روشن‌تر شود، زیرا حل مسأله نیازمند شناخت دقیق آن است و بدون این کار، مسأله قابل حل نخواهد بود.

انواع پرسش‌های پژوهش

هر پژوهشی هدف‌هایی دارد که در قالب مسأله‌ها پرسش‌هایی دنبال می‌شود. در جدول شماره (II-1-1)

پاره‌ای از این هدف‌ها و پرسش‌ها آورده شده است:

اکتشافی	چه چیزی ممکن است در حال رخداد باشد؟ چه کسانی درگیر پدیده در حال بررسی هستند؟ به چه روش‌هایی؟
توصیفی	چه چیزی رخ می‌دهد؟ یا در حال رخ دادن است؟ چه کسانی درگیر آن هستند؟ به چه شیوه‌ای؟
تفهیمی	چرا رخ می‌دهد؟ [(فهم دلایل) در حوزه علوم اجتماعی]
تبیینی	چرا رخ می‌دهد؟ یا رخ داده است؟ [شناخت علت‌ها در حوزه علوم تجربی]
پیش‌بینی	چه اتفاقی خواهد افتاد؟
تغییر و تحول	چگونه می‌توان موضوع را در مسیر دیگری هدایت کرد؟
ارزیابی (برآورد تأثیر)	چه اتفاقی افتاده است؟ چرا آن رخ داده است؟ پیامدهای اجتماعی، محیط زیستی و فردی آن چه بوده است یا چه می‌تواند باشد؟ چرا این پیامدها رخ داده‌اند؟

جدول شماره (II-1-1): هدف‌ها و پرسش‌های آنها

پژوهش‌هایی با هدف‌هایی مانند: «تفهم»، «تبیین» و به میزان کمتری «برآورد تأثیر»، نیازمند پرسش‌هایی از نوع «چرا» هستند، اما «تغییر دادن» تنها هدفی است که باید با پرسش‌هایی از نوع «چگونه» مطرح شوند. همه پژوهش‌های دیگر پرسش‌هایی دارند که با «چه» آغاز می‌شوند یا می‌توانند به آن تغییر حالت داده شوند. این پرسش‌ها ماهیت توصیفی دارند که شامل مقایسه‌هایی میان وضعیت در زمان حال با وضعیت گذشته یا میان «وضعیت حال» با «وضعیت مطلوب آینده» هستند. به طور کلی می‌توان گفت:

* همه پژوهش‌ها، بر پایه پرسش‌هایی آغاز می‌شوند.

* پرسش‌های پژوهشی ماهیت و دامنه یک پروژه پژوهشی را تعریف می‌کنند.

* می‌توان پرسش‌های پژوهشی را در سه نوع اصلی دسته‌بندی کرد:

پرسش‌های «چه»، «چرا»، و «چگونه»، توالی و ترتیبی برای فرآیند پژوهش ایجاد می‌کنند؛ پرسش‌های «چه»، توصیف‌گرا هستند و قبل از پرسش‌های «چرا» می‌آیند که بر «تبیین» و «فهم» علت‌ها و دلایل تمرکز دارند و پرسش‌های «چگونه» که پس از پرسش‌های «چرا» آورده می‌شوند که در نهایت به «توصیف» و «تجویز» می‌انجامند.

* بسیاری از هدف‌های پژوهشی، نیازمند به طرح پرسش‌های «چه» هستند. فقط هدف‌های «تفهم» و «تبیین»، و شاید «ارزیابی» و «برآورد تأثیر»، نیازمند به پرسش‌های «چرا» هستند، و پژوهش برای «تغییر» نیازمند پرسش‌های «چگونه» است.

* نباید اهمیت پاسخگویی به پرسش‌های که با «چه» مطرح می‌شوند را کم دانست.

حوزه‌ها و زمینه‌های سازمانی مسأله‌خیز

تعریف هر مسأله‌ای به معنی آن نیست که شرایط به وجود آمده از حالت طبیعی استاندارد خارج است و باید به سرعت اصلاح شود. گاهی پرسش می‌تواند نشانگر شرایطی باشد که پیدا کردن پاسخ صحیح آن می‌تواند به بهبود وضعیت فعلی کمک کند، گاهی هم می‌تواند نام دیگری برای ظرفیتی باشد که باید از آن استفاده کرد.

مسأله گاه یک «مانع» یا یک «فاصله» میان وضعیت فعلی و وضعیت مطلوب است. لذا شرایطی مانند از دست دادن سهم بازار، افت بهره‌وری سازمان، ارتقای کیفیت زندگی کاری کارکنان و مدیریت کیفیت، می‌توانند حوزه‌های مسأله‌خیز باشند. نمونه‌هایی از حوزه‌های سازمانی:

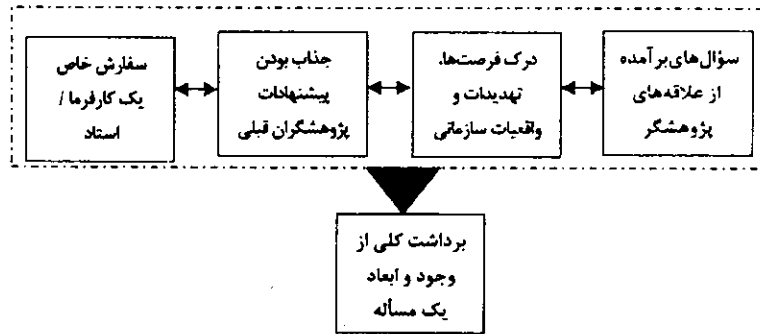
- ۱- اثربشی پایین برنامه‌های آموزشی
- ۲- عدم رشد فروش یک محصول در بازارهای بربر یا فرعی
- ۳- تأثیر گروه‌های غیر رسمی (فشار) در سازمان
- ۴- عدم کارآمدی مدیریت مالی
- ۵- طراحی و روزآمد کردن سیستم اطلاعات مدیریت
- ۶- طراحی سیستم حقوق و دستمزد و پاداش
- ۷- بررسی دلایل ضعف سازمان در مقایسه با رشر رقبا
- ۸- پایین بودن روحیه کارکنان
- ۹- ناکارآمدی سازوکارهای انگیزشی در سازمان

در پژوهش‌های کاربردی که بیشتر پژوهش‌های مدیریتی از این نوع هستند، آن دسته از مسایل از اهمیت و ارزش بالایی برخوردارند که واقعی باشند. فرق موضوع با مساله در آن است که موضوع کلی است اما مساله یک بخش تعریف شده از آن در «زمان» و «مکان» واقعی است.

راه‌های شناسایی مساله

راه‌های دستیابی به مساله عبارتند از:

- ۱) شناخت خلاء موجود در پژوهش‌های گذشته
- ۲) واقعیت‌های توصیف و تبیین نشده (دلاور، ۱۳۷۶، ۶۳)
- ۳) فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی برای سازمان
- ۴) بهره‌گیری از قوتها و جبران ضعف‌ها

شکل شماره (۲-۱-۱): خاستگاه‌های مسأله پژوهش

انواع مسایل سازمانی

به‌طور کلی مسایل سازمانی را می‌توان در سه دسته کلی زیر دسته‌بندی کرد:

الف: ساختاری

مسایل ساختاری (Structural) بیانگر ویژگی‌های درونی یک سازمان بوده می‌توان با آن چگونگی ساختار سازمان‌ها را اندازه‌گیری و با هم مقایسه کرد، مانند: درجه رسمی و تخصصی بودن، داشتن استاندارد، سلسله مراتب اختیار، پیچیدگی، درجه تمرکز، حرفه‌ای بودن و نسبت‌های پرسنلی ...

ب: مسایل محتوایی

مسایل محتوایی (Contextual) کل سازمان را نشان می‌دهند و بر عوامل ساختاری اثر می‌گذارند. این متغیرها نشان‌دهنده هویت درونی سازمان و محیطی هستند که ساختار درون آن قرار دارد. مانند: اندازه سازمان، نوع تکنولوژی، محیط، هدف‌ها و استراتژی و فرهنگ ...

ج: رفتاری

وضعیت منابع انسانی و رفتار آنها بر عملکرد سازمانها تأثیر جدی دارد. چگونگی عملکرد منابع انسانی با چهار متغیر اصلی بهره‌وری^۱ (Productivity) غیبت از کار (Absenteeism) جابجایی کارکنان (Turnover) و رضایت شغلی (Job Satisfaction) در سه سطح فردی، گروهی و سازمانی قابل بررسی است. (رایبزن، ۱۳۷۷، ۶۵-۶۴)

۱- بهره‌وری، نسبت میان ستاده (Outputs) به داده‌ها (Inputs) است. بهره‌وری با دو مؤلفه‌ی اثر بخشی (Effectiveness) و کارایی ... (Efficiency) قابل سنجش است. بهره‌وری را به گونه‌های گوناگون مانند: اقتصادی، مهندسی می‌توان اندازه‌گیری کرد. برای آگاهی بیشتر نگاه کنید به: «مدیریت چرخه بهبود بهره‌وری» نشر فوزان

حوزه‌ها و زمینه‌های سازمانی مسأله‌خیز

تعریف هر مسأله‌ای به معنی آن نیست که شرایط به وجود آمده از حالت طبیعی استاندارد خارج است و باید به سرعت اصلاح شود. گاهی پرسش می‌تواند نشانگر شرایطی باشد که پیدا کردن پاسخ صحیح آن می‌تواند به بهبود وضعیت فعلی کمک کند، گاهی هم می‌تواند نام دیگری برای ظرفیتی باشد که باید از آن استفاده کرد.

مسأله گاه یک «مانع» یا یک «فاصله» میان وضعیت فعلی و وضعیت مطلوب است. لذا شرایطی مانند از دست دادن سهم بازار، افت بهره‌وری سازمان، ارتقای کیفیت زندگی کاری کارکنان و مدیریت کیفیت، می‌توانند حوزه‌های مسأله‌خیز باشند. نمونه‌هایی از حوزه‌های سازمانی:

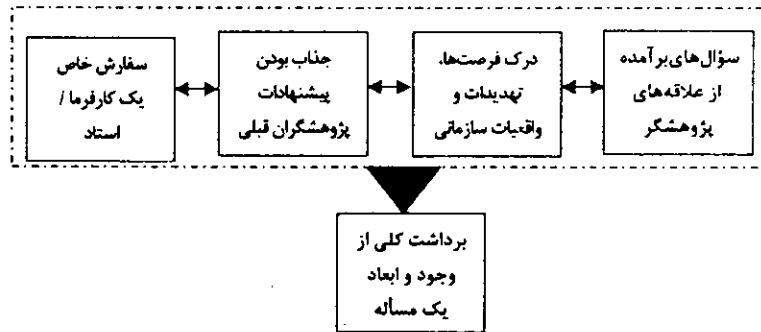
- ۱- اثربشی پایین برنامه‌های آموزشی
- ۲- عدم رشد فروش یک محصول در بازارهای جدید یا قدیمی
- ۳- تأثیر کم‌هنگامی غیر رسمی (فشار) در سازمان
- ۴- عدم کارآمدی مدیریت مالی
- ۵- طراحی و روزآمد کردن سیستم اطلاعات مدیریت
- ۶- طراحی سیستم حقوقی و دستمزدها و پاداش
- ۷- بررسی دلایل ضعف سازمان در مقایسه با رشد رقبا
- ۸- پایین بودن رویبندی کارکنان
- ۹- ناکارآمدی سازوکارهای انگیزشی در سازمان

در پژوهش‌های کاربردی که بیشتر پژوهش‌های مدیریتی از این نوع هستند، آن دسته از مسایل از اهمیت و ارزش بالایی برخوردارند که واقعی باشند. فرق موضوع با مساله در آن است که موضوع کلی است اما مساله یک بخش تعریف شده از آن در «زمان» و «مکان» واقعی است.

راه‌های شناسایی مساله

راه‌های دستیابی به مساله عبارتند از:

- (۱) شناخت خلأ موجود در پژوهش‌های گذشته
- (۲) واقعیت‌های توصیف و تبیین نشده (دلاور، ۱۳۷۶، ۶۳)
- (۳) فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی برای سازمان
- (۴) بهره‌گیری از قوتها و جبران ضعفها

شکل شماره (۲-۱-II): خاستگاه‌های مسأله پژوهش

انواع مسایل سازمانی

به‌طور کلی مسایل سازمانی را می‌توان در سه دسته کلی زیر دسته‌بندی کرد:

الف: ساختاری

مسایل ساختاری (Structural) بیانگر ویژگی‌های درونی یک سازمان بوده می‌توان با آن چگونگی ساختار سازمان‌ها را اندازه‌گیری و با هم مقایسه کرد، مانند: درجه رسمی و تخصصی بودن، داشتن استاندارد، سلسله مراتب اختیار، پیچیدگی، درجه‌ی تمرکز، حرفه‌ای بودن و نسبت‌های پرسنلی ...

ب: مسایل محتوایی

مسایل محتوایی (Contextual) کل سازمان را نشان می‌دهند و بر عوامل ساختاری اثر می‌گذارند. این متغیرها نشان‌دهنده‌ی هویت درونی سازمان و محیطی هستند که ساختار درون آن قرار دارد. مانند: اندازه سازمان، نوع تکنولوژی، محیط، هدف‌ها و استراتژی و فرهنگ ...

ج: رفتاری

وضعیت منابع انسانی و رفتار آنها بر عملکرد سازمانها تأثیر جدی دارد. چگونگی عملکرد منابع انسانی با چهار متغیر اصلی بهره‌وری^۱ (Productivity) غیبت از کار (Absenteeism) جابجایی کارکنان (Turnover) و رضایت شغلی (Job (Satisfaction) در سه سطح فردی، گروهی و سازمانی قابل بررسی است. (رابینز، ۱۳۷۷، ۶۵-۶۴)

۱- بهره‌وری، نسبت میان ستاده (Outputs) به داده‌ها (Inputs) است. بهره‌وری با دو مؤلفه‌ی اثر بخشی (Effectiveness) و کارایی ... (Efficiency) قابل سنجش است. بهره‌وری را به گونه‌های گوناگون مانند: اقتصادی، مهندسی می‌توان اندازه‌گیری کرد. برای آگاهی بیشتر نگاه کنید به: «مدیریت چرخه بهبود بهره‌وری» نشر فوزان

منابع انتخاب موضوع و مسأله تحقیق

با شیوه‌های گوناگون می‌توان یک مسأله تحقیق را انتخاب کرد، شیوه‌هایی مانند:

الف: کندوکاو در تجربه‌های شخصی و شغلی

ب: کنجکاوی در اطلاعات منتشره از سوی رسانه‌ها

ج: بهره‌گیری از دانش تخصصی

د: فرصت‌ها و تهدیدهای پیش آمده برای سازمان

ه: علاقه‌ها و ارزش‌های فردی

و: رخدادهای زندگی شغلی

در حوزه‌های ساختاری-محتوایی و رفتاری، مسایلی را می‌توان در قلمروهای کلی زیر تعریف کرد:

۱- کوتاهتر کردن زمان انجام کار در ارایه‌ی فرمت و کلا (موصول) به مشتری

۲- کاهش هزینه‌های زیر

۳- افزایش کمیت فرمات و کلا (موصول)

۴- ارتقای کیفیت (کلا، فرمات، مسایل انسانی و معیط کاری...)

معیارهای ارزیابی مسأله‌ی تحقیق

برای ارزیابی مسایل آمده در طرح تحقیق باید به پرسش‌هایی که در پی می‌آید پاسخ داد:

۱- آیا گستردگی و ویژگی‌های آن با توجه به پیشینه‌ی تحقیق بیان شده است؟

۲- آیا شیوه بیان مسأله، دامنه‌ی پژوهش را تعیین می‌کند؟

۳- آیا اهمیت مسأله با ملاک زیر بررسی شده است؟

الف: دستیابی به یک شیوه‌ی نو در اجرای امور

ب: موثر بودن برای تدوین یک نظریه

ج: عمومیت بخشیدن و گسترش نظریه‌های علمی

د: پاسخ‌گویی به مسایل جامعه و سازمان

ه: توسعه روش‌شناسی در تحقیق

۴- آیا امکان ارایه فرضیه‌ها برای مسأله امکان‌پذیر است؟

۵- آیا تعریف عملیاتی متغیرهای مسأله امکان‌پذیر است؟ (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۳۸)

خطاهای ممکن در انتخاب مسأله

با توجه به این که مسایل در حوزه سازمان و مدیریت، از گستردگی، به هم آمیختگی، پیچیدگی و ابهام زیادی برخوردار هستند، بیشتر پژوهشگران در تشخیص مسأله دچار آشفتگی می‌شوند. این نکته هنگام پیدا کردن مسأله برای انجام پایان‌نامه، خود را بیشتر آشکار می‌سازد. معمولاً در پژوهش‌های غیر دانشجویی، کارفرمای سفارش‌دهنده‌ی تحقیق، مسأله‌ی تحقیق را بیان می‌کند و در یک فرآیند آسیب‌شناسی (Pathology) یا خودارزیابی، تعریف و تدوین می‌گردد.^۱ دالان معتقد است دانشجویان و پژوهشگران هنگام انتخاب مسأله به چهار اشتباه کلی زیر دچار می‌شوند:

۱- بدون تجزیه و تحلیل جنبه‌های گوناگون، مسأله‌ای را شتابزده انتخاب می‌کنند.

۲- بدون بررسی نظریه‌های علمی مرتبط با مسأله، اقدام به انتخاب مسأله می‌نمایند.

۳- قبل از انتخاب مسأله‌ی پژوهشی، روش اجرای تحقیق را مشخص می‌کنند.

۴- به جای تعریف دقیق و روشن متغیرهای مسأله، آن را کلی توصیف می‌کنند. (دلاور، ۱۳۷۶، ۶۹)

باید دانست آگاهی بر این که در پی پاسخ‌یابی یا راه‌حل‌جویی برای چه مسأله‌ای هستیم از اهمیت بالایی برخوردار است، لذا باید هشیار بود که پیامدها و نشانه‌های (Symptoms) یک مسأله را مانند مسأله اصلی در نظر نگیریم. برای مثال:

مدیریت تصمیم‌گرفته است با تغییر شیوه‌ی پرداخت کارکنان و اجرای سیستم قطعه‌کاری (Piece Rate) افت بهره‌وری در شرکت را حل کند.

باید پرسید این مدیر، از کجا اطمینان پیدا کرده که دلیل افت بهره‌وری، نامناسب بودن شیوه‌ی پرداخت است؟ شاید مسأله‌ی اصلی، روحیه‌ی ضعیف و کاهش انگیزه‌ی کارکنان یا احساس بی‌تعهدی در کارکنان باشد. شناخت مسأله‌ی اصلی از حاشیه آن، پیش از حل آن اهمیت دارد، زیرا ممکن است هزینه و زمان زیادی برای مسأله‌ای انجام شود که مسأله اصلی سازمان نبوده و از اولویت‌چندانی برخوردار نیست. لذا قبل از هر کار باید اطمینان یافت:

آیا آنچه توجه ما را به خود جلب کرده، مسأله اصلی بوده یا تنها نشانه و علامتی است که باید با آن، مسأله اصلی را ردیابی کرد؟ (Sekaran, 1992, 43)

۱- براساس مدل EFQM با یکی از روشهای خودارزیابی (Self-Assessment) نقاط قابل بهبود (ضعف)، شناسایی می‌شوند که باید در قالب برنامه‌های بهبود (Action plan) انجام شوند.

بازتاب مسأله در عنوان (Topic) تحقیق^۱

موضوع تحقیق، یک حوزه کلی است که در چارچوب آن مسأله ای را تعریف می کنند که بخش خاصی از آن را در برمی گیرد. مسأله ها با کلمه هایی مانند «آیا»، «چرا» و «چگونه»... بیان می شوند. معمولاً عنوان تحقیق بر روی جلد پایان نامه آورده می شود. اولین گام در هر تحقیق، انتخاب یک موضوع است و برای انتخاب آن، فرمول و قاعده ای خاصی وجود ندارد. پژوهشگران با تصحیح و محدود کردن موضوع انتخاب شده، به پرسش و مسأله ای اصلی تحقیق نزدیک می شوند. موضوع تحقیق باید کاملاً معین و تعریف شده باشد. چه بسا علاقه به موضوع، ناشی از بیچیدگی و تنوع اندیشه درباره ی آن باشد. بهترین راه بررسی نظام مند یک موضوع، کاستن آن به پرسش اصلی و پرسش های فرعی قابل تحقیق است. این فرآیند تبدیل اندیشه ها به موضوع ها و سپس اصلاح و پیرایش آنها در رسیدن به مسأله ای تحقیق شامل مجموعه ای آزمایش و خطاست. مرحله های این فرآیند به شرح زیر است:

- مرحله ی اول: توجه به جنبه های پرسش برانگیز شرایط قابل بررسی
- مرحله ی دوم: تعیین هدف تحقیق
- مرحله ی سوم: بیان موضوع به صورت یک مجموعه پرسش (مسأله) اصلی
- مرحله ی چهارم: تجزیه مسأله اصلی (کلی) به مسایل فرعی (جزیی) (بیکر، ۱۳۷۷، ۱۰۹)

ویژگی های عنوان تحقیق

هر عنوان تحقیق باید ویژگی هایی داشته باشد، مانند:

- الف) شناختی دقیق و روشن از حوزه ی تحقیق ارائه کند و دارای ویژگی هایی مانند صراحت، اختصار و سادگی باشد.
- ب) کلمه های آمده در عنوان تحقیق باید صحیح و منظم به کار رود.
- ج) عنوان تحقیق باید در پرتو واقعیت ها با توجه به معیارهای علمی، تهیه و تنظیم شود. به سخن دیگر، پژوهشگر باید در انتخاب عنوان تحقیق، واقع گرایی را بر آرمان گرایی ترجیح دهد.
- د) پژوهشگر بایستی هنگام انتخاب عنوان، به حدس ها و ابهام هایی که درباره آن پیش خواهد آمد، توجه کند و برداشت های احتمالی را در جمله بندی در نظر بگیرد. (نادری و دیگران، ۱۳۷۳، ۲۰۲)

۱- معمولاً (مسأله) یا (موضوع) یکی بنده شده می شود در حالی که با هم تفاوت دارند و آنچه روی جلد پایان نامه آورده می شود، «عنوان» بوده و یک جمله ناقص است.

ویژگی های مسأله ای تحقیق (پرسش آغازین)

بیان خوب مسأله، به زبان دقیق علمی ممکن است و شامل محدود کردن مسأله و جداسازی آن از مسایل حاشیه ای است. (اتسلندر، ۱۳۷۵، ۲۳) پژوهشگر باید بتواند مسأله را به گونه ای بیان کند که اهمیت آن را نشان دهد. (مارشال و دیگران، ۱۳۷۷، ۳۴) همچنین در شناسایی مسأله ای تحقیق، پژوهشگر باید سعی کند تا دلیل های واقعی بر وجود مسأله را عرضه کند، و شرایطی را نشان دهد که در آن مسأله ای مورد نظر رخ داده است. معمولاً با کندوکاو در لایه های گوناگون مسأله ای که خوب بیان شده است می توان اطلاعات زیر را پیدا کرد:

الف) اهمیت مسأله

ب) مرور شدنی مسأله در یک موزه ی تخصصی

ج) اطلاعات کلی درباره ی پژوهش های انجام شده

د) پارهایی برای ارائه ی نتیجه های تحقیق

ه) نیازهای سازمان (بامعه)

و) قلمروهای مورد نظر مدیریت برای بهبود دادن

ز) قلمروهای نظری که پژوهشگران باید با نظریه هایشان آنها را مشخص و مرورتر کنند

ح) نشان دادن تمامی متغیرهای مرتبط (Sekam, 1992,33)

ممکن است هر یک از ویژگی ها وقتی جداگانه در نظر گرفته شود، رعایت آن ها آسان تر به نظر برسد. اما وقتی قرار باشد مجموعه ای از این ویژگی ها درباره ی یک مسأله در نظر گرفته شود، کار آسانی نخواهد بود، و پژوهشگر را وادار می کند تا هدف هایش را روشن سازد. برای این کار، رها شدن از پیشداوری های ذهنی، شرط اساسی است.

مثال هایی از پرسش ها و مسأله های نادرست

در دنباله ویژگی های کلی یک مسأله تحقیق در قالب مسأله هایی که این ویژگی ها در آنها رعایت نشده است نشان داده می شود:

معیار (۱): روشن، محدود و شفاف بودن (رعایت اصل تحدید مسأله)

مثال (الف):

تغییرات سبک مدیریت مدیران، چه تاثیری در زندگی کارکنان سازمان دارد؟

تفسیر:

این مسأله بسیار گنگ است و معلوم نیست منظور از «تغییرات» سبک چه نوع تغییراتی است؟ منظور از

«زندگی کارکنان» چیست؟ آیا منظور زندگی شغلی، خانوادگی، اجتماعی یا فرهنگی آنان است؟ آیا افزایش امکانات زندگی یا کیفیت زندگی کاری (Quality of Work life) کارکنان مورد نظر است؟ آیا منظور از تغییرات، دگرگونی در سبک کلیه‌ی مدیران عالی و میانی است یا فقط مدیران میانی؟...

تفسیرهای احتمالی از این مسأله مبهم، اطلاعات دقیقی از هدف‌های پژوهشگر آن ارایه نمی‌دهد و به آسانی آن را می‌توان ادامه داد. بنابراین پژوهشگر باید پرسش را دقیق بیان کند، تا ابهامی در معنی آن نباشد. برای این کار باید بر نوع و چینش کلمه‌های مسأله تحقیق حساس شد اما در همه حال از ابتدا برای بیان درست مسأله تحقیق، باید کوشش کرد. راه ساده مطمئن شدن از روشنی مسأله مطرح کردن آن در حضور اشخاص دیگر و خودداری از شرح و تفسیر آن است، سپس از هر یک از حاضران، خواسته شود تا آنچه را که از پرسش فهمیده‌اند بیان کنند. پراکندگی و همگرایی در میان پاسخ‌ها و تفسیرهایی که انجام می‌گیرد بیانگر درجه‌ی روشنی یا ابهام در مسأله است. یک مسأله وقتی دقیق و روشن است که تفسیر بیشتر صاحب‌نظران از آن با برداشت پژوهشگر هم‌سو باشد. انجام این آزمون ساده در بازه‌ی چند پرسش و مسأله‌ی متفاوت، روشن می‌کند که از میان آنها کدامیک روشن‌تر و دقیق‌تر است و آیا دیگران از آن برداشت یکسانی دارند و آن را یک جور می‌فهمند.

مثال (ب):

علت‌های کاهش بهره‌وری در صنایع فورروسازی ایران چیست؟

تفسیر:

پاره‌ای از ابهام‌ها را می‌توان درباره‌ی این پرسش مطرح کرد: مانند چه نوع بهره‌وری؟ بهره‌وری کل؟ جزئی؟ یا عوامل کل؟ علت‌های درون صنعتی یا برون صنعتی؟^۱ ... اما با وجود این ابهام‌ها، تا حدودی مسأله دقیق و روشن است و بیشتر افراد از آن معنای مشترکی را می‌فهمند، اما عیب این پرسش آن است که دامنه و فراگیری آن بسیار وسیع بوده و محدود نشده است و نکته‌های بسیاری را در برمی‌گیرد. به همین دلیل در نهایت به نتیجه‌های کلی و غیر کاربردی می‌انجامد، لذا باید همواره توجه داشت که:

هرچه پرسش کلی‌تر باشد در نتیجه جواب‌های آن مبهم‌تر و غیر کاربردی‌تر خواهد بود.

مثال (ج):

تا چه حد افزایش مشارکت کارکنان در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی بر افزایش بهره‌وری آنان تاثیر دارد؟

۱- اعتقاد عمومی صاحب‌نظران حوزه علوم اجتماعی بر این است که «علت» به جای کلمه «علت» که اشاره به قطعیت ریاضی در علوم تجربی دارد باید از کلمه دلیل (دلایل) که بر احتمال آماری استوار است استفاده کرد.
برای آگاهی بیشتر مراجعه کنید به: غلامرضا خاکی «روش تحقیق در مدیریت» نشر فوزان.

تفسیر:

این مسأله هم طولانی و هم مبهم است، فرض‌های آن بسیار و هدف‌های آن تکراری است، به طوری که نمی‌توان هدف اصلی تحقیق را در آن به درستی تشخیص داد. بهتر است که پرسش را به صورت صریح، شفاف، کوتاه درآورد تا فهمیدن آن آسان باشد. برای آن که مسأله‌ی تحقیق قابل پیگیری باشد، باید آن را روشن، صریح و کوتاه کرد تا در فرآیند تحقیق راه‌حلی به دست آید. تحقیقی که در پی حل مسأله‌های جامعه‌ی بشری باشد و دستاوردهای آن در کوتاه مدت، یا دراز مدت، کاربردی نداشته باشد، جز اتلاف وقت، منابع مالی و انسانی پیامد دیگری ندارد. (ساده، ۱۳۷۵، ۳۰)

معیار (۲): امکان بررسی با روشهای علمی داشتن (امکان انجام تحقیق درباره آن)

مثال (الف):

آیا میان کلرایی مدیران وامرهای تولیدی در بخش خصوصی و مدیران در بخش دولتی، تفاوت معناری وجود دارد؟

تفسیر:

چنانچه چند سال وقت، بودجه‌ای چند میلیون تومانی، و همکاری‌های ورزیده و شایسته در اختیار باشند می‌توان امیدوار بود که این‌گونه پرسش‌های تحقیق را به شرط تجزیه شدن در تحقیق‌های کوچکتر به نتیجه برسد. پژوهشگر وقتی که مسأله‌ی تحقیق را برمی‌گزیند باید نه تنها صلاحیت علمی داشته باشد بلکه از نظر میزان وقت، پول و امکاناتی که برای اجرای طرح تحقیق نیاز دارد نیز مطمئن باشد. بیداست پژوهشگری که فقط می‌خواهد پایان‌نامه‌ی تحصیلی را با امکانات محدودش بنویسد از عهده‌ی اجرای چنین طرح تحقیقی که امکانات یک مرکز پژوهشی را می‌خواهد برنخواهد آمد. (کیوی و دیگران، ۱۳۷۳، ۲۱)

معیار (۳): آکنده نشدن مسأله اجرایی به قضاوت‌های اخلاقی، ارزشی، فلسفی و ایدئولوژیک...

مثال (الف):

آیا نظام مالیاتی که در کشور ما اجرا می‌شود از لحاظ اجتماعی عادلانه است؟

تفسیر:

از این پرسش پیداست که پرسنده آن قصد ندارد کارآمدی نظام مالیاتی را بررسی کند، بلکه می‌خواهد درباره‌ی آن از لحاظ ارزشی، دآوری کند. این بررسی بیرون از قلمرو علوم اجتماعی و مدیریت است، زیرا تفکیک دیدگاه علمی از دیدگاه‌های ارزشی، همیشه به آسانی میسر نیست. به طور کلی، وقتی یک پرسش جهت‌گیری ارزشی دارد پاسخ آن تنها به اعتبار نظام ارزشی که پاسخگو به آن معتقد است معنا دارد، لذا، پاسخ به پرسش بالا بر پایه این که مفهوم «عدالت» برای پاسخگو چه باشد، کاملاً متفاوت خواهد بود. برای مثال می‌توان پرسید: آیا عدالت این است که از هر شهروندی، بدون توجه به میزان درآمدش، مانند دیگران مالیات

گرفته شود (رویه‌ای که در نظام مالیات‌های غیرمستقیم اعمال می‌شود)، یا متناسب با درآمدش، به شیوه تصاعدی (رویه‌ای را که در نظام مالیات مستقیم معمول است) مالیات گرفته شود؟ این نوع مالیات تصاعدی در نظر پاره ای عادلانه است چون به کاهش نابرابری‌های اجتماعی کمک می‌کند و در نظر پاره‌ای دیگر ناعادلانه است و بر این باورند که دستگاه مالیاتی با گرفتن مالیات تصاعدی، ثمره‌ی کاردانی و لیاقت افراد کوشا و پرکار را می‌رباید و به آنها ظلم می‌کند.

ارتباط میان مساله تحقیق مدیریتی و ایدئولوژی، تنگ‌تر و پیچیده‌تر از آن است که این مثال ساده آن را نشان دهد، اما پژوهشگر باید از همان گام اول در فرآیند تحقیق، از به هم آمیختگی دیدگاه‌های علمی و ارزشی بپرهیزد، زیرا حتی اگر الهام‌گیری از ارزش‌های اخلاقی در تحقیق، ضروری باشد، باید واقعیت را آن طور که هست تجزیه و تحلیل کرد و نه آن‌گونه که پژوهشگر مایل است، هر چند تفکیک این دو امر، همیشه کار آسانی نیست و در زندگی روزمره، این دو دیدگاه به گونه‌ی ظریفی به هم آمیخته‌اند. در این مرحله از کار تحقیق، باید اصل کاهش تأثیرپذیری از پیشداوری‌های ذهنی را در نظر داشت. بنابراین می‌توان ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی-ارزشی را به عنوان مساله تحقیق انتخاب کرد اما تحلیل آنها نباید با قضاوت‌های پژوهشگر آمیخته باشد. هدف تحقیق اجتماعی (مدیریتی) همواره قضاوت کردن نیست، بلکه گاهی فهمیدن است. (کیوی و دیگران، ۱۳۷۳، ۲۴) لذا نباید تحقیق، دربرگیرنده یک موضوع اخلاقی فلسفی باشد که در آن احکام اخلاقی کلی صادر کرد.^۱ (هومن، ۱۳۷۳، ۵۳)

مثال (ب):

مأموریت و رسالت سازمانهای ایرانی چیست؟

تفسیر:

این پرسش، جهت‌گیری هستی‌شناسانه فلسفی دارد و روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (به ویژه مدیریت) هیچ راهی در آن ندارند، زیرا این روش‌ها برای اندیشیدن درباره‌ی معنا و ماهیت چیزها و کیفیت زندگی اجتماعی ساخته نشده‌اند، بلکه فقط می‌توانند ماهیت فرآیندهای تغییر پدیده‌ها را تجزیه و تحلیل کنند. این سخن به معنای آن نیست که این مسایل کم اهمیت یا کم جاذبه‌اند یا این که فلسفه و علوم اجتماعی رابطه‌ای با هم ندارند، بلکه تفکر فلسفی برای پیشرفت علوم بسیار ضروری است زیرا مبانی علم، بر آن استوار است.^۲

مثال (ج):

آیا مدیران، کارگران و کارمندان را استثمار می‌کنند؟

تفسیر:

این مساله، نوعی موضع‌گیری ایدئولوژیک بوده که در قالب یک مساله پنهان شده است. پاسخ چنین مساله‌هایی پیشاپیش در ذهن پرسشگر «آری» یا «نه» است. درباره چنین مسایلی همیشه این امکان وجود دارد که تحقیق را به گونه‌ای اجرا کرد که پاسخ دلخواه پژوهشگر بدست آید.

برای مثال در تحلیل این که: آیا مدیران کارگران را استثمار می‌کنند؟ کافی است که معیارها و داده‌های تأییدکننده‌ای را با دقت برگزید و آنها را به شیوه‌ای مناسب به منظور نفی یا اثبات پاسخ، تجزیه و تحلیل کرد.

مثال (د):

آیا تقلب مالیاتی عدلت کسری بورجه‌ی دولت است؟

تفسیر:

درباره پرسش بالا به آسانی می‌توان پی برد که پرسشگر می‌خواهد به هر شیوه ممکن پاسخ از پیش‌آماده‌ی مشخصی را تحمیل کند، بنابراین بررسی مساله‌ی تحقیق باید شامل توجه درباره‌ی جهت‌گیری‌های پژوهشگر باشد. جا دارد همیشه از خود پرسیم آیا هدف طرح‌کننده مساله، شناخت یک مساله است یا اثبات آن؟ این نوع پرسش‌ها به خوبی اهمیت اصل کاهش تأثیرپذیری از پیش‌داشته‌های ذهنی و پیشداوری‌ها را (آگاهانه یا ناآگاهانه) نشان می‌دهد. یک مساله‌ی خوب، باید واقعی و باز باشد، یعنی از پیش بتوان چندین پاسخ متفاوت برای آن احتمال داد نه این که طرفدار یک پاسخ قطعی از پیش آماده شده برای آن باشیم.

معیار (۴): مطرح نکردن پیش‌بینی‌های کلی در قالب پرسش

مثال:

وضعیت آینده‌ی سازمانهای ایرانی چه خواهد شد؟

تفسیر:

این جمله بر یک پیش‌بینی کلی تأکید دارد به همین دلیل با روش‌های متداول تحقیق در مدیریت، قابل پاسخگویی نیست و در حوزه‌ی کار آینده‌نگرها (Futurists) قرار می‌گیرد. باید دانست در چارچوب یک پایان‌نامه نمی‌توان به چنین پژوهش‌هایی پرداخت. یک پژوهشگر تازه‌کار بهتر است تحقیق خود را درباره مسایلی تنظیم کند که اکنون وجود دارند نه مسایلی که هنوز پدیدار نشده‌اند. این معیار به معنای عدم امکان پژوهش‌های آینده‌نگرانه نیست.^۱

۱- برای آگاهی بیشتر مراجعه شود به:

• ناطقی، امیر - قدیری، روح‌اله «آینده‌نگاری، از مفهوم تا اجراء» وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۵

۱- فیلسوفان غیرتحلیلی (قاره‌ای) چنین امری را ناممکن می‌دانند.

۲- این نکته به معنای نادرست بودن پژوهش در حوزه اخلاق سازمانی نیست.

معیار (۵): با جمله پرسشی بیان شدن

مثال:

بهانی شدن تبارت، بر بهره‌وری بخش صنعت ایران تأثیر دارد.

تفسیر:

این جمله، علی‌رغم این که پاره‌ای از عیب‌های مثال‌های قبلی را ندارد، اما عیب اساسی آن این است که جمله‌ای خبری بوده و به صورت یک پرسش مطرح نشده است. به همین دلیل جستجوی پاسخ برای آن بی‌معنی است. در چنین حالتی پژوهشگر نمی‌داند که باید به دنبال چه چیزی باشد.

معیار (۶): امکان پذیر بودن اندازه‌گیری متغیرها

مثال:

ذهنیت فلسفی - تاریخی مدیران ایرانی چگونه شکل می‌گیرد؟

تفسیر:

متغیرهای یک پرسش تحقیق، باید قابل بررسی علمی و اندازه‌گیری باشند. در بیان مسأله نه تنها باید به وجود رابطه‌های بین متغیرها توجه داشت بلکه باید به قابل اندازه‌گیری بودن آنها نیز توجه داشت. مفهوم‌های فلسفی و متافیزیکی، امکان هر گونه تعریف عملی، سنجش و مشاهده را از پژوهشگر می‌گیرند. (ساده، ۱۳۷۵، ۲۹) لذا باید مسأله‌ی تحقیق، حل شدنی و با روش‌های علمی قابل آزمون باشد (هومن، ۱۳۷۳)

توصیه‌هایی برای انتخاب موضوع و مسأله پایان‌نامه

موضوع‌های کاربردی و نظری فراوانند و هر موضوعی می‌تواند بر مبنای هدفی که دنبال می‌شود بررسی شود. اما این که آیا این موضوع خوب است، به کاربرد دستاوردهای پژوهش در جامعه یا سهمی که در حل پاره‌ای از مسأله‌های موجود بازی می‌کند بستگی دارد. لذا بهتر است موضوع پایان‌نامه‌ها درباره مسایل موجودی باشد که در حوزه‌های تخصصی وجود دارد.

در انتخاب مسأله پژوهش، به نکته‌هایی باید توجه کرد که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۱- جدید بودن مسأله و خودداری از دوباره کاری (در تکامل پژوهش‌های انجام شده قبلی)

۲- مهم بودن مسأله‌ی تحقیق و ارزش بررسی داشتن

۳- علاقه‌مندی، کنجکاوی و کشش علمی برای شناخت آن

۴- تناسب با آموزش، شرایط و توانمندی فردی پژوهشگر

۵- فراهم بودن اطلاعات برای سنجش و عملی بودن انجام تحقیق

۶- در دسترس بودن وسایل و امکانات مورد نیاز برای تحقیق

۷- امکان همکاری و همیاری در انجام تحقیق بین واحدها و افراد مسئول

۸- فراهم بودن بودجه‌ی تحقیق و استفاده‌ی احتمالی از آن

۹- پیش‌بینی مشکلات، موانع، رویدادها و خسارت احتمالی در رابطه با تحقیق

۱۰- در اختیار بودن زمان لازم برای تحقیق درباره آن (همان منبع، ۲۶)

۱۱- در نظر داشتن توانایی استادان در دسترس

۱۲- توجه به نیازهای جامعه و سازمان

۳- در دسترس بودن استاد راهنمای شایسته

۱۴- آشنایی با موضوع

۱۵- مورد علاقه‌ی بودن

۱۶- مطمئن بودن از همکاری دستگاه‌های مربوط (جامعه آماری،...)

در نهایت باید توجه داشت که انتخاب استاد راهنمای مورد نظر و متقاعد کردن او برای پذیرش سرپرستی پایان‌نامه، وظیفه‌ی دانشجو است. در این که آیا اول استاد راهنما انتخاب شود و سپس موضوع رساله به تصویب کمیته یا گروه آموزشی برسد، یا برعکس، یا به طور همزمان، بستگی به خط مشی گروه آموزشی دارد. گاه اتفاق می‌افتد که موضوعی توسط دانشجو انتخاب شده، ولی استاد راهنمایی برای آن پیدا نشده و به ناچار دانشجو پس از مدتی باید موضوعی دیگر را انتخاب کند و از همه مهمتر موضوع انتخابی باید با رشته‌ی تحصیلی دانشجو مرتبط باشد، استاد راهنما و کمیته‌ی تحصیلات تکمیلی موظفند با بررسی قبلی افق روشنی را برای انتخاب موضوع فرا راه دانشجویان قرار دهند. آگاهی اعضای گروه آموزشی از نیازها و پیشرفت‌های علمی در سطح کشور و جهان و سازمان‌های علمی، پژوهشی و کاربردی می‌تواند در این زمینه مؤثر باشد. [بسیاری از سازمان‌های علمی و پژوهشی علاقمند، فهرستی از زمینه‌های مورد علاقه‌ی خود را در اختیار دانشگاه‌ها و گروه‌های آموزشی قرار می‌دهند تا به هنگام انتخاب موضوع پایان‌نامه توسط دانشجویان استفاده شود.]

۳) پیشینه‌یابی علمی و عملی مسأله (موضوع) پژوهش (مروری بر ادبیات موضوع)

نقل است که از نیوتن پرسیدند، تو چگونه توانستی این نظریه‌های عمیق را مطرح کنی؟
او گفت، بر شانه غولها ایستادم...

نیوتن با این سخن نشان می‌دهد که هرگاه یک پژوهشگر بر بلندای نظریه‌های پیش از خود بایستد و بر آنها اتکا کند، قادر خواهد بود ابعاد و افق‌های دورتر هر موضوعی را ببیند. در همین راستا هر پژوهشگر نیز برای تصمیم‌نهایی درباره انتخاب موضوع و مسأله‌ای که برای پژوهش در نظر دارد، باید به مدرک‌ها و سندها مراجعه کند و آگاهی خود را درباره ابعاد و ضرورت مسأله گسترش دهد تا بتواند در پرتو اطلاعاتی که به دست می‌آورد، درباره ضرورت پیگیری مسأله‌ی پژوهش و تعریف دوباره آن تصمیم‌گیری نماید. این کار، محقق را کمک می‌کند تا پژوهش خود را در راستای مجموعه‌ی از پژوهش‌های هم‌خانواده قرار دهد و آن را با دستاوردهای پژوهش‌های دیگران هماهنگ و استوار کرده و از تکرار جلوگیری کند.

کارکردهای پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی در تهیه طرح تحقیق

یافتن سابقه‌ها و پیشینه‌های موضوع و مسأله تحقیق جستجو و کندوکاو در آنها با دورویکرد باید انجام

گیرد:

۱) رویکرد پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی اولیه

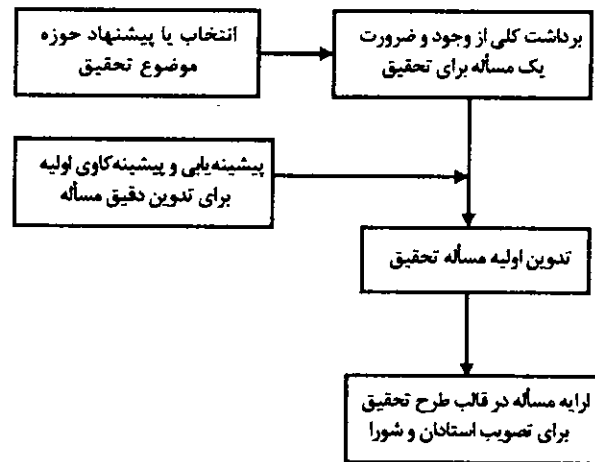
در این رویکرد پس از آن که پژوهشگر موضوع و مسأله خود را انتخاب کرد. برای شناخت دقیق‌تر آنها، در جستجوی منابع علمی و گزارش پژوهش‌های انجام گرفته درباره موضوع و مسأله برمی‌آید. جستجو در این مرحله کلی بوده و بیشتر به منظور آگاهی و اطمینان از آن است که موضوع تکراری و بی‌ارزش نباشد. حاصل این جستجوها و کندوکاوهای اولیه در طرح تحقیق پژوهشگر آورده می‌شود تا استاد راهنما و اعضای شورای تحصیلات تکمیلی اطمینان یابند که دانشجو موضوع را آگاهانه انتخاب کرده است.

۲) رویکرد تکمیلی در فرآیند تدوین پایان‌نامه برای نگارش فصل دوم

پس از آن که طرح تحقیق پژوهشگر از سوی استادان و شورا تصویب شد، پژوهشگر در پی آن برمی‌آید تا فرآیند پیشینه‌یابی را تکمیل‌تر کند. پس از اینکه منابع به حدکافی و لازم (بنا به تشخیص استادان) فراهم آمد، پژوهشگر باید با استفاده از روشهای دقیق، به کندوکاو علمی در این منابع بپردازد و اقداماتی که در پی

می‌آید راه به عمل آورد:

- ۱) جداسازی، ویرایش، پیرایش و مرتبط سازی منابع در قالب یک متن منسجم
 - ۲) انتخاب یا طراحی و تدوین چارچوب نظری (پیدا کردن مبنای نظری برای نگاه علمی به مسأله و شناسایی و انتخاب متغیرهای مؤثر در آن)
- این دورویکرد در شکل شماره (۳-۱-II) نشان داده شده است:

شکل شماره (۳-۱-II): نقش پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی اولیه

براساس دیدگاهی که درباره کاربرد دو مرحله‌ای پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی مطرح شد، چنانچه در طرح تحقیق پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی در نظر آورده نشود و نگارنده با آوردن بندهای «چارچوب نظری»، «مدل تحلیلی» و «فرضیه‌سازی» در طرح تحقیق موافق نیست و مطرح کردن آنها را نیازمند به رویکرد تکمیلی و نهایی پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی می‌داند و باور دارد که در غیر این حالت، فصل دوم در پایان‌نامه ارزشی پیدا نمی‌کند. این نکته را با بررسی تأثیر فصل دوم اکثر پایان‌نامه‌های دفاع شده در فرضیه‌سازی آشکارا می‌توان دید.

با توجه به این که در تدوین نهایی پایان نامه، فصل دوم به مروری بر ادبیات و پیشینه‌ی موضوع اختصاص می‌یابد لذا برای آگاهی بیشتر به توضیح‌های آمده در فصل دوم کتاب حاضر مراجعه شود.

باید از آوردن سابقه تأسیس سازمان (جامعه آماری) و وضعیت فعلی آن به جای پیشینه عملی (کاربردی) تحقیق خودداری کرد.

باید به تفاوت میان «ادبیات (نظریه‌های علمی) تحقیق» که آخرین دستاوردهای علمی درباره مسأله است و پیشینه عملی تحقیق که پژوهش‌های مشابه و هم‌خانواده را نشان می‌دهد توجه داشت.

باید توجه داشت در اکثر فرم‌هایی که از سوی دانشکده‌ها در اختیار دانشجویان برای تکمیل و ارزیابی طرح تحقیق قرار می‌گیرد بخش پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی-عملی وجود ندارد و همین امر، مایه بسیاری از گرفتاریهای دانشجویان پس از تصویب طرح تحقیق خود در هنگام انجام پژوهش می‌شود. باید از مسئولان پرسید: چگونه در این فرم‌ها از دانشجویان خواسته می‌شود تا فرضیه‌های خود را درباره مسأله مطرح کنند بی‌آنکه بر پیشینه علمی و عملی مسأله (موضوع) پژوهش، به اندازه کافی آگاه باشند؟

چنانچه بدون تهیه پیشینه، طرح تحقیق ارزیابی شود پژوهشگر نمی‌تواند یقین داشته باشد که مسأله خود را دقیق و آگاهانه شناسایی و تعریف کرده است لذا توصیه می‌شود دانشجویان بدون توجه به ویژگی این فرم‌ها، برای مسأله خود پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی و عملی کنند.

۴) اهمیت و ضرورت پژوهش

پژوهشگر اهمیت پژوهش خود را با نوع مسأله‌ای که انتخاب کرده است بیان می‌دارد، اما باید مشخص کند این پژوهش در چه زمینه‌ای از اهمیت بیشتری برخوردار است. نشان دادن اهمیت تحقیق از دو جنبه لازم است:

الف- بیان اهمیت از جنبه علمی (نظری)

پژوهشگر باید بتواند با توجه به دانش و ادبیات موجود، اهمیت پرداختن به مسأله پژوهش خود را بیان کند. او برای این کار باید نشان دهد که پژوهش مزبور از دیدگاهی جدید و خلاقانه به مسأله نگاه می‌کند. بیان اهمیت موضوع باید بتواند اهمیت و ارزش آن را در رابطه با نظریه‌های موجود بیان کند. اغلب پژوهشگران در پژوهش‌های خود متوجه جای خالی موضوعی می‌شوند که ضرورت دارد درباره آن پژوهش شود. این پژوهش می‌تواند به شیوه «نظریه‌پردازی» یا «نظریه‌آزمایی» باشد، لذا اگر پژوهش در زمینه‌ای است که نظریه‌ها در آن سیر تکاملی خود را پیموده‌اند، در چنین حالتی پژوهش می‌تواند آزمون نظریه باشد [نظریه‌آزمایی]. پژوهشگر ممکن است از شیوه پژوهشگران قبلی استفاده کند و پرسش‌های خود را همانند پرسش‌هایی که آنها در پژوهش‌های پیشین به کار گرفته‌اند تنظیم نماید، ولی داده‌ها را از جامعه و زمان دیگری گردآوری کند. از این رو نتیجه‌های حاصل از پژوهش می‌تواند موجب گسترش نظریه پیشین گردد. اگر پژوهشگر می‌خواهد در زمینه‌ای خاص نظریه‌ارایه دهد باید اهمیت این کار را روشن کند که چرا چنین کاری لازم است. [نظریه‌پردازی]

ب- بیان اهمیت از جنبه کاربردی و اجرایی

می‌توان از صاحب‌نظران و مدیرانی که با موضوع آشنا هستند درباره اهمیت پژوهش پرسش کرد. ارزیابی آمار رویدادها و تأکیدی که به وسیله‌ی متخصصان و صاحب‌نظران می‌شود، بیان‌کننده‌ی این است که پژوهش مورد نظر از اهمیت خاصی برخوردار است. (مارشال و دیگران، ۱۳۷۷، ۳۵) به سخن دیگر باید تأثیر انجام پژوهش مورد نظر در حل مسایل بخش‌های دولتی، صنعتی، بازرگانی و ایجاد تحول یا حل مسأله‌های مدیریتی آنها تجزیه و تحلیل شود. به طور کلی پژوهشگر باید بیان کند:

۱- چرا انجام این پژوهش ضرورت دارد؟

۲- چرا در این مقطع زمانی باید این پژوهش انجام شود؟

۳- انجام پژوهش چه تأثیری در پیشبرد علم مدیریت دارد؟

۴- ...

۵) هدف‌های پژوهش (نتایج مورد انتظار)

هر پژوهشی برای دستیابی به هدف‌های خاصی انجام می‌شود که در مسأله‌ی آن، پنهان است و باید آشکار شود. هدف‌ها می‌توانند به دو حالت کلی و فرعی مطرح شوند:

الف: هدف کلی تحقیق

هدف کلی، پاسخ به مسأله اصلی پژوهش است و مشخص می‌کند در نهایت پژوهشگر، به چه چیزی دست می‌یابد و باید چه نتیجه‌ای را در پایان پژوهش انتظار کشید.

ب: هدف‌های فرعی (جزیی) تحقیق

هدف‌های فرعی پژوهش از هدف کلی آن برمی‌خیزند و می‌توان آنها را مسأله‌های فرعی به دست آورد. پژوهشگر با بیان این هدف‌ها، نشان می‌دهد که در پژوهش، قرار است چه کاری انجام گیرد و چه انجام نشود. هر پژوهش می‌تواند چندین هدف فرعی داشته باشد. هدف‌های فرعی پژوهش، راهنمایی برای نوع و تدوین ابزار گردآوری اطلاعات است، بنابراین ضروری است هدف‌های فرعی به گونه‌ای بیان شود که بر نتیجه‌های خاص پژوهش تأکید داشته باشد و چارچوبی مناسب، برای تجزیه و تحلیل آماری آرایه دهد. (سیف نراقی و دیگران، ۱۳۷۱، ۱۶)

در یک نگاه کلی می‌توان بیان کرد که هدف کلی پژوهش ناظر بر پاسخ‌یابی برای پرسش یا مسأله اصلی تحقیق است و هدف‌های فرعی بر پرسش‌های فرعی تحقیق تمرکز دارند. رابطه هدف و پرسش (مسأله) اصلی، با هدف‌ها و پرسش‌های فرعی، از نظر منطقی باید «کل» به «جزء» بوده و دارای انسجام و هماهنگی باشد، یعنی هیچ هدف و پرسش فرعی نباید با دیگر پرسش‌ها، همپوشانی و تداخل داشته و مرزبندی آنها روشن و دقیق باشد. پرسش‌ها و هدف‌های فرعی باید در مجموع، هدف و پرسش اصلی را نشان دهند.

برای قایقی که هیچ بندری مقصد آن نیست تمام بادها موافقتند.

۶) مبانی علمی (چارچوب نظری) پژوهش

یک مسأله اجتماعی و مدیریتی را می‌توان از چشم اندازه‌های گوناگون بررسی و تجزیه و تحلیل کرد. به همین دلیل هر مسأله و پرسش مدیریتی امکان پاسخ‌های گوناگونی پیدا خواهد کرد، لذا هر پژوهشگر با این سوال جدی روبرو است که باید مسأله خود را بر پایه چه مبانی بررسی کند:

آیا با استفاده از نظریه‌هایی که دیگران در منابع علمی مطرح کرده اند باید در پی حل مسأله باشد؟ (نظریه‌آزمایی)

آیا باید خود او مدل و نظریه‌ای را ساخته و پرداخته کند و آن را برای پاسخ‌یابی به مسأله بیازماید؟ (نظریه‌پردازی)

در هر دو حالت، نیاز به چارچوب نظری (Theoretical Framework) است. چارچوب نظری مبانی علمی - تجربی است که پژوهشگر براساس و در حدود آن، متغیرها و رابطه‌های بین عواملی که در ایجاد مسأله مهم تشخیص داده شده‌اند را شناسایی می‌کند. در نگاهی دیگر گاه چارچوب‌نظری، نظریه‌ای برگزیده است که متغیرهای مستقل (Independent)، وابسته (Dependent)، مداخله‌گر (Intervening)، تعدیل‌گر (Moderating)، که گمان می‌رود در پاسخ و حل مسأله‌ی پژوهش نقش دارند را می‌توان از آن استخراج کرد و تمام پژوهش بر آن استوار می‌شود. هر چارچوب نظری یک شبکه‌ی منطقی، توسعه یافته، توصیف شده و کامل از مفهوم‌ها و متغیرها است. یک چارچوب نظری مناسب، متغیرهای مهم و مؤثر در مسأله پژوهش را شناسایی و نشان می‌دهد و ارتباطات بین آنها را به صورت منطقی توصیف می‌کند. در چارچوب نظری رابطه‌های بین متغیرهای مستقل و وابسته، (و گاه متغیرهای تعدیل‌گر و مداخله‌گر) دیده می‌شود. اگر متغیرهای تعدیل‌گری وجود داشته باشند، باید شرح داد که آنها چگونه و چه رابطه‌های خاصی را تعدیل می‌کنند، چرا آنها به عنوان تعدیل‌گر عمل می‌کنند و اگر متغیرهای مداخله‌گری وجود دارند، تحلیلی درباره این که چگونه یا چرا با آنها به عنوان متغیرهای مداخله‌گر برخورد شده است، ضروری است. رابطه‌های درونی بین متغیرهای مستقل یا وابسته نیز به میزان کافی توضیح داده شود. چارچوب نظری، ساختاری مفهومی را برای فهم و تشریح واقعیت فراهم می‌سازد. (Nchmias & Others, 1987, 41)

خاستگاه چارچوب نظری

گفته شد پس از تعریف دقیق مسأله و تعیین مسأله‌های فرعی آن، باید پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی نظری و عملی کرد و پی‌برد که دیگران درباره مسأله مورد نظر ما چه نظریه‌هایی را مطرح کرده‌اند و برای حل مسأله‌های مشابه چه نظریه‌ها و مدل‌هایی را تجربه کرده‌اند و به چه دستاوردهایی رسیده‌اند. یک چارچوب

نظری می‌تواند با توجه به هدف پژوهش (نظریه آزمایشی یا نظریه پردازی) با شیوه‌های زیر فراهم شود:

الف) از منابع علمی و پژوهش‌های قبلی درباره مسأله برگرفته شود.

ب) پژوهشگر باورهای منطقی و فلسفی خود را با پژوهش‌هایی که درباره مسأله‌ی پژوهش ارتباط دارند و منتشر شده‌اند ترکیب کند و چارچوب جدیدی بنا نهد.

ویژگی‌های چارچوب نظری _

باید هر چارچوب نظری ویژگی‌های اساسی زیر را داشته باشد:

۱- متغیرهای مورد نیاز مربوط به مسأله باید به روشنی شناسایی و نام‌گذاری شوند.

۲- بتوان چگونگی ارتباط بین متغیرهای وابسته و مستقل را بیان کرد.

۳- اگر ماهیت و جهت رابطه‌ها بر اساس یافته‌های حاصل از پژوهش‌های قبلی به صورت نظری بیان شده است باید مثبت یا منفی بودن این رابطه‌ها آورده شود.

۴- باید بتوان آن را به گونه مدل تحلیلی ارایه کرد تا رابطه‌های نظری بین متغیرها را تصور کرد.

(Sekaran, 1992, 73-75)

اجزای چارچوب نظری

هر چارچوب نظری شبکه‌ای از تعریف‌ها، قاعده‌ها، اصل‌ها، فرض‌ها، سازه‌ها و متغیرها... است که با هم درباره توصیف یا تبیین پدیده‌ها توسط نظریه‌پردازان تنظیم شده‌اند. به سخن ساده‌تر، معمولاً چارچوب نظری، یک نظریه مشخص است که حاصل دستاورد پژوهش‌های دیگران است. آنچه در یک چارچوب نظری برای یک پژوهشگر «نظریه‌آزماء» و «نظریه‌پرداز» اهمیت دارد مفهوم‌ها (Concepts) هستند که باید از آنها در قالب سازه‌ها (برساخته‌ها) و متغیرها برای فرضیه‌سازی بهره‌برداری کند.

کارکردهای چارچوب نظری در تحقیق

هر چارچوب نظری کارکردهای اصلی زیر را دارد:

الف) امکان بازنگری دقیق‌تر مسأله را فراهم می‌آورد.

تعریف دوباره مسأله با واژگانی متناسب و با استفاده از چارچوب نظری انتخاب شده، کاری است که باید با نهایت دقت و حوصله انجام داد. حتی اگر نظریه‌ای مشهور برای چارچوب نظری پژوهش انتخاب شده باشد، باز هم فرمول‌بندی روشن و منسجم دوباره مسأله پژوهش، ضروری است. بی‌توجهی در این کار باعث ناتمام

ماندن کار پژوهشگر در مرحله‌های بعدی می‌شود.

ب) چارچوب نظری به عنوان خاستگاه و منبعی برای فرضیه‌سازی به کار می‌رود تا پژوهشگر با آزمون آنها پاسخ‌هایی برای مسأله پیدا کند.

ج) وجود یک چارچوب نظری، احتمال اینکه پژوهشگران بخواهند به بهانه‌ی کامل بودن، همه دیدگاه‌ها را درباره‌ی مسأله با هم ادغام کنند و زیر انبوه متغیرها گم نشوند، کاهش می‌دهد.

یادآوری:

پژوهش‌هایی هستند که در آنها مسأله‌ای در چارچوب مفهوم‌های برگرفته از نظریه‌ای خاص بررسی می‌شود که از دیگران گرفته شده است [= پژوهش نظریه‌آزمایانه]، اما در پژوهشی که با هدف نظریه‌پردازی انجام می‌شود، پژوهشگر چارچوب نظری خاصی را در ابتدا نمی‌سازد و سرانجام با مفهوم‌هایی که از واقعیت‌ها استنباط می‌کند نظریه و مدلی را می‌سازد.

۷) مدل تحلیلی (Analytical Model) پژوهش

گفته شد که چارچوب نظری الگویی مفهومی و بنیادین است که تمام پژوهش بر روی آن بنا می‌شود و با آن پژوهشگر بین عواملی که در ایجاد مسأله پژوهش مهم هستند ارتباط برقرار کرده و فرضیه‌های قابل آزمون خود را ایجاد می‌کند.

مدل تحلیلی، نوعی نمودارسازی از متغیرهای استخراج شده از چارچوب نظری است. تنظیم یک مدل مفهومی کمک خواهد کرد که رابطه‌های نظری به صورت تجسمی تنظیم شود. درباره اینکه مدل گویای چه چیزی است اختلاف نظر وجود دارد. بعضی‌ها مدل را به عنوان «نمودساز واقعیت» می‌دانند پاره‌ای دیگر نمودی از رابطه‌های میان متغیرهای می‌دانند که از چارچوب نظری استخراج می‌شوند.

مدلها گاه آنچه هست را می‌نمایانند و گاه آنچه را که پژوهشگر تمایل دارد وجود داشته باشد نشان می‌دهد.

یادآوری‌ها

* مدل ریاضی با مدل تحلیلی در پایان‌نامه‌هایی که دستیابی به یک مدل ریاضی هدف آنها است، تفاوت دارد.

* مدل‌های تحلیلی گاه می‌توانند ساده و خطی باشند، گاه پیچیده و غیرخطی

* بر اساس نگاهی فلسفی به علوم اجتماعی می‌توان گفت در بررسی یک مسأله مدیریتی استفاده از مدل‌های تحلیلی خطی خالی از خطا نیست.

* در پژوهش‌هایی که با هدف طراحی مدل ساخته می‌شود، خود اجزای اولیه تشکیل دهنده «مدل»، فرضیه قلمداد می‌شوند و با حالتی که از متغیرهای نظریه‌ای مدلی می‌سازیم تفاوت دارد.

* در پژوهش‌هایی که از روش «تحلیل مسیر» استفاده می‌شود، مدل نهایی را نرم‌افزار پیشنهاد می‌کند.

۸) فرضیه (Hypothesis) های پژوهش^۱

«فرضیه، یک حدس برآمده و مبتنی بر دانش نظری یا تجربه پژوهشگر به عنوان راه حل یک مسأله اولیه است. هر فرضیه را باید دربرگیرنده یک رابطه احتمالی بین دو متغیر دانست که به صورت گزاره‌ای قابل آزمون ارایه می‌شود. (Sekam, 1992, 73)» معمولاً فرضیه‌ها به شکل جمله‌های اخباری بیان می‌شوند و می‌توان آن را مانند پاسخ پژوهشگر به پرسش (مسأله) تلقی کرد (ساده، ۱۳۷۵، ۳۱) فرضیه‌ها در یک فرآیند کل به جزء (قیاسی) نظریه‌ها را به سوی درگیر شدن با واقعیت‌ها جهت می‌دهند (Leary, 1995, 12).

پاره‌ای بر این باورند در پژوهش علمی که برای کشف امور ناشناخته و پیچیده وجود فرضیه در پژوهش لازم نیست، زیرا «تخیل خلاق» پژوهشگر را محدود می‌کند اما موافقان فرضیه‌سازی، بر این باورند مخالفان به دلیل ضعف مبانی نظری نمی‌توانند به فرضیه‌هایی دست یابند، پاره‌ای هم بر این باورند «اگر پژوهشگر با توجه به پیشینه نظری و عملی پژوهش، نتواند جهت خاصی را برای یافته‌های خود پیش‌بینی نماید و رابطه‌ی بین متغیرها را حدس بزند می‌تواند به بیان پرسش‌هایی برای پژوهش بپردازد.» (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۳۷)

نقش فرضیه در پژوهش، مانند «راه» در «مسافرت» است. هر چه راه هموارتر و مطمئن‌تر باشد سفر نیز راحت‌تر و بی‌خطرتر می‌شود، بنابراین در پژوهشی که فرضیه ندارد پژوهشگر سرگردان و بلا تکلیف است. این رابطه را می‌توان در دو قالب زیر دنبال کرد:

الف) فرضیه‌ی پژوهش، راهنمای پژوهشگر در پیشبرد فرآیند پژوهش است. رابطه‌هایی که میان متغیرهای مسأله مطرح می‌شود برای پژوهشگر روشن می‌کند که باید چه کاری انجام دهد و دنبال چه چیزی یا چه کاری باشد. پس اگر مسأله، وظیفه‌ی پژوهشگر را روشن می‌کند، فرضیه چگونگی پیگیری آن را بیان می‌دارد. اولی مشخص می‌کند که پژوهنده باید چه کاری را انجام دهد و دومی مشخص می‌کند که چگونه باید آن را انجام دهد.

ب) رابطه میان مسأله‌ها و فرضیه‌های علمی باعث می‌شود تا پژوهشگر از آن رابطه‌های کلی، موردهای جزئی و عملی خاصی را بیرون آورد. برای مثال هنگامی که فرضیه‌ای به گونه زیر داریم:

[بین جایگاه سازمانی فرد و تمایل او به شرکت در دوره‌های آموزشی رابطه وجود دارد.]

پژوهشگر با آزمون این فرضیه می‌تواند دریابد که در دوره‌های آموزشی، چه افرادی بیشتر شرکت می‌کنند.

۱- به تفاوت فرض و فرضیه توجه شود. فرض هرگونه اظهارنظری می‌تواند باشد ولی فرضیه برآمده از نظریه است.

نقش فرضیه در پژوهش

فرضیه در فرآیند پژوهش، کارکردهای گوناگونی دارد مانند:

- ۱) فرضیه، حدس‌های پژوهشگر درباره رابطه بین متغیرهای موثر در یک پدیده را سامان می‌دهد.
 - ۲) فرضیه، مجموعه فعالیت‌های اجرایی پژوهش را تعیین می‌کند.
 - ۳) فرضیه، ماهیت داده‌های مورد نیاز را برای آزمون گزاره‌ها مشخص می‌سازد.
 - ۴) فرضیه به پژوهشگر کمک می‌کند تا واقعیت‌ها و نوع مشاهده‌هایی را که ضروری می‌داند تعیین کند.
 - ۵) فرضیه، مربوط یا نامربوط بودن واقعیت‌ها و همچنین طرح نمونه‌گیری مورد نیاز را تعیین می‌کند.
 - ۶) آزمون‌های آماری براساس فرضیه انتخاب می‌شوند.
 - ۷) بدون داشتن یک فرضیه هم می‌توان اطلاعات گردآوری کرد اما این گونه گردآوری، مایه هدر رفتن وقت و سرانجام بی پاسخ ماندن مسأله پژوهش می‌شود.
 - ۸) فرضیه، چارچوبی برای تهیه گزارش نتیجه‌های پژوهش فراهم می‌آورد.
- با توجه به آنچه گذشت در ارزیابی نهایی از نقش فرضیه‌ها، باید گفت: فرضیه‌ها، هدایت پژوهش را به عهده دارند. (دلاور، ۱۳۷۶)

ویژگی‌های کلی یک فرضیه خوب

- ۱- فرضیه باید آزمون‌پذیر بوده و امکان بررسی آن وجود داشته باشد.
- ۲- هر فرضیه باید با سایر فرضیه‌های موجود پژوهش هماهنگ باشد. [در چارچوب مسأله بودن]
- ۳- فرضیه باید بر مسایل پژوهش تمرکز داشته باشد نه به مسایل خارج از هدف تحقیق
- ۴- فرضیه باید با دید اقتصادی تدوین شود. (اگر دو فرضیه برای حل یک مسأله مطرح باشد، آن که آزمونش با معیارهای اقتصادی به صرفه‌تر است بر دیگری ترجیح داده می‌شود).
- ۵- اگر توان و قدرت تبیین‌کنندگی چند فرضیه یکی باشد، فرضیه‌ای که ساده‌تر است بر فرضیه‌های پیچیده‌تر برتری دارد.
- ۶- فرضیه باید جامعیت و وحدت منطقی داشته باشد و بستگی کمتری به فرضیه‌های پشتیبانی‌کننده داشته باشد.
- ۷- متغیرهای فرضیه باید به راحتی سنجش‌پذیر باشند.
- ۸- فرضیه باید به گونه‌ای باشد که آزمونش نتیجه‌های زیادی در بر داشته باشد. فرضیه‌ای که استنتاج‌ها و واقعیت‌های بیشتری را تبیین کند و با آن بتوان درباره موضوع‌هایی که قبلاً پژوهش نشده است توصیف‌ها و

پیش‌بینی‌های بیشتری به عمل آورد بهتر است. (هومن، ۱۳۷۳، ۸۵-۸۴)

انواع فرضیه‌های پژوهشی

یک فرضیه، بیانگر پیوند و ارتباط بین مفهوم‌ها و متغیرها است. این که ادعا کنیم دو متغیر دارای پیوستگی «علت و معلولی» هستند یا از «تغییرات متقابل» همدیگر پیروی کرده یا از ارتباطی غیر از این حالت‌ها برخوردارند نوع فرضیه‌های ما را تعیین می‌کنند.

فرضیه‌ها را با معیارهای گوناگون طبقه‌بندی کرده‌اند که به فرضیه‌های «همبستگی»، «علی» و «توصیفی»، اشاره می‌کنیم:

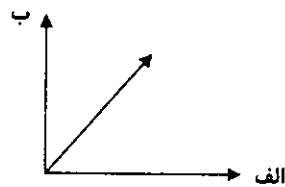
الف) فرضیه‌های همبستگی

پژوهشگر در این نوع فرضیه، در پی بررسی «وجود و میزان رابطه» و «جهت همبستگی» بین دو یا چند متغیر است. رابطه همبستگی (Covrelational Relation) تغییرات همزمان دو یا چند متغیر را در بعضی از جهت‌ها نشان می‌دهد. معمولاً فرضیه‌هایی که از تغییرات همبسته حکایت می‌کنند، در حالت‌های گوناگون «جهت‌دار» و «بی‌جهت» ساخته می‌شوند.

انواع فرضیه‌های همبستگی

۱) هر چه «الف» بیشتر شود «ب»، نیز بیشتر خواهد شد.

مثال: هر چه درآمد کارکنان بیشتر باشد، رضایت شغلی آنها بیشتر است.

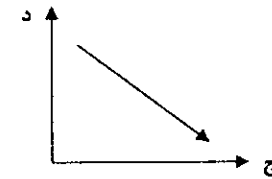

شکل شماره (۴-۱): رابطه مثبت و کامل

این مثال، از رابطه تغییرات مثبت و کامل حکایت می‌کند. مثبت، به این معنا که تغییرات دو متغیر هم‌جهت بوده و رابطه بین «الف» و «ب» یک رابطه مستقیم است، یعنی به ازای افزایش مقدار «الف»، «ب» هم افزایش می‌یابد، همچنین از این نظر که مقدارهای متغیر «الف» و «ب» روی یک خط قرار می‌گیرند کامل است.

۲) هر چه «ج» بیشتر باشد، «د» کمتر است.

مثال: هر چه ساعت کار کارکنان بیشتر باشد، فراغت کارکنان کمتر است.

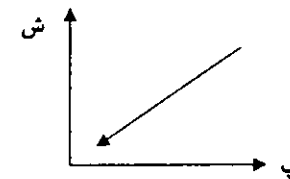

شکل شماره (II-۱-۵): رابطه منفی و کامل

در مثال بالا رابطه تغییرات با هم، منفی و کامل است. دلیل منفی بودن رابطه، آن است که با افزایش متغیر «ج»، متغیر «د» نیز کاهش می‌یابد، یعنی بین دو متغیر، یک رابطه معکوس برقرار بوده و کامل بودنش هم به همان دلیل بالا است.

۳) هر چه «پ» کمتر باشد «ش» کمتر است.

مثال: هر چه بین کارکنان، تضادهای هدفمند کمتر باشد، خلاقیت در سازمان کمتر است.

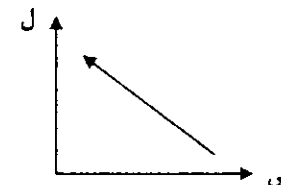

شکل شماره (II-۱-۶): رابطه مثبت و کامل کاهنده

مثال بالا، عکس فرضیه اول است. در فرضیه سوم بین دو متغیر «پ» و «ش» یک رابطه مثبت وجود دارد. به این دلیل که هر دو دارای یک سیر و روند کاهشی هستند، یعنی به ازای کاهش یک متغیر، متغیر دیگر هم دچار کاهش می‌شود و به دیگر سخن، دلیل مثبت بودن رابطه این است که هر دو تغییر هم جهت‌اند و در عین حال، یک رابطه کامل دارند.

۴) هر چه «ص» کمتر باشد، «ل» بیشتر است.

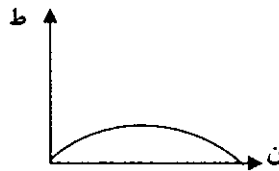
مثال: هر چه تنش‌ها میان کارکنان کمتر باشد، کارایی آنها بیشتر است.

شکل شماره (II-۱-۷): رابطه منفی و غیرخطی

این حالت، عکس فرضیه دوم است. رابطه بین دو متغیر «ص» و «ل»، بیانگر رابطه‌ای منفی و کامل بوده و دلیل منفی بودن آن نیز، هم جهت نبودن تغییرات دو متغیر است، به طوری که با کاهش یکی، دیگری افزایش می‌یابد. از سوی دیگر، رابطه تغییرات با هم، فقط یک رابطه خطی نیست، بلکه بین دو متغیر، ممکن است رابطه نه تنها غیر خطی، بلکه درجه دوم و سوم باشد. از جمله رابطه‌های غیر خطی، یک نوع رابطه منحنی است که در آن ممکن است دو متغیر نخست با هم افزایش یابند و در نقطه عطف، یکی از آن دو افزایش و دیگری کاهش یابد.

مانند: سن و توانایی جسمی افراد.

شکل شماره (II-۱-۸): منحنی رابطه‌های غیرخطی

در فرضیه‌هایی که دارای رابطه همبستگی هستند، تغییرات بین دو متغیر، همزمان انجام می‌شود و پژوهشگر، هیچ نوع اطلاعی از این که کدام متغیر علت و کدام معلول است در اختیار ندارد. برای مثال، این فرضیه که «اعتبار اجتماعی با قدرت مستقیم تغییر می‌کند»، نشان می‌دهد شخصی که از اعتبار چشمگیری برخوردار است، همزمان دارای قدرت و نفوذ سیاسی کافی نیز هست، لیکن، این فرضیه نشان نمی‌دهد که «اعتبار» این شخص، به علت «قدرتمند» بودن او می‌باشد یا قدرتمند بودنش به علت اعتبار اوست.

ب) فرضیه‌های علی (Causal) [علت - معلولی]

هنگامی که می‌خواهیم علت وقوع یک پدیده را بیان کنیم یا در تغییر یک پدیده، علت (علت‌های) فرضی خاصی را در نظر بگیریم، در این حالت در قلمرو رابطه‌ی علی گام برداشته‌ایم.

یک رابطه هنگامی علی مطرح می‌شود که یک فرضیه بیان کند تغییر یک متغیر در یک جهت معین، باعث تغییر متغیر دیگر در جهت خاص دیگری می‌شود. حالت کلی فرضیه علی به شیوه زیر است:

«تغییر (X)، باعث تغییر (Y) می‌شود»

یادآوری:

رابطه علی، بیانگر تغییرات متقابل که به «همزمانی متغیرها» بستگی دارد نیست و از نظر منطقی، متغیری

که علت به وجود آمدن پدیده‌ای است باید از نظر زمانی نیز مقدم بر متغیر مورد نظر باشد. برای مثال اگر «بهبود روش مدیریت»، علت «افزایش بهره‌وری» قلمداد شود، باید از نظر زمانی، روش مورد نظر مقدم بر بهره‌وری باشد تا بتوان رابطه را علی فرض کرد. البته این ادعا به شرط آن است که عوامل دیگری در رخداد پدیده مورد نظر دخالت نکرده باشند.

ویژگی‌های رابطه علت و معلولی

رابطه علی، ویژگی‌های خاصی دارد که آن را از انواع رابطه‌ها جدا می‌سازد که به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌کنیم:

اول) چگونگی تأثیر: رابطه علی می‌تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم، بین متغیرها در یک فرضیه به وجود آید، به این معنی که یک علت می‌تواند مستقیم یا غیرمستقیم بر معلول خود اثر داشته باشد. دوم) تعداد علت‌ها: در یک رابطه علی می‌توان نشان داد که یک متغیر تنها علت یا یکی از چند علت متغیر دیگر (معلول) است.

در شکل‌هایی که در پی می‌آید تغییرات مبتنی بر رابطه علی بین متغیرها در حالی که «الف» متغیر علی (مقدم) و «ب» (متغیر) معلول یا نتیجه است را نشان می‌دهد. در شکل (II-۹-۱) متغیر «الف» تنها علت، و نیز علت مستقیم متغیر «ب» است.

ب → الف

شکل شماره (II-۹-۱): رابطه مستقیم علی

مثال‌ها:

- درآمد زیاد، به پس‌انداز می‌انجامد.
 - عدم رعایت مقررات رانندگی، به تصادف منجر می‌شود.
 - عدم تمرکز، موجب احساس هویت بیشتر سازمانی می‌شود.
- در شکل (II-۱۰-۱) متغیر «الف» تنها علت متغیر «ب»، ولی علت غیر مستقیم و با واسطه آن است.

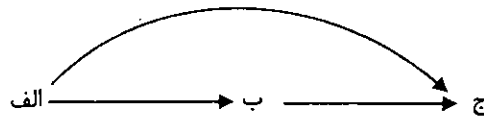
ب → ج → الف

شکل شماره (II-۱۰-۱): رابطه غیر مستقیم علی

مثال: برنامه‌ریزی نیروی انسانی به پیش‌بینی نیازهای آموزشی، و گذراندن آموزش‌های ضروری به افزایش کارایی کارکنان قتم می‌شود.

در این نوع رابطه علی، تأثیر متغیر علی «الف»، بر متغیر معلول «ب» به وسیله متغیر دیگری به نام متغیر واسطه «ج» انجام می‌شود.

در شکل (II-۱۱-۱) متغیر «الف» تنها علت متغیر «ب» نشان داده شده است، ولی تأثیر «الف» و «ب» هم مستقیم و هم غیر مستقیم است که به خاطر وجود علت دیگری به نام «ج» انجام می‌گیرد.

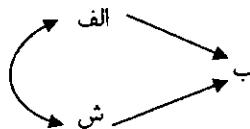
شکل شماره (II-۱۱-۱): رابطه مستقیم و غیرمستقیم علی

مثال: فروش نفت بیشتر به درآمد بیشتر دولت، درآمد بیشتر دولت، به اقداماتی در جهت برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و فعالیت‌های رفاهی بیشتر منجر می‌شود. (رابطه غیرمستقیم از زاویه‌ای دیگر:

فروش نفت بیشتر منجر به اقداماتی در جهت برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و فعالیت‌های رفاهی بیشتر نیز می‌شود. (رابطه مستقیم)

در حالت شکل‌های (II-۹-۱) تا (II-۱۱-۱)، متغیر «الف»، تنها علت متغیر «ب» نیست بلکه علت‌های دیگری از جمله متغیر «ش» نیز در «ب» تأثیر دارند. از سویی دیگر، این رابطه‌های چندگانه علی نشان می‌دهند که ممکن است تأثیر «الف» و سایر علت‌ها، مانند «ش» بر «ب»، مستقیم یا غیر مستقیم، یا هر دو باشد. افزون بر آن، متغیرهای «الف» و «ش» با هم دارای رابطه تغییرات متقابل هستند. به نشان‌های زیر توجه کنید:

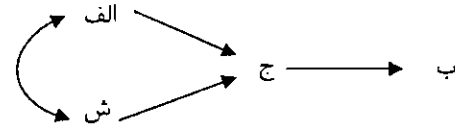
نشان رابطه علی: → (یک طرفه)
نشان رابطه متقابل: ↔ (دو طرفه)

شکل شماره (II-۱۲-۱): نوع اول رابطه علی

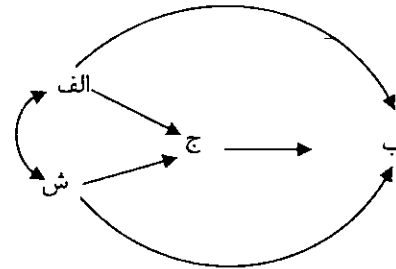
مثال: مهارت و آشنایی کارگران نسبت به ماشین آلات (الف) همراه با نگهداری و تعمیر ماشین آلات (ش) دارای تأثیرات متقابلند و هر دو با هم، باعث افزایش عمر ماشین آلات (ج) می شوند.

[اعمال شیوه مدیریت مشارکتی در مقایسه با شیوه مدیریت تفویضی بر افزایش بهره‌وری تأثیر بیشتری دارد.]

شکل شماره (II-۱-۱۳): نوع دوم رابطه علی

مثال: مهارت کارگران در کار با ماشین آلات (الف) همراه با نگهداری و تعمیر به موقع ماشین آلات (ش) دارای تأثیرات متقابل هستند و هر دو با هم در افزایش عمر ماشین آلات (ج) مؤثرند، و در نهایت عمر زیاد ماشین آلات (ج) باعث افزایش بهره‌وری (ب) می شود.

شکل شماره (II-۱-۱۴): نوع سوم رابطه علی

مثال: پیشرفت علمی (الف) با سطح تکنولوژی (ش) در رابطه متقابل است و هر دو همزمان بر نوع ابزار تولید (ج) مؤثر بوده و نوع ابزار تولید (ج) در نوع میزان تولید (ب) مؤثر است. (رابطه غیرمستقیم) از طرفی، پیشرفت علمی (الف) و سطح تکنولوژی (ش) بر نوع یا میزان تولید (ب) تأثیر می‌گذارد. (رابطه مستقیم)

رابطه‌های علی به شکل‌های ویژه و خاص بین متغیرها پدیدار می‌شود. در شکل شماره (II-۱-۱۵) به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌کنیم:

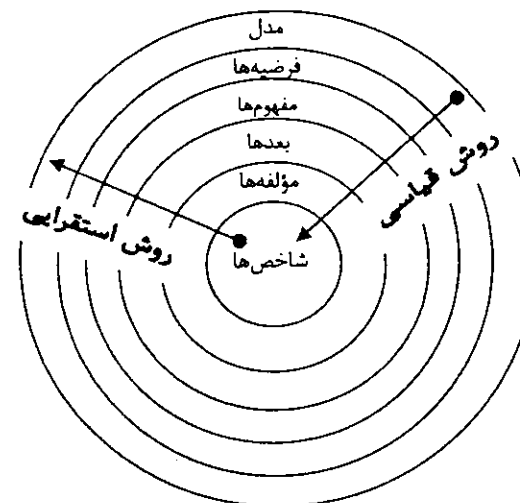
شکل شماره (II-۱-۱۵): حالت‌های ویژه در رابطه‌های علی (بلیلاک، ۱۳۷۶)

مدل‌سازی علی

با استفاده از رابطه‌های علی، می‌توان اقدام به انواع مدل‌سازی کرد. منظور از مدل، یک نماد ساده شده از واقعیت است که رابطه‌های بین اجزاء تشکیل دهنده یک پدیده را نشان می‌دهد. نمونه‌های آمده در (II-۱-۱۵) هر یک مانند یک مدل هستند. معمولاً هر مدل از تعدادی فرضیه که با هم دارای ارتباط (منطقی) هستند به وجود می‌آید. (ساده، ۱۳۷۵) ساخت یک مدل، تابع نوع پژوهش انتخاب شده توسط پژوهشگر می‌باشد که در جدول شماره (II-۱-۲) نشان داده شده است. (به پیوست شماره ۱ مراجعه شود).

روش استقرایی	روش قیاسی
<ul style="list-style-type: none"> ساختن مدل با مشاهده پدیده شروع می‌شود. بر مبنای شاخص‌ها می‌توان مفهوم‌ها و فرضیه‌های تازه‌ای تدوین کرد و بر مبنای آنها مدل ساخت و آن را با داده‌های واقعی آزمود. 	<ul style="list-style-type: none"> ساختن مدل بر مبنای «اصل موضوع» یا مفهوم کلی که به عنوان پیش فرضی برای تفسیر پدیده موضوع پژوهش انتخاب شده است، آغاز می‌شود. این مدل با استدلال منطقی، فرضیه‌ها، مفهوم‌ها و شاخص‌ها را می‌سازد که داده‌های مشاهده باید آنها را تأیید کنند.

جدول شماره (II-۱-۲): مقایسه روش‌های استقرایی با قیاسی

شکل شماره (II-1-16): ارتباط روش‌ها با مدل و فرضیه‌ها (کیوی و دیگران، ۱۳۷۳، ۱۳۹)

ج) فرضیه‌های توصیفی

- فرضیه‌هایی هستند که درباره چگونگی وضعیت یک پدیده قضاوت می‌کنند. مانند:
- فرضیه ۱: متوسط نمره پاسخگویی مدیران دولتی بخش صنعت در ایران حداقل ۵۰ است.
- فرضیه ۲: بیش از ۶۰ درصد کارکنان سازمان الف، از کار خود راضی هستند.
- فرضیه ۳: بین میزان ارضای نیازهای اساسی کارکنان سازمان الف، و عملکرد آنها ارتباط وجود دارد.
- فرضیه ۴: روش آزمون متمرکز مدیران از نظر اثربخشی هیچ تفاوتی با روش غیر متمرکز ندارد.
- فرضیه ۵: دوره‌های آموزشی ضمن خدمت، موجب افزایش مهارت‌های انسانی مدیران می‌شود.
- فرضیه ۶: عوامل نگهدارنده در نظریه هرزبرگ، به طور یکسان بر تمایل به ترک خدمت کارکنان مؤثرند.
- فرضیه ۷: کاربرد روش‌های ارزشیابی کارکنان در تمامی وزارتخانه‌های کشور مساوی است.
- فرضیه ۸: بلوغ کارکنان در سازمانهای دولتی کشور، از توزیع نرمال برخوردار است.

یادآوری:

باید به رابطه نوع فرضیه‌ها و هدف تحقیق توجه داشت.

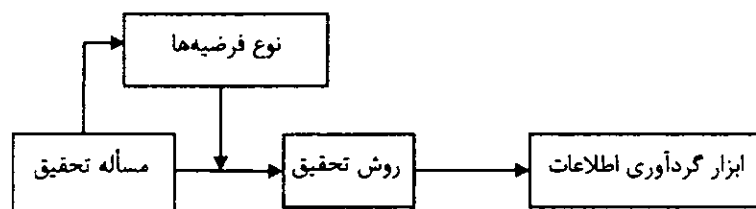
۹) فرآیند (روش و نوع) تحقیق

دستیابی به شناخت علمی زمانی میسر می‌شود که با روش درست انجام پذیرد. به سخن دیگر پژوهش به دلیل بکارگیری روش تحقیق درست (نه موضوع پژوهش)، اعتبار می‌یابد. خیلی از پژوهش‌ها به دلیل بکارگیری روش‌های نامناسب، علی‌رغم موضوع‌های خوب و جذاب از اعتبار برخوردار نیستند. روش‌های تحقیق بر مبنای معیارهای گوناگون دسته‌بندی می‌شوند:

الف: هدف‌های پژوهش

ب: شیوه گردآوری داده‌ها

هر یک از این دسته‌بندی‌ها، در برگزیده روش‌های گوناگونی هستند که کاربرد، مزیت‌ها و عیب‌های خاص خود را دارند. پژوهشگر باید توجه داشته باشد که اعتبار دستاوردهای پژوهش به شدت تابع اعتبار روشی است که برای پژوهش خود برگزیده است. رابطه‌ی بین مسأله، روش و ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها را می‌توان در شکل شماره (II-1-17) نشان داد. در این شکل بیان می‌شود که ماهیت مسأله، نوع فرضیه‌ها را تعیین می‌کند و ماهیت فرضیه‌ها، نیز مشخص می‌سازد که با چه روشی، باید در پی پاسخ و راه حل بود.

شکل شماره (II-1-17): رابطه‌های میان مسأله، روش، ابزار جمع‌آوری داده‌ها

پژوهشگران در تدوین نهایی پایان‌نامه، روش تحقیقی را که به کار گرفته‌اند در فصل سوم (روش‌شناسی) توضیح می‌دهند. برای شناخت روش‌های تحقیق، ویژگی‌ها و نوع کاربرد هر یک به فصل سوم کتاب حاضر مراجعه شود.

(۱۰) قلمرو مکانی پژوهش (جامعه آماری)

شناخت از ویژگی‌های موقعیت و مکانی که پژوهش در آن انجام گرفته است می‌تواند به دو گونه در قضاوت خواننده نسبت به دستاوردهای پژوهش نقش داشته باشد:

الف) اگر خواننده با مکانی که پژوهش در آن انجام گرفته است آشنایی پیدا کند، این شناخت می‌تواند موجب تقویت، تضعیف یا عدم باور او نسبت به دستاوردهای پژوهش شود. برای مثال پژوهشی را در نظر بگیرید که در سازمانی صورت گرفته است که بیش از ۷۰ درصد کارگران آن سواد خواندن کافی ندارند. اگر پژوهشگر آن مدعی شود پرسشنامه‌ای با سئوالات تخصصی دشوار را در آنجا توزیع کرده و به پاسخ‌های لازم هم دست یافته است، اگر با سازمان مورد نظر، برای خواننده آشنایی حاصل شود او خواهد فهمید که داده‌های تحقیق دروغین و بی‌اعتبارند.

ب) با ایجاد آگاهی در خواننده نسبت به مکانی که پژوهش در آن انجام گرفته است، شرایطی فراهم می‌آید تا او بتواند روش‌های انجام کار، آزمودنی‌ها، نتیجه‌ها و تعمیم‌ها را در بستر خود مورد توجه قرار دهد و از این راه فهم بهتری نسبت به دستاوردهای پژوهش پیدا کند.

معمولاً تلاش می‌شود در فصل سوم پایان‌نامه (روش‌شناسی)، از جامعه یا سازمان یا گروهی... که تحقیق درباره آن انجام گرفته اطلاعاتی به خواننده ارائه شود. برای چگونگی ارائه اطلاعات از قلمرو مکانی تحقیق، (اجتماع، سازمان، گروه و واحد...) به مطالب فصل سوم کتاب حاضر مراجعه شود.

(۱۱) محدوده زمانی پژوهش^۱

موضوع‌های اجتماعی همچنین مدیریت، (حتی اگر در زمان حال در جریان باشند، عناصری از گذشته را با خود دارند. هر آنچه امروز درباره آن پژوهش می‌کنید چیزی نیست که همین امروز رخ داده باشد، لذا لازم است اطلاعاتی درباره گذشته و محیط مورد پژوهش (گروه، سازمان، محله) به دست آورد و باید سازمان و انسان را یک موجودیت تاریخی دانست.

در این قسمت از فصل اول، پژوهشگر توضیح می‌دهد که پژوهش او در چه فاصله زمانی انجام می‌گیرد. شرح محدوده زمانی از آن رو ضروری است که بررسی‌کننده نتیجه‌های پژوهش با توجه به دوره زمانی، درباره بکارگیری دستاوردهای پژوهش قضاوت می‌کند.

بعد از تعیین موضوع پژوهش، لازم است چارچوب زمانی انجام آن را نیز معین کرد. اولین مجموعه پرسشی که در این زمینه مطرح می‌شود این است که: موضوع پژوهش به چه دوره‌ای از زمان مربوط می‌شود؟ آیا فقط به زمان حاضر ارتباط دارد؟ آیا به پیش‌بینی آینده نیز می‌کشد؟ آیا گذشته را نیز باید به حساب آورد؟ دومین مجموعه پرسش به مدت زمان انجام پژوهش مربوط می‌شود: آیا تمام مشاهده‌ها در یک مقطع زمانی انجام می‌گیرد یا در چند مقطع زمانی؟

ضرورت بیان محدوده زمانی، بیشتر به دلیل آن است که خواننده در نهایت با توجه به مقطع زمانی که انجام پژوهش در آن انجام شده است می‌تواند در رابطه با تحلیل‌ها و استنتاج‌هایی که درباره فرضیه‌ها انجام گرفته است برداشت‌های بهتری پیدا کند و در واقع نقش حادثه‌ها، اتفاق‌ها، روندهای اقتصادی، شرایط سیاسی-اجتماعی و روحیه ملی... را در نتیجه‌های بدست آمده از پژوهش بازشناسی کند. باید دانست در پژوهش‌های حوزه علوم اجتماعی و به ویژه مدیریت، فهم و درک زمان و شرایط ملی، تأثیر بسزایی در چگونگی سرنوشت فرضیه‌ها و تحلیل‌های مربوط به آنها دارد.

۱- در باره‌ای فرم‌های طرح تحقیق، از واژه «قلمرو زمانی تحقیق» استفاده می‌شود که به نظر می‌رسد درست نباشد. به کاربردن کلمه «قلمرو» درباره زمان بیشتر «ادبی» می‌نماید.

۱۲) طرح نمونه گیری (روش و تعیین حجم نمونه)

معمولاً انجام هر پژوهشی، «هزینه» و «زمان» بر است، به همین دلیل در پژوهش‌های بزرگ، امکان بررسی کامل افراد (جمعیت)^۱ (Population) جامعه (سازمان) به صورت سرشماری (Census) وجود ندارد، لذا پژوهشگران با توجه به چنین واقعیتی می‌کوشند با شیوه‌های نمونه‌گیری (Sampling)، داده‌هایی را از نمونه درباره جامعه به دست آورند و در نهایت با تعمیم (Generalization) این اطلاعات، درباره جامعه اصلی قضاوت نمایند. پژوهشگر باید با توجه به ویژگی‌های روش پژوهش، ماهیت داده‌ها، نوع ابزار گردآوری آنها و ساختار جامعه آماری، نمونه‌ای را که بیانگر کیفیت و کمیت (معرف) جامعه باشد انتخاب کند. او در این گزینش باید به نکته‌های زیر توجه داشته باشد:

الف) نمونه، بایستی با توجه به هدف‌های پژوهش انتخاب شود.

ب) رعایت انصاف و عدم اعمال پیشداوری‌ها، شرط اساسی در نمونه‌گیری است.

ج) به عواملی که در تعیین حجم یا اندازه نمونه مؤثرند توجه داشته باشد.

روشهای نمونه‌گیری را براساس دو معیار دسته بندی می‌کنند:

۱- نمونه‌گیری احتمالی در برابر غیراحتمالی

۲- نمونه‌گیری تک مرحله‌ای در برابر چندمرحله‌ای

برای آشنایی با مفهوم نمونه، روش‌های نمونه‌گیری، ویژگی‌های یک نمونه‌ی خوب و فرمولهای تعیین حجم نمونه به فصل سوم مراجعه شود.

۱۳) شیوه‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها (اطلاعات)

هر پدیده از نظر کمی و کیفی ویژگی‌هایی دارد که آگاهی درباره این ویژگی‌ها، به ماهیت و شیوه دستیابی آنها وابسته است. این پدیده‌ها به عنوان متغیر، در طول زمان دچار دگرگونی و تحول می‌گردند. هدف هر پژوهش کاربردی دستیابی به اطلاعات درباره این تغییرات است. یافتن پاسخ و راه‌حل برای مسأله انتخاب شده در هر پژوهش، نیاز به گردآوری داده‌هایی است که با آنها بتوان فرضیه‌هایی را که به عنوان پاسخ‌های احتمالی و موقتی برای مسأله پژوهش مطرح شده‌اند آزمون کرد. شیوه‌ها و ابزارهای گوناگونی برای به دست آوردن داده‌ها وجود دارند. مانند:

✱ مشاهده

✱ مصاحبه

✱ پرسشنامه

✱ مدارک و اسناد

هر یک از این شیوه‌ها و ابزارها، عیب‌ها و مزیت‌هایی دارند که هنگام استفاده از آنها باید مورد توجه قرار گیرند تا اعتبار پژوهش دچار خدشه نشود و از طرفی قوت‌های آنها تقویت گردد. هر پژوهشگر باید با توجه به ماهیت مسأله و فرضیه‌های طراحی شده، یک یا چند ابزار را طراحی کند و پس از کسب شرایط لازم درباره اعتبار این ابزارها، از آنها برای گردآوری داده‌ها بهره جوید تا در نهایت از شیوه پردازش و تحلیل این داده‌ها، بتواند درباره فرضیه‌ها قضاوت کند. انتخاب ابزارها و شیوه‌های گردآوری داده‌ها باید به گونه‌ای باشد که پژوهشگر بتواند از دلایل انتخاب ابزار خود دفاع کند و دستاوردهای پژوهش خود را معتبر سازد.

برای آشنایی با ویژگی‌ها، مزیت‌ها و عیب‌های هر یک از ابزارهای گردآوری داده‌ها و موارد کاربرد آنها، به فصل سوم کتاب حاضر مراجعه شود.

۱- منظور از جمعیت، اعضای یک مجموعه است مانند: دانشجویان ورودی سال اول یک دانشگاه خاص، مردم یک منطقه شهری، مقالات مدیریت استراتژیک دهه ۸۰ مجله‌های علمی - پژوهشی کشور

۱۴) روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌ها به عنوان آگاهی‌های خام و پردازش نشده، ابتدایی‌ترین شناخت و دستاورد پژوهشگر درباره پاسخ‌های احتمالی هستند که درباره مسأله پژوهش مطرح شده‌اند، لذا پژوهشگر پس از دستیابی به این داده‌ها با توجه به ماهیت، ساختار و قالب فرضیه‌ها، با این پرسش روبرو می‌شود که با چه روشی این داده‌ها را طبقه‌بندی، پردازش و در نهایت تجزیه و تحلیل کند تا بتواند تکلیف فرضیه‌ها را که پاسخ‌های احتمالی و موقتی برای مسأله پژوهش هستند تعیین کند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، با توجه به ماهیت آنها، روش‌های گوناگونی وجود دارد که پژوهشگر باید به شرط کاربرد و تناسب این روش‌ها توجه کند تا در نهایت بتواند استنتاج‌ها و نتیجه‌گیری‌های معتبر و دقیقی را به عمل آورد. در تجزیه و تحلیل داده‌ها، یک بُعد کمی وجود دارد که آن محاسبات آماری خاص است و یک بُعد کیفی، که تحلیل‌ها، استدلال‌ها و استنتاج‌هایی است که بر روی نتیجه‌های حاصل از محاسبات آماری انجام می‌پذیرد.

فنون تجزیه و تحلیل داده‌ها وابسته به نوع داده‌هاست و می‌توان آنها را به دو دسته تقسیم کرد:

فنون برای داده‌های کمی مانند: توصیفی، پیوستگی، علی و استنباطی...

فنون برای داده‌های کیفی مانند: قوس هرمنوتیکی، تحلیل گفتمان...

برای آشنایی با روش‌های گوناگونی که با استفاده از آنها داده‌های گردآوری شده، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل می‌شوند به فصل چهارم کتاب حاضر مراجعه شود.

۱۵) محدودیت‌های پژوهش

حرکت بسوی تحقق هر هدفی را، محدودیت‌های عینی و ذهنی، دچار کنند می‌کنند. پژوهش نیز چونان فرآیندی که در جهت هدفی به نام حل مسأله یا پاسخ به یک پرسش است، از این قانون خارج نیست. در آرایه گزارش از یک پژوهش پایان‌نامه، پژوهشگر سعی می‌کند با بیان محدودیت‌هایی که بر سر راه پژوهش دارد (یا داشته است) به خواننده پیام دهد که درباره فرآیند پژوهش او قضاوت عادلانه‌ای داشته باشد. محقق از طرفی دیگر سعی می‌کند فرآیند پژوهش خود را با توجه به این محدودیت‌ها انجام دهد و با واقع‌نگری از افتادن در دام کلی‌نگری بپرهیزد.

محدودیت‌های احتمالی گوناگونی بر سر راه پژوهشگر وجود دارد که می‌توانند به گونه‌زیر طبقه‌بندی شوند:

الف: کمبود منابع علمی (کتاب‌ها، مجله‌های تخصصی، مدارک و اسناد...)

ب: کمبود منابع مالی (شخصی، سازمان کارفرما، کمک‌های دانشگاهی...)

ج: عدم همکاری مسئولین در جامعه آماری (سازمان مربوطه) با پژوهشگر

د: نبود سابقه پژوهش‌هایی مرتبط با موضوع و مسأله (فقر پیشینه علمی - عملی)

ه: گرفتاری‌های شخصی فرد پژوهشگر

و: ناهماهنگی استادان با همدیگر (معمولاً از ترس، این نکته توسط دانشجویان بیان نمی‌شود)

ز: تعداد غیرقابل انتظار متغیرهای ناخواسته و چگونگی تأثیر آنها

ح: کمبود زمان (به ویژه در دانشگاه‌های غیر دولتی به دلیل موضوع پرداخت شهریه)

ط: محرمانه شدن مدارک و اسناد و عدم دسترسی دسترسی دانشجویان به آنها

ی: غیره.

به مفهوم محدودیت تحقیق می‌توان از این دیدگاه نیز نگاه کرد که محقق می‌خواسته است به کجا برسد اما چه عواملی مانع کار او شدند.

۱۶) شرح مفهوم‌ها، اصطلاح‌ها و متغیرهای پژوهش

در این قسمت پژوهشگر برای ایجاد ذهنیت مشترک بین خواننده و خود، اصطلاح‌ها، مفهوم‌ها و متغیرهایی را که فکر می‌کند برداشت از آنها تأثیر مهمی در قضاوت خواننده دارد، انتخاب می‌کند و به شرح و توضیح آنها می‌پردازد. در واقع با این کار، پژوهشگر سعی می‌کند به خواننده اعلام کند که از این اصطلاح‌ها و واژه‌ها چه معنایی را در پژوهش مدنظر داشته است.

در تهیه این قسمت باید به نکته‌های زیر توجه داشت:

الف: مطرح نکردن مفهوم‌ها و اصطلاح‌های بدیمی

اگر پژوهشگر مفهوم‌هایی که برای شرح دادن انتخاب می‌کند ساده و دم دستی باشند و بیشتر خوانندگان معمولی با آن‌ها آشنایی داشته باشند، ذهنیتی برای خواننده ایجاد می‌شود که پژوهشگر رفع تکلیف نموده است، لذا باید واژه‌هایی برای تشریح برگزیده شوند که درباره معنای آنها ابهام و پراکنندگی معنایی مطرح باشد.

ب: بهره‌گیری از تعریف‌های معتبر برای اصطلاح‌ها

پژوهشگر باید در نظر داشته باشد که می‌تواند برداشت‌های خود را از تعریف متغیرها و مفهوم‌ها مطرح سازد یا این که به برداشت‌ها و تعریف‌های دیگران استناد کند و آنها را مبنای پژوهش خود قرار دهد، در چنین حالتی باید به منابع این تعریف‌ها و شرح‌ها اشاره کند.

ج: رعایت اختصار در تعریف‌ها

در شرح هر واژه باید توجه داشت که نباید شرح مفصل این واژه‌ها را نوشت، بلکه هر کدام را حداکثر در دو یا سه سطر توضیح داد.

د: تأکید بر متغیرهای آمده در فرضیه‌ها

بهتر است پژوهشگر کلیه متغیرهای اصلی را که در فرضیه‌ها به آن توجه شده است توضیح دهد.

۱۷) مفهومی‌های کلیدی فصل:

- مساله تحقیق • فرضیه • هدف تحقیق • چارچوب نظری

۱۸) پرسش‌های فصل:

- ۱- مساله تحقیق چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟
- ۲- ضرورت و اهمیت تحقیق را چگونه می‌توان فهمید؟
- ۳- چارچوب نظری چیست و چه اهمیتی در تحقیق دارد؟
- ۴- فرضیه چیست؟ انواع و نقش آن را بیان کنید.
- ۵- محدودیت‌های تحقیق کدامند؟

۱۹) پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی:

- ۱- طرح تحقیق چه جایگاهی در پایان‌نامه دارد؟
 - ۲- با توجه به نکته‌های این فصل، چه اجزایی از طرح تحقیق‌های متداول باید حذف شود؟
 - ۳- آیا با جمله زیر موافقت می‌کنید؟
در طرح تحقیق اولیه، بدون پیشینه‌کاوی علمی - عملی نمی‌توان فرضیه‌ارایه کرد.
 - ۴- مساله‌های مدیریتی چه تفاوت‌هایی با مسایل جامعه‌شناسی و روان‌شناسی دارند؟
 - ۵- به نظر شما، افزون بر ویژگی‌هایی که برای مسایل مدیریتی بیان شد، می‌توان ویژگی‌های دیگری را برای مسایل مدیریتی مطرح کرد؟
 - ۶- غیر از محدودیت‌هایی که آورده شده است یک دانشجو برای پایان‌نامه‌نویسی با چه محدودیت‌های دیگری ممکن است روبرو شود؟
 - ۷- با آوردن مثال نشان دهید که «فرض» با «فرضیه» در پژوهش‌های مدیریتی تفاوت دارد.
 - ۸- چگونه از متن‌های ادبی و فرهنگی ایران می‌توان چارچوب‌های نظری برای پژوهش در حوزه منابع انسانی بدست آورد؟
- چه پرسش‌های دیگری را درباره مطالب این نوشتار می‌توان مطرح کرد؟

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

۱- آگاهی بر ضرورت بررسی نظریه‌های علمی و پیشینه‌های عملی

درباره موضوع تحقیق

۲- درک نقش پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی در فرآیند تحقیق

۳- آشنایی با فرایند تهیه پیشینه علمی - عملی تحقیق

۴- کارکردهای پیشینه علمی - عملی تحقیق

۵- شیوه دستیابی به چارچوب نظری برای مسأله

«تصدیق» یک گزاره، با «فهم» آن گزاره، که همانا پی‌بردن به اهمیت آن است تفاوت دارد.

فردینان دوسوسور

۱۸۵۷-۱۹۱۳

ضرورت پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی - عملی موضوع (مسأله)

این فصل در پایان‌نامه دربرگیرنده حاصل‌کنندگاوها درباره موضوع است. این کنکاش در کتاب‌ها، مقاله‌ها، گزارش پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌ها در سایت‌ها و کتابخانه‌هاست. به سخن دیگر، این فصل دربرگیرنده اطلاعات مهمی است که خواننده را با نوشته‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی و سازمانی دیگران در زمینه مسأله پژوهش آشنا می‌کند. اسلس یک پژوهش علمی، بر آگاهی‌های مهم در حوزه موضوع (مسأله) پژوهش استوار است. این شناخت‌ها و آگاهی‌ها، توسط پژوهشگران قبلی در محیط‌های دانشگاهی و سازمانی فراهم می‌آید، لذا چگونگی کمیت و کیفیت فصل دوم را باید نشانه‌ای از توانمندی، و مهارت پژوهشگر بر موضوع مورد پژوهش دانست.

هر پژوهشگر بایستی برای پژوهش خود سابقه نظری - کاربردی موضوع پژوهش را شناسایی، دسته‌بندی و تجزیه تحلیل نماید و به مفهوم‌های اصلی در حوزه مسأله توجه داشته باشد. هر پژوهش علمی که انجام می‌گیرد باید بر پایه، ارکان و نتیجه‌های پژوهش‌های پیشین استوار باشد. پژوهش‌های پیشین درباره هر پژوهش جدید می‌تواند دو وضعیت زیر را داشته باشند:

الف، ارتباط مستقیم با موضوع و مسأله اصلی پژوهش جدید

ب، ارتباط غیر مستقیم با موضوع و مسأله اصلی پژوهش جدید

هر پژوهشگر باید سعی کند مرتبط‌ترین، اصیل‌ترین، به روزترین و مستندترین دستاوردهای پژوهش‌های نظری - کاربردی پژوهشگران قبلی را شناسایی کند و دریابد که دیگران تا چه مرحله‌ی مسأله پژوهش مورد نظر او را بررسی کرده‌اند یا به آن نزدیک شده‌اند. به سخن دیگر چه بعدهایی از مسأله پژوهش که می‌خواهد انجام شود توسط دیگران بررسی شده و چه بخش‌هایی نشده است. برای این کار می‌توان از منابع زیر استفاده کند:

● کتاب‌ها و مجله‌های تخصصی

● سایت‌های تخصصی در شبکه اینترنت

● پایان‌نامه‌های انجام شده

فرآیند پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی و عملی

پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی و عملی باعث خواهد شد پژوهشگر با شرایط احتمالی زیر روبرو شود:

الف) در پیشینه برای مسأله راه‌حل مناسبی یافت نمی‌شود.

ب) بعضی‌ها از مسأله همپان میوم است.

ج) در پیشینه برای مسأله راه حل مناسبی وجود دارد.

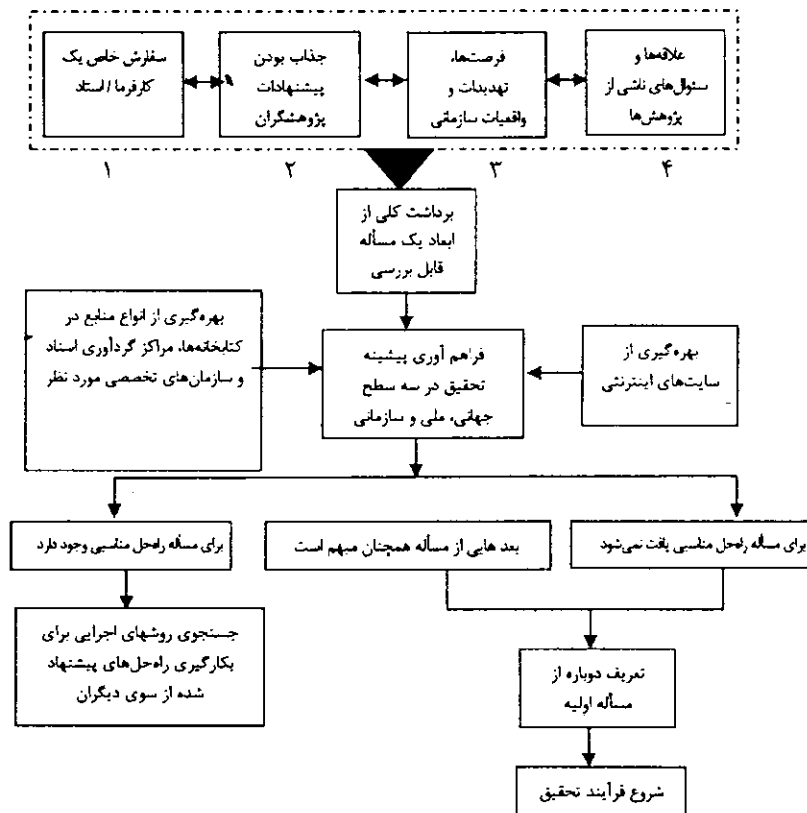
هر یک از این سه وضعیتی که گفته شد به پژوهشگر کمک می کند تا درباره ادامه کار خود تصمیم بگیرد. گزینه های او می تواند به شرح زیر باشد:

الف) فرآیند پژوهش را ادامه دهد.

ب) بعدهای حل نشده مسأله ارزشمندند لذا باید کار را ادامه دهد، در غیر این حالت، می تواند پژوهش را با مسأله جدیدی آغاز کند.

ج) با توجه به اینکه ریزگان برای مسأله، پاسخ ارزشمندی یافته اند و دستاوردهایشان اعتبار دارد لذا باید پژوهش را با مسأله جدیدی شروع کند.

وضعیت هایی که شرح داده شد در شکل شماره (۱-۲-II) نشان داده شده است:

شکل شماره (۱-۲-II): نقش پیشینه یابی و پیشینه کاوی علمی و عملی

اهداف پیشینه یابی و پیشینه کاوی در پژوهش

سیر تحول علم در تاریخ نشان می دهد که پژوهش های اجتماعی بر خرد جمعی، استوار هستند. هر پژوهش افزون بر آن که مبتنی بر پژوهش های قبلی است، پایه ای نیز برای پژوهش های بعدی است. هر چه تعداد ارتباط ها و پیوندهای ممکن یک پژوهش با پژوهش های پیشین و نظریه های موجود بیشتر باشد، اهمیت و سهم آن پژوهش در گسترش دانش آدمی بیشتر خواهد بود. معمولاً در پژوهش های علمی می توان موضوع پژوهش را در سطحی تعریف کرد که نتیجه های آن تعمیم پذیر باشد. برای این کار باید از همان زمان انتخاب موضوع و مسأله پژوهش، توجه پژوهشگر در اندیشه تعمیم دهی آن باشد. برای این منظور باید تلاش هایی را که قبلاً درباره موضوع پژوهش انجام گرفته است بررسی کرد و پژوهش جدید را با پژوهش های پیشین ارتباط داد. این امر را می توان با شیوه بررسی نظریه ها و پیشینه های عملی مربوط به موضوع امکان پذیر کرد. این نکته از آن رو مهم است که از پیشرفت های تازه نظری (نظریه های جدید) و پژوهش هایی که در این زمینه به عمل آمده آگاه شویم، زیرا بررسی های علمی - عملی بخش مهم و لازم فرآیند پژوهشی علمی را تشکیل می دهد.

بررسی پیشینه پژوهش می تواند پژوهشگر را در دستیابی به هدف های زیر کمک کند: -

۱- دستیابی به اطلاعات پژوهش های انجام شده

۲- دستیابی به متغیرهای مربوط و تعیین مهم یا غیر مهم بودن آنها

۳- آگاهی بر نتیجه ها و کاربردهای یک پژوهش معین در یک زمینه تخصصی مشخص

۴- فهم رابطه بین متغیرهایی که پژوهشگر برای پژوهش خویش، مایل است با آنها فرضیه هایی را تنظیم و

تدوین کند.

۵- شناسایی مدل های مفهومی و تحلیلی مناسب با جامعه آماری و داده های پژوهش

۶- محدود کردن و نگارش جدید مسأله پژوهش (اصل تحدید مسأله) (۱)

اگر مسأله ای مهم و ضعیف تعریف شده باشد، پس از بررسی منابع متوجه خواهیم شد که بهتر است

پژوهشگر مسأله را در دامنه محدودتر بررسی کند نه این که درباره مسأله ای کلی پژوهش کند و آن را به

صورتی ضعیف و ناقص پاسخ دهد.^۱

۱- بسیاری از دانشجویان قبل از این که درباره مسأله و سئوال پژوهش به حد کافی اطلاعات گردآوری کنند انجام آن را به عهده می گیرند، لذا تهیه خلاصه ای از پیشینه نظری - عملی مسأله در طرح تحقیق اولیه، از آن روست که بررسی کنندگان طرح پیشنهادی اطمینان یابند که پژوهشگر مسأله تحقیق را آگاهانه مطرح کرده است.

هدف‌های پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی موضوع

جستجو برای اینکه بفهمیم صاحب‌نظران درباره مسأله مورد نظر چه نظری داده‌اند (=پیشینه نظری) و برای حل مسأله‌های مشابه چه کرده‌اند (=پیشینه عملی) دستاوردهای زیر را در پی خواهد داشت:

۱- برقراری ارتباط منطقی میان دستاوردهای پژوهش‌های قبلی با مسأله‌ی پژوهش

پژوهش‌های گوناگونی که در یک حوزه خاص صورت می‌گیرند ممکن است در برداشت نخست، غیرمرتبط به نظر رسند و باید با یک جمع‌بندی مؤثر، بین آنها رابطه برقرار کرد.

۲- دستیابی به چارچوب (مبانی) نظری

با بررسی نظریه‌ها و مدل‌های اجرایی، پژوهشگر قادر خواهد بود که چارچوب نظری را انتخاب کند یا خود طراحی کند تا با آن بتوان درباره مسأله فرضیه‌سازی کرد.

۳- شناسایی روش‌های پژوهش مورد استفاده در پژوهش‌های گذشته

پژوهشگر در بررسی پژوهش‌ها و گزارش‌های عملی حل مسأله، با روش‌های گوناگون به کار رفته آشنا می‌شود و درمی‌یابد چه روش‌هایی کارآمد یا ناکارآمد بوده‌اند.

۴- تعیین درجه اهمیت متغیرهای مؤثر در مسأله

متغیرهای مهم و رابطه‌های بین آنها، که از چارچوب نظری استخراج می‌شوند برای فرضیه‌سازی، اطلاعاتی را فراهم می‌آورند. هر مسأله‌که در قلمرو سازمان رخ می‌دهد توسط تعداد زیادی متغیر در بر گرفته شده است که هر یک نسبت و ارتباط خاصی با مسأله پژوهش دارند و می‌توان اهمیت و درجه آنها را با توجه به هدف پژوهش بر روی یک پیوستار نشان داد، لذا اطلاعاتی که از بررسی پیشینه پژوهش، فراهم می‌آید می‌تواند در این طبقه‌بندی مفید باشد و در نهایت بر توسعه و تکامل چارچوب نظری اثر بگذارد و آزمون‌پذیری فرضیه‌ها را امکان‌پذیر کند.

۵- پیدا کردن حوزه‌های نظری جدید در ارتباط با مسأله

در جریان بررسی پیشینه، پژوهشگر نباید تنها به دنبال آن باشد که چه کارهایی انجام شده است، بلکه باید از مسایل پژوهشی نادیده گرفته شده نیز آگاه شود. معمولاً موضوع‌هایی یافت می‌شوند که پژوهش‌های کمتری درباره آنها انجام شده است و یک پژوهشگر در جریان پیشینه‌یابی ممکن است به برداشتی بی‌مانند و خلاق درباره آنها دست یابد که ارزیابی دوباره مسأله را ضروری سازد.

۶- پرهیز از به‌کارگیری روش‌های بی‌مورد

پژوهشگر گاهی با چندین پژوهش روبرو می‌شود که کم و بیش روش‌های یکسانی درباره مسأله‌ای خاص به کار رفته است و همه آنها نتیجه‌های مؤثر و معناداری را ارائه نکرده‌اند، این امر می‌تواند دلیل قانع‌کننده‌ای

باشد که نتیجه‌های نامناسب این پژوهش‌ها ممکن است از ناکارآمدی روش‌ها ناشی شده باشد.

۷- آگاهی بر روش‌شناسی در حوزه موضوع و مسأله

بررسی منابع می‌تواند درباره‌ی روش‌های اجراء، انواع وسایل و ابزار اندازه‌گیری، آزمودنی‌ها و شیوه‌های به کار برده شده توسط پژوهشگران در گذشته، دیدگاه‌های مناسبی به پژوهشگر بدهد، و از شیوه پژوهش در منابع، به اصلاح و تغییر معنادار مسأله پژوهش خود دست یابد.

۸- پرهیز از تکرار پژوهش‌های انجام شده

انجام هر پژوهش، نیاز به صرف هزینه و زمان دارد، لذا هر پژوهشی وقتی ارزشمند است که بتوان در پرتو دستاوردها و نتیجه‌های آن، دیدگاه‌های جدیدی را شناسایی کرد، در غیر این حالت کار بی‌موردی انجام گرفته است. لذا بررسی پیشینه پژوهش خطر اختراع دوباره چرخ را کاهش می‌دهد.

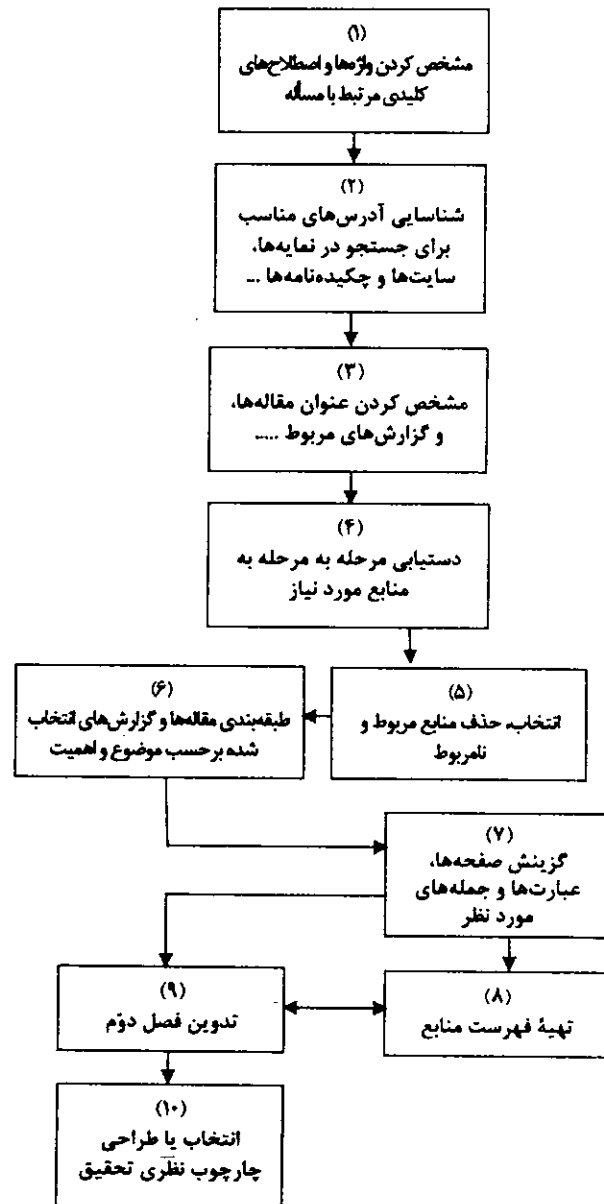
۹- افزایش آگاهی نسبت به اهمیت مسأله انتخاب شده

بررسی پژوهش‌هایی که برای حل یک مسأله انجام گرفته‌اند، درجه اهمیت آن مسأله را بیان می‌کند، لذا آگاهی بر دستاوردهای این تلاش‌های نظری و پژوهش‌های کاربردی، به پژوهشگر اطمینان نسبی می‌دهد که «مسأله پژوهش» او از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و از سوی پژوهشگران به آن توجه شده است. (البته این نکته به شرط آن است که پیشینه کاربردی و ادبیات نظری مورد بررسی از اهمیت و اعتبار لازم برخوردار باشد و گر نه در پاره‌ای از دانشگاه‌ها، موضوع‌هایی چنان حالت فراگیر پیدا کرده‌اند که می‌توان آن را «بیماری واگیر» نامید.) پژوهنده ممکن است بتواند مسأله خود را مشخص کند، اما ممکن است درباره متغیرهایی که در آن دخالت دارند، دیدگاه روشنی نداشته باشد. بررسی پیشینه پژوهش، نه تنها پژوهشگر را از نظر تشخیص، تعریف متغیرها و عملیاتی کردن آنها، کمک می‌کند بلکه در تشخیص چگونگی ارتباط متغیرها نیز یاری می‌دهد. حتی هنگامی که به پژوهش‌های ابتکاری و نوین و اصلی نیاز باشد، باید کارهای گذشته بررسی شوند تا از تکرار آنها پرهیز شود، زیرا پژوهش‌های پیشین، نقطه آغازی برای کارهایی است که هم باید بر آنها متکی بود و هم آنها را گسترش داد. از این گذشته، بررسی دقیق پژوهش‌های اصلی در یک زمینه موردعلاقه می‌تواند از نظر تشخیص مدل مناسب برای تحلیل داده‌ها، به تفسیر یافته‌های پیشین، کمک کند و کاربردهای مفید و رهنمودهای با ارزشی را در اختیار پژوهشگر قرار دهد و همپوشانی‌ها، تنگناها و شکاف‌های موجود درباره مسأله را روشن سازد.

فرآیند تهیه پیشینه تحقیق (فصل دوم پایان نامه)

متغیرها، مفهومی‌های اصلی و واژه‌های کلیدی برای فرضیه‌سازی از کجا می‌آید؟

این متغیرها از تفکر خود پژوهشگر و مبانی نظری که از پیشینه برگزیده می‌شود استخراج می‌گردند. برای این هدف، پژوهشگر همواره باید حداقل از همه چکیده مقاله‌های علمی معتبر که با حوزه تخصصی مسأله او مربوط می‌شود آگاه باشد. این کار پژوهشگر را از نظریه‌ها و دیدگاه‌های پژوهشگرانی که در زمینه مسأله او کار کرده یا می‌کنند آگاه می‌سازد. خلاصه پژوهش‌ها، خواننده را از محتوای گزارش، مدل علمی بکار رفته، نتیجه‌های به دست آمده و چگونگی پیوند میان یافته‌ها با فرضیه‌ها آگاه می‌سازد. پژوهشگر اگر بخواهد جزئیات مربوط به روش‌ها، چگونگی اجرا و هدایت پژوهش، تعبیر و تفسیر یافته‌ها را بداند، باید بخش‌های روش، نتیجه‌ها و تحلیل پژوهش را بررسی کند. بخش روش‌شناسی (متدولوژی) جزئیات آزمون را درباره جامعه مورد پژوهش، گروه نمونه و چگونگی نمونه‌برداری، روش پژوهش، روش گردآوری و تحلیل داده‌ها به دست می‌دهد که از آنها می‌توان اطلاعات مورد نیاز را در صورت تمایل به تکرار پژوهش و تولید مجدد نتیجه‌ها به دست آورد. بخش یافته‌های پژوهش جواب‌های مربوط به مسأله (پرسش‌های پژوهش) را در اختیار خواننده می‌گذارد و بخش تحلیل یافته‌های پژوهش را تعبیر و تفسیر کرده و تلاش می‌کند که نتیجه‌ها را با مسأله پژوهش تطبیق دهد. به منظور بررسی پژوهش‌های قبلی و تدوین پیشینه پژوهش باید مرحله‌های نظام‌مندی را پشت سر گذاشت. این مرحله‌ها در شکل شماره (II-2-2) نشان داده شده است.^۱

شکل شماره (II-2-2): فرآیند تهیه پیشینه علمی (نظری-عملی) پژوهش

۱- منابع دست اول، به منابعی اطلاق می‌شود که در آنها چگونگی وقوع پدیده به وسیله کسی گزارش می‌شود که در آن مشارکت داشته یا شاهد آن بوده است و منابع دست دوم، شامل منابعی هستند که نویسنده آنها مستقیماً در مشاهده یا تألیف آنها مشارکت نداشته است.

معیارهایی برای ارزیابی فصل دوم

فصل دوم هر پایان‌نامه در واقع شکل تکامل‌یافته‌ی فعالیتی است که پژوهشگر برای تهیه و نگارش طرح تحقیق خود آغاز کرده است. کیفیت فصل دوم با معیارهای زیر قابل داوری است:

الف: منابع استفاده شده

می‌توان با بررسی میزان تلاش و جستجویی که پژوهشگر در چهار حوزه زیر انجام داده است انتخاب منابع را ارزیابی کرد:

۱- میزان منابع استفاده شده درباره موضوع (مسأله) پژوهش

می‌توان از شیوه جستجوی متغیرها و واژه‌های کلیدی که در منابع انجام شده قضاوت کرد که چقدر مطالب مطرح شده ارتباط نزدیک و دقیق‌تری با مسأله پژوهش دارند.

۲- درجه اعتبار علمی منابع استفاده شده در فصل دوم

هر چه منابعی که در تهیه پیشینه پژوهش، مورد استفاده قرار می‌گیرند از افراد و مراکزی باشند که از درجه اعتبار خاصی در حوزه مسأله مورد نظر برخوردار هستند، به اعتبار پیشینه پژوهش بیشتر می‌افزاید.

۳- تعداد منابع استفاده شده به زبان اصلی

با توجه به این که بیشتر منابع علمی به زبان انگلیسی، آلمانی یا فرانسوی می‌باشند لذا منابع مورد استفاده در پژوهش هر چه به زبان اصلی (نه ترجمه‌ای) باشد بهتر است.

۴- استفاده از منابع جدیدتر

با توجه به تحول مداوم اندیشه و تفکر، هر روز مطالب جدیدی به ذخیره علوم افزوده می‌شود. این نظریه‌ها گاه باطل کننده یا تکمیل‌کننده نظریه‌های قبلی هستند، لذا در تهیه پیشینه پژوهش، تاریخ انتشار منبع و نزدیک بودن آن به زمان کار پژوهشگر، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. به همین دلیل در تهیه پیشینه پژوهش توصیه می‌شود که پژوهشگر بیشتر در پی بهره‌گیری از مجله‌های تخصصی باشد که آخرین یافته‌ها را منتشر می‌کنند زیرا این یافته‌ها با تأخیر زمانی در کتاب‌ها انتشار می‌یابند. اشاره‌ای به پاره‌ای از منابع کلاسیک که در برگیرنده نظریه‌های بزرگان است مانند «اصول مدیریت علمی» تیلور یا «انگیزش و هیجان» مازلو در صورت ضرورت مانعی ندارد.

ب: چگونگی تنظیم مطالب در فصل دوم

(۱) تنظیم مطالب از کلی به جزئی (عمومی به اختصاصی)

(۲) پرهیز از آوردن مطالب به‌طور گسسته و پراکنده

(۳) سیازماندهی منطقی مطالب

(۴) ارایه‌ی نتیجه‌های پژوهش‌های قبلی نظری و عملی و نقد آنها

مفهوم‌های کلیدی فصل:

- چارچوب نظری
- ادبیات تحقیق
- پیشینه پژوهش
- منابع تحقیق

پرسش‌های فصل:

۱- انجام پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی در تحقیق چه ضرورتی دارد؟

۲- فرآیند پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی چگونه است؟

۳- هدف از پیشینه‌یابی در تحقیق چیست؟

۴- با چه معیارهای می‌توان فصل دوم یک پایان‌نامه را ارزیابی کرد؟

پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی:

۱- اگر در یک پایان‌نامه، فصل دوم وجود نداشته باشد چه تأثیری بر موردهای زیر خواهد داشت:

الف) درک مسأله

ب) فرضیه‌سازی

ج) تجزیه و تحلیل داده‌ها

۲- چگونه باید اطلاعات حاصل از پیشینه‌کاوی علمی و عملی را با هم پیوند داد؟

۳- چگونه پیشینه‌یابی از تکرار پژوهش‌های گذشته جلوگیری می‌کند در حالی که «زمان» و «مکان»

مسأله‌ها تغییر می‌کند؟

۴- آیا با جمله زیر موافقت می‌کنید:

«پیشینه‌یابی فقط می‌تواند از تکرار پژوهش‌های بنیادی جلوگیری کند»

۵- آوردن پیشینه‌های غیرمعتبر و غیرمرتبط چه اثری در اعتبار پایان‌نامه می‌گذارد؟

۶- پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی در «نظریه‌آزمایی» و «نظریه‌پرداز» را با هم مقایسه کنید.

۷- با چه معیارهایی می‌توان میزان حجم مطالب در فصل دوم را منطقی (نه کم نه زیاد) کرد؟

۸- آیا برای پاسخ‌دهی به یک «پرسش» یا راه‌حل‌جویی برای یک «مسأله»، باید با یک شیوه خاص

پیشینه‌یابی کرد؟

۹- آیا باید مطالب را در فصل دوم فقط در کنار هم گذاشت یا آنها را نقد و بررسی کرد؟

۱۰- اگر پژوهشگر فقط پیشینه‌یابی کند و یافته‌های خود را نکاوید پژوهش دچار چه آسیبی خواهد شد؟

چه پرسش‌های دیگری را درباره مطالب این نوشتار می‌توان مطرح کرد؟

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

۱- درک مفهوم روش‌شناسی

۲- آشنایی با مفهوم جامعه‌آماری

۳- شناسایی گام‌ها و فرآیندهای تحقیق

۴- دسته‌بندی انواع پژوهش‌های کمی و کیفی

در تلاش برای فهمیدن واقعیت‌ها، مانند کسی هستید که تلاش می‌کند سازوکار یک ساعت در بسته را درک کند. او صفحه و عقربه‌های متحرک آن را می‌بیند، حتی تیک‌تیک آن را نیز می‌شنود، اما هیچ راهی برای باز کردن در آن ندارد. اگر باهوش باشد ممکن است مدلی از سازوکار آن بسازد که بتواند جوابگوی همه چیزهایی باشد که مشاهده می‌کند، اما هرگز پژوهشگر نمی‌تواند کاملاً مطمئن باشد که برداشت او تنها تفسیری است که می‌تواند مشاهده‌های وی را توضیح دهد. باید دانست که مشاهده‌گر هرگز قادر نخواهد بود که تصویر خود را با سازوکار واقعی ساعت مقایسه کند، حتی نمی‌تواند امکان چنین مقایسه‌ای را نیز تصور کند.

«انیشتن»

(۱۸۷۹-۱۹۵۵)

مقدمه

به‌کارگیری روش علمی در تحقیق، تنها راه دستیابی به دستاوردهای قابل قبول و علمی است، لذا برای انجام یک پژوهش معتبر به روش‌شناسی (Methodology) نیاز هست. بعضی روش‌شناسی را موضوعی نظری می‌دانند که با منطق و فلسفه پیوسته است و بعضی دیگر روش‌شناسی را از فلسفه جدا دانسته، و آن را یک رشته علمی می‌دانند. بررسی و تحلیل نقادانه شیوه‌های خاص شناخت و نظریه در حوزه‌های علمی، وظیفه شاخه‌ای از «فلسفه علم»^۱ است که «روش‌شناسی» خوانده می‌شود. (سروش، ۱۳۷۲)^۲ دستیابی به هدف‌های پژوهش، زمانی حاصل می‌شود که جستجوی شناخت با روش‌شناسی درست انجام پذیرد. روش‌شناسی، پژوهش را منظم، منطقی و اصولی کرده و جستجوی علمی را نیز راهبری می‌کند.

اجزای روش‌شناسی پایان‌نامه

در ساختار یک پایان‌نامه، «روش‌شناسی تحقیق» را می‌توان شامل مجموعه‌ای از اجزای زیر دانست که در این فصل هر یک از آنها شرح داده می‌شود:

(۱) معرفی جامعه، سازمان، گروه و افرادی که تحقیق «در باره آن» یا «در آن» انجام گرفته است.

(۲) نوع تحقیق بکار گرفته شده

(۳) فرآیند (گام‌ها و مرحله‌های) اجرایی پژوهش

(۴) فن‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها

(۵) طرح نمونه‌گیری (شیوه نمونه‌گیری و حجم آن)

(۶) آزمون‌های آماری و شیوه‌ها و ابزارهای تفسیر و تحلیل داده‌ها

اجزای کلی روش‌شناسی در ارتباط با مساله در شکل (۱-۳-II) نشان داده شده است:

۱- فلسفه علم عبارت است از: نوعی معیارشناسی که پاسخ پرسش‌هایی مانند زیر را دنبال می‌کند:

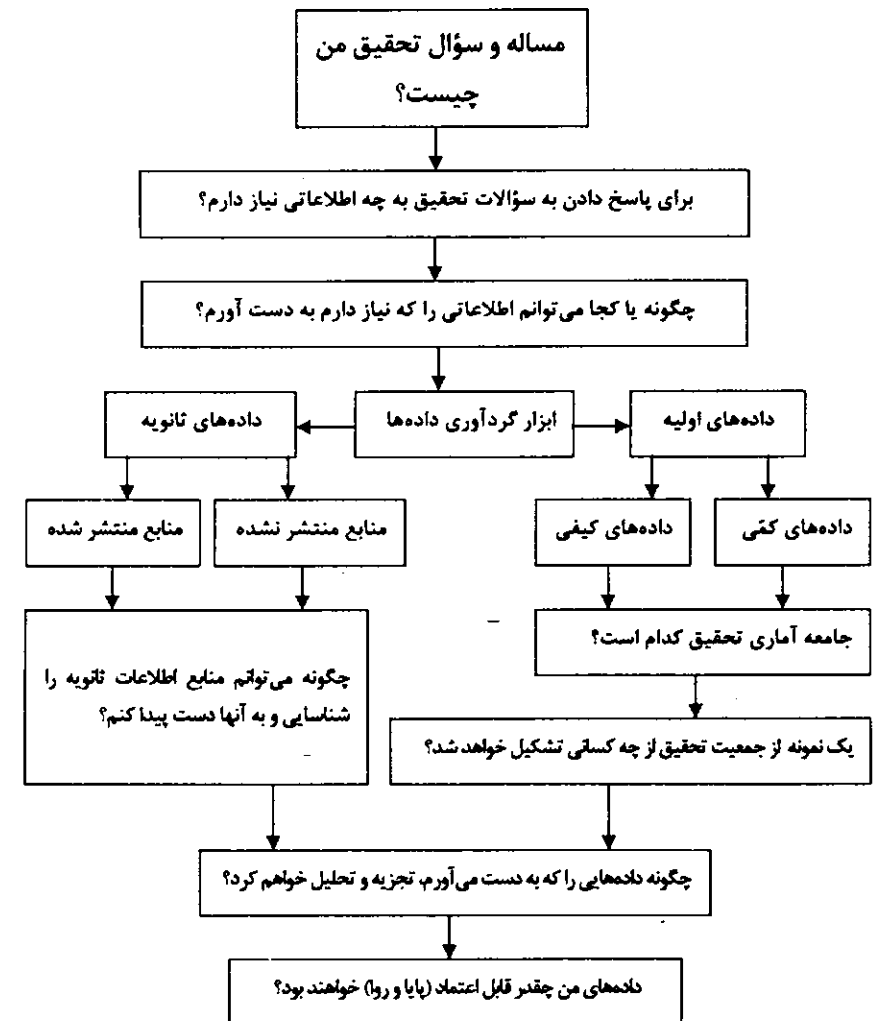
(۱) چه ویژگی‌هایی تحقیق علمی را از سایر انواع پژوهش‌ها جدا می‌سازد؟

(۲) دانشمندان در مطالعه و بررسی، چه روش‌هایی را باید برگزینند؟

(۳) برای آنکه یک تبیین علمی صحیح باشد چه شرایطی باید احراز شود؟

(۴) قوانین و اصول علمی از نظر معرفتی چه جایگاهی دارند؟

۲- معمولاً در کالبد شکافی واژه «روش»، به سخن دکارت می‌رسیم که در هر پژوهش بر ضرورت شروع از «قطعیت‌های منظم شده» تاکید دارد و هرگز بر اتفاق‌ها و حادثه‌ها توجه نمی‌کند.

شکل شماره (۱-۳-II): اجزای روش شناسی

(۱) آشنایی با جامعه آماری

آگاهی بر این موضوع که پژوهش، در چه سازمانی و با چه ویژگی‌هایی انجام شده است، خواننده را در فهم و باور به نتیجه‌ها، کمک می‌کند.
«مارتین داستی»

ضرورت آگاهی از جامعه آماری

معمولاً هر پایان‌نامه در حوزه مدیریت و سازمان، نمونه‌ای از یک پژوهش کاربردی است. در هر پایان‌نامه سعی شده است تا به یک مسأله و پرسش واقعی که در عمل وجود دارد، طی یک فرآیند پژوهش پاسخ داده شود. آگاهی از سازمانی (گروه، قشر یا جامعه ...) که در آن پژوهش انجام گرفته است می‌تواند بر درک بهتر فرآیند و دستاوردهای پژوهش تأثیر داشته باشد، لذا پژوهشگر باید سازمانی که در آن بررسی‌های خود را انجام داده است به طور مختصر به خوانندگان و ارزیابان پایان‌نامه معرفی کند. برای این کار بهتر است:

الف) در صورت امکان تصویری از چارت سازمانی آورده شود.

ب) برای بیان مطالب از جدول‌ها و تصویرها ... بهره گرفته شود.

ج) آمارها و اطلاعات پیرامون ارائه شود.

د) اطلاعات سازمانی مرتبط با مسأله نشان داده شود.

ه) وضعیت موصول (کالاها/ خدمات) معرفی شود.

میدان، محل و عرصه

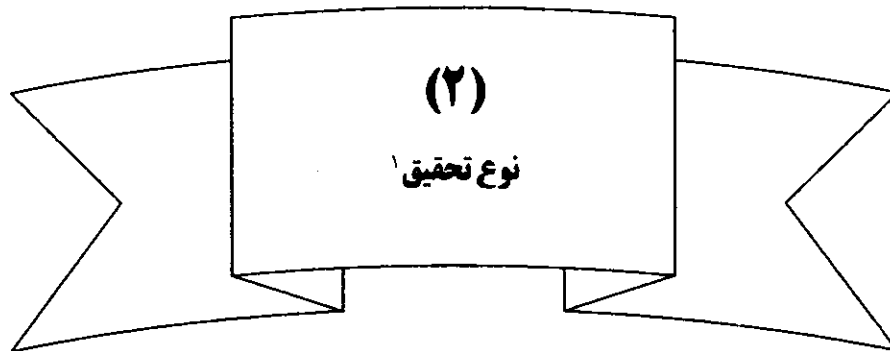
باید بین سه اصطلاح میدان (Field)، محل (Site) و عرصه (Scene) تفاوت گذاشت.

«میدان»، اشاره به قلمرویی است که پژوهش در آن انجام می‌شود، برای مثال: میدان پژوهش، تمامی اداره‌هایی است که از خبرنامه شرکت استفاده می‌کنند یا سازمانی که کارکنانش درباره موضوعی خاص اظهار نظر می‌کنند.

محل، به مکانی فیزیکی، محلی و معین اشاره می‌کند،^۱ مانند یک سازمان خاص.

«عرصه» عبارت است از: صحنه کنش اجتماعی افراد. برای مثال: در یک سازمان، می‌تواند عرصه آبدارخانه باشد که کارکنان در آن جمع می‌شوند، سیگار می‌کشند و شایعه‌های سازمانی تبادل می‌کنند. (لیندف، ۱۳۸۸)

پارهای فکر می‌کنند «میدانی» نامی برای نوعی تحقیق و روشی خاص است مانند روش پیمایشی در حالی که این واژه بیشتر در پژوهش‌های مشارکتی بکار می‌رود و به معنای مشارکت کردن پژوهشگر در تحقیق است. مانند: حضور محقق در تیم طراحی و اجرای یک برنامه تحول سازمانی...

هیچ چیز برای جوینده علم، ضروری‌تر از آگاهی بر تاریخ و منطق اکتشاف قوانین علمی نیست. راه کشف کردن خطا، به کار بردن فرضیه و روش آزمون است. «لورد آکتن»

(۱۸۳۴-۱۹۲۰)

«روش، راهی است که برای دستیابی به حقیقت در علم باید بپیمود»

«دکارت»

(۱۵۶۹-۱۶۵۰)

مقدمه

پرسش‌ها و مسأله‌هایی که پیش‌روی پژوهشگران قرار می‌گیرند هر یک ماهیت و ویژگی‌های خاص خود را دارند. ویژگی‌های متفاوت مسأله‌ها باعث می‌شوند تا پژوهشگر با سؤالات دویعدی و به هم وابسته زیر روبرو شود:

(۱) مسأله مورد نظر، با چه نوع پژوهشی قابل بررسی است؟ آیا می‌توان آن را با پژوهشی کمی یا کیفی یا

ترکیبی بررسی و مطالعه کرد؟

(۲) با توجه به نوع پژوهشی که مناسب برای حل مسأله تشخیص داده شده است باید چه روشی

(فرآیندی) را برای رسیدن به پاسخ و راه‌حل طی کرد؟ به سخن دیگر باید چه گام‌ها و مرحله‌هایی را پی‌درپی

پشت سر گذاشت تا به جواب رسید.

۱- معمولاً در ایران به دلیل ترجمه لفظی، بین «نوع تحقیق»، و «روش تحقیق» اشتگی معنایی وجود دارد و دلیل اصلی آن وجود کلماتی مانند «کاربردی» و «میدانی» است که در طرح‌های تحقیق آورده می‌شود.

۱- هر میدان، محل‌های بسیاری را در برگیرد که ارزش‌های آنها برای تحقیق متفاوت است.

فرآیند (روش) تحقیق

نوع تحقیق

انواع کلی پژوهش

هر پژوهش، تلاشی سیستماتیک و روشمند برای دستیابی به پاسخ یک پرسش یا راه‌حلی برای یک مسأله است. با توجه به این که، پرسش‌ها و مسأله‌ها، ماهیت‌های گوناگونی دارند، لذا می‌توان بر پایه چگونگی آنها، این پژوهش‌ها را طبقه‌بندی کرد. به سخن دیگر در این نوع طبقه‌بندی قبل از هر چیز بر «میزان کاربرد مستقیم یافته‌ها و درجه تعمیم پذیری آنها در شرایط دیگر توجه می‌شود» (Gay & et al, 1992,8).

طبقه‌بندی پژوهش‌ها به معنای ایجاد مرزهای مشخص و دقیقی بین انواع آنها نیست، بلکه بیشتر این پژوهش‌ها در یک امتداد بوده و با هم وابستگی‌های مفهومی دارند. روش‌های تحقیق، براساس معیارهای گوناگون، قابل طبقه‌بندی شدن هستند. براساس ماهیت و ویژگی‌های کلی که انواع تحقیق دارند می‌توان آنها را به سه دسته کلی تقسیم کرد:

۱) کمی

۲) کیفی

۳) ترکیبی [کمی + کیفی]^۱

ویژگی‌های پژوهش‌های کمی و کیفی در جدول شماره (II-۳-۱) آمده است:

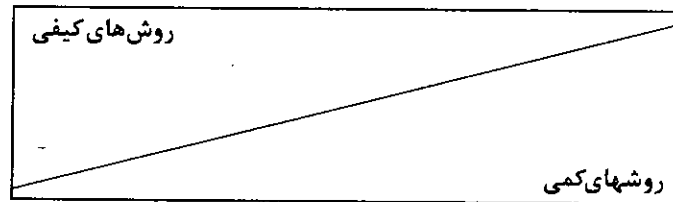
پژوهش کمی	پژوهش کیفی
- اندازه‌گیری پدیده‌های عینی	- ایجاد سازه از واقعیت اجتماعی
- تمرکز بر متغیرهای قابل سنجش	- تمرکز بر فرآیندهای تعاملی و رویدادها
- پایایی تحقیق، امری کلیدی است	- اصالت (درستی)، امری کلیدی است.
- ادعای عاری از ارزش بودن دارد.	- ارزش‌ها، حضور آشکار دارند.
- مستقل از زمینه تحقیق است.	- محدود به موقعیت‌اند.
- به آزمودنی‌های زیاد نیاز دارد.	- به موردها یا آزمودنی‌های کم نیاز هست.
- پژوهشگر جدای از پدیده مورد پژوهش است.	- پژوهشگر با پدیده مورد پژوهش درگیر می‌شود.

جدول شماره (II-۳-۱): پژوهش کمی در مقایسه با پژوهش کیفی

۱- معمولاً در تقسیم‌بندی روش‌ها، این مشکل وجود دارد که با نوع تحقیق تداخل می‌یابد. برای مثال توصیفی بودن، بیانگر نوع تحقیق است نه روش، یا همبستگی و کاربردی بودن بیانگر نوع تحقیق است اما پیمایشی روش است. روش به معنای فرآیندی است که شامل مراحل حل مسأله.

بیشتر فن‌های مربوط به داده‌ها در پژوهش کمی، در خلاصه‌سازی داده‌ها کاربرد دارند که داده‌های جزئی را متراکم می‌سازند تا تصویر بزرگتری از واقعیت را ببینند، اما روش‌های کیفی، غنی‌ساز داده‌ها هستند و با آنها امکان دیدن بعدها گوناگون موضوع با روشنی بیشتر وجود دارد. (Rajin, 1994, 92) پاره‌ای از پژوهش‌ها را نه می‌توان کمی مطلق یا کیفی کامل قلمداد کرد.

این نکته را می‌توان در شکل شماره (II-۳-۲) نشان داد:

شکل شماره (II-۳-۲): پیوستار پژوهش‌های کمی و کیفی در پژوهش

(Ghauri & etal, 1995, 86)

پژوهش‌های کمی و انواع آن

پژوهش‌های کمی از داده‌های عددی استفاده می‌کنند و انواعی دارند مانند:

۱-۱) پژوهش ارزیابانه (Evaluation)

هدف این نوع پژوهش ایجاد راه‌حل برای تصمیم‌گیری است. مانند تصمیم‌گیری درباره این که: آیا روش آموزشی (الف) مؤثرتر از روش آموزش (ب) است؟ یا سیستم جدید پردازش سفارشات بهتر از سیستم قبلی است؟ یا دستگاه پرینتر جدید به قیمت آن می‌ارزد؟ ...

پاسخ به چنین پرسش‌هایی نیاز به گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات و تفسیر آن اطلاعات براساس یک یا چند معیار دارد. هر چه معیارها عینی‌تر باشند، بهتر است. برای مثال، قضاوت درباره این که آیا یک سیستم جدید پردازش سفارش «بهتر» است یا نه، بستگی به تأثیر موفقیت دارد. برای نمونه یک معیار عمومی، سرعت و معیار دیگر ممکن است دقت و طرز تلقی‌های کارمندان باشد. آزمایش سرعت پردازش ممکن است نشان دهد که کارمندان با استفاده از سیستم جدید، ۲٪ بیشتر سفارشات را پردازش کرده‌اند. در این حالت می‌توان گفت سیستم جدید از لحاظ سرعت بهتر است، با وجود این مدیر عملیات ممکن است حداقل ۱۰٪ افزایش در سرعت پردازش را برای توجیه زمان، کار و هزینه لازم برای تغییر سیستم قدیمی به سیستم جدید لازم بداند.

هدف در پژوهش ارزیابانه این نیست که تعیین کنیم: آیا پدیده‌ای «خوب» است یا «با ارزش» و در مقابل پدیده دیگر «بد» است و «بی‌ارزش». این وظیفه پژوهش ارزیابانه نیست و هدف از آن، انتخاب یک راهکار برای تصمیم‌گیری از میان دو یا چند راه کار دیگر است. (Gay, 1992, 10)^۱

۱-۲) پژوهش اقدام پژوهی (Action Research)

این نوع پژوهش برای مسایل خاص بوده و در یک محیط ویژه به اجرا در می‌آید. در اغلب اوقات، پژوهش عملی به این که نتیجه‌های حاصل قابل تعمیم در هر محیط دیگری هستند یا نه، کاری ندارد. هدف اولیه پژوهش عملی، حل یک مسأله‌ی خاص است و نه کمک به توسعه‌ی نظریه‌های عملی. این نوع پژوهش سمت و سویی را نشان می‌دهد که می‌تواند با یک کار پژوهشی که ویژگی آن کنترل بیشتر و در نتیجه قابلیت تعمیم بیشتر است دنبال شود. در پژوهش عملی مدیر، نقش مهمی در فرآیند آن دارد.

معمولاً ارزش پژوهش عملی، محدود به کسانی است که آن را اجرا کرده‌اند، گرچه نتیجه‌های پژوهش ممکن است به افراد دیگری که با وضعیت یا موقعیت مشابهی روبرو هستند کمک کند. این پژوهش مورد علاقه متخصصین توسعه و بهبود سازمانی (Organizational Development) است و آن را برای ایجاد «تغییر برنامه‌ریزی شده» به منظور افزایش بهره‌وری یک سازمان به کار می‌برند. بیشتر این نوع پژوهش به یک فرآیند منظم و آگاهانه‌ی آزمون و خطا تبدیل می‌شود که در جریان فرآیند تغییر، به ارزیابی و اصلاح مستمر نیاز دارد.

۱-۳) پژوهش‌های مقطعی

این نوع پژوهش‌ها شیوه تصویربرداری سریع از دنیای سازمانی-مدیریتی (کاری) را در پیش می‌گیرند. در پژوهش‌های مقطعی، پژوهشگران در یک نقطه از زمان به مشاهده می‌پردازند. معمولاً پژوهش مقطعی ساده‌ترین و کم‌هزینه‌ترین گزینه است اما عیب آن این است که فرآیندها یا تغییرات اجتماعی را نمی‌بینند. پژوهش‌های مقطعی می‌توانند اکتشافی، توصیفی یا تبیینی باشند اما بیشترین سازگاری را با رویکرد توصیفی به پژوهش دارند و خود انواعی دارند:

۱-۳-۱) پژوهش طولی:

پژوهشگرانی که از پژوهش طولی بهره می‌گیرند به بررسی ویژگی‌های افراد یا دیگر واحدهای تحلیل در بیش از یک مقطع زمانی می‌پردازند. این پژوهش پیچیده‌تر و پرهزینه‌تر از پژوهش مقطعی است اما از قوت بیشتری برخوردار است. به ویژه وقتی که پژوهشگران در پی پاسخ‌هایی درباره تغییرات اجتماعی باشند.

۱- در این نوع پژوهش، که گاه آن را «تحقیق در عمل» یا «اقدام عملی» می‌نامند، در واقع، هدف اصلی بررسی است که برای «حل مسأله» و «تصمیم‌گیری» انجام می‌شود. یکی از متداول‌ترین گونه‌های نوع پژوهش «پژوهش مشارکتی» است.

پژوهشگران از پژوهش‌های طولی برای ایجاد تحول سازمانی استفاده می‌کنند. سه نوع از پژوهش‌های طولی، سری‌های زمانی (Time series)، پانل (Panel) و دسته‌ای (Cohort) در دنباله بحث شرح داده خواهد شد:

۱-۳-۱-۱) پژوهش سری زمانی:

پژوهش سری زمانی، طولی است که در آن نوع معینی از اطلاعات درباره یک گروه از افراد یا دیگر واحدهای تحلیل، در چندین دوره‌ی زمانی، گردآوری می‌شود. پژوهشگران می‌توانند با استفاده از این پژوهش ثبات یا تغییر ویژگی‌های واحدهای تحلیل را مشاهده کنند یا وضعیت‌ها را در طی زمان پیگیری کنند. مثلاً بررسی تأثیر تغییر شیوه‌های بازاریابی.

۱-۳-۱-۲) مطالعه پانل:

مطالعه، پانل، نوع قدرتمندی از پژوهش طولی است که انجام آن از سری‌های زمانی سخت‌تر است. در یک مطالعه پانل، پژوهشگر به دقت به مشاهده افراد، گروه یا سازمانی مشخص، در طول دوره‌های زمانی می‌پردازد. پژوهش پانل در عرصه عمل، دشوار و بسیار هزینه بر است. زیر نظر داشتن مردم در یک زمان طولانی، اغلب دشوار است چرا که بعضی از افراد فوت شده یا دیگر قابل ردیابی نیستند. با وجود این، نتیجه یک پژوهش پانل خوب، بسیار ارزشمند است. حتی پژوهش‌های پانل کوتاه مدت نیز می‌توانند به روشنی تأثیر یک رویداد خاص زندگی را نشان دهند.

۱-۳-۱-۳) مطالعه دسته‌ای:

شبه مطالعه پانل است اما بیش از مشاهده افراد مشخص، دسته‌ای از مردم که تجربه زندگی مشترکی دارند را در یک زمان مشخص مورد پژوهش قرار می‌دهد. تحلیل دسته‌ای، «تحلیل کاملاً کلان» (Explicitly macro analytic) است. بدین معنی که پژوهشگران، یک طبقه را به عنوان یک کلیت در نظر می‌گیرند و برای بررسی چندین ویژگی مهم، آن را بررسی می‌کنند (Rayder, 1992, 230) لذا تمرکز بر دسته یا بر طبقه است و نه بر افراد خاص. از جمله دسته‌هایی که به طور گسترده در این نوع پژوهش، مورد استفاده قرار می‌گیرند عبارتند از: همه افرادی که در یک سال متولد شده‌اند، یا همه افرادی که در یک زمان استخدام شده‌اند، همه افرادی که در یک بازه زمانی یک یا دو ساله بازنشسته شده‌اند، و همه افرادی که در یک سال معین فارغ‌التحصیل شده‌اند. برخلاف پژوهش‌های پانل، در پژوهش مشارکت دارند، شناسایی و تعیین کسانی است که یک رویداد مشترک را تجربه کرده‌اند.

۱-۴) پژوهش پیمایشی (زمینه‌یابی) (Survey)

در زبان لاتین (sur) از واژه super به معنی «بالا» و «ماوراء» مشتق شده و پسوند (vey) از فعل Videre به معنی «دیدن» یا «نگاه کردن» آمده است که به معنی «ماورای چیزی را دیدن» یا «چیزی را درک و استنباط

کردن می‌باشد. این واژه در زبان فارسی به «پیمایشی» ترجمه شده است و در گذشته‌های دورتر از آن به عنوان «مطالعه» و «بررسی» یاد می‌شده است.

پیمایش، روشی در تحقیق است که معمولاً برای «نظرسنجی‌ها» استفاده می‌شود.^۱ مانند نظرسنجی‌ها برای پیش‌بینی انتخابات. این روش فراتر از گردآوری اطلاعات با پرسشنامه است و هدف آن توصیف شرایط خاصی یا نگرش عده‌ای درباره چیزی است. هر چند برای پیمایش از پرسشنامه استفاده می‌شود اما ابزارهای دیگری از قبیل مصاحبه برنامه‌ریزی شده با سوالات مشخص (ساختمند) و مشاهده... هم به کار می‌رود. ویژگی روش پیمایشی، دستیابی به مجموعه ساختمند و منظم از داده‌هاست که آن را «ماتریس ویژگی» می‌گویند. هر ماتریس، از داده برحسب متغیر مورد بررسی گردآوری می‌شود و با کنار هم گذاشتن این اطلاعات به مجموعه ساختمندی از داده‌ها می‌رسیم. از آنجا که پرسشنامه، ساده‌ترین راه تهیه ماتریس داده‌های ساختمند است، لذا رایج‌ترین ابزار مورد استفاده در تحقیق پیمایشی است، اما باید دانست که پیوندی ضروری بین تحقیق پیمایشی و پرسشنامه وجود ندارد.^۲

۵-۱) پژوهش تحلیل محتوایی (Content Analysis)^۳

تحلیل محتوا، روشی است که ویژگی‌های گوناگون پیام، که دیدگاه‌ها و اندیشه‌های صادرکننده پیام، علت‌های صدور پیام و آثار پیام را، برای تجزیه و تحلیل عینی و منظم پیام‌های گوناگونی بکار می‌گیرد. (عزتی، ۱۳۷۶، ۲۳۰) به سخن دیگر نوعی پژوهش که برای تشریح کمی، نظام‌مند و عینی محتوای آشکار پیام است. (بیکر، ۱۳۷۷، ۳۱۵) کاربرد تحلیل محتوا، در معناشناسی آماری، مباحث سیاسی و پیام‌های ارتباطی و... است. پرسش مهمی که در برابر تحلیل محتوا قرار دارد آن است که چه ویژگی‌هایی روش تحلیل محتوا را از دیگر بررسی‌های اسنادی متمایز می‌سازد؟ (بولستی، ۱۳۷۳، ۱۵)

تعریف‌هایی که از روش تحلیل محتوا وجود دارند گذشته از تنوع، بر ویژگی‌های عینیت، سیستمی بودن و عمومیت توافق دارند، این ویژگی‌ها عبارتند از:

○ عینی بودن

هر مرحله از فرآیند پژوهش باید براساس اصول، احکام و روش‌های مشخص انجام گیرد.

○ سیستمی بودن

دایره‌ی پذیرش و رد محتوا براساس اصول کاربردی ثابتی مشخص گردد. این شرط، تحلیل‌هایی را که

فقط به دنبال گردآوری اطلاعات برای تأیید فرضیه‌های پژوهشگر هستند طرد می‌کند.

○ عمومی بودن

یعنی این که یافته‌ها با هم ارتباط نظری داشته باشند. اطلاعات توصیفی خاص درباره‌ی محتوا، بدون ارتباط با دیگر ویژگی‌های اسناد (متن) یا ویژگی‌های فرستنده و گیرنده‌ی پیام، ارزش چندانی ندارد. (کرلینجر، ۱۳۷۶، ۵۵)

با توجه به آنچه که گذشت می‌توان گفت:

تحلیل محتوا، تکنیکی پژوهشی برای درک و استنباط (Inferences) تکرارپذیر (Replicable) و معتبر (Valid) از داده‌ها، درباره زمینه (context) بوجود آمدن آنها است. (کرپیندورف، ۱۳۸۳، ۲۳)

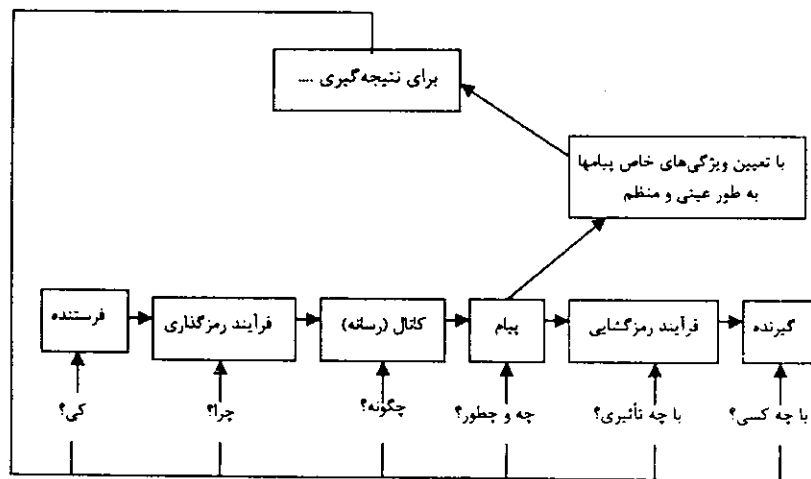
هدف‌های پژوهش با روش تحلیل محتوا

هدف اصلی روش تحلیل محتوا، بررسی و تحلیل ارتباطات اجتماعی برای دستیابی و اندازه‌گیری متغیرها می‌باشد و می‌توان آن را سه گونه تحلیل کرد:

اول) تحلیل ویژگی‌های پیام، گیرنده و رسانه‌ی پیام برای پاسخ‌گویی به پرسش‌هایی مانند: «چه چیزی، به چه کسی و چگونه»

دوم) تحلیل فرستنده‌ی پیام و علت آن برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های «چه کسی و چرا؟»

سوم) تحلیل پیامدهای پیام برای پاسخ‌گویی به پرسش «با چه اثری؟»

شکل شماره (۳-۳-II): رابطه تحلیل محتوا و الگوی ارتباط

۱- پاره‌ای بر این باورند «نظرسنجی» معادل «تحقیق پیمایشی» نیست، زیرا نظرسنجی، «فرضیه» ندارد.

۲- برای آگاهی بیشتر مراجعه شود به:

الراک، باملا - سنل، رابرت «پژوهش پیمایشی» نظام دخت شهیدی، آگاه، ۱۳۸۰.

۳- پاره‌ای پژوهش تحلیل محتوا را جزء پژوهش‌های کیفی می‌دانند.

زبان داده‌ها

دستگاه توصیفی که تحلیل‌گر داده‌های خود را در قالب آن می‌ریزد زبان داده‌ها خواننده می‌شود و رابط دنیای واقعی پدیده‌ها با داده‌های علمی است. این زبان باید خالی از تناقض و ابهام معنایی باشد. زبان داده‌ها باید از ظرفیت توصیفی لازم در فراهم آوردن اطلاعات کافی درباره پدیده‌های موردنظر برخوردار باشد تا شناخت قطعی آنها را امکان‌پذیر سازد.

کاربردهای روش تحلیل محتوا

آیا تحلیل محتوا باید محدود به محتوای آشکار (معنای سطحی متن) باشد؟ آیا می‌توان آن را برای تحلیل لایه‌های عمیق‌تر و کشف معانی پنهان در اسناد نیز به کار برد؟ آیا روش‌های عینی و منظم، تحلیل‌گر را به گزارش‌نویسی صرف از ویژگی‌های اسناد و متن‌ها محدود می‌کند؟ اگر نه، در چه مرحله‌ای از فرآیند پژوهش، می‌توان تحلیل خود را به معانی پنهان متن گسترش داد؟ محتوای آشکار و پنهان می‌تواند در دو سطح مورد ملاحظه قرار گیرد:

اول: شرط عینیت، بیانگر آن است که فقط نمادها و نشانه‌هایی که در پیام ظاهر می‌شوند باید ثبت شوند.

دوم: روش تحلیل محتوا در حد پاسخ به پرسش‌های معناشناختی، تشخیص ارتباط علایم با موضوع‌های مورد اشاره و پرسش‌های ترکیبی محدود می‌شود. (هولستی، ۱۳۷۳، ۴۷-۴۵) تحلیل محتوا می‌تواند درباره نوشتارها و گفتارهای مدیریتی استفاده شود.

۱-۶) مورد پژوهی (Case Research)^۱

در پژوهش مقطعی و طولی، یک پژوهشگر به بررسی ویژگی‌های بسیاری از افراد یا واحدهای تحلیلی می‌پردازد، چه در یک بازه‌ی زمانی یا چه در طول بازه‌های زمانی متعدد، در هر دو حالت، یک پژوهشگر به دقت مجموعه‌ای مشترک از ویژگی‌ها را درباره بسیاری مفهوم‌ها اندازه‌گیری می‌کند که معمولاً به زبان اعداد نیز بیان می‌شوند. در مورد پژوهی، پژوهشگر به بررسی عمیق تعداد زیادی ویژگی در طول یک دوره‌ی زمانی می‌پردازد. موردها می‌توانند افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها، جنبش‌ها، رویدادها، یا واحدهای جغرافیایی باشند.

۱- Case Research [موردپژوهی] با Case Study [موردکاوی] = یک روش آموزشی[تفاوت دارد. برای آگاهی بیشتر مراجعه کنید به:

- غلامرضا، خاکی (مورد پژوهی سازمانی)، نشر فوزان.
- غلامرضا خاکی «بررسی مسایل جاری سازمان و مدیریت»، نشر فوزان

هدف	شاخه علائم	انواع مقیاس‌ها	پرسشها	مسئله پژوهش
توصیف ویژگی‌های ارتباطات	معنا شناختی (مروج) / نشانه	منبع پیام‌های A ۱- متغیر X در طول زمان ۲- متغیر X در موقعیتها ۳- متغیر X در میان مخاطبان ۴- متغیرهای X و Y در بین اسناد یکسان	چه؟	توصیف گرایش‌ها در محتوای ارتباط • یافتن ارتباط بین ویژگی‌های شناخته شده مخاطبان و پیام‌هایی که برای آنان تولید شده • توصیف الگوهای ارتباط
استنتاج درباره پیشینه‌های ارتباط (فرآیند رمزگشایی)	عملگرایی (نشانه / فرستنده)	پیامها، منبع نوع A پیامها، منبع نوع B پیامها / الگو	چطور؟	تحلیل سبک • یافتن ارتباط بین ویژگی‌های شناخته شده مخاطبان و پیام‌هایی که برای آنان تولید شده • توصیف الگوهای ارتباط
نتیجه‌گیری درباره آثار ارتباط (فرآیند رمزپایی)	عملگرایی (گیرنده / نشانه)	۱- پیشینه ۲- محتوا ۳- غیر محتوا پیامها / غیر نمادی اطلاعات رفتاری ۱- مستقیم ۲- غیر مستقیم	به کی؟ چرا؟ کی؟	خط اطلاعات سیاسی و نظامی • تحلیل ویژگی‌های روانی افراد • استنباط جنبه‌ها و تحول فرهنگی • فراهم آوردن مدارک قانونی • پاسخگویی به پرسشهای مربوط به اصالت نوشته مورد بررسی
			یا چه تأثیری؟	اندازه‌گیری قابلیت فهم • تحلیل جریان اطلاعات • ارزیابی پاسخ‌های ارتباط

معمولاً داده‌های این پژوهش مفصل‌تر، متنوع‌تر و گسترده‌تر است و اغلب، شامل داده‌های کیفی مربوط به مورد‌های اندکی می‌شود. پژوهش کیفی و مورد‌پژوهی، معادل یکدیگر نیستند، هر چند همه روش‌های کیفی، به دنبال واقعیت بر پایه دانش عمیق از موردها هستند. (Ragin, 1994, 92)

در مورد‌پژوهی یک پژوهشگر ممکن است به مطالعه مفصل یک یا دو مورد یا مقایسه تعداد معدودی از موردها بپردازد، و بر روی چندین عامل متمرکز شود. مورد‌پژوهی از منطق تحلیل (Logic of analytic) استفاده می‌کند. از این رو در این نوع پژوهش، پژوهشگر علت یک یا چند مورد کلیدی را برای تشریح، انتخاب می‌کند و به صورت تحلیلی به پژوهش مفصل درباره آن (یا آنها) می‌پردازد. پژوهشگر زمینه (Context) خاص این موردها را در نظر گرفته و چگونگی شکل یافتن (صورت‌بندی) اجزای آن را بررسی می‌کند. پژوهشگر به گردآوری داده از موردها یا واحدهای متعدد می‌پردازد و سپس به جستجوی الگویی در انبوه واحدها یا موردها برمی‌آید. مورد‌پژوهی‌ها به پژوهشگر در پیوند بین سطح خرد، (یا اقدامات افراد به صورت انفرادی) به سطح کلان (یا ساختارها و فرآیندهای سنجش و سنجش) کمک می‌کنند. (Vaughan, 1994)

۷-۱) پژوهش همبستگی (Correlation Res.)

در پژوهش همبستگی، هدف اصلی آن است که مشخص شود آیا رابطه‌ای بین دو یا چند متغیر کمی (قابل سنجش) وجود دارد؟ اگر این رابطه وجود دارد اندازه و حد آن چقدر است؟ در پژوهش‌های همبستگی، تعدادی از متغیرهایی که تصور می‌رود با مسأله مرتبط هستند ارزیابی می‌شوند. متغیرهایی که معلوم شود وابستگی زیادی ندارند، حذف شده و بررسی بیشتر نمی‌شوند. برای تعیین علی بودن رابطه‌های بین متغیرهایی که وابستگی زیادی دارند، نیاز به پژوهش‌های علی-تطبیقی یا تجربی وجود دارد.

مثال (۱):

پژوهشی نشان می‌دهد بین «توجه زیاد مدیر به کارکنان» و «افزایش رضایت شغلی کارمندان» رابطه‌ای وجود دارد. این رابطه گویای این نیست که توجه زیادتر به افراد موجب رضایت بیشتر می‌شود. چنین رابطه‌ای فقط این را تأیید می‌کند مدیرانی که به کارکنان توجه بیشتری می‌کنند کارمندانی دارند که از سطح رضایت بالاتری برخوردارند و مدیران دارای توجه کمتر، کارمندانی دارند که دارای رضایت کمتری هستند. از واقعیتی که دو متغیر همبستگی زیادی دارند، یک پژوهشگر نمی‌تواند نتیجه بگیرد که یکی، علت دیگری است؛ شاید عامل سومی وجود داشته باشد که «باعث» تغییر در هر دو متغیر وابسته است.

مثال (۲):

شما مقاله‌ای می‌خوانید که نشان می‌دهد یک رابطه‌ی قوی بین «سطح مدرک» و «درآمد زندگی» وجود دارد. ممکن است این گونه نتیجه‌گیری کنید که اگر سال‌های بیشتری به تحصیل بپردازید، پول بیشتری به دست می‌آورید؛ این نتیجه‌گیری درست نیست، ممکن است متغیر سومی مانند انگیزش وجود داشته باشد که موجب این پدیده می‌شود که افراد سال‌های بیشتری تحصیل کنند و در کار خود موفق باشند. نکته‌ی مهم این است که پژوهش همبستگی هرگز یک رابطه‌ی علت و معلولی را روشن نمی‌کند، بلکه فقط وجود یک رابطه را توصیف می‌کند بی‌آن که توجه کند آیا رابطه‌ی علت و معلولی است یا نه. وجود یک رابطه‌ی قوی شرایط را برای پیش‌بینی را امکان‌پذیر می‌سازد. یک دانشجو بدون شک انتظار دارد سابقه‌ای از نمره‌های قبلی خود را به عنوان بخشی از فرآیند درخواست ادامه‌ی تحصیل آرایه دهد. دلیل این انتظار این است که مسؤلان پذیرش دانشگاه‌ها دریافته‌اند که بین «نمره‌های دبیرستانی» و «نمره‌های دانشگاه» همبستگی قوی وجود دارد. دانش‌آموزان دارای معدل بالا در دبیرستان می‌خواهند در دانشگاه نیز معدل بالایی داشته باشند و دانش‌آموزانی که در دبیرستان معدل پایینی داشته‌اند تمایل به داشتن معدل بالا در دانشگاه ندارند. بنابراین معدل‌های بالای تحصیلی در دبیرستان می‌تواند و باید برای پیش‌بینی معدل تحصیلی در دانشگاه مورد استفاده قرار گیرند. معمولاً میزان رابطه‌ی بین دو متغیر به عنوان یک ضریب همبستگی بیان می‌شود که عددی بین صفر و یک است. دو متغیر که به هم وابسته نیستند ضریبی نزدیک صفر، و دو متغیری که شدیداً به هم وابسته‌اند ضریبی نزدیک یک دارند. دو متغیر می‌توانند به صورت معکوس به هم وابسته باشند، در چنین حالتی ضریب، عددی منفی است؛ ضریب رابطه‌ی قوی معکوس نزدیک منفی یک است. یک رابطه‌ی منفی هنگامی پیش می‌آید که دو متغیر به گونه‌ای به هم وابسته باشند که امتیاز بالا در یکی همراه با امتیاز پایین در دیگری باشد و برعکس. از آنجایی که تعداد بسیار کمی از رابطه‌ها، دقیق هستند، پیش‌بینی کامل بندرت انجام می‌گیرد. به هر حال، در بسیاری از تصمیم‌ها، پیش‌بینی‌های مبتنی بر رابطه‌های شناخته شده بسیار مفید هستند.

۸-۱) پژوهش‌های علی

در پژوهش‌های آزمایشی رابطه‌ی علی بین دو متغیر بررسی می‌شود. برای مثال پژوهشگر ممکن است بخواهد اثر شیوه‌ی بسته‌بندی را بر میزان فروش یک کالا بداند. از پژوهش‌های اکتشافی می‌توان برای تعریف مسأله و فرضیه‌سازی استفاده کرد. از پژوهش‌های توصیفی می‌توان برای تجزیه و تحلیل این که در کجا فروش انجام گرفته، ویژگی‌های خریداران یا خرده‌فروشان کالاهایی خاص چیست، یا نگرش مشتریان نسبت

به یک برنامه‌ی تبلیغاتی چیست استفاده کرد، اما با استفاده از پژوهش‌های علی، می‌توان رابطه‌ی علت و معلولی را نشان داد. (نونس و دیگران، ۱۳۷۵، ۷۰)

معمولاً پژوهش‌های علی با شیوه طرح آزمایشی (Experimental Design) انجام می‌پذیرند. با توجه به نوع کنترل متغیرها، پژوهش‌های آزمایشی به انواع «میدانی» و «آزمایشگاهی» تقسیم می‌شوند:

۱-۸-۱) پژوهش میدانی:

پژوهشی در یک موقعیت واقعی است که در آن یک یا چند متغیر مستقل به دقت کنترل شده و توسط آزمایشگر مورد دستکاری قرار می‌گیرد، و اثرهای این دستکاری ثبت و بررسی می‌شود. ویژگی‌های پژوهش میدانی عبارتند از:

۱- برای پژوهش درباره تأثیر پیچیده روان‌شناختی و اجتماعی، فرآیندها و تغییرات در وضعیت مشابه با واقعیت مناسب هستند.

۲- برای آزمون فرضیه‌ها، و یافتن پاسخ پرسش‌های علمی بسیار مناسب هستند.

۳- برای حل انواع گسترده‌ای از مسایل، کاربرد آن امکان‌پذیر است.

محدودیت‌های پژوهش میدانی:

۱- معلوم نیست یک متغیر مستقل یا بیشتر را می‌توان تغییر داد.

۲- ضرورت‌های عملی موقعیت پژوهش به گونه‌ای هستند که درباره مسأله‌های محدودی می‌توان آزمایش میدانی انجام داد.

۱-۸-۲) آزمایش آزمایشگاهی

نوعی پژوهش است که در آن پراکندگی تمام متغیرهای مستقل تأثیرگذار احتمالی بر پدیده مورد پژوهش در حداقل نگهداشته می‌شود. این امر با محدودسازی پژوهش در یک موقعیت فیزیکی جدای از موقعیت عادی و با دستکاری یک یا چند متغیر مستقل در شرایط کاملاً مشخص و کنترل شده انجام می‌گیرد. (کرلینجر، ۱۳۷۶، ۴۶)

هدف‌های آزمایش آزمایشگاهی

الف) این پژوهش‌ها شیوه‌ای برای بررسی رابطه‌ها در شرایط ناب و بدون آمیختگی هستند، شرایطی مانند این که آیا X به Y مربوط است؟ رابطه آنها چقدر قوی است؟ این رابطه در چه شرایطی تغییر می‌کند؟

ب) آزمون پیش‌بینی‌های استخراج شده از چارچوب نظری در مرحله‌ی اول و پژوهش‌های دیگر در مرحله‌ی دوم آزمایش.

ج) اصلاح نظریه‌ها و فرضیه‌ها

تفاوت تجربه‌میدانی و آزمایش آزمایشگاهی

تفکیک بین تجربه‌میدانی و آزمایشگاهی ساده نیست، اما تفاوت اصلی آنها به میزان درجه‌ی کنترل متغیرها مربوط می‌شود. آزمایش آزمایشگاهی از کنترل بیشتر متغیرها برخوردار است ولی آزمایش‌های میدانی با کنترل کم‌تری اجرا می‌شوند. آزمایش‌های آزمایشگاهی برای آزمودن جنبه‌هایی از نظریه‌ها خوب هستند. آزمایش‌های میدانی هم برای آزمودن فرضیه‌های مشتق شده از نظریه‌ها و هم برای پیدا کردن پاسخ به مسایل عملی مناسبند. معمولاً در آزمایش آزمایشگاهی امکان دستیابی به درجه‌ی بالایی از «دقت» و «درستی» وجود دارد زیرا کنترل و اندازه‌گیری در آزمایشگاه ساده‌تر از تجربه‌میدانی است.

طرح‌های (قالب‌های) تجربه‌آزمایشگاهی

یک باور این است که آزمایش بر روی پدیده‌های اجتماعی، بی‌شبهت به آزمایش بر روی پدیده‌های طبیعی نیست، به همین دلیل، آزمایش در علوم اجتماعی تقریباً شبیه علوم طبیعی است. در پژوهش اجتماعی، هنگامی از روش «طرح آزمایش» استفاده می‌شود که هدف اصلی پژوهش تجربه واکنش یا اثر خاصی باشد. کانون توجه در آزمایش باید رویدادی باشد که رخ می‌دهد یا آن لحظه‌ای باشد که علتی باعث معلولی می‌شود. آزمایش، فرآیند ایجاد مشاهده علت یک اثر است. آزمایشگر باید این رخداد را خود خلق کند یا از بین رخدادهای جاری برای مشاهده برگزیند. در علوم طبیعی این وضعیت یا تجربه، محرک (S) و واکنش آن پاسخ (R) نامیده می‌شود اما در علوم اجتماعی و رفتاری وضعیت اثرگذار «متغیر مستقل» [علت] خوانده می‌شود و چیزی که تحت تأثیر آن قرار می‌گیرد «متغیر وابسته» [معلول] نامیده می‌شود.

گروه تجربی (آزمایش) و کنترل (شاهد)

اجرای طرح آزمایش به منزله تأثیرگذاری بر موضوع آزمایش با انجام آزمایش است. افرادی که در برابر آن قرار می‌گیرند به گونه‌ای بر آنها اثر گذاشته می‌شود، اما اگر در موردی هم که آزمایش انجام نشود و همین اثر مشاهده شود این اثر ناشی از آزمایش نبوده است. برای کنترل چنین حالتی، آزمایش‌ها همواره شامل گروه کنترلی هستند که در شرایط آزمایش قرار نمی‌گیرند. برای آن که بتوان گروه کنترل را با گروه آزمایش مقایسه کرد، باید هر دو گروه شبیه باشند. شیوه اصلی هم‌سنگ کردن هر دو گروه آزمایش و کنترل در آزمایش حقیقی، تصادفی کردن انتخاب افراد دو گروه است. (بیکر، ۱۳۷۷، ۲۴۴)

انواع طرح‌های آزمایشی

طرح‌های آزمایشی را می‌توان در سه دسته کلی طبقه‌بندی کرد:

الف- طرح‌های تجربی مقدماتی (Pre- Experimental Design)

در این طرح‌ها پژوهشگر قادر به کنترل و نظارت بر متغیرها نیست.

ب- طرح‌های نیمه تجربی (Quasi- Exp. Des)

پژوهشگر به کنترل و نظارت بر پارامترهای متغیرها می‌پردازد و عده‌ای را هم کنترل نمی‌کند.

ج- طرح‌های تجربی کامل (True- Exp. Des.)

تمامی عواملی که سبب بی‌ارزشی اعتبار داخلی و خارجی پژوهش می‌شود مورد کنترل و بازبینی قرار

می‌گیرد. (نادری و دیگران، ۱۳۷۲، ۱۵۱-۱۲۴)

اعتبار بوم شناختی

اعتبار بوم شناختی، عبارت از میزان تعمیم‌پذیری یافته‌های یک پژوهش از محیط ایجاد شده به وسیله

پژوهشگر به شرایط محیطی دیگر است. اگر آثار عمل آزمایشی در شرایط محدود و خاص یا فقط توسط

پژوهشگر اصلی قابل دستیابی باشد، گفته می‌شود که یافته‌های پژوهش فاقد اعتبار بوم شناختی است. عوامل

مؤثر بر اعتبار بوم شناختی عبارتند از:

۱- توصیف روش عمل آزمایشی

۲- اثر عمل‌های آزمایشی متعدد بر هم‌دیگر

۳- آثار تازگی و افتلال

۴- اثر آزمایشگر بر آزمایش

۵- حساسیت ناشی از پیش‌آزمون

۶- حساسیت ابزار شده از پس‌آزمون

۷- اثر هائورن^۱

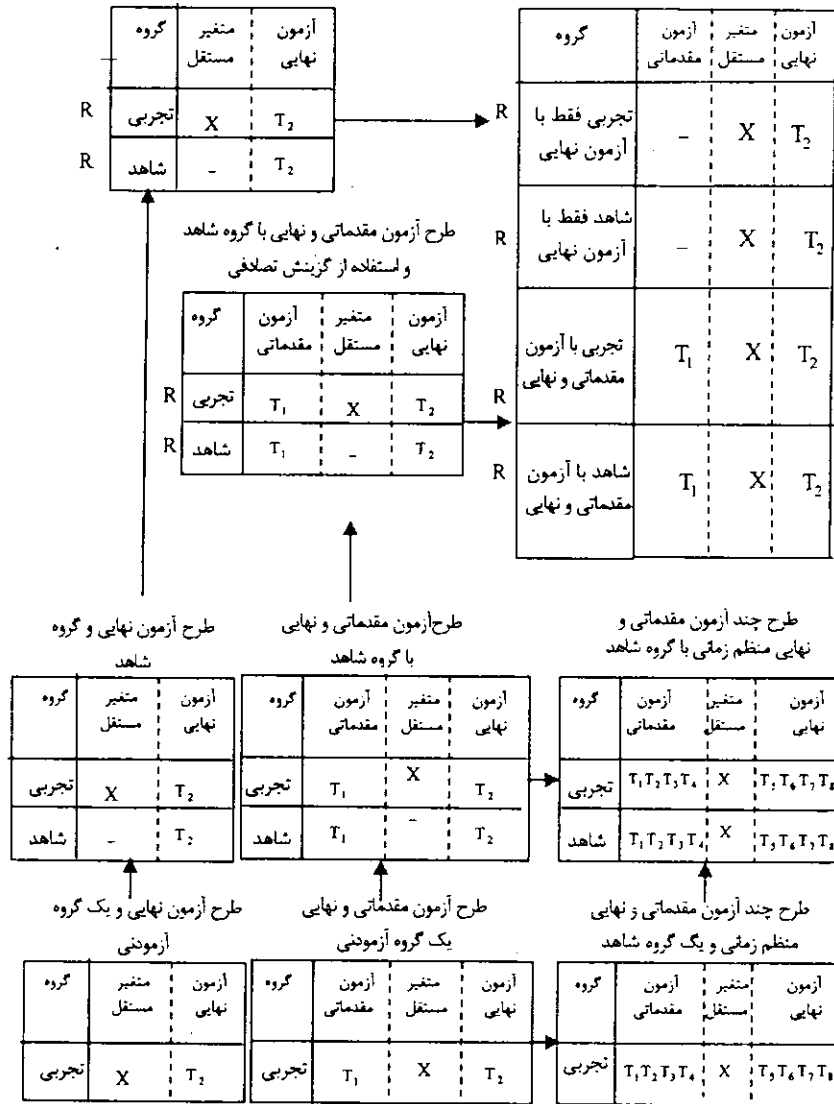
۸- تعامل آثار پیشینه و عمل آزمایشی

۹- اندازه‌گیری متغیر وابسته

۱۰- تاثیر آثار زمان اندازه‌گیری در عمل آزمایشی (گال، ۱۳۸۷، ۸۲۵)

۱- نوعی واکنش است که به واسطه آن کسانی که مورد تحقیق قرار گرفته‌اند عملکردشان بهبود یافته و یا جنبه‌هایی از رفتارشان را اصلاح می‌کنند.

روند تکاملی انواع طرح‌های آزمایش، در شکل شماره (۴-۳-II) نشان داده شده است:

شکل شماره (۴-۳-II): انواع طرح‌های آزمایش نه‌گانه

عوامل کاهنده اعتبار آزمایش

موانع را می توان به دو گروه کلی تقسیم کرد:

الف) چالش های اعتبار درونی:

آیا پژوهشگر می تواند اطمینان حاصل کند آزمایش، به وجود آورنده همان چیزی است که «علت» به نظر می آید یا نه؟ این مسایل عبارتند از:

I) مسایل مربوط به افراد مورد آزمون

۱- انتخاب گروه های آزمایش و کنترل ۲- کاهش افراد در طول آزمون ۳- هم چشمی افراد دو گروه آزمایش و کنترل ۴- تضعیف روحیه افرادی که به آنها توجه نمی شود.

II) مسایل مربوط به فرآیند تجربه

۱- تأثیر پیش آزمون ۲- تغییر ابزار آزمایش ۳- آمیختگی دو گروه آزمایش و کنترل ۴- ایجاد موازنه بین دو گروه کنترل و آزمایش

III) مسایل مربوط به زمان

۱- تأثیر تجربه اندوزی در فاصله پیش آزمون ۲- وقایع مهم در فاصله پیش آزمون و پس آزمون ۳- تأثیر تجربه اندوزی در انتخاب ۵- تأثیر انتخاب در وقایع مهم ۶- رابطه انتخاب آزمایش با ابزار

IV) مسایل رگرسیون آماری

۱- رگرسیون آماری بیشتر در پیش آزمون، (نمره های بالا و نمره های پایین بیش از نمره های متوسط) دستخوش خطا می شوند (احتمال موازنه خطای افزایش و خطای کاهش در نمره های متوسط بیشتر است) از این رو هنگام پس آزمون نمره های بالا (که در پیش آزمون به خطا افزایش یافته اند) پایین می آید و نمره های پایین (که در پیش آزمون به خطا کاهش یافته اند) بالا می روند. این برگشت نمره ها به سوی میانگین در نهایت به حساب اثر آزمایش گذاشته می شود.

ب) چالش های اعتبار بیرونی:

محدودیت اعتبار بیرونی آزمایش، این است که تا چه اندازه می توان آزمایش را به محیط ها، رفتارها، یا افراد دیگر تعمیم داد. محدودیت هایی مانند:

الف- اثر محیط بر آزمایش

ب- تأثیر زمان انجام آزمایش در آزمایش

ج- اثر انتخاب افراد بر آزمون (بیکر، ۱۳۷۶، ۲۵۲-۲۵۱)

مثال ها:

• مقایسه اثربخشی شیوه آموزش به شیوه ویدئو کنفرانس، در برابر آموزش های معمول کلاسی، در آموزش پلوتکی ارایه خدمات به مشتری،

در این مقایسه متغیر مستقل (علت) شیوه آموزش یا تدریس ویدیویی در برابر شیوه درس کلاسی است. متغیر وابسته (معلول) کارآیی و اثربخشی آموزش خدمات مشتری است. در این نوع پژوهش، حداقل دو گروه اتفاقی، برای تجربه های یکسانی قرار داده می شوند و بعد از یک دوره زمانی، دانش افراد درباره ارایه خدمات به مشتریان مقایسه می گردند.

• تأثیر خود ارزیابی بر روحیه کارمند:

متغیر مستقل، خودارزیابی بوده و متغیر وابسته (معلول) روحیه است. دو گروه (اتفاقی)، در برابر تجربه های یکسان قرار داده می شوند و بعد از مدتی، روحیه آنها اندازه گیری می گردد.

• تأثیر تقویت مثبت بر عملکرد شغلی:

متغیر مستقل (علت) نوع تقویت بوده و متغیر وابسته (معلول) عملکرد شغلی است. دو گروه در برابر تجربه های یکسانی قرار داده می شوند و بعد از یک دوره زمانی، عملکرد شغلی آنان با هم مقایسه می گردد.

۹-۱) پژوهش علی - تطبیقی (Causal Comparative Method)

در حالی که پژوهش های علی - تطبیقی و پژوهش تجربی روش های گوناگونی را ارایه می دهند، از شیوه مقایسه و مقابله بهتر آنها می توان درک کرد که هر دو روش می کوشند تا رابطه های علت و معلولی را برقرار سازند و هر دو در برگزیده مقایسه های گروهی اند. اختلاف اصلی در بین آنها این است که در پژوهش تجربی متغیر مستقل دستکاری می شود، ولی در پژوهش علی - تطبیقی این گونه نیست. در پژوهش تجربی «علت» [یعنی فعالیت ها یا ویژگی هایی که تصور می شود ایجادکننده تفاوت است] «رفتار» نامیده می شود و تفاوت [معلول] که قرار است رخ دهد یا ندهد متغیر وابسته نامیده می شود.

در پژوهش علی - تطبیقی، متغیر مستقل، دستکاری نمی شود، زیرا قبلاً اتفاق افتاده است. متغیرهای مستقل در پژوهش های علی - تطبیقی، متغیرهایی هستند که نمی توان آنها را دستکاری کرد. به طور مثال، جنسیت (مرد- زن)، را نمی توان دستکاری کرد و صدمه فیزیکی یا جسمی وارد کرد (با وجودی که امکان دستکاری هست). در پژوهش علی - تطبیقی، گروه های آزمایش برحسب یک متغیر وابسته با هم مقایسه می شوند. این گروه ها قبل از این که پژوهش آغاز شود از نظر یک متغیر با هم تفاوت دارند. شاید اعضای یک گروه دارای یک ویژگی، و اعضای گروه دیگر بی آن ویژگی باشند. در هر حالت، تفاوت بین گروه ها (متغیرهای

مستقل) نباید و نمی تواند توسط پژوهشگر تعیین (کنترل) شود. از سویی دیگر چون متغیر مستقل قبلاً اتفاق افتاده است، همان کنترل هایی که در یک پژوهش تجربی اعمال می شود را نمی توان انجام داد. به لحاظ نبود دستکاری و کنترل، رابطه های علت- معلولی برقرار شده بسیار سست هستند. امتیاز پژوهش های علی- تطبیقی این است که بسیار ارزان و انجام آنها به وقت کمی نیاز دارد. افزون بر آن رابطه های علت- معلولی آشکار شده در پژوهش های علی- تطبیقی ممکن است به پژوهش های تجربی (آزمایشی) که برای تأیید یارد یافته ها در نظر گرفته می شود منجر گردد. هم چنین باید در نظر داشت که متغیرهای مهمی وجود دارند که دستکاری آنها امکان پذیر نیست. پژوهش هایی که به منظور بررسی تأثیرات وضع اجتماعی، اقتصادی، هوش یا جنسیت در موفقیت انجام می شوند باید به صورت علی- تطبیقی باشند، زیرا هیچ یک از این متغیرها را نمی توان دستکاری کرد.

در یک پژوهش تجربی، پژوهشگر حداقل یک متغیر مستقل را دستکاری می نماید و تأثیر آن را بر یک یا چند متغیر وابسته مشاهده می کند. به سخن دیگر پژوهشگر تعیین می کند «کی چه بگیرد» یعنی نسبت به هر گروه تابع (وابسته) باید چه رفتاری اعمال شود؟ (چه اقدامی انجام گیرد) گروه های وابسته (تابع) گروه های آزمون شونده و کنترل نامیده می شوند. دستکاری متغیر مستقل، تنها ویژگی است که پژوهش تجربی را از دیگر روش ها جدا می سازد. در پژوهش تجربی، وضعیت مطلوب این است که شکل گیری گروه های مورد آزمون، قبل از اجرای آزمایش اتفاقی باشد، پژوهشگر تلاش می کند مطمئن شود گروه ها تا حد امکان در تمام متغیرهای مهم، البته به جز متغیر مستقل مورد نظر در شرایط مساوی باشند. اگر در آخر یک دوره معین، گروه ها از نظر عملکرد متغیر وابسته با هم اختلاف داشته باشند، می توان این اختلاف را به متغیر مستقل نسبت داد.

مثال ها:

● **تأثیر آموزش کارآموزی سرپرستی بر عملکرد شغلی در پایان شش ماهه اول کار یک سرپرست:** متغیر مستقل، کارآموزی سرپرستی است و متغیر وابسته، عملکرد شغلی در پایان شش ماه است. دو گروه از سرپرستان جدید تعیین می شوند و در نهایت گروهی که در آموزش سرپرستی شرکت کرده و گروهی شرکت نکرده اند مقایسه می گردند.

● **تأثیر وجود والدین پیر بر میزان غیبت کارمند:** علت، والدین مسن است (کارمند والدین مسن دارد یا ندارد). متغیر وابسته، میزان غیبت، یا تعداد روز غیبت است. دو گروه از کارمندان تعیین می شوند گروهی که دارای والدین مسن اند و گروهی که والدین مسن ندارند و میزان غیبت دو گروه با هم مقایسه می شوند.

۳- **تأثیر جنسیت بر شغل فارغ التحصیلان کارشناسی مدیریت بازرگانی:** متغیر مستقل، جنسیت است و متغیر وابسته، موفقیت شغلی است. موفقیت شغلی مردانی که دارای کارشناسی مدیریت بازرگانی با موفقیت زنان دارای درجه کارشناسی مدیریت بازرگانی مورد مقایسه قرار می گیرد.

کدامین نوع پژوهش؟

پاسخ به این پرسش که کدام یک از روش های پژوهش هایی که گذشت برای پژوهش مورد نظر ما کارآمدترین است به شیوه تعریف مسأله، هدف پژوهش و تدوین فرضیه ها بستگی دارد. برای نمونه:

«رابطه انگیزش و عملکرد شغلی» را با چند روش می توان بررسی کرد:

● **تاریخی:** بررسی نظریه های مدیریت از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برای تعیین رابطه هایی که نظریه پردازان مدیریت بین انگیزش و عملکرد شغلی مشاهده کرده اند.

● **توصیفی:** بررسی نظریه های سرپرستان درباره تأثیر انگیزش و میزان این تأثیر بر عملکرد شغلی.

● **همبستگی:** پژوهش برای تعیین رابطه بین امتیازات حاصل در الگوی انگیزش و نتیجه های ارزیابی عملکرد کارمند.

* **علی- تطبیقی:** پژوهش به منظور مقایسه عملکرد شغلی گروهی از کارمندان که از انگیزه بالایی برخوردارند و گروهی که دارای حداقل انگیزه هستند.

* **آزمایشی:** پژوهش برای مقایسه دستاوردهای دو گروه (گروه [الف] در محیطی که با انگیزه قوی کار می کند و گروه [ب] که در محیطی که عوامل انگیزشی کمی وجود دارد، مشغول بکارند).

درخت تصمیم گیری، ابزاری برای انتخاب روش پژوهش

پژوهشگر می تواند با استفاده از درخت تصمیم گیری پرسش های زیر را پاسخ داده و براساس آنها روش پژوهش خود را انتخاب کند. این درخت در شکل (۳-۳-II) نشان داده شده است:

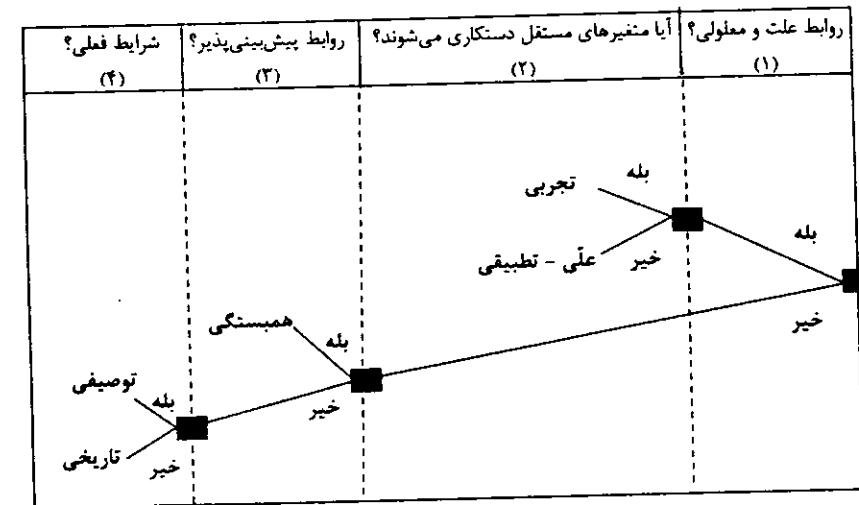
(۱) آیا تلاش پژوهشگر برای شناخت یک رابطه علت- معلولی بین متغیرها است؟ اگر آری، پژوهش یا علی- تطبیقی است یا تجربی. اگر نه، به پرسش ۳ پاسخ دهید.

(۲) آیا علت (متغیر مستقل) به وسیله پژوهشگر دستکاری می شود؟ آیا کنترل توسط پژوهشگر انجام می گیرد؟ اگر آری، پژوهش تجربی است، اگر نه، پژوهش علی- تطبیقی است.

(۳) اگر شما به پرسش ۱ پاسخ خیر داده اید، پرسش بعدی این است که آیا پژوهشگر می کوشد رابطه برقرار کند یا از وجود یک رابطه برای پیش بینی استفاده کند؟ اگر آری، از نوع همبستگی است. اگر نه، پژوهش یا

توصیفی است یا تاریخی.

(۴) اگر پژوهشگر در حال توصیف شرایط جاری در زمان پژوهش است، پژوهشی یا توصیفی یا تاریخی است.

شکل شماره (۵-۳-۱۱): درخت تصمیم‌گیری برای انتخاب نوع پژوهش

مثال‌ها:

* بررسی نگرش کارمندان نسبت به شرایط (محیط) کار: یک پژوهش توصیفی است. پژوهش، نگرش کنونی کارمندان را مشخص می‌کند و داده‌ها و اطلاعات با استفاده از پرسشنامه یا مصاحبه گردآوری می‌شوند.

* بررسی تأثیر آسیب دیدگی جسمی بر میزان غیبت: پژوهش علی-تطبیقی است و تأثیر آسیب‌دیدگی جسمی بر میزان غیبت مورد بررسی قرار می‌گیرد. متغیر مستقل، یعنی آسیب‌دیدگی جسمی را نمی‌توان دستکاری کرد.

* بررسی تأثیر افزایش حقوق ناشی از شایستگی در برابر افزایش‌های تدریجی متداول: پژوهش ممکن است تجربی یا علی-تطبیقی باشد. تأثیر افزایش‌های گوناگون حقوق بر عملکرد مورد بررسی قرار می‌گیرد. متغیر مستقل، یعنی افزایش‌های ناشی از شایستگی یا افزایش‌های تدریجی متداول، باید توسط پژوهشگر کنترل شده باشند.

* بررسی پیش‌بینی موفقیت در دوره‌ی کارشناسی بر مبنای نمره‌های آزمون استعدادسنجی کارشناسی مدیریت: پژوهش از نوع همبستگی است. یعنی رابطه بین GMAT و موفقیت در دوره‌ی لیسانس یا کارشناسی (برای مثال میانگین نمره‌های دوره‌ی کارشناسی)

* بررسی وضعیت مشارکت زنان در شغل‌های مدیریتی در سطوح عالی در سال‌های ۱۳۷۰-۱۳۸۰: پژوهش تاریخی بوده زیرا در جستجوی یک روند است. (Gay, 1992, 35)

پژوهش‌های کیفی و انواع آن

تحقیق‌های کیفی به تحقیق‌هایی گفته می‌شود که یافته‌های آن از طریق داده‌های ریاضی و آماری حاصل نشده است و یا معانی، مفاهیم، تعریف‌ها، نمادها و توصیف‌ها سرورکار دارد. این نوع پژوهش تلاشی است برای توصیف غیرکمی موقعیت‌ها، حوادث و گروه‌های کوچک اجتماعی و همچنین آرایه تعبیر و تفسیر معانی که انسانها در موقعیت‌های طبیعی و عادی به زندگی خود و حوادث آن می‌بخشند. تحقیق کیفی بر این فرض استوار است که کنش متقابل اجتماعی، کلیتی در هم تنیده از روابط را تشکیل می‌دهد که به وسیله استقراء قابل درک است (Payne, 2005, 175)

استفن تالمین بر این باور است که رویکردهای تحقیق در انتهای عصر ما که پایان مدرنیته است چهار نوع بازگشت زیر را آغاز کرده است:

(الف) بازگشت به استعاره از سنت‌های شفاهی

(ب) بازگشت به مشکلات خاص و عینی

(ج) بازگشت به امور مملی و بومی

(د) بازگشت به در نظر گرفتن زمان‌مندی پدیده‌ها

تحقیق‌های کیفی را می‌توان در جدول شماره (۲-۳-۱۱) خلاصه کرد:

ویژگی‌ها	شیوه توجه به دیدگاه‌های ذهنی	توصیف ساخته شدن موقعیت‌های اجتماعی	تحلیل هرمنوتیکی ساختارهای پنهان
موضع نظری	کنش متقابل نمادین پدیدارشناسی	روش‌شناسی قوم نگارانه برساخت‌گرایی	روانکاوی ساختارگرایی تکوینی
روش گردآوری داده‌ها	مصاحبه نیمه ساختاریافته مصاحبه روایی	گروه‌های متمرکز قوم‌نگاری مشاهده همراه با مشارکت ثبت و ضبط تعاملات جمع‌آوری اسناد و مدارک	ثبت و ضبط رفتارها عکس فیلم
روش تفسیر	کدگذاری نظری تحلیل محتوا تحلیل روایت روش‌های هرمنوتیکی	تحلیل گفت‌وگو تحلیل گفتمان تحلیل ژانر تحلیل اسناد و مدارک	هرمنوتیک عینی هرمنوتیک
هوزه‌های کاربرد	تحقیق زیست‌نگارانه تحلیل دانش روزمره	تحلیل زیست جهان‌ها و سازمان‌ها ارزیابی مطالعات فرهنگی	مطالعات خانواده زیست‌نگاری نسل‌پژوهی جنسیت‌پژوهی

جدول شماره (۳-۳-II): دسته‌بندی پژوهش‌های کیفی (فلیک، ۱۳۸۸، ۲۵)

تحقیق‌های کیفی را می‌توان به سه دسته کلی تقسیم کرد:

الف: تحقیق «درباره تجربه زیست»

ب: تحقیق «درباره جامعه و فرهنگ»

ج: تحقیق «درباره زبان و ارتباطات»

با توجه به کاربرد محدود روش‌های پژوهش کیفی در ایران به چند نمونه از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود:

۱-۲) پژوهش تاریخی (Historical)

پژوهش تاریخی بررسی، درک و شرح رویدادهای مربوط به گذشته است. هدف از پژوهش تاریخی، رسیدن به نتیجه‌هایی برآمده از علت‌ها و دلایل خاص و همچنین تأثیر روند رویدادهای گذشته بوده که می‌تواند به روشن کردن رویدادهای کنونی و پیش‌بینی وقایع آینده کمک نماید. پژوهش‌های تاریخی کمتر از انواع دیگر پژوهش‌ها انجام می‌شوند. بعضی مسایل و موضوع‌هایی خاص (مانند تأثیر خط مشی‌های استخدامی بر توسعه اداری) را با تحلیل تجربه‌های گذشته بهتر می‌توان فهمید. معمولاً مرحله‌های اجرایی یک پژوهش تاریخی مانند سایر انواع پژوهش است. یک پژوهش تاریخی همانند یک پژوهش تجربی باید بر فرضیه استوار باشد، در غیر این حالت پژوهش به جستجوی بی‌هدف برای پیدا کردن گنج تبدیل می‌شود.

پژوهشگران تاریخی در گردآوری اطلاعات از افراد کمک نمی‌گیرند. آنها در جستجوی اطلاعات موجود می‌باشند. در این نوع پژوهش، منابع اطلاعات به «منابع اولیه» و «ثانویه» تقسیم می‌شوند. منابع اولیه شامل اطلاعات دست اول مانند: گزارش شاهدان عینی و اسناد اصلی هستند، و منابع ثانویه شامل اطلاعات عینی دست دوم چون توصیف یک واقعه توسط یک شخص دیگر به جای شاهد‌های عینی می‌باشد. اگر شما با فردی مصاحبه کنید که شاهد یک واقعه بوده، آن فرد یک منبع اصلی است، اما اگر با فردی مصاحبه کنید که شاهد واقعه نبوده ولی درباره اتفاق افتاده از همسر خود مطالبی شنیده است، آن فرد یک منبع ثانوی است. دسترسی به منابع اولیه دشوار می‌باشد ولی معمولاً دقت آن بیشتر است هر چند در عمل، تکیه بیشتر پژوهش‌های تاریخی، به منابع ثانوی است. برای مثال، پژوهشگری که روندهای بهره‌وری را بررسی می‌کند ممکن است از مقاله‌ی کارل راجرز که می‌گوید: استفاده‌ی مؤثر سرپرستان از مهارت‌های شنیداری، بهره‌وری تمام گروه را بهبود می‌بخشد، بهره‌گیرد. (نقد خارجی ممکن است تأیید کند که مقاله به راستی توسط کارل راجرز نوشته شده است. نقد داخلی در برگیرنده‌ی این است که آیا مقاله می‌تواند منبع معتبری درباره بحث‌های مدیریت در آن زمان باشد؟) یک نمونه مشهور پژوهش تاریخی در مدیریت، کتاب «اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری» ماکس وبر است که به فارسی هم ترجمه شده است.

۲-۲) تحلیل گفتگو (Dialogue)

هدف از این پژوهش، تحقیق با معیارهای تجربی، درباره روابط اجتماعی چونان فرآیندی مستمر است که نظم اجتماعی معنا دار را تولید و نگهداری می‌کند. تحلیل گفتگو بر این مبنا عمل می‌کند که در تمامی ارتباطات زبانی و غیرزبانی، مستقیم یا غیرمستقیم، کنشگران به کار تجزیه و تحلیل موقعیت و بستر کنش‌ها،

تفسیر اظهارات مخاطبان‌شان، فراهم کردن فضای مناسب، قابل فهم و مؤثر کردن اظهارات خودشان و هماهنگ کردن مسایل با امور دیگران مشغول‌اند، به سخن دیگر در این روش تاکید بیشتر بر رویه‌های رسمی است که از طریق آنها ارتباطات برقرار می‌شوند و موقعیت‌های خاص به وجود می‌آیند^۱ (Bergman, 2004, 296)

۲-۳) تحلیل گفتمان (Discourse) [سخن کاوی]

اصطلاح تحلیل گفتمان نخستین بار در سال ۱۹۵۲ در مقاله‌ای از زبان‌شناس انگلیسی «زلیگ هریس» به کار رفته است. تحلیل گفتمان بیشتر به کارکرد یا ساختار جمله و کشف و توصیف روابط آن می‌پردازد و هدف آن شناخت رابطه‌ی جمله‌ها با یکدیگر و نگرستن به کل که نتیجه‌ی این روابط است.

گفتمان مجموعه عناصر و شرایطی است که چنانچه گرد هم آیند متن (TEXT) را به وجود می‌آورند. گفتمان با واحدی بزرگتر از جمله، سروکار دارد، همان گونه که با استفاده از قواعد دستور زبان می‌توانیم اسامی مرکب، گروه، بند و جمله بسازیم، با استفاده از قواعد گفتمان می‌توانیم جمله‌ها را به گونه‌ای بیان کنیم که با هم مرتبط باشند.

۲-۴) تحلیل ژانر [نوع ادبی]

تحلیل ژانر از واژه لاتین (genus) است. مطالعه الگوها و شبکه‌های ارتباطی است که تعامل‌گران در آنها با دیگران ارتباط خاصی برقرار می‌کنند و اجزای بزرگتری از ابزارهای گفت و گو را می‌سازند. مانند: کنایه، شایعه...

این نوع پژوهش به دلیل شناختی که از فضای ارتباطی سازمان ایجاد می‌کند از اهمیت بالایی برخوردار است.

۲-۵) تحلیل هرمنوتیکی (Hermenutic)

هرمنوتیک به چنان دانش تفسیر و تأویل متن در طول تاریخ تفکر، شکل‌های گوناگونی داشته است. ریشه این دانش را می‌توان در تفسیر متن‌های مقدس گذشته دنبال کرد. در ابتدا دانشمندان هرمنوتیک در پی کشف و «مراد مولف» و مقصود نویسنده بودند، اما رفته رفته در «هرمنوتیک فلسفی» فیلسوفانی مانند

۱ و ۲. برای آگاهی بیشتر مراجعه شود به:

* هادی خانیکی «در جهان گفتگو»، انتشارات هرمس، ۱۳۸۷

* ماریان یورگنسن - لوتیز فیلیس «نظریه و روش در تحلیل گفتمان»، نشرنی، ۱۳۸۹

* واعظی، احمد «درآمدی بر هرمنوتیک»، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۵

هایدگر و گادامر معنای نهفته و ناگفته و ناشناخته متن را در دستور کار خود قرار دادند. هایدگر بر این اعتقاد است که فهم از سه پیش‌ساختار زیر تشکیل می‌شود و او آنها را «وضع تأویلی» می‌نامد:

الف) پیش - داشت: (Fore - having): چارچوب روابطی که در قالب آن با موضوعی رویارو می‌شویم و تلاش می‌کنیم تا آن را بفهمیم.

ب) پیش - دید: (Fore - sight): فرض‌هایی که شیوه برخورد ما با موضوعی را مشخص می‌کند.

ج) پیش - برداشت: (Fore- conception): چگونگی مفهوم‌سازی فرد از موضوع

بر هرمنوتیک فلسفی گادامر که مدعی «دور هرمنوتیکی» فهم بود بقدهایی از سوی کسانی مانند پل ریکور مطرح شد و مفهوم «قوس هرمنوتیکی» توسط او در میان آورده شد.

۲-۶) پژوهش‌های روایتی (Narrative)

پژوهش‌های روایتی بر گفتار و روایتی که از موضوع یا درباره مورد بیان می‌شود استوار است. محقق می‌کوشد با کمک مطالعاتی که انجام داده، گفتگوهایی که با فرد داشته، گزارش‌هایی که درباره موضوع جمع‌آوری کرده و تجربه‌هایی را که خود فرد یا دیگران ابراز کرده‌اند، چگونگی زندگی فرد و وضعیت او در رابطه با موضوع مطالعه را توصیف کند. پژوهش‌های روایتی انواعی دارند مانند: اتوبیوگرافی، بیوگرافی، مصاحبه‌های روایتی، تاریخ شفاهی، خاطرات عمومی ...^۱

۲-۷) پژوهش‌های قوم‌شناسی (Ethnographic)

پژوهش‌های قوم‌شناسی کمک می‌کنند تا افراد و گروه‌ها را در بافت و زمینه فرهنگی اجتماعی آنها بشناسیم. این نوع پژوهش می‌تواند به مسئولان در ایران کمک کند که با توجه به ویژگی‌های اقوام گوناگون شیوه‌های تعامل را تنظیم و برنامه‌ها را اجرا کنند. این نوع پژوهش‌ها، برای مدیران اجرایی، نیاز هست.

۲-۸) پدیدارشناسی (Phenomenology)^۲

در این نوع پژوهش، پژوهشگر می‌کوشد تا نمودهای واقعیت را ترسیم کند و چندان آگاهی درباره «بود» پدیده‌ها مطرح نیست و آگاهی از «نمودها» مطرح است.

۱- نمونه‌هایی از تاریخ شفاهی توسط «بنیاد مطالعات ایران» و «گام نو» در ایران انتشار یافته‌اند، مانند:

* خاطرات متوجه‌رودی، خداداد فرمانفرماتیان و عبدالمجید مجیدی، انتشارات گام نو، ۱۳۸۱

* زندگی و کارنامه ایروانی برخوردار... که درباره موقعیت و تجار و صاحبان صنایع در ایران عصر پهلوی است.

۲- ساکالوفسکی، رابرت «درآمدی بر پدیدارشناسی» رضا قربانی، انتشارات گام نو، ۱۳۸۴

از پدیدارشناسی، برداشت‌های گوناگون وجود دارد.

پرسش‌هایی برای چگونگی انتخاب روش پژوهش کیفی

پرسش‌های زیر کمک می‌کنند تا از بین انواع روش‌های پژوهش کیفی که وجود دارند، روش مناسب برگزیده شود:

- ۱) چه چیزی درباره موضوع مطالعه می‌دانم؟
 - ۲) آیا به کندوکاو در میدان موضوع مورد مطالعه علاقه‌مندم؟
 - ۳) زمینه‌های نظری مطالعه چیست؟
 - ۴) چه منابعی برای اجرای تحقیق در اختیار دارم؟
 - ۵) آیا قصد تعمیم یافته‌های مطالعه‌ام را از نمونه به کل دارم؟
- ...۶

تحقیقات ترکیبی (mixed method approach)

پژوهش ترکیبی، مجموعه اقداماتی برای جمع‌آوری، تحلیل و ترکیب اطلاعات کمی و کیفی در یک واحد مطالعه به منظور شناخت مسأله تحقیق است. این تحقیقات با بکارگیری روشها و ابزارهای تحقیق کمی و کیفی می‌تواند تصویری پیچیده‌تر از یک پدیده ارائه دهد. به بیان دیگر، از این طریق ما قادر هستیم با جمع‌آوری و ترکیب انواع متفاوت اطلاعات درباره یک پدیده معین، پژوهش خود را غنا بخشیم. این بهبود حاصل ترکیب قوت‌های یک روش پژوهشی با روش‌های دیگر و خنثی‌سازی ضعف‌های آن است.

در تحقیق ترکیبی تلاش می‌شود جنبه‌های عقلایی هر دو دیدگاه کامل مورد توجه قرار گیرد و یک راه‌حل کاربردی برای بسیاری از مشکلات تحقیق به دست یابد.

چنین ترکیبی می‌تواند بر طرح تحقیق، جمع‌آوری داده‌ها و مرحله تجزیه و تحلیل آن‌ها در جریان تحقیق اثر بگذارد. برای مثال در مرحله طرح تحقیق، داده‌های کمی می‌توانند به بخش کیفی در مشخص کردن اعضای نمونه کمک زیادی کنند و یا در مرحله تهیه طرح تحقیق، داده‌های کیفی می‌توانند با گسترش مفهومی و ابزاری به بخش کمی مطالعه کمک کنند. در مرحله جمع‌آوری داده‌ها، داده‌های کمی می‌توانند در تهیه اطلاعات پایه و دوری از سوگیری نخبگان نقش مؤثری ایفا کنند. از سویی دیگر در مرحله جمع‌آوری داده‌ها، داده‌های کیفی می‌توانند به آسان‌سازی جریان جمع‌آوری داده‌ها کمک کنند. در طول مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها، داده‌های کمی می‌توانند برآورد و تعمیم‌پذیری داده‌های کیفی را آسان نمایند، همچنین در

مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها، داده‌های کیفی می‌توانند نقش مؤثری در تفسیر، تشریح، توضیح و اعتباردهی به نتایج ایفا کنند.

در تحقیق ترکیبی، روش‌ها باید به گونه‌ای در یکدیگر ادغام شوند که روش‌های کمی و کیفی، ساختار اولیه‌شان را بتوانند در شکل ترکیبی بازیابی کنند. روش تحقیق ترکیبی نوعی تحقیق است که در آن، محقق داده‌های کمی و کیفی را با هم در یک مطالعه یا با یک برنامه چند مرحله‌ای در یک مطالعه ترکیب می‌کند که شامل مراحل جمع‌آوری و تحلیل می‌باشد. روش تحقیق ترکیبی یک نوع تحقیق است که در آن محقق با گروهی از محققان تحقیق، عناصری از رهیافت‌های کمی و کیفی تحقیق را با هم ترکیب می‌کند. استفاده از نظرات کمی و کیفی، جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل و تکنیک‌های استنباط برای انجام هدف‌های وسیع‌تر در گسترش، عمق بخشیدن به فهم و همکاری محققان با همدیگر. روش‌های تحقیقات ترکیبی ضعف‌ها و قوت‌هایی دارند.

مزیت‌ها:

- ۱- واژگان، تصاویر و روایت‌ها می‌توانند برای معنا دادن به اعداد به کار روند. ۲- اعداد می‌توانند برای دقیق کردن واژگان، تصاویر و روایت‌ها بکار روند. ۳- این شیوه‌ها از قوت‌های روش‌های کمی و کیفی همزمان بهره‌مند هستند. ۴- می‌توان به سؤالات گسترده‌تری به طور کامل‌تر پاسخ داد زیرا محقق به یک روش یا رهیافت واحد محدود نیست. ۵- محقق می‌تواند از قوت‌های یک روش برای غلبه بر ضعف روش دیگر استفاده کند. ۶- می‌توان با مقایسه نتایج به دست آمده از طریق دو روش که برای یک موضوع بکار رفته‌اند شواهد محکم‌تر و بیشتری برای نتیجه‌گیری کلی فراهم کرد. ۷- با کاربرد این روش‌ها قدرت تعمیم‌دهی نتایج افزایش می‌یابد. ۸- کاربرد همزمان روش‌های کمی و کیفی دانش ضروری برای نظریه و عمل ضروری را فراهم می‌کند.

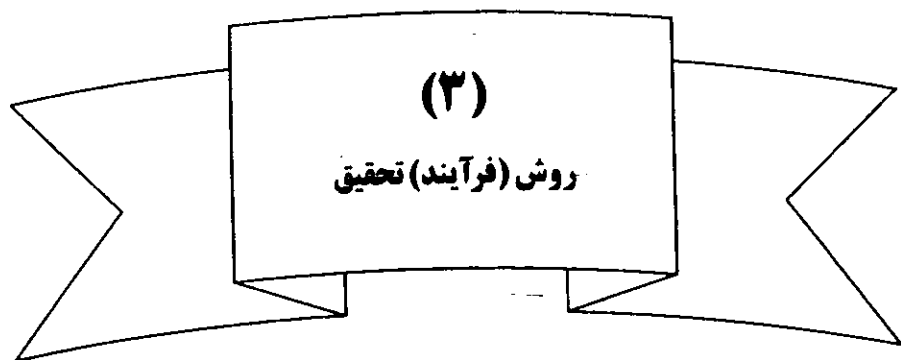
عیب‌ها:

- ۱- برای یک محقق تنها استفاده از دو روش کمی و کیفی زمانی که قرار است این دو روش همزمان بکار روند، دشوار است. ۲- محقق بایستی از روش‌های متعدد آگاهی داشته باشد و بداند چگونه به گونه‌ای مناسب آن‌ها را ترکیب کند. ۳- هزینه‌بر است. ۴- وقت‌گیر است. ۵- امکان سطحی شدن تحقیق وجود دارد.

روش‌های ترکیبی با مجهز ساختن محقق به ابزارهای لازم، کار او را آسانتر می‌سازند و به محقق اجازه می‌دهند جنبه‌های بیشتری از موضوع مورد مطالعه را ببینند. استفاده از روش‌های ترکیبی قابلیت افزایش اعتبار یافته‌های نظری را دارد و می‌تواند بر عمق و غنای این یافته‌ها بیافزاید، اما در عین حال بکارگیری روش‌های ترکیبی همیشه سودمند نیست و گاه به جای کاربرد یک روش برای از بین بردن ضعف روش دیگر بهتر است از شیوه‌های دیگری از همان روش برای از بین بردن ضعف‌های آن روش استفاده کنیم. این روش‌ها

در همه انواع تحقیقات کارآمدی ندارند بنابراین پیشنهاد می شود که با توجه به موضوع و مسأله مورد بررسی از روش مناسب برای بررسی دقیق و عمیق مسأله مورد نظر بهره گرفت.

هر سه نوع تحقیقات، دارای ارزش های خاص خود برای شناخت و کشف واقعیت ها می باشند هر یک از سه تحقیقات از زاویه معینی به یک پدیده می نگرند، یعنی تحقیقات کمی به شناخت وسیع در سطح متغیرها، تحقیقات کیفی به شناخت محدود در عمق پدیده ها و تحقیقات ترکیبی از هر دو جنبه به شناخت پدیده ها می پردازد. هر سه گونه تحقیقات برای جمع آوری اطلاعات مورد نیاز خود از مشاهده، مصاحبه و بررسی اسناد و پرسشنامه استفاده می کنند و دارای مشترکات روش شناختی هستند.

منظور از «فرآیند» به معنای متداول «روش» است. فرآیند تحقیق اشاره به مجموعه ای از گام ها و مرحله هایی دارد که پژوهشگر برای رسیدن به پاسخ و راه حل باید یکی پس از دیگری آنها را بردارد تا به پاسخ یا راه حل دست یابد.

مقدمه

یکی از دلایل کاربرد اندک دستاوردهای پایان نامه ها در عمل، خطاهایی است که دانشجویان درباره مفهوم «روش تحقیق» و مرزبندی آن با دیگر اصطلاح ها به آن دچار می شوند. این خطاها را می توان به شرح زیر دسته بندی کرد:

(۱) مترادف «انستن مفهوم «روش تحقیق» با «روش شناسی تحقیق»

(۲) یکسان پنداشتن «روش تحقیق» با «نوع تحقیق» [هر نوع تحقیق شامل مجموعه ای از روش ها است]

(۳) برداشت نارسا «رباره مفهوم عملی کلمه «روش»

(۴) کاربرد ناپای «روش»

فرآیند تحقیق هم معنای روش

روش به معنای «رفتن در راه» است. چنین معنایی ضروری می سازد برای رسیدن به مقصد که همانا یافتن

می توان از چهار روش ثبت فراوانی، مدت، فاصله میان دو رفتار و ثبت زمان ظهور استفاده کرد.

◆ مزایای مشاهده:

۱- در زمان کوتاه در معرض اطلاعات زیاد، قرار گرفتن ۲- بالا بودن اعتبار اطلاعات ۳- سادگی بررسی درستی و نادرستی اطلاعات

◆ معایب مشاهده:

۱- تعمیم نتایج ۲- اثر حضور مشاهده گر ۳- تأثیر انتظار مشاهده گر در توجه او ۴- محدودیت کاربرد و دامنه مشاهده ۵- عدم توانایی مشاهده گر در گزارش نویسی دقیق

* نکته‌های قابل توجه در مشاهده کردن

۱- تلاش برای جداسازی واقعیتها از برداشتهای شخصی ۲- بکارگیری وسایل کمک کننده به حواس مانند: عینک، ضبط صوت و فیلم ۳- کاهش زمان بین مشاهده و ثبت اطلاعات

۳) مصاحبه (Interview)

شیوه‌ای شفاهی است که در آن فرد پژوهشگر (یا همکاران او) با افراد جامعه و نمونه آماری تماس مستقیم برقرار می‌کند و از طریق مطرح کردن مجموعه‌ای پرسشهای از قبل تنظیم شده (بسته) یا تنظیم نشده (باز) به ارزیابی برداشتها، نگرشها و علایق آنها می‌پردازند.

* مزایای مصاحبه:

۱- امکان استفاده برای افراد بی‌سواد ۲- تمایل بیشتر مردم به اظهار نظرهای شفاهی ۳- امکان توضیح و رفع ابهام در مورد سؤالاتی که مطرح می‌شود.

* معایب مصاحبه:

۱- وقت‌گیری و پرهزینه بودن ۲- محدودیت در تعمیم نتایج ۳- دشواری تعبیر و تفسیر نتایج ۴- نیاز به افراد ماهر برای انجام مصاحبه

انواع خطاها در هنگام مصاحبه

الف) خطاهایی که ناشی از قصد عمدی پاسخگو در فریب دادن یا گمراه کردن مصاحبه گر هستند.

ب) مشکلاتی که به پاسخگو مربوط است.

ج) خطاهایی که به موقعیت روانی پاسخگو مربوط هستند.

* نکته‌های قابل توجه در انجام مصاحبه

۱- ایجاد جو دوستانه ۲- تحریک توجه و علاقه مصاحبه شونده ۳- نظم در آرایه سؤالات ۴- نشان ندادن عکس‌العمل به پاسخهای مصاحبه شونده ۵- مطرح کردن یکسان سؤالات در طول مصاحبه ۶- آگاهی دادن به فرد مقابل درباره هدف مصاحبه ۷- ایجاد محیط آرام و اطمینان‌بخش برای مصاحبه ۸- توجه به ویژگی‌های روانی مصاحبه شونده

۴) پرسشنامه (Questionnaire)

پرسشنامه یکی از متداول ترین ابزارها در جمع‌آوری اطلاعات است. پرسشنامه مجموعه‌ای از پرسش‌های هدف مدار است که درباره مسأله (سؤالات) تحقیق مطرح می‌شود. پرسشنامه یا به صورت بسته (با گزینه مشخص) یا باز و تشریحی مطرح می‌شود یا ترکیبی از این دو شیوه انتخاب می‌شود که با بهره‌گیری از مقیاسهای گوناگون^۱ نظر، دیدگاه و بینش فرد پاسخگو را سنجش کند.

در طراحی پرسشنامه باید به نکته‌هایی که در پی می‌آید توجه شود:

الف) انتخاب موضوع سؤالات

سؤالات متعدد و متنوعی می‌توانند در یک پرسشنامه مطرح شوند، اما ممکن است بسیاری از این سؤالات ارتباط چندانی با موضوع تحقیق نداشته باشند. شیوه‌هایی برای پی بردن به اینکه چه پرسشهایی باید در پرسشنامه آورده شود وجود دارد مانند:

۱) توجه به متغیرهایی که باید اندازه‌گیری شود.

۲) شاخصهایی که برای این متغیرها مطرح شده‌اند.

۳) حدسهایی درباره ارتباطهایی که متغیرهای مساله را به هم مربوط می‌کند یا درباره عواملی که ممکن است ارتباطها را تبیین کنند.

۴) شیوه‌ای که با آن داده‌ها، تجزیه و تحلیل می‌شوند.

۵) قالب پرسشنامه

ب) نوع سؤال

در هر پرسشنامه انواع مختلفی از سؤال می‌تواند مطرح می‌شود که می‌توان به شیوه‌های مختلف آنها را

۱- طیف‌ها (مقیاسها)، تعدادی جمله بیانگر نگرش هستند که پاسخگو نظر موافق یا مخالف خود را نسبت به آنها ابراز می‌دارد مانند: طیف نیکرت، بوگار دوس، ترستون، گاتمن و اوزگود...

دسته بندی کرد، مانند:

- * پرسشهای اطلاعاتی (درباره مشخصات افراد که به صورت بسته قبل از سوالات اصلی می آیند)
- * پرسشهایی درباره فعالیتها (اعمال و تجارب گذشته و حال)
- * پرسشهای مربوط به قصد و نیت (هدف و قصد از انجام اعمال)
- * پرسشهای دانشی (میزان شناخت و دانش درباره موضوع)
- * پرسشهای گرایشی، جهت، اعتقادی (اندازه گیری جهت گیری و گرایش افراد)
- * پرسشهای ارزشیابی (از پاسخگو می خواهد مسأله ای را ارزشیابی کند)
- * پرسشهای ساده (در مورد مفاهیم و متغیرهای ساده)
- * پرسشهای مرکب (درباره مفاهیم و متغیرهای پیچیده)

ج) شیوه طرح سؤال

- ❖ پرسشهای بسته (پاسخگو از میان گزینه های مطرح شده یکی را انتخاب می کند)
- ❖ پرسشهای باز (پاسخگو بصورت تشریحی به سوالات پاسخ می دهد)
- ❖ پرسشهای تلفیقی (گزینه های مشخص مطرح شده ولی انتهای پرسشها برای ارایه نظر بیشتر باز

است)

د) جمله بندی پرسشها

برای اینکه پرسشهای یک پرسشنامه معتبر باشند باید به نکته های زیر توجه کرد:

۱) از سؤالی نامفهوم و مبهم پرهیز شود.

محقق باید سؤالیهای پرسشنامه را به صورت روشن، دقیق و بدون ابهام ارایه دهد. اولین ویژگی یک پرسشنامه خوب آن است که زبان مشترکی را بین محقق و پاسخ دهنده برقرار سازد. اگر پاسخ دهنده قادر به درک معانی سؤالیها نباشد، داده های حاصله از پرسشنامه معتبر نخواهد بود. در برخی موارد، واژگان تخصصی در بخشی به نام شیوه تکمیل پرسشنامه توضیح داده می شود تا پاسخ دهنده با تعریف عملیاتی مورد استفاده در پرسشنامه آشنایی کامل بدست آورد.

مثال:

درباره سیاستهای جدید مدیریتی در سازمان چه فکر می کنید؟

درباره این سؤال، پاسخ دهنده می تواند از خود بپرسد کدام سیاستهای مدیریتی، و منظور از جدید، از چه

تاریخی به بعد است؟

۲) از سؤالی که پاسخگو را به پاسخ خاصی هدایت می کند پرهیز شود.

سؤالیهای جهت دار، پاسخ دهنده را به سمت خاصی هدایت کرده، بنابراین اطلاعات حاصل از آنها دقیق نخواهد بود.

مثال:

آیا شما سبک مدیریتی مشارکتی (S3) (Participative) را ترجیح می دهید یا سبک تفویضی (S4) را که کارکنان در آن آزادی عمل بیشتری دارند؟

۳) از آوردن سؤالیهای پیچیده پرهیز شود.

از سؤالیهای طولانی و پیچیده باید دوری کرد، این گونه سؤالیها به دشواری قابل درک هستند لذا پاسخ دهنده وقت زیادی را باید برای درک معانی آنها خرج کند، در حالی که سؤالیها باید به گونه ای باشد که پاسخ دهنده آنها را به آسانی درک کند.

(تذکر: مسئله پیچیدگی یک سؤال، امری نسبی است و باید آن را با توجه به سطح درک افراد و میزان تخصص آنها در نظر گرفت)

مثال:

[نظر شما درباره تاثیرات سیستم MRP در تحولات ساختاری سازمان چیست؟]

این سؤال در یک پرسشنامه اگر برای سرپرستانی با مدرک دیپلم مطرح شود بی تردید درک آن برای آنها دشوار است.

۳) سؤالیهای چند بعدی مطرح نشود.

این نوع سؤالیها پاسخ دهنده را در یک زمان در برابر دو یا چند سؤال قرار می دهد در حالی که وی تنها باید نظر خود را درباره یک سؤال مطرح کند. در این نوع سؤال، پاسخ دهنده ممکن است با جنبه ای از سؤال موافق و با جنبه دیگر مخالف باشد.

مثال:

[آیا مدیر سازمان، قادر به ایجاد هماهنگی بین بخشهای مختلف سازمان و برقراری یک سیستم

حسابداری صنعتی می باشد؟]

۵) از ارایه سؤالیهای منفی تا حد ممکن خودداری شود.

پاسخ دهنده در برابر سؤال منفی ممکن است ناخودآگاه کلمات منفی را نادیده گرفته یا متوجه آنها نشود و اظهار نظر کند. در این حالت پاسخهای او با واقعیت مطابقت نخواهد داشت. اگر پژوهشگر مجبور به استفاده از سؤالیهای منفی باشد بهتر است که زیر کلمات منفی خط کشیده یا این کلمات را با حروف درشت و سیاه (B) مشخص کند.

مثال:

[آیا شما با بکارگیری مخالفان در فرآیند تصمیم‌گیری موافق نیستید؟]

انواع داده‌ها در یک پرسشنامه

پرسشنامه چنان یک روش جمع‌آوری اطلاعات، دستیابی به سه دسته از داده‌ها را ممکن می‌سازد:

الف) **داده‌های واقعی که به قلمرو شفاهی اقرار، جامعه و سازمان‌ها وابسته است.**

ب) **نگرش‌های ذهنی درباره واقعیتها، رویدادها یا اشخاص.**

ج) **موضوع‌های گوناگون مرتبط با مسأله پژوهش**

توصیه‌ها برای تکمیل پرسشنامه

هر پرسشنامه مقدمه‌ای کلی دارد که بیانگر نام پژوهش، معرفی هدف تحقیق، قول محرمانه ماندن اطلاعات، اینکه پاسخگو چگونه انتخاب شده است، پرسشنامه‌ها چگونه و چه وقت برگردانده شود، می‌باشد. معمولاً برای تکمیل هر پرسشنامه، سه نوع راهنمای کلی می‌توان مطرح کرد:

➤ **راهنمای تکمیل هر بخش (زمانی که پرسشنامه بخشهایی گوناگون دارد بهتر است مقدمه مختصری درباره هر بخش فراهم شود)**

➤ **راهنمای پاسخ به سؤالیها (مشخص شود که پاسخگو می‌تواند چه تعداد از گزینه‌ها را علامت بزند).**

➤ **راهنمای هدایت پاسخگو به مرحله بعدی (مناسب برای سؤالیهای مشروط)**

قالب پرسشنامه

پرسشنامه‌ها را به شیوه‌های گوناگون می‌توان طراحی کرد.

شیوه طراحی پرسشنامه به موضوع پژوهش، نوع مقیاس و تکمیل‌کنندگان آن... وابسته است.

ساختار یک پرسشنامه ساده

به نام خدا
پرسشنامه.....

مقدمه:
.....
.....

نام محقق

اطلاعات کلی:

الف) جنس: مرد ☐ زن ☐	ب) سن: ۲۵-۲۰ ☐ ۲۶ تا ۳۰ ☐
ج) تحصیلات: دیپلم ☐ فوق دیپلم ☐	د) نوع شغل: آداری ☐ فنی ☐
ه) سابقه کار: کمتر از ۵ سال ☐	سوال‌های این قسمت باید گزینه‌ای باشد.

بخش اول: سؤالات گزینه‌ای

ردیف	سؤالات	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
۱	-					

بخش دوم: سؤالات باز (تشریحی)

۱.....
۲.....

هرگونه نظر و دیدگاه دیگری که دارید در زیر بنویسید:

با تشکر

مقیاس‌ها

مقیاس‌ها^۱، گزینه‌هایی هستند که به شیوه‌ای خاص امکان تخصیص حرف یا نمره را برای نوع نگرش^۲ و رفتارهای افراد فراهم می‌آورند. هر حرف یا نمره‌ای که منظور می‌شود نماینده میزان برخورداری و داوری فرد از آن چیزی بوده که مقیاس مدعی اندازه‌گیری آن است. نقش اصلی این مقیاس‌ها تقسیم افراد به گروه‌های کلی، برحسب نگرش معینی است، لذا نمی‌توان انتظار داشت که این نوع مقیاس‌ها به تنهایی نگرش دقیقی از یک موضوع جدا را فراهم آورند زیرا این تکنیک‌ها برای قرار دادن افراد بر روی یک پیوستار خطی نسبت به یکدیگر آن هم به صورت نسبی (نه مطلق) طراحی می‌شوند، (اوپنهایم، ۱۳۶۹، ۱۴۱-۱۴۰).

انواع مقیاس‌ها

مقیاس با توجه به موضوع سنجش انواعی داشته که هر یک کاربرد خاصی دارند. در دنباله به تعدادی از

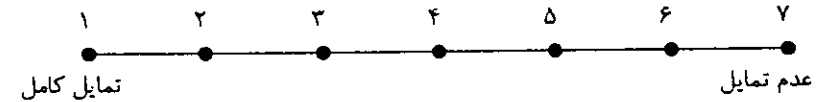
۱- در برخی از منابع به جای اصطلاح مقیاس، از طیف (Spectrum) استفاده شده است.

۲- نگرش حالت روانی-عصبی مبتنی بر تجربه‌ای است که بر فرد اثر گذاشته و او را آماده واکنش به شیوه‌ای ویژه در برابر برخی از اشیاء و وضعیت‌ها می‌سازد.

آن‌ها اشاره می‌شود:

۱) طیف بوگاردوس (Bogardus Scale)

این طیف به وسیله بوگاردوس در مکتب شیکاگو ابداع گردید، و بعدها از سوی جامعه‌شناسان برای حل مسایل شهری و مهاجرت خارجی‌ها مورد استفاده قرار گرفت. در این طیف، در یک سو تمایل (پذیرش کامل) و در سوی دیگر عدم تمایل (رد/انزجار) تعیین شده است. این طیف به هفت قسمت به گونه‌ای تقسیم شده، که امکان انتخاب بین دو کرانه برای پاسخگو وجود داشته باشد تا امکان سنجش دقیق‌تر فراهم آید. (رفیع پور، ۱۳۷۴، ۲۱۲)

این طیف، کاربرد وسیعی در سنجش نگرش مردم نسبت به گروه‌های دیگر دارد و در آن از پاسخگو خواسته می‌شود تا درباره گروه‌های خاصی اندیشیده و نظر دهد و در برخورد با اعضای هر گروه، حاضر به چه نوع تعامل اجتماعی با آنها است. (بیکر، ۱۳۷۷، ۴۴۴)

کاربرد این طیف در پژوهش‌های مدیریتی می‌تواند برای نمونه هنگامی باشد که پرسشنامه برای سنجش میزان تمایل افراد به کار با گروه‌های کاری دیگر قومیت‌ها در یک محیط سازمانی بکار گرفته شود.

شیوه کاربرد

الف) جدولی مانند (II-۳-۴) تنظیم کنید:

موضوع‌ها		پاسخ‌ها						
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
	x	%	%	%	%	%	%	%
	y	%	%	%	%	%	%	%
	z	%	%	%	%	%	%	%
	O	%	%	%	%	%	%	%

جدول شماره (II-۳-۴): جدول داده‌ها

ب) فقط گویه‌هایی که بیانگر تمایل هستند مورد توجه قرار می‌گیرند و به منفی‌ها توجه نمی‌شود.

ج) شماره هر گویه در میزان درصد افرادی که با آن گویه موافق بوده‌اند ضرب می‌شود.

د) حاصل ضرب‌ها با هم جمع شود. (این عدد بیانگر گرایش پاسخگویان به موضوع است.)

● عیب‌ها

۱- امکان تأثیرپذیری از ارزش‌های خاص یک نفر ۲- نابرابری فاصله‌ها ۳- عدم شناخت علت‌ها،

شکل‌گیری نگرش

● مزیت‌ها

۱- امکان سنجش میزان جایگاه یک فرد یا گروه ۲- امکان سنجش موضوع‌های حساس

طیف بوگاردوس را می‌توان برای پژوهشی فرضی در مدیریت در نظر گرفت که از کارگران پرسیده شود آیا

تمایل دارند که رنگ لباس آنها عوض شود؟

۲) طیف ترستون (Thurston scale)

لوتیز ترستون به عنوان ابداع‌کننده این طیف مشهور است. این طیف شامل مجموعه‌ای از گویه‌ها است که برای سنجش مفاهیم به کارها می‌رود. در طیف ترستون از پاسخ‌دهنده خواسته می‌شود تا تمام موردهایی را که با آنها موافق است مشخص سازد. امتیاز هر فرد در این مقیاس به وسیله تعداد گویه‌هایی که با آن موافق است تعیین می‌شود. برای ساختن مقیاس ترستون باید مرحله‌های زیر رعایت شود:

مراحل اجرا

الف- تهیه مجموعه‌ای از گویه‌های کوتاه و دقیق، که نشانگر طیفی از طرز فکر، نسبت به پدیده یا حادثه خاص باشد.

ب- طبقه‌بندی گویه‌ها روی یک مقیاس از یک تا یازده (از قوی‌ترین تا ضعیف‌ترین) به وسیله یک گروه داور

ت- در نظر گرفتن توزیع ارزش‌های مقیاسی (۱ تا ۱۱) هر گویه و محاسبه میانه آیین توزیع

ث- گویه‌هایی که ارزش نیم دامنه چارکی ($Q = \frac{Q_2 + Q_4}{2}$) دارند یعنی نصف دامنه بین ربع اول و سوم آنها خیلی زیاد است باید حذف شوند. (دامنه بزرگ نشانگر اختلاف زیاد بین داوران است.)

ج- گویه‌های باقی‌مانده را به نمونه‌ای از پاسخگویان عرضه کرده و از آنان خواسته شود تا گویه‌هایی را که با آن موافق هستند علامت بگذارند. باید گویه‌هایی که از لحاظ آماری دارای هماهنگی درونی پایین است، حذف شود.

چ- باید از میان گویه‌های باقی‌مانده آنهایی که نیم فاصله چارکی آنها، فاصله‌های یکسانی را نشان می‌دهند، یکی را انتخاب کرد.

مثال:

در جدول شماره (II-۳-۴) مثالی از یک مقیاس ترستون درباره نگرش نسبت به دوره‌های آموزشی گوناگون آورده شده است. عدد مقابل هر گویه، نشانگر ارزش گویه (وزن گویه) است. با انتخاب گویه‌ها، ارزش‌های مقیاسی متناظر آنها جمع و میانگین آنها محاسبه می‌شود. این میانگین نشانگر میزان شدت یا ضعف نگرش نسبت به موضوع مورد بررسی است. (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۱۵۹)

گویه‌ها	سیستم	پژوهش	کیفیت	تحول	بهره‌وری
۱- این دوره آموزشی بدون توجه به این که چگونه تدریس شود مهم‌ترین است. (۱۰/۳)					
۲- این دوره آموزشی جاذبه خاصی برای من دارد. (۹/۶)					
۳- این دوره آموزشی برای هر یادگیرنده که با آن سروکار دارد مفید است. (۹/۲)					
۴- هر فراگیر که در این دوره آموزشی ثبت‌نام کند، از آن بهره‌مند خواهد شد. (۸/۹)					
۵- این دوره، دوره آموزشی خوبی است. (۸/۵)					
۶- طرح دوره آموزشی و روش‌های تدریس مورد استفاده در این درس روشن است. (۸/۱)					
۷- من مایلیم وقت کافی برای یادگیری این دوره آموزشی صرف کنم. (۷/۷)					
۸- یادگیری این دوره آموزشی، تفریح خوبی است. (۶/۵)					
۹- من اعتقاد ندارم که این دوره آموزشی برای کسی زیان‌آور باشد. (۶)					
۱۰- من احساس خاصی (علاقه‌مندی - بی‌علاقگی) نسبت به این دوره آموزشی ندارم. (۵/۵)					
۱۱- این درس برای همکاران هوشمند مفید است. (۳/۱)					
۱۲- دیگران این دوره آموزشی را نگذرانده‌اند، من هم دلیلی برای انتخاب آن نمی‌بینم. (۳/۶)					
۱۳- من نسبت به این دوره آموزشی علاقه ندارم. (۳/۱)					
۱۴- انتخاب این دوره آموزشی یادآور این عبارت برای من است «زحمت بسیار برای هیچ» (۶/۲)					
۱۵- من به کسی توصیه نمی‌کنم این دوره آموزشی را بگذرانند. (۲/۲)					
۱۶- حضور در این دوره وقت تلف کردن است. (۱/۶)					
۱۷- من با نگرانی به این دوره آموزشی نظر می‌کنم. (۱)					

جدول شماره (۵-۳-۱): پرسشنامه با مقیاس ترستون

(همان منبع با تغییرات)

● عیب‌ها

۱- کاربرد دشوار ۲- اثرگذاری نقش و تعداد داوران بر آن ۳- نیاز به راهنماهای عمل ۴- نیاز به مهارت

برای تکمیل

● مزیت‌ها

۱- دقت زیاد در تدوین منطقی سنجه‌ها ۲- ارزیابی توسط داوران بسیار ۳- تعیین جای خاص سنجه بر

روی پیوستار ۴- فراهم بودن امکان شناخت غیرمستقیم در موضوع‌های حساس ۵- فاصله‌های یکسان و

پیوسته در پیوستار

الف) مقیاس لیکرت^۱ (Likert Scale)

این مقیاس، شامل مجموعه‌ای از سوالات است که بار نگرشی یا ارزشی همه آن‌ها برابر تلقی می‌شود. پاسخگو مقیاسی را که بین دو حد نهایی موافق - مخالف یا علاقه - تنفر، و پذیرش - رد محدود است برحسب شدت یا ضعف نگرش خود برمی‌گزیند. برای تعیین نمره نگرش هر فرد، نمرات هر یک از موقعیت‌های انتخابی او در تمام مقیاس‌ها با هم جمع، و سپس معدل‌گیری می‌شود، و بدین ترتیب نمره نگرش فرد به دست می‌آید.

به نظر می‌رسد که مقیاس لیکرت برای تحقیقات رفتاری بیشترین کارایی و استفاده را دارد. تدوین آن‌ها از تدوین مقیاس‌هایی که دارای فاصله‌های برابر نیست، آسانتر است و در عین حال همان اطلاعات را به دست می‌دهد (ایزاک - مایکل، ۱۳۷۴، ۲۱۹).

نحوه طراحی سنجه‌ها در مقیاس لیکرت

مقیاس را می‌توان هم به صورت ۵ واحدی و هم ۷ واحدی انتخاب کرد، که معمولاً آن را به صورت ۵ واحدی تهیه می‌کنند.

جدول شماره (۶-۳-۱): نمونه‌ای از طیف لیکرت

عبارت	کاملاً مخالفم	مخالفم	بی‌نظرم	موافقم	کاملاً موافقم
شیوه‌های	۲-	۱-	۰	۱+	۲+
نمره‌گذاری	۵	۴	۳	۲	۱
	۱	۲	۳	۴	۵

۱- این مقیاس توسط لیکرت، مورفی، روندکویست و سلنو تهیه گردیده و به نام لیکرت مشهور شده است.

درباره عبارت‌های مثبت، پژوهشگر ارزش‌های عددی مقیاس را به گونه‌ای تعیین می‌کند که بیشترین یا بالاترین ارزش عددی یا امتیاز به موافق‌ترین افراد تعلق گیرد و پژوهشگر، عبارت‌های منفی، امتیازها یا ارزش‌های عددی را به گونه‌ای جابه‌جا می‌کند که بیشترین امتیاز به مخالف‌ترین افراد و کمترین امتیاز متعلق به موافق‌ترین آنان داده شود. معمولاً ارزش‌گذاری به دو روش انجام می‌گیرد: ۱- جابه‌جایی ارزش‌های عددی ۲- جابه‌جایی گزینه‌های جواب (ساده، ۱۳۷۵، ۱۲۰).

مزیت‌ها:

۱- سنجه‌ها با همدیگر هماهنگ هستند. ۲- هر سنجه به تنهایی اندازه‌گیری می‌شود. ۳- نگرش‌ها برحسب میزان شدت آن‌ها طبقه‌بندی می‌شوند. ۴- دیدگاه‌ها با شیوه‌های مختلف شناسایی و سنجیده می‌شوند.

عیب‌ها:

۱- پدیده بدون شناخت دلیل آن توصیف می‌شود. ۲- امکان شناخت صلاحیت پاسخگویان وجود ندارد، زیرا تصادفی انتخاب شده‌اند. ۳- امکان این قضاوت وجود ندارد که آیا باور پاسخگو موقتی است یا دائمی. ۴- توجه چندانی به مطالعات پیشین و تعیین حوزه‌ها و ملاک‌های قضاوت نمی‌شود. ۵- خطای پاسخ‌های کلیشه‌ای پاسخگویان بدبین یا خوشبین وجود دارد.

یادآوری:

الف) با آن که در این طیف از سیستم عددی استفاده شده است، اما سطح اندازه‌گیری در آن ترتیبی است و نمی‌توان براساس اعداد به دست آمده محاسبات ریاضی و آماری انجام داد. برای مثال نمی‌توان گفت که میزان گرایش پاسخگویانی که جمع نمرات آنان مساوی باشد به طور کامل یکی است یا دو گروه که میانگین نمرات بالا در آن‌ها مساوی است گرایش‌های مساوی دارند یا اگر میانگین نمرات آن‌ها مساوی نبود میزان گرایش آن‌ها نامساوی است.

ب) پیش از توزیع اصلی پرسشنامه در بین افراد، باید اعتبار داخلی سؤال‌ها سنجیده شده و میزان آن تأیید شود^۱ (ظهوری، ۱۳۷۸، ۱۵۶).

۱- اگر تشخیص وجود اعتبار، قضاوتی و براساس نظر داوران تعیین شود، آن اعتبار خارجی، و اگر با فرمول‌های آماری و محاسبات ریاضی معلوم شود آن را اعتبار داخلی نامیده‌اند. در دیدگاه دیگری اعتبار داخلی به معنای وجود رابطه و همبستگی بین اندازه یک سؤال با جمع اندازه‌های همه سؤالات، و اعتبار خارجی وجود رابطه و همبستگی بین اندازه یک سؤال و جمع نمرات همه سؤال‌ها منهای اندازه سؤالی که اعتبار آن مورد اندازه‌گیری باشد تعریف شده است.

طیف گاتمن (Guttman Scale)

این مقیاس شامل مجموعه‌ای از گویه‌ها درباره نگرش فرد نسبت به یک موضوع است. گویه‌ها برحسب دشواری، پیچیدگی یا ارزش وزنی، مرتب می‌شوند. موافقت یا تأیید یک گویه، موافقت با سایر گویه‌های کم‌وزن‌تر را به دنبال دارد. در طیف گاتمن، هدف نهایی تنظیم سنجه‌ها، تراکمی است. برای مثال اگر پنج سنجه خاص، میزان محافظه‌کاری را می‌سنجند و اگر پاسخ‌دهنده به بالاترین سنجه‌ها که نشان‌دهنده بیشترین میزان محافظه‌کاری است پاسخ مثبت داد به چهار سنجه بعد نیز مثبت پاسخ می‌دهد. اگر پاسخگو، به سنجه پنجم پاسخ منفی داد ولی به سنجه چهارم پاسخ مثبت دهد، به سه سنجه بعدی نیز باید به طور مثبت پاسخ دهد، در غیر این حالت بعد تراکمی سنجه‌ها از بین می‌رود. البته تحقق این هدف در عمل کار ساده‌ای نیست و پژوهشگر باید چند اقدام پایایی زیر را انجام دهد:

۱- ابتدا چنان سنجه‌ها را تهیه و تنظیم کند که رده‌بندی تراکمی (انباشتی) داشته باشند.

۲- سپس در یک پژوهش مقدماتی برای شناسایی دقیق جای سنجه‌ها آنان را بر روی نمونه انجام دهد و نتیجه‌ها را روی مقیاس پیاده کند.

مثال: فرض کنید پژوهشی درباره گرایش کارگران عرب و فارس نسبت به یکدیگر در یکی از کارخانه‌های تولیدی اهواز انجام می‌گیرد و سنجه‌ها مانند زیر باشند:

نمره‌ها

۴	۱- حاضرم او را به خانه خود ببرم.
۳	۲- حاضرم با او در یک محله زندگی کنم.
۲	۳- حاضرم با او در یک شهر زندگی کنم.
۱	۴- حاضرم با او در یک کشور زندگی کنم.

این سنجه‌ها تراکمی هستند بدین معنی که اگر کسی گفت: «حاضرم او را به خانه خودم ببرم» با سایر سنجه‌ها نیز موافق است و کسی که با سنجه دوم موافق باشد با سایر سنجه‌ها هم موافق است. پیداست در این نوع پژوهش، پژوهشگر می‌کوشد تا سنجه‌ها تراکمی باشند و برحسب اهمیت، رده‌بندی شوند و چنانچه در این میان دو سنجه، آن که نسبت به سنجه بالا اهمیت بیشتری دارد حذف یا جابه‌جا شوند.

فرض کنید ۵ نفر به پرسش‌های پژوهش بالا پاسخ داده‌اند و نتیجه‌های به دست آمده در جدول شماره

(۷-۲-II) توزیع شده‌اند:

پاسخگویان	دیدگاه موافق				دیدگاه مخالف			
	سنجه ۱	سنجه ۲	سنجه ۳	سنجه ۴	سنجه ۱	سنجه ۲	سنجه ۳	سنجه ۴
نفر اول	x	x	x	x				
نفر دوم					x	x	x	x
نفر سوم					x	x		
نفر چهارم					x			
نفر پنجم					x	x	x	x

جدول شماره (۷-۳-II): داده‌های طیف گاتمن

باید گفت کمتر اتفاق می‌افتد طیفی در عمل، این چنین انبایشی و منظم باشد. منظم و انبایشی بودن آزمون را می‌توان از شیوه شناخت اعتبار تجربی آن به دست آورد و آنچه اعتبار وابسته به معیار خواننده می‌شود، نشان خوبی برای آزمون سنجه‌ها و شاخص‌های پژوهش است. (دوروزه، ۱۳۶۲، ۲۴۴)

● عیب‌ها

۱- نبود امکان تبدیل به یک مقیاس سنجه‌ها با فاصله‌های برابر ۲- نیاز به تلاش زیاد ۳- تأثیرپذیری شدید از ارزش‌ها ۴- فقدان پرسش‌های صلاحیت‌سنجی ۵- ابهام در میزان تأثیرگذاری حوادث همزمان در دیدگاه‌ها ۶- عدم امکان شناخت و اندازه‌گیری عوامل علی

۵) طیف اوزگود (Osgood Scale)

هدف اصلی این طیف، شناخت و اندازه‌گیری تمایز معنایی^۱ (Differential Semantics) می‌باشد. در سال ۱۹۵۷ اوزگود و همکارش در پژوهشی با نام «اندازه‌گیری معنا» درصد برآمدند تا در زمینه پاسخ‌های به دست آمده از شیوه پرسشنامه تفکر کنند. به نظر آنان کلمه‌ها، نشانه‌های خارجی و عبارت‌ها، در ذهن هر کسی اندیشه‌ای خاص پدید می‌آورند لذا باید توان دریافت و سنجه معنای آنها را به دست آورد. برای این کار از شیوه‌های گوناگون استفاده می‌شود مانند:

صفات دو قطبی:

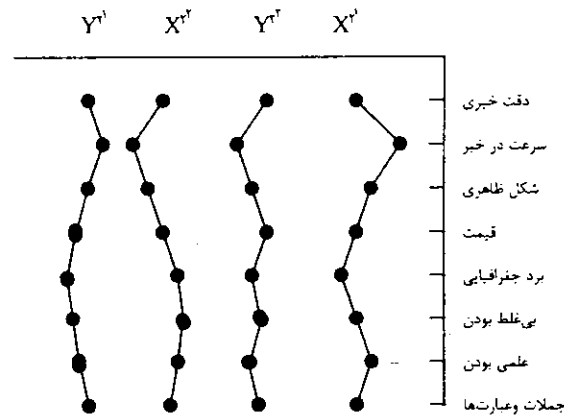
با این شیوه برای مقایسه دو گروه یا دو پدیده باید به گونه زیر عمل کرد:

- ۱- موضوع‌های پژوهش را به دقت مشخص شود.
- ۲- شاخص‌ها تعیین شود.
- ۳- نمونه از جامعه مشخص گردد.
- ۴- هر سنجه باید به افراد نمونه ارائه شود و دو پدیده مورد نظر را با توجه با این شاخص نمره گذاری کرد.
- ۵- معدل نمره‌های به دست آمده محاسبه گردد.

۱- در طیف، معنا در مفهوم شناخت شناسانه آن مطرح است.

۶- کل معدل‌ها در یک جدول جای داده شود.

۷- در پایان، منحنی اندیشه ترسیم شود.

شکل شماره (۷-۳-II): میانگین‌های ارزیابی

صفات دو قطبی	روزنامه کیهان	روزنامه کیهان	روزنامه جمهوری	روزنامه جمهوری
	۱۳۸۷	۱۳۹۰	اسلامی ۱۳۸۷	اسلامی ۱۳۹۰
خبری - غیرخبری	۵/۶۲	۶/۰۴	۵/۰۰	۴/۷۱
پرمحتوی - بی‌محتوی	۴/۶۰	۵/۷۰	۲/۹۰	۳/۵۱
عینی - ذهنی	۴/۴۵	۵/۴۷	۳/۰۲	۲/۵۲
راستگو - دروغگو	۴/۲۳	۵/۲۰	۳/۱۷	۳/۷۴
قابل اعتماد - غیر قابل اعتماد	۴	۵/۲۵	۳/۶۵	۳/۴۵
مسئول - غیرمسئول	۴/۲۹	۵/۰۶	۳/۲۹	۴/۰۲
زیبا - زشت	۴/۶۸	۵/۸۷	۳/۴۲	۳/۲۱
ارزشمند - بی‌ارزش	۴/۰۶	۵/۴۲	۳/۰۳	۳/۴۲
خوب - بد	۴/۲۳	۵/۶۲	۳/۰۶	۳/۵۲
جامع - ناقص	۳/۷۷	۵/۲۰	۲/۳۷	۳/۴۲
سریع - کند	۴/۷۷	۵/۵۸	۲/۹۰	۴/۱۹
منظم - آشفته	۴/۹۴	۵/۷۰	۳/۲۰	۳/۷۳
عمقی - سطحی	۴/۰۳	۵/۱۷	۲/۴۸	۳/۶۵
شجاع - ترسو	۳/۴۸	۴/۷۰	۲/۹۰	۳/۹۰
جمع	۶۱/۱۵	۷۵/۹۸	۴۳/۴۰	۵۲/۰۱
میانگین	۴/۳۷	۵/۴۲	۳/۱۰	۳/۷۱

جدول شماره (۸-۳-II): میانگین نمره‌ها در دو مقطع زمانی

کند. شیوه عمل نیز اینگونه است که تعداد دفعات گزینش بر تعداد افراد مصاحبه شده تقسیم می‌شود. در مثال بالا چنانچه نمونه ۱۰ نفر باشد، هر فرد باید به ۱۹ زوج پاسخ دهد.

● مزیت‌ها

از مزیت‌های این طیف این است که پاسخگویان به هنگام گزینش، راه‌های دیگر را می‌توانند در نظر بگیرند. برای مثال: اگر قرار است مسائل شهرک سازمانی در یک استان محروم مطالعه شود، سؤال می‌شود: آیا آب لازمتر است یا برق؟ آب آشامیدنی لازم‌تر است یا راه آسفالت؟

● عیب‌ها

۱- نگرش مورد سنجش شناسایی نمی‌شود و فقط رده‌بندی افراد از آن‌ها بدست می‌آید. ۲- ابعاد مختلف شخصیت را مقایسه نمی‌کند فقط خواسته می‌شود یک فرد را بطور کلی با دیگران مقایسه کنند، در حالی که ممکن است داوطلب شماره یک از نظر امانت‌داری خوب‌تر از داوطلب دو باشد. اما از نظر نظم، داوطلب شماره دو از یک بهتر باشد. ۳- در محدوده چراها یا علّیت وارد نمی‌شود و فقط تصویر سطحی از دیدگاه مطرح می‌شود. ۴- اگر تعداد موضوع برای مقایسه زیاد باشد کار زیادی را می‌طلبد و نتیجه خوبی نیز به دست نمی‌دهد.

طیف ترکیبی

هر یک از طیف‌های ترستون، لیکرت و گاتمن، قوت‌ها و ضعف‌هایی دارند. برای دستیابی به یک طیف کامل، می‌توان طیف‌ها را با هم به شرح زیر ترکیب کرد.

- ۱- تعداد زیادی گویه (حدود ۱۵۰ گویه) برای موضوع مورد نظر شناسایی شود.
- ۲- براساس طیف ترستون (به کمک داوران) ارزش طیف و تفاوت بین چارک‌ها، برای هر یک از گویه‌ها تعیین شود.
- ۳- بهترین گویه انتخاب شود.
- ۴- سپس گویه‌های انتخاب شده براساس طیف لیکرت (با پنج امکان پاسخ) به عده‌ای پاسخگو داده شود.
- ۵- بعد از اظهار نظرهای مرحله قبلی، ضریب تفاوت گویه‌ها تعیین گردند.
- ۶- گویه‌هایی که دارای بیشترین ضریب تفاوت هستند انتخاب شوند.
- ۷- یک طیف یازده درجه‌ای (مانند طیف ترستون) در نظر گرفته شده و از بین گویه‌های باقی‌مانده برای هر یک از درجه‌های این طیف، تعدادی گویه مساوی، برگزیده می‌شوند.
- ۸- پس از مرحله‌هایی که گذشت تعداد محدودی از گویه‌ها که باقی می‌ماند براساس طیف گاتمن به

پاسخگویان دیگر داده شده و پس از اظهار نظر آنها، احتمال خطا در بازنمایی گویه‌ها محاسبه شود. (رفیع پور، ۱۳۷۴، ۲۸۶)

عیب‌های اصلی مقیاس‌ها

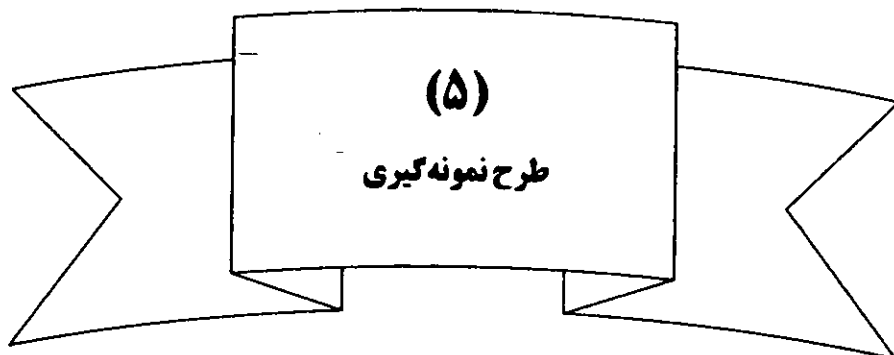
وقتی قرار است طرز تلقی‌ها و (نگرش‌ها) سنجش شود، پدیده مورد بررسی دیگر عینی و ملموس نیست، لذا اگر اصول علمی رعایت نشود ممکن است هزینه‌های بسیار انجام شده اما داده‌های غیرواقعی بدست آمده، یا آن که داده‌های بدست آمده فاقد دقت و حساسیت باشند. بنابراین، وقتی تحقیقی درباره جایگاه فرد (افرادی) نزد فرد یا گروهی دیگر به عمل می‌آید، فقط می‌توان پرسید: آیا او، آن‌ها را دوست دارد؟ این سؤالی ساده است و نیاز به روش تحقیق ندارد و پاسخ‌هایش نیز دارای ارزش بالایی نیستند. در یک سطح بالاتر می‌توان از مقیاس‌ها سود جست، مثلاً در پرسش: «نظر شما درباره فلان فرد یا گروه چیست؟» از «طیف لیکرت» استفاده کرد.

مقیاس‌ها با دقت بالا واقعیت ذهنی را اندازه‌گیری نمی‌کنند و این امکان هست که پاسخگو از اظهار عقیده اصلی خود بنا به ملاحظات (مانند امنیت...) باز ماند. از سوی دیگر، معلوم نیست کلمه‌ها تا چه حد برد معنایی و عمق دارند، یعنی به درستی نمی‌دانیم وقتی فردی می‌گوید با فلان گروه از مدیران مخالفم، تا چه حد مخالف است؟ آیا می‌خواهد افراد آن گروه از حضور در سازمان‌های جامعه باز ایستند، یا آن که حاضر است یک آنان را مجازات کند. در فرآیند ساختن سنجه‌های طیف، برابر کردن فاصله‌های آنان، اندازه‌گیری میزان حساسیت و دقت در سنجه‌های طیف، برابر کردن فاصله‌های آنان، کارایی و هم‌سازی سنجه‌ها با یکدیگر و ضریب اطمینان یک سنجه، تلاش‌های فراوانی انجام گرفت، تا آنجا که اوزگود کوشید تا به عمق روان راه یابد و درصدد شناخت و سنجش بازتابی بود که شنیدن یا دیدن یک کلمه در درون انسان فراهم می‌آورد. او می‌دانست که ذهن هر انسان، ساختار خاص خود را دارد و برخورد کلمه، عبارت یا هر سنجه خارجی با آن، آمیزه‌ای ممتاز و ویژه پدید می‌آورد، لذا در بسیاری از موردها با یک کلمه می‌توان زاویه‌های تاریک یک ذهن را روشن ساخت. از این رو کوشش‌هایی در راه شناخت با کلمه‌ها، سپس با عبارت ناقص و بعد از آن با عبارت کامل انجام گرفت.

عیب‌های اصلی چنین مقیاسی را می‌توان اینگونه برشمرد:

- بعد توصیفی داشتن، یعنی فقط واقعیت را در سطح می‌شناسند.
- از استاندارد کردن موقعیت مطالعه در آنان خبری نیست و تکمیل یک پرسشنامه توسط یک فرد معین در زمان‌های مختلف (کار، استراحت و...) نتایج متمایزی به بار می‌آورد.

- از استاندارد کردن شرایط پیشین در آنان خبری نیست و طرز برخورد فرد یا پدیده مورد مطالعه در گذشته می تواند در اندیشه اش تأثیرگذار باشد. مثال: چنانچه ارزیابی کار یک سرپرست توسط کارگران مورد توجه باشد، چه کارگرانی باید در مورد او نظر بدهند؟
- آیا آنان که اصلاً با او کار نکرده اند؟
- آیا آنان که با او کار کرده اند و او آن ها را از قسمت خود اخراج کرده است؟
- آیا آنان که با او فقط کمتر از ۶ ماه کار کرده اند؟
- در طیف ها، بررسی عقیده ها و نظرها بدون توجه به پژوهشگر صورت می گیرد.

تصادف، فقط به کسانی لطف می کند که می دانند چگونه به استقبالش بروند.

شارل نیکول

(۱۸۶۶-۱۹۳۶)

مقدمه

هر پژوهشگر با این پرسش روبرو است که:

آیا باید داده های کل جامعه آماری را استخراج کرد یا نمونه ای از آن را به طور علمی و تصادفی برگزیند و سپس داده های مربوط به این نمونه را استخراج کرد و در نهایت نتیجه های بدست آمده را به کل جامعه آماری تعمیم داد؟ پاسخ به این سؤال وابسته به پاسخ پرسش های زیر است:

۱- کلیت داشته باشند تا بتوان آنها را در همه مورد هایی که موضوع پژوهش در آنها معنا پیدا می کند به کار

برد.

۲- آیا نمونه برداری، موجب آسانی و سرعت کار پژوهش، صرفه جویی در وقت، هزینه و منابع انسانی

پژوهش می شود؟

۳- آیا ممکن است آزمایش یا مشاهده، موجب ضایع شدن کل آن چیز یا محصول شود، که به نمونه نیاز

باشد؟ [مانند آزمایش نوعی کود بر گندم]

۴- آیا در جامعه آماری بین متغیرها، رابطه های ضعیف مشاهده می شود و باید نمونه گیری کرد؟ (هومن، ۱۳۷۳)

جامعه (جمعیت) آماری (Population or Universe)

مجموعه ویژگی‌ها، افراد و واحدهایی که حداقل یک صفت مشترک داشته باشند، یک جامعه آماری را مشخص می‌سازند و معمولاً آنها را با N نمایش می‌دهند.

نمونه آماری (Sample)

نمونه، مجموعه‌ای از نشانه‌ها است که از یک قسمت، گروه یا جامعه‌ای بزرگتر انتخاب می‌شود. این انتخاب به گونه‌ای است که این مجموعه نشانه، ویژگی‌های آن قسمت، گروه یا جامعه بزرگتر را دارا باشد و معمولاً آن را با n نشان می‌دهند.

نمونه‌گیری در پژوهش‌های کمی و کیفی

نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی با کمی تفاوت دارد، معمولاً در پژوهش‌های کیفی نمونه‌گیری نظری (تحلیلی) انجام می‌گیرد و در سه مرحله زیر تحقیق نمونه‌گیری مطرح می‌شود:

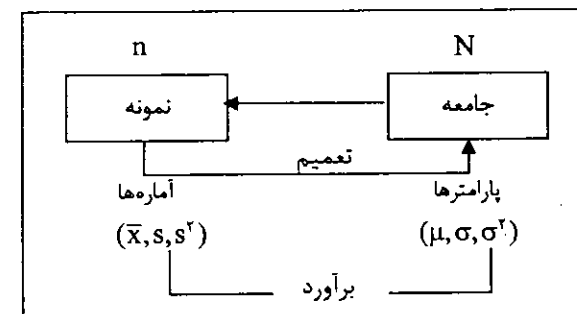
(۱) در هنگام گردآوری

(۲) تفسیر (نمونه‌گیری اطلاعات)

(۳) موقع ارایه یافته‌ها [نمونه‌گیری بازنمودی (Presentational)] (فلیک، ۱۳۸۸، ۱۳۵)

رابطه نمونه با جامعه آماری

نمونه، نمادی برای جامعه است و رابطه‌ی این دو را می‌توان در شکل شماره (۸-۳-II) مشاهده کرد:

شکل شماره (۸-۳-II): رابطه بین جامعه و نمونه (Sekaran, 1992, 227)

فرآیند نمونه‌گیری

نمونه‌گیری، فرآیندی است که در آن، تعدادی از واحدهای یک کل (جامعه) به گونه‌ای برگزیده می‌شوند که شاخص جامعه بزرگتری که از آن انتخاب شده‌اند باشند (Gay, 1992, 126) این گزینش می‌تواند به گونه‌های زیر انجام پذیرد:

۱- نمونه انباشته (Chunk) [کومه‌ای (Jumpy)]

این نوع نمونه‌ها از نظر علمی بی‌ارزش هستند زیرا شواهدی در دست نیست که نشان دهد چنین نمونه‌ای، بیانگر ویژگی‌های جامعه است.

۲- نمونه نظری [قضوتی (Judgmental)]

گزینش بخشی از جامعه که اعضای آن بر پایه‌ی داوری شخص پژوهنده مشخص می‌شود.

۳- نمونه‌گیری تصادفی (Random)

روشی برای انتخاب بخشی از جامعه یا کل است، به گونه‌ای که همه نمونه‌های ممکن وجود دارند و برای انتخاب شدن، احتمال یکسان داشته باشند (کرلینجر، ۱۳۷۴، ۱۸۸) گاهی نمونه‌گیری تصادفی را نمونه‌گیری احتمالی (Probability) می‌گویند. هر گاه در این نوع نمونه‌گیری، نمونه انتخاب شده، دوباره به جامعه برگردانده شود، نمونه‌گیری را با جایگزین (Replacement) می‌نامند.

برداشت‌ها از تصادفی بودن

میزان انحراف ویژگی‌های نمونه از ویژگی‌های جمعیت (جامعه) را «خطای نمونه‌گیری» (sampling error) می‌گویند و می‌تواند براساس خطای استاندارد تعریف شود.

نمونه وقتی می‌تواند معتبر باشد که تصادفی از جامعه آماری گزینش شده باشد. از تصادفی بودن برداشت‌های گوناگونی می‌شود که به آن در زیر اشاره می‌کنیم:

۱- یک نوع احساس ذهنی است که در آن هر گونه نظم و نقشه از پیش مشخص نباشد.

۲- برابر بودن احتمال بروز رخدادها

۳- روش‌هایی که استفاده از آنها امکان پیش‌بینی دقیق حادثه‌ها از بین می‌برد. (دلور، ۱۳۷۶، ۱۱۵)

شیوه‌های نمونه‌گیری تصادفی

برای نمونه‌گیری تصادفی شیوه‌های گوناگونی وجود دارد که در دنباله به آنها اشاره می‌شود:

۱- شیوه چرخ وار (The roulette wheel method)

۲- شیوه شانس آزمایی (The lottery method)

۳- شیوه جدول اعداد تصادفی (The table of random numbers method)

انواع نمونه گیری هدفمند

این نوع نمونه گیری ها در شرایطی مطلوب است که به علت پراکندگی، نمونه گیری احتمالی ناکارآمد بوده و تعمیم به کل جامعه مهم و اساسی نباشد.

۱- نمونه گیری برگزیده

گروه هایی خاص به دلیل سابقه ها و ویژگی ها انتخاب می شوند. مانند: هیات مدیره ها گروهی از شرکتهای خاص به دلیل نقش تعیین کننده ای که دارند انتخاب می شوند تا درباره آینده صنعت قضاوت کنند.

۲- نمونه گیری سهمیه ای

پژوهشگران، افرادی با ویژگی های خاص را با این فرض پیدا می کنند که این ویژگی های متفاوت به طور سیستماتیک در کل جمعیت توزیع شده است و بر این اساس «سهمی» درست و مناسب از افراد برمیگزینند که نشان دهنده تغییرات ویژگی ها بوده و در نهایت به یک نمونه نمایانگر ختم می شود.

۳- نمونه گیری آسان [دم دستی] (Convenient)

پژوهشگر از هر کسی که به آسانی در دسترس باشد اطلاعات لازم را به دست می آورد. در این نوع نمونه گیری باید توجه داشت اندازه و بزرگی نمونه ها، نمی تواند غیرنمایانگر بودن آنها از جامعه را جبران کند.

۴- نمونه گیری گلوله برفی (Snow balling)

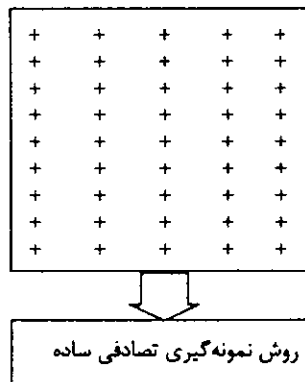
از اولین مشارکت کنندگان در تحقیق خواسته می شود تا با دیگران تماس و ارتباط برقرار نمایند و آنها را نیز در تحقیق مشارکت دهند. به این دلیل به این نوع نمونه گیری، گلوله برفی می گویند که اولین گلوله برف (فرد) برف های (افراد) دیگر را به خود جذب می کند. (برور تون، ۱۳۸۵، ۱۹۲-۱۸۸) اطلاعات بیشتر درباره هر یک از این شیوه ها در کتاب های آماری آمده است، لذا به شرح آنها پرداخته نمی شود.

جامعه آماری و ویژگی های آن

معمولاً هر جامعه آماری دارای ویژگی های گوناگونی است، ولی پژوهشگر در جستجوی دستیابی به ویژگی های کلی، عمومی و همه گیر آن می باشد. این ویژگی ها در واقع، نماد جامعه مورد نظر می باشند و به همین دلیل، جامعه مزبور را هم از روی آنها می توان شناخت و هم تفاوت آن را نسبت به دیگر جامعه ها برشمرد. به طور کلی چهار نوع جامعه آماری وجود دارد. هر جامعه مورد نظر را با توجه به ویژگی های آن می توان در یکی از این ساختارهای چهارگانه مورد بررسی قرار داد و از آن نمونه گیری کرد:

الف) جامعه ساده: یکپارچگی جامعه آماری

جامعه مورد نظر دارای ساختاری یکپارچه می باشد و افراد آن بیشتر در یک ویژگی مشترک هستند. در چنین شرایطی که ساختار جامعه، یک دست و منسجم است، روش نمونه گیری مناسب، روش نمونه گیری تصادفی ساده (Simple Random Sampling (SRS)) می باشد.

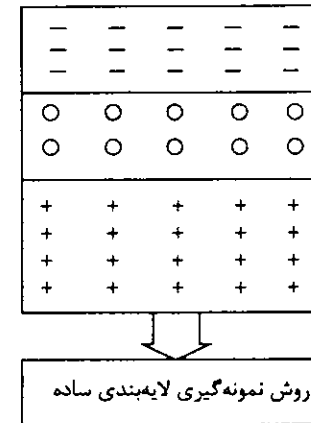

شکل شماره (۹-۳-۱): روش نمونه گیری تصادفی ساده

مثال: کارمندانی که از نظر مدرک تحصیلی دارای لیسانس هستند.

ب) جامعه طبقه ای: وجود لایه ها، و طبقه های گوناگون در جامعه آماری

ساختار جامعه اصلی، از طبقه های گوناگون می باشد به طوری که هر لایه و طبقه جدای از دیگر لایه ها و طبقه ها می باشد و تنها افراد داخل هر طبقه با توجه به یک ویژگی و صفت مشترک با هم مشابه هستند که ویژگی برجسته لایه مورد نظر تلقی می شود. هر گاه ساختار جامعه از لایه ها و طبقه های گوناگونی به وجود آمده باشد، مناسب ترین شیوه، روش نمونه گیری لایه بندی ساده (Stratified Random Sampling) می باشد.

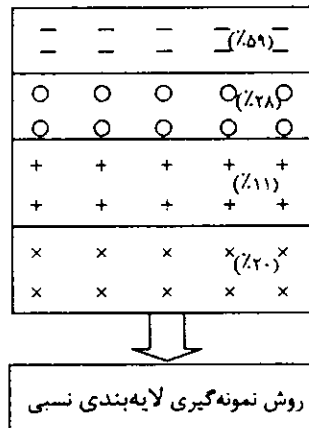
شکل شماره (۱۰-۳-II): روش نمونه‌گیری لایه‌بندی ساده

مثال: جامعه‌ای برحسب درآمد را می‌توان در برگزیده افشار با درآمدهای گوناگون در نظر گرفت. لایه‌ای با درآمد زیر ۹۰۰ هزار تومان، لایه دوم از ۹۰۰ هزار تومان تا زیر ۱/۵۰۰/۰۰۰ هزار تومان و لایه سوم از ۱/۵۰۰/۰۰۰ هزار تومان به بالا (در جامعه علامت‌های [○] و [+) و [x]) هر یک نشانه یک ویژگی خاص هستند)

ج) جامعه سهمیه‌ای: وجود لایه‌ها یا درصدها در جامعه آماری

هنگامی که ساختار جامعه از لایه‌ها و طبقه‌هایی با نسبت‌ها (درصدهای معینی) به وجود آمده باشد، جامعه را جامعه لایه‌بندی شده نسبی می‌نامند. در این نوع ساختار، جامعه نه تنها از لایه‌های گوناگونی تشکیل یافته بلکه نسبت یا درصد هر لایه نسبت به لایه‌های دیگر نیز مشخص می‌باشد.

مثال: اطلاعاتی درباره تعداد افراد هر لایه در اختیار ما می‌باشد، برای مثال لایه اول با درآمد زیر ۹۰۰ هزار تومان ۵۹٪، لایه دوم با درآمد ۹۰۰ هزار تومان تا زیر ۱/۵۰۰/۰۰۰ هزار تومان ۲۸٪، و لایه سوم (۱۱٪) و لایه چهارم ۲٪ از جامعه را شامل می‌شود. هنگامی که ساختار جامعه آماری از نوع لایه‌بندی نسبی باشد برای انتخاب نمونه از آن، نمونه‌گیری لایه‌بندی نسبی (Proportional Stratified Sampling) مناسب‌ترین روش برای نمونه‌گیری است.

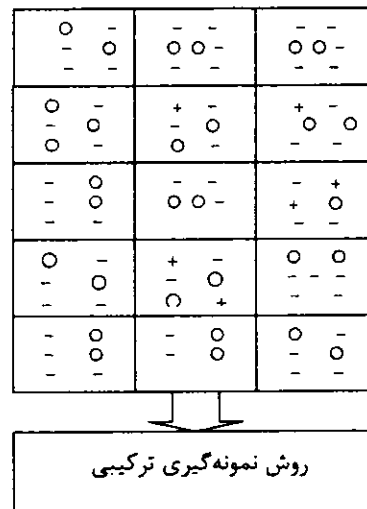

شکل شماره (۱۱-۳-II): روش لایه‌بندی نسبی

(در جامعه علامت‌های [x] و [○] و [+) و [x]) هر یک نشانه یک ویژگی خاص هستند)

د) جامعه آمیخته: ترکیبی بودن ویژگی‌ها در جامعه آماری

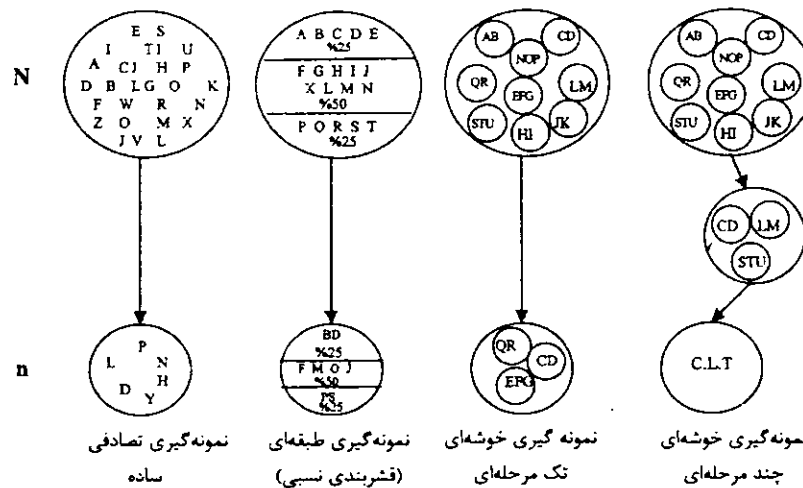
هنگامی که ساختار جامعه از صفات و ویژگی‌های متنوعی شکل گرفته باشد که نتوان صفت بارز آن را به راحتی تعیین کرد، در این حالت با ساختاری ترکیبی سر و کار داریم که از متغیرها و صفت‌های گوناگونی برخوردار است و این صفات و ویژگی‌ها به طور گسترده و پراکنده در بین افراد جامعه تقسیم و توزیع شده است. معمولاً برای آسانی نمونه‌گیری، جامعه اصلی را به مناطق دسته‌ها، گروه‌ها یا خوشه‌ها (Clusters) تقسیم می‌کنند، مثل تقسیم یک شهر به مناطق پستی، آموزشی، راهنمایی و رانندگی و شهرداری... در چنین وضعی مناسب‌ترین روش نمونه‌گیری، روش ترکیبی یا خوشه‌ای است. در ساختار ترکیبی، ویژگی‌های دسته یا خوشه مشابه بوده، ولی ویژگی‌های افراد گوناگون می‌باشد.

شکل شماره (۱۲-۳-II): نمونه گیری ترکیبی

مقایسه روش های نمونه گیری

روش های نمونه گیری را می توان در شکل شماره (۱۳-۲-II) با هم مقایسه کرد:

شکل شماره (۱۳-۲-II): مقایسه روش های نمونه گیری

اصول نمونه گیری

در تمام روش های نمونه گیری باید دو اصل زیر به کار گرفته شود:

★ پرهیز از سوگیری در فرآیند انتخاب ★ افزایش دقت در کلیه مرحله ها

سوگیری در نمونه گیری به شیوه های زیر رخ می دهد:

۱- اگر نمونه گیری با یک روش غیر تصادفی انجام شود و به صورت آگاهانه (یا غیر آگاهانه) پژوهشگر بر آن تأثیر می گذارد.

۲- طرح نمونه گیری انتخابی که برای انتخاب اعضای نمونه به کار گرفته می شود، شامل کلیه اعضای جامعه نباشد.

۳- هنگامی که دسترسی به بعضی از اعضای جامعه غیر ممکن بوده یا پاره ای از اعضا علاقمند به همکاری نباشند.

هر کدام از دلایل بالا موجب بالا رفتن خطای معیار برآورد می شود و نمی توان تأثیر آنها را با کاهش حجم نمونه، افزایش داد یا حذف کرد. چنانچه نمونه گیری از جامعه ای ناقص انجام گیرد، هیچ افزایشی در حجم نمونه قادر نیست عدم شاخص بودن نمونه را اصلاح کند یا سوگیری ناشی از این عدم کفایت جامعه را حذف کند. (دلور، ۱۳۷۶a، ۱۰۴)

عوامل مؤثر در تعیین حجم (اندازه) نمونه

مسأله تعیین اندازه نمونه، یکی از مسایل جدی است که هر پژوهشگر در پژوهش خود با آن روبرو می شود. آماردانان توصیه می کنند که حجم نمونه تا حد امکان بزرگ انتخاب شود، زیرا در صورت یکسانی و شباهت، میانگین و انحراف استاندارد گروه نمونه (در صفت یا متغیر مورد نظر) با میانگین و انحراف استاندارد جامعه بیشتر است.^۱ عواملی که در تعیین حجم و اندازه نمونه نقش دارند عبارتند از:

- الف) هدف های پژوهش، ب) روش پژوهش و روش های آماری وابسته به آن، ج) امکان مالی و زمانی پژوهشگر، د) حجم جامعه ه) شیوه کنترل متغیرهای ناخواسته، و) میزان تأثیر پذیری متغیر وابسته از مستقل، ز) میزان روایی و پایایی ابزار اندازه گیری متغیر وابسته (نادری و دیگران، ۱۳۷۵، ۱۶۵)

۱- حجم نمونه ارتباط بسیار نزدیکی با آزمون فرضیه صفر (۰) در پژوهش دارد، بدین گونه که هر چه اندازه گروه نمونه بزرگتر باشد، پژوهشگر با اطمینان بیشتری فرض صفر را که نادرست است، رد می کند.

طرح نمونه گیری

گفته شد که گردآوری داده‌ها، از کل جامعه آماری (سرشماری) بسیار پرخرج است و گردآوری اطلاعات از نمونه نیز هزینه دارد و هر چه حجم نمونه بزرگتر باشد هزینه نیز بیشتر خواهد شد. از طرف دیگر پژوهشگر می‌خواهد که نمونه به اندازه کافی بزرگ باشد تا تخمین‌های بهتری از پارامترهای جامعه به دست آورد. (نوفرستی، ۱۳۷۳، ۶۶)

در بکارگیری طرح نمونه‌گیری نکته‌های اساسی زیر دارای اهمیت است:

✦ تعیین حجم نمونه

✦ روش انتخاب نمونه

✦ برآورد و تعمیم نتیجه‌های پژوهش به کل

اگر به ارتباط متقابل این سه نکته با یکدیگر در یک نمونه‌گیری، توجه شود در میزان کارایی و کیفیت بهتر نمونه و نزدیکتر کردن نتیجه‌های به دست آمده با واقعیت‌های جامعه تأثیر می‌گذارد.

انتخاب حجم نمونه در طرح یک پژوهش، نشان دهنده واقعیت‌های جامعه است. آنچه قبل از هر چیز باید به آن توجه کرد دقت در نتیجه‌های به دست آمده است. حدود این دقت را فقط به کمک خطای نمونه می‌توان اندازه‌گیری کرد. محاسبه این خطا جزء جدا نشدنی هر پژوهش با استفاده روش نمونه‌گیری بشمار می‌رود. هر قدر خطای نمونه‌گیری در یک تحقیق کمتر باشد، داده‌های نمونه نیز به همان نسبت دقیق‌تر بوده و نتیجه‌هایی که از این نمونه به دست می‌آید با نتیجه‌های سرشماری نزدیک‌تر است. حجم نمونه مانند یک عامل، بر روی مقدار خطای متوسط تأثیر می‌گذارد و از همین رو درست بودن آن، سبب بالا رفتن گویایی نمونه می‌شود. افزون بر این درستی و دقت نمونه‌گیری، موجب کاهش هزینه مشاهده‌ها و صرفه‌جویی در انجام تحقیق می‌گردد.

شیوه محاسبه حجم نمونه

۱- از بین کلیه صفت‌هایی که متغیر پژوهش دارد باید در نمونه مجموعه صفت‌هایی که برای مشخص کردن ویژگی پدیده‌های مورد بررسی مهم‌تر است انتخاب شود.

۲- تغییرپذیری (پراکندگی) - واریانس و ضریب تغییرات... هر یک از صفت‌های انتخاب شده بر اساس نکته‌های زیر مشخص می‌شود:

الف- آمارگیری پیشین جامعه مورد پژوهش یا جامعه‌های مشابه

ب- آمارگیری آزمایشی (با استفاده از این آمارگیری، واریانس صفت‌ها مشخص می‌شود، آن گاه به وسیله

واریانس حجم نمونه و همچنین تخصیص بهینه حجم‌های نمونه مورد استفاده قرار می‌گیرد.)

پ- فرض‌های معین درباره ساختار جامعه.

ت- عملی کردن واحدهای نمونه در دو مرحله (یعنی بار اول یک نمونه انتخاب شده سپس از کل جامعه آماری حجم نمونه کسر و بقیه نمونه‌گیری می‌شود، در واقع مجموع این دو نمونه، حجم کل می‌باشند.)

۳- بر اساس فرمول‌ها بین تغییرپذیری، نوع نمونه و خطای مجاز برای هر یک از صفات انتخاب شده، حجم نمونه محاسبه می‌گردد.

۴- بزرگترین حجم نمونه محاسبه شده در بند قبل به عنوان حجم اولیه نمونه انتخاب می‌شود.

۵- حجم کلی جامعه مورد بررسی با جمع کردن تمامی حجم‌های اولیه نمونه که برای طبقه‌های جداگانه جامعه محاسبه شده است تعیین می‌گردد.

الف- حجم نمونه برای برآورد نسبت مورد نظر در جامعه

$$n_p = \frac{Z_{\alpha}^2 \bar{p} \bar{q}}{e^2}$$

\bar{P} = نسبت در جامعه

$$\bar{q} = 1 - \bar{P}$$

α = [ضریب اطمینان - ۱] (میزان خطا)

e = خطا

ب- حجم نمونه برای برآورد میانگین جامعه

کوچکترین مقدار - بزرگترین مقدار
 $\sigma_x = \frac{\quad}{\quad}$

ج- حجم نمونه برای تفاوت میانگین دو گروه

$\delta = S$

$\delta = Z$

$\delta = D$

$$n_p = \left[\frac{Z_{\alpha}^2 \sigma_x}{e} \right]^2$$

$$n = \frac{YS^2(Z_{\alpha})^2}{D^2}$$

ارزیابی یافته‌های پژوهش

هنگامی که کار پژوهش به پایان می‌رسد، اولین پرسشی که مطرح می‌شود درباره اعتبار و قابلیت اعتماد یافته‌ها است، لذا «روایی» و «پایایی» دو مفهوم اساسی هستند که آشنایی پژوهشگر با معانی و انواع آنها از ضرورت‌های پژوهش است. به طور کلی می‌توان ارزش یک پژوهش را براساس سه رویکرد که مفهوم‌های روایی و پایایی را در خود دارند به شرحی که در پی می‌آید تعریف کرد:

★ رویکرد اول:

اگر یک مجموعه از متغیرها را با یک ابزار اندازه گیری مانند پرسشنامه، چندین بار اندازه گیری کنیم، آیا نتیجه های یکسان یا مشابهی به دست خواهیم آورد؟

★ رویکرد دوم:

آیا اندازه های واقعی، ویژگی هایی اصلی متغیر بوده که اندازه گیری شده است؟ (پاسخ این پرسش، تعیین کننده درجه دقت و درستی ابزار اندازه گیری است)

★ رویکرد سوم:

در یک ابزار اندازه گیری، چقدر خطای اندازه گیری وجود دارد؟ (پاسخ این پرسش میزان خطای اندازه گیری در ابزار و در نتیجه میزان معتبر بودن آن را مشخص می سازد.)

(۱) روایی (Validity)

روایی از واژه «روا» به معنای «جایز و درست» گرفته شده و به معنای درست بودن است. مقصود از روایی در پژوهش آن است که ابزار اندازه گیری، بتواند ویژگی مورد نظر متغیر را اندازه بگیرد. اهمیت روایی، به آن دلیل است که اندازه گیری های نامناسب و ناکافی می تواند هر پژوهش علمی را بی ارزش و ناروا سازد. (Mark, 1995, 66)

انواع روایی

روایی انواعی دارد که به نمونه هایی از آنها اشاره می شود:

۱-۱) روایی محتوایی (Content)

روایی محتوایی این اطمینان را بوجود می آورد که مقیاس، شامل مجموعه ای از مورد های کافی برای استفاده از متغیر است و با پرسش هایی مانند زیر پیگیری می شود:

- * آیا مقیاس مورد نظر، مناسب اندازه گیری متغیر است؟
- * آیا متخصصان تأیید می کنند که ابزار متغیر مورد نظر را می سنجد؟
- * آیا فرق گذاری به گونه ای است که به پیش بینی یک متغیر ملاک کمک کند؟

۱-۲) روایی نمادی (ظاهری) (Face)

روایی نمادی ویژگی هایی را که انتظار می رود یک متغیر را نشان دهند اندازه گیری می کنند.

۱-۳) روایی مربوط به ملاک (Criterion-related)

این نوع روایی هنگامی برقرار می شود که مقیاس بر مبنای ملاکی که انتظار می رود افراد را جدا کند.

۱-۴) روایی همزمانی (Concurrent)

یعنی مقیاس، بین افراد گوناگون جدایی ایجاد کند و آنها باید در آزمون نمره متفاوت بگیرند.

۱-۵) روایی پیش بین (Predictive val.)

عبارت است از توانایی فرق گذاری بین افراد به عنوان یک ملاک آینده نگر

۶-۱) روایی سازه ای (Construct)

این نوع روایی بر پیش بینی چگونگی نتایج به دست آمده برای آزمون فرضیه ها تأکید دارد.

۷-۱) روایی همگرا (Convergent val.)

این روایی هنگامی است که دو ابزار متفاوت که متغیر را اندازه گیری می کنند دارای همبستگی بالایی باشند. (Sekaran, 1992, 171-173)

عوامل مؤثر بر روایی

مجموعه ای عوامل از بیرون و درون پژوهش بر روایی پژوهش تأثیر می گذارند که در جدول شماره

(۹-۳-II) نشان داده شده اند. (دلاور، ۱۳۷۳، ۳۳۶)

عوامل مؤثر بر اعتبار بیرونی	عوامل مؤثر بر اعتبار درونی
الف- کنش متقابل میان انتخاب آزمودنی ها و متغیر مستقل	۱- رخدادهای همزمان با انجام پژوهش
ب- اعتبار محیطی	۲- اجرای پیش آزمون
۱- توصیف و متغیر مستقل	۳- وسایل اندازه گیری
۲- توصیف و اندازه گیری متغیر وابسته	۴- بازگشت های ناشی از ابزار آماری به کار برده شده
۳- مزاحمت های ناشی از اجرای متغیرهای مستقل چهارگانه	۵- تفاوت های فردی آزمودنی ها
۴- کنش متقابل رخدادهای همزمان با انجام پژوهش و تأثیر متغیر مستقل	۶- افت آزمودنی ها
۵- کنش متقابل میان زمان اندازه گیری و تأثیر متغیر مستقل	۷- کنش متقابل:
۶- هوشیار شدن آزمودنی ها در اثر اجرای پیش آزمون و پس آزمون	الف- میان رشد و بلوغ روانی و جسمانی
۷- تأثیر تازگی و غیر عادی بودن شرایط اجرای پژوهش، و مسأله توجه کردن آزمودنی ها	ب- میان انتخاب آزمودنی ها و رخدادهای همزمان با انجام پژوهش
۸- زمینه اطلاعاتی آزمودنی ها	
۹- رفتار پژوهشگر در جریان اجرای پژوهش	

جدول شماره (۹-۳-II): عوامل مؤثر بر اعتبارهای بیرونی و درونی

۲) پایایی (Reliability)^۱

در زبان روزمره، افراد معتبر به کسانی گفته می‌شود که رفتارشان همسان، قابل اعتماد و قابل پیش‌بینی است، یعنی آنچه فردا یا هفته بعد انجام خواهند داد با آنچه که امروز انجام می‌دهند و آنچه که هفته پیش انجام داده‌اند همسان است. پایایی یک ابزار یعنی اینکه تا چه حد آن ابزار داده‌های دقیق و درستی را استخراج می‌کند و در طول زمان باثبات است و نتیجه‌های همسان به دست می‌دهد. از سوی دیگر، افراد نامعتبر کسانی هستند که رفتارشان نوسان بیشتری دارد و پیش‌بینی آنها دشوار است.

روش‌های برآورد ضریب پایایی

سه روش اصلی برآورد پایایی عبارت است از:

بازآزمایی (Retest)، شکل‌های همتا (Alternate forms) و ثبات درونی (Internal consistency)

الف) برآورد پایایی با شیوه بازآزمایی

بر اساس این روش، یک آزمون در دو نوبت برای آزمودنی‌های یکسان اجرا می‌شود و سپس همبستگی نتایج آزمون می‌شود. چنانچه نمره مشاهده شده‌ای که هر یک از آزمودنی‌ها در دومین آزمون دریافت می‌کنند برابر نمره آنها در اولین آزمون باشد پایایی بازآزمایی دارند. در حالتی که در نمره‌های مشاهده شده آزمودنی‌ها، مقدار همبستگی، مساوی یک بوده، پایایی کامل است. برای این کار از ضریب همبستگی پیرسون^۲ استفاده می‌شود.

ب) برآورد پایایی با روش شکل‌های موازی و همتا

برآورد پایایی شکل‌های موازی، مساوی با همبستگی بین نمره‌های مشاهده شده دو آزمون موازی است. معمولاً در عمل امکان ندارد که بتوان موازی بودن دو آزمون را تأیید کرد و بیشتر، شکل‌های همتا به جای شکل‌های موازی به کار برده می‌شوند. در شکل‌های همتا این امکان وجود دارد که نمره‌های واقعی و واریانس‌های خطا مساوی نباشند، حتی اگر همبستگی بین نمره‌های مشاهده شده آنها معادل با همبستگی شکل‌های موازی باشد. برای سنجش این پایایی از ضریب همبستگی گشتاوری پیرسون^۳ استفاده می‌شود.

ج) برآورد پایایی با روش ثبات درونی

پایایی با شیوه ثبات درونی فقط با اجرای یک آزمون و تکرار اجرای آزمون‌ها برآورد می‌شود. مشهورترین

۱- اصطلاح‌های مترادف پایایی، عبارتند از: قابلیت اعتماد (Dependability)، ثبات (Stability) همسانی (Consistency)، قابلیت پیش‌بینی (Predictability)، دقت یا صحت (Accuracy)

۲- به پیوست شماره الف) مراجعه شود.

کاربرد این روش، برآورد پایایی از شیوه دو نیمه کردن (split halves) است. این آزمون به دو قسمت که هر کدام شکل‌های موازی یکدیگرند، تقسیم می‌شود و سعی دارد این قسمت‌ها به گونه‌ای انتخاب شوند که موازی معادل (t - equivalent) باشند. چنانچه نیمه‌های آزمون، موازی باشند پایایی کل آزمون با استفاده از فرمول اسپیرمن- براون برآورد می‌شود و در حالتی که نیمه‌های آزمون با t معادل باشند ضریب a می‌تواند برای محاسبه ضریب پایایی کل آزمون به کار برده شود. (آلن و دیگران، ۱۳۲۴، ۱۲۱-۱۱۷) روش دیگر برای برآورد پایایی ثبات درونی روش آلفای کرونباخ (Cronbach's Alpha) است.

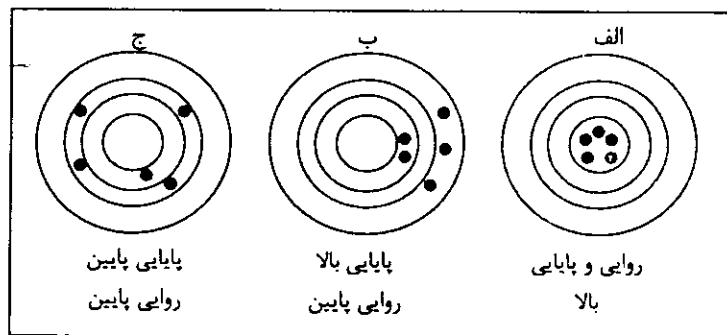
در این روش بین نمره‌ی تک تک گویه‌ها با کل نمره‌ی ابزار، همبستگی گرفته می‌شود و در آن فرض بر این است که انتظار می‌رود افرادی که در گویه‌ی معینی نمره مشخصی را می‌گیرند در گویه‌های دیگر نیز آن‌گونه عمل کنند چون همه‌ی گویه‌های ابزار طراحی شده در راستای سنجش یک چیز یا یک ویژگی معین هستند.

رابطه روایی و پایایی

یکی از پرسش‌های مهم پژوهشگران این است که اعتبار کدام نتیجه‌ها بیشتر است و به کدام نتیجه‌ها بیشتر می‌توان اعتماد کرد؟ پاسخ را با توجه به شکل شماره (۱۵-۳-II) می‌توان این گونه داد که: در حالت الف) گلوله‌ها بر روی تابلوی هدف، کنار هم قرار گرفته‌اند لذا قابل اعتمادترند (درست مانند وقتی که از یک مجموعه افراد، دوباره یک آزمون به عمل آید و نمره‌های هر فرد از این مجموعه در هر دو آزمون تقریباً یکسان باشد).

در حالت ب) نزدیک بودن گلوله‌ها (فراوانی‌ها) و ناچیز بودن پراکندگی از نظر اعتبار مهم نیست.

در حالت ج) که هر دو پایین است (فلیپس، ۱۳۲۱، ۷۸)

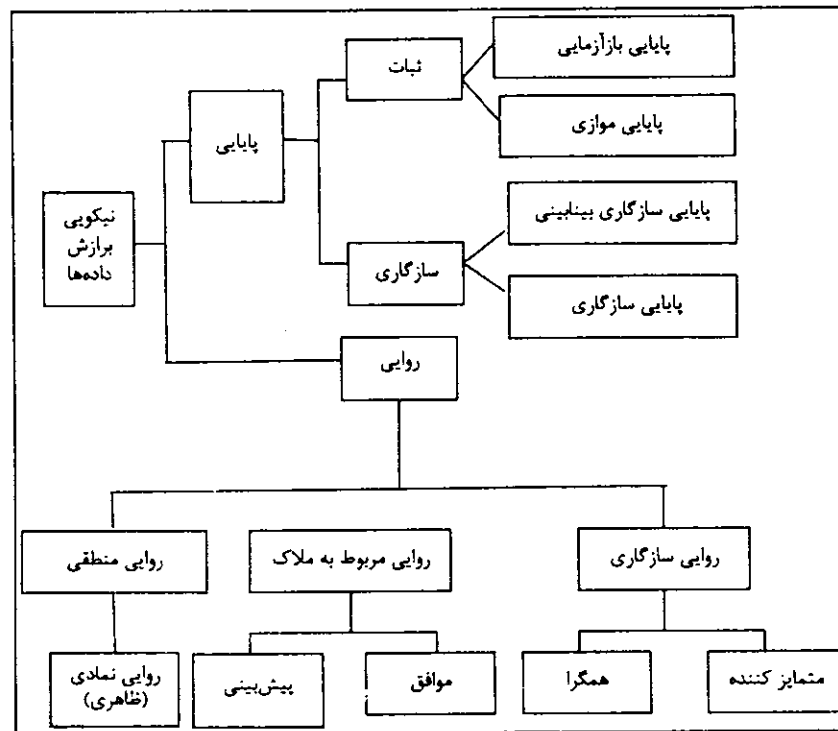

شکل شماره (۱۴-۳-II): انواع رابطه‌های بین روایی و پایایی

(Neuman, 1997, 146)

نقش هر یک از انواع مفهوم‌های روایی و پایایی در نیکویی برازش داده‌ها^۱ در شکل شماره (۱۵-۳-II)

نشان داده می‌شود:

شکل شماره (۱۵-۳-II): روایی و اعتبار و نیکویی برازش داده‌ها

(۶)

آزمون‌های آماری و شیوه‌ها و ابزارهای تجزیه و تحلیل داده‌ها

خود عددها دروغ نمی‌گویند، اما دروغگویان عددهای دروغ (غیرمعتبر) می‌سازند.

«چارلز گراس ونور»

مقدمه

پژوهشگر پس از پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی، آگاهی‌اش درباره مسأله افزوده می‌شود. همین کار باعث می‌شود تا درباره پرسش یا مسأله تحقیق گمانه‌زنی کند و پاسخ‌ها و راه‌حل‌هایی را پیشنهاد کند. این پاسخ‌ها و راه‌حل‌ها (یا همان فرضیه‌ها) حالت موقتی، احتمالی و غیر تایید شده دارند، لذا لازم است با توجه به نوع ادعاهایی که دارند (ادعای وجود رابطه همبستگی یا علی...) آزمون شوند. برای آزمون، باید داده‌ها از جامعه یا نمونه یا متن‌ها با ابزارهای لازم به دست آورده شوند، این داده‌ها با توجه به ماهیتی که دارند باید با آزمون‌های مناسب، آزموده شوند و نتایج حاصل از این آزمون‌ها، تجزیه و تحلیل شوند تا تکلیف فرضیه‌ها روشن شود که آیا تأیید (نه اثبات) می‌شوند یا نه؟

با توجه به اینکه در فصل چهارم و پیوست شماره (۱) درباره آزمون‌های آماری و شیوه‌های تجزیه و تحلیل آنها بحث شده است از تکرار مطالب در اینجا پرهیز می‌شود.

۱- آزمون‌هایی هستند که تعیین می‌کنند آیا یک توزیع خاص به خوبی برازش شده است یا نه. آزمون‌هایی مانند کولموگراف - اسمیرنوف. برای سنجش مدل راه‌های گوناگونی وجود دارد مانند:
الف) درستی مدل با داده‌ها آینده
ب) درستی مدل با نمونه‌های مشابه
ج) درستی مدل با داده‌های گذشته که در اختیارند.

مفهوم‌های کلیدی فصل:

- نمونه‌گیری
- ابزارهای گردآوری داده‌ها
- مقیاس
- نوع و روش تحقیق

پرسش‌های فصل:

- ۱- روش‌شناسی یعنی چه؟
- ۲- چرا باید درباره جامعه آماری تحقیق به خواننده گزارش تحقیق (پایان نامه) آگاهی داد؟
- ۳- پژوهش کمی یعنی چه؟ انواع آنها را نام برده و تعریف کنید.
- ۴- پژوهش کیفی یعنی چه؟ انواع آنها را نام برده و تعریف کنید.
- ۵- چگونه برای انتخاب روش تحقیق باید تصمیم‌گیری کرد؟
- ۶- روش علمی پژوهش چه تعریف‌هایی دارد؟
- ۷- ویژگی‌های کلی جوش پژوهش علمی کدام است؟

پرسش‌ها و پاسخ‌های تحلیلی:

- ۱- آیا با جمله زیر موافقت می‌کنید؟ چرا؟
مسئله‌های مدیریتی را نمی‌توان با روش‌های کمی یا کیفی تنها بررسی کرد بلکه باید با روش‌های ترکیبی درباره آنها پژوهش کرد.
- ۲- به نظر شما می‌توان «طرح‌های آزمایش» را در حوزه مسایل سازمانی و مدیریتی بکار گرفت؟
- ۳- آیا با توجه به متغیر بودن شرایط بررسی مسایل در سازمان، مفهوم‌های روایی و اعتبار در پژوهش‌های حوزه سازمانی و مدیریتی بی‌معنا نیست؟
- ۴- آیا با جمله زیر موافقت می‌کنید؟ چرا؟
«انتخاب روش‌های تحقیق در پژوهش مدیریت ایران، زیر سیطره علم روان‌شناسی قرار دارد».
- ۵- دستاوردهای پژوهشی در حوزه‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی چه کمکی می‌توانند به پژوهش‌های حوزه سازمان و مدیریت در ایران داشته باشند؟
- ۶- تلقی فرارشته‌ای از علم مدیریت، چه تأثیری بر پژوهش‌های مدیریتی دارد؟
چه پرسش‌های دیگری را درباره مطالب این نوشتار می‌توان مطرح کرد؟

فصل چهارم

داده‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

۱- آشنایی با فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها

۲- قواعد تجزیه و تحلیل داده‌ها

۳- شیوه جدول‌بندی و نمودارسازی

۴- انواع تکنیک‌های آماری و کاربرد آنها در تجزیه و تحلیل

۵- چگونگی انجام تحلیل داده‌های کیفی

برای رخدادهای سازمانی، نمی‌توان توجیه‌های ساده یافت و برای آنها به سادگی علت‌هایی مشخص پیدا کرد. و همین یافتن خاستگاه‌های مسایل سازمانی را دشوار می‌کند زیرا منشأها در فاصله‌ای بسیار دورتر از نتیجه‌ها و نشانه‌ها قرار دارند.

«وایک»

مقدمه

در این فصل، پژوهشگر داده‌هایی را که با استفاده از ابزارهای معتبر و پایا از جامعه آماری خود گردآوری کرده است تجزیه و تحلیل می‌کند و با استفاده از این تجزیه و تحلیل، در نهایت به رد و قبول فرضیه‌های خود می‌پردازد. تجزیه و تحلیل داده‌ها دارای دو مرحله می‌باشد:

اول: به کارگیری تکنیک و آزمون آماری و تفسیر مناسب از آنها با توجه به ماهیت داده‌های به دست آمده و نوع فرضیه‌ها
دوم: تحلیل نتیجه‌های حاصل از محاسبه‌های آماری و تفسیر نتیجه‌ها برای ایجاد یک برداشت نظری از آنها.

پژوهشگر در هنگام تدوین پایان‌نامه، باید تجزیه و تحلیل هر یک از فرضیه‌های مطرح شده را جداگانه انجام داده و نتیجه‌های محاسبه‌های خود را با هم ادغام نکند^۱ و به نکته‌های زیر توجه داشته باشد:

۱- از آوردن آمار غیر ضروری، جدول و نمودارهای تکراری پرهیز شود.

۲- داده‌های خام حاصل از پژوهش، باید جمع‌بندی شده و در قالب یک یا چند جدول آورده شود. در صورت نیاز آمارها در بخش پیوست‌ها آورده شود.

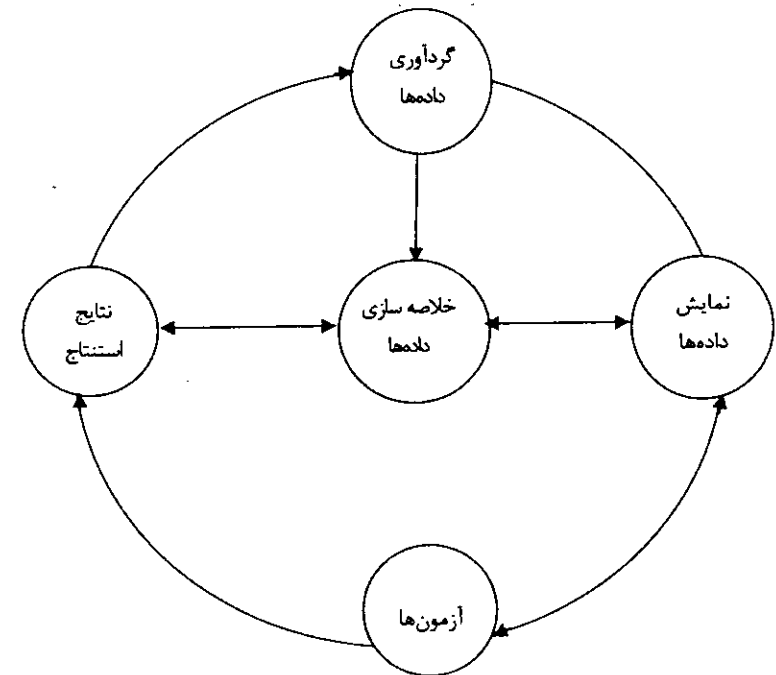
۳- اگر از یک فرمول خاص برای آزمون چند فرضیه استفاده می‌شود، یکبار فرمول و اجزای آن توضیح داده شود و برای هر فرضیه دوباره تکرار نشود.

گاه مشاهده می‌شود پارامی از پژوهشگران فقط مجموعه‌ای آمار، نمودار و داده‌ها را به عنوان نتیجه‌های پژوهش خود ارایه می‌کنند و به تحلیل نتیجه‌ها به معنای جامع و دقیق آن نمی‌پردازند. تحلیل جامع، تحلیلی است که پژوهشگر با استفاده از آگاهی و اطلاعاتی که در «پیشینه پژوهش» به دست آورده است و نتیجه‌های آزمون فرضیه‌ها... محاسبه‌ها را تفسیر کند و برای هر یک از نتیجه‌های به دست آمده مفهوم سازی کند. چنین کاری زمینه‌ساز تعمیم دستاوردهای پژوهش به جامعه اصلی و همچنین نظریه‌پردازی خواهد بود. در غیر این حالت، مفهوم «تحلیل» به «محاسبه اعداد» محدود می‌شود.

پژوهشگر پس از این‌که روش (نوع و فرآیند) پژوهش خود را مشخص کرد و با استفاده از ابزارهای مناسب،

۱- بررسی در این باره مطرح می‌شود که اگر مثلاً در تحقیقی از ۵ فرضیه طراحی شده ۳ فرضیه «رد» و ۲ فرضیه دیگر «تأیید» شود، چگونه باید جواب مسأله اصلی تحقیق را تدوین کرد؟ برخی بر این باورند که پژوهشگر نباید به مسأله اصلی و به دنبال آن به فرضیه کلی توجه داشته باشد بلکه باید به آزمون فرضیه‌های خاص و پاسخ‌دهی به مسایل فرعی مسأله اصلی بپردازد.

داده‌های مورد نیاز را برای آزمون فرضیه‌های خود گردآوری کرد، اکنون نوبت آن است که با بهره‌گیری از تکنیک‌های آماری مناسب که با روش پژوهش و نوع متغیرهای آن (از نظر اسمی، ترتیبی... بودن) سازگاری دارد، داده‌های گردآوری شده را دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل کند. با این کار او آمادگی می‌یابد تا فرضیه‌هایی را که تا این مرحله او را در پژوهش هدایت کرده‌اند در بوته آزمون قرار دهد و تکلیف آنها را روشن کند (یعنی تایید (نه اثبات) یا رد کند)، تا بتواند پاسخی (راه حلی) برای پرسش پژوهش/بیاورد. پیوند دادن مسأله پژوهش به مجموعه‌ای از اطلاعات موجود، نیازمند به اندیشه‌ای خلاق است. آرایش و تنظیم داده‌ها نیز به خلاقیت نیاز دارد، زیرا انتخاب داده‌های خاص، کدگذاری آنها، استخراج الگوهای از میان کدها، همگی بدون نوآوری ممکن نیست لذا نقد و بررسی تحلیل داده‌های موجود، دارای اهمیت زیادی است و همچنین باید بتوان کیفیت داده‌ها را ارزیابی کرد. (بیکر، ۱۳۷۷، ۶-۳) آنچه گذشت را می‌توان در شکل شماره (II-۴-۱) مشاهده کرد:

شکل شماره (II-۴-۱): چرخه کلان تجزیه و تحلیل داده‌ها (Chauri et al 1995, 96)

فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها (Data Analysis)

تجزیه و تحلیل داده‌ها، فرآیندی چند مرحله‌ای است که در آن داده‌هایی که با بکارگیری شیوه‌ها و

ابزارهای گردآوری در نمونه (جامعه) آماری فراهم آمده‌اند، خلاصه کدبندی و دسته‌بندی و در نهایت پردازش می‌شوند. با این کار امکان انواع تحلیل‌ها و برقراری ارتباط‌ها بین داده‌ها برای آزمون فرضیه‌ها فراهم می‌آید. در این فرآیند، داده‌ها هم از لحاظ نظری و هم از جنبه تجربی پالایش می‌شوند و با تکنیک‌های گوناگون آماری، از آنها اطلاعات استخراج و تعمیم داده می‌شوند. اگرچه با توجه به نوع و مسأله پژوهش، ماهیت فرضیه‌ها، ابزارهای بکار رفته برای گردآوری اطلاعات، فرآیندهای تجزیه و تحلیل گوناگونی وجود دارند ولی فرآیند تفصیلی آن را می‌توان در شکل شماره (II-۴-۲) مشاهده کرد. در انواع شیوه‌های آماده‌سازی داده‌ها، برای تجزیه و تحلیل، مرحله‌های مشترکی وجود دارد که به آنها اشاره می‌شود:

الف: آماده کردن داده‌ها

داده‌هایی که با ابزارهای گوناگون جمع‌آوری می‌شوند پراکنده و نامنسجم هستند، لذا باید آنها را برای عملیات بعدی طبقه‌بندی کرد. کدبندی، تعیین یک نمره (حرف) به هر طبقه است. کدبندی برای متغیرهای غیرعددی بسیار مهم است. متغیرهای عددی هم ممکن است کدگذاری شوند. (Chauri & et al, 1995, 97) داده‌ها باید برای هدفی که در نظر است تنظیم شوند. در آماده‌سازی داده‌ها دو جنبه مهم وجود دارد:

قبل از شروع کار باید بدانید با داده‌ها چه می‌خواهید بکنید، چه نوع برنامه کامپیوتری در اختیار دارید و چه مشکلاتی ممکن است بروز کند. آیا داده‌ها را دستی در برگه‌ها وارد می‌کنید یا آنها را در حافظه کامپیوتر می‌ریزید. معمولاً داده‌ها را به صورت ماتریس با ستونی از متغیرها و ردیف‌هایی مربوط به مشاهده‌های هر نفر یا هر واحد در نرم افزارهایی مانند Spss یا Excell وارد می‌کنند و به آن ماتریس داده‌ها (Data matrix) می‌گویند. برای آماده کردن داده‌ها دو کار زیر را باید انجام داد:

ب: خلاصه سازی داده‌ها (Data Reduction)

منظور از خلاصه کردن داده‌ها، انتخاب، تمرکز، حذف مشابه‌ها و در نهایت تنظیم و تبدیل داده‌ها به صورتی فشرده‌تر است. در این مرحله به پالودن و زدودن اضافات موجود در داده‌ها پرداخته می‌شود تا بتوان آنها را به نظم درآورده و سازماندهی کرد و نتیجه‌گیری نهایی را به عمل آورد. باید توجه داشت که منظور از خلاصه سازی، فقط تبدیل آنها به داده‌های کمی نیست.

ج: نمایش داده‌ها (Data Display)

منظور از عرضه داده‌ها، ظاهر ساختن مجموعه‌ای سازمان یافته از داده‌ها است، به گونه‌ای که به کمک آنها بتوان نتیجه‌گیری به عمل آورد. برای عرضه داده‌های کیفی می‌توان از انواع ماتریس‌ها، نمودارها، شبکه‌ها و مانند آن نام برد. با استفاده از این شیوه‌ها، داده‌ها، به صورت اطلاعات سازمان یافته تنظیم می‌شود تا پژوهشگر با دستیابی به آنها بتواند به آسانی به واقعیت‌های حاصل از داده‌ها پی‌برد و از آنها نتیجه‌گیری به عمل آورد، با این که به عرضه داده‌های بیشتری پرداخته و نتیجه‌گیری نهایی را به دست دهد.

کدگذاری دوباره داده‌های موجود

این مرحله، شامل تغییر کدهایی است که در مرحله اولیه تعیین شده‌اند و نتایج زیر را در پی دارد:

- نظم دوباره داده‌های مربوط به یک متغیر
- تغییر ارزش یک متغیر
- جمع کردن مقوله‌های یک متغیر در دسته‌بندی‌های کمتر
- شیوه‌های کدگذاری دوباره

دو رویکرد کلی زیر برای پی بردن به این که کدام داده‌ها باید با هم ترکیب شوند وجود دارد:

(I) ترکیب داده‌های هم‌سنخ

داده‌هایی را که به نظر می‌رسد با هم مناسبت دارند در یکدیگر ادغام می‌شود، برای مثال می‌توان شغل‌های مربوط به یک صنعت را در هم ادغام کرد و یک طبقه جدید از داده‌ها را به وجود آورد.

(II) استفاده از توزیع فراوانی متغیر

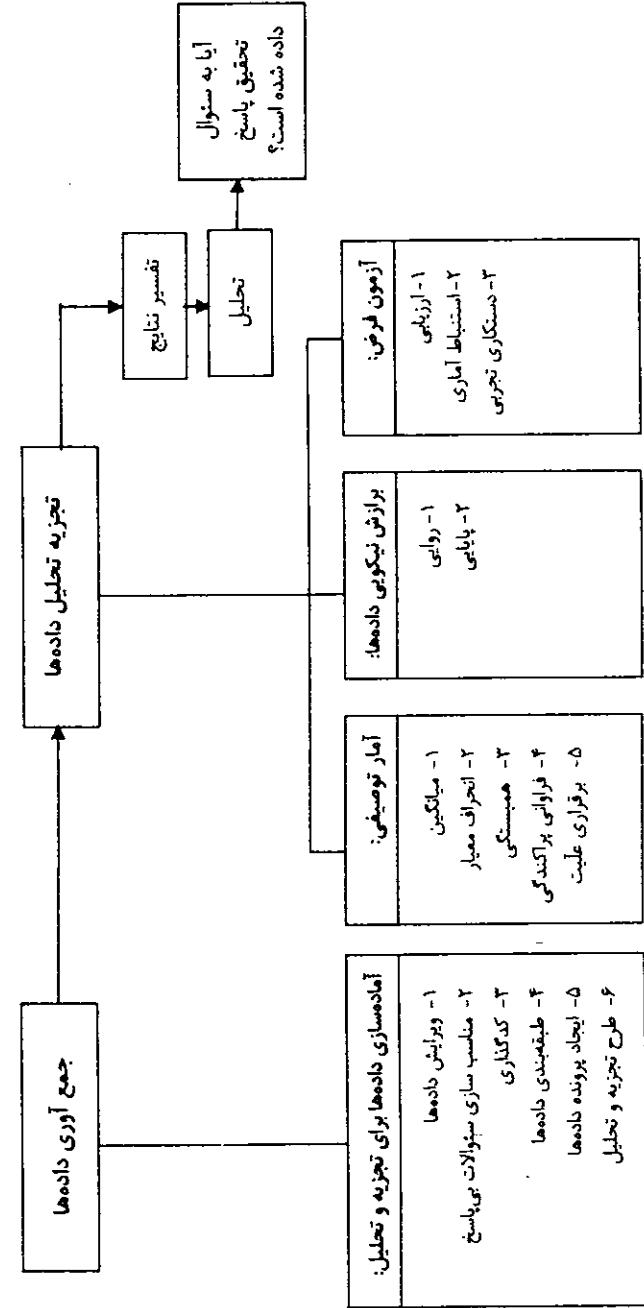
در این رویکرد داده‌های مربوط به متغیرهای ترتیبی و فاصله‌ای را به بخش‌های گوناگون تقسیم و ترکیب می‌کنند و به آنها نام‌های مناسب جدیدی داده می‌شود.

جدول‌سازی

جدول، آرایه مجموعه از اعداد طبیعی به صورت ماتریس است که شماره‌ها یا فراوانی‌ها را نشان می‌دهند. (کنور، ۱۳۷۲، ۱۸۴) هدف نهایی جدول‌سازی، کمی و سنجش پذیر ساختن موضوع مطالعه و آرایه تصویری دقیق از آن است. جدول‌ها انواعی دارند:

(۱) جدول‌های یک بعدی

در این نوع جدول، یک متغیر با فراوانی‌های آن نشان داده می‌شود. به این نوع جدول‌ها، توزیع فراوانی ساده یا یک بعدی (Univariate Distribution) نیز گفته می‌شود (ساروخانی، ۱۳۷۲، ۴۴۵).

شکل شماره (۲-۴-II): فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها (Sekaran, 1992, 275)

موضوع	فراوانی
I	F_i
II	F_{ii}
III	F_{iii}
IV	F_{iv}
N	F

جدول شماره (II-۴-۱): قالب کلی جدول یک بعدی

۲) جدول دو بُعدی

جدولی است که در آن دو متغیر را می توان در ارتباط با هم نشان داد. جدول دو بُعدی، برای داده های جامعه و نمونه کوچک، بهتر است، زیرا ضمن امکان نشان دادن همبستگی به دست آمده از شیوه آزمون و میزان آن، محدودیتی برای نشان دادن تعداد خانه ها، وجود ندارد (همان منبع، ۴۴۸) نمونه ای از آن در جدول شماره (II-۴-۲) نشان داده شده است:

متغیر X_j	متغیر Y_i	نوع اول	نوع دوم	نوع سوم	جمع
سطح اول					
سطح دوم					
سطح سوم					
.....					
جمع					Z

جدول شماره (II-۴-۲): قالب کلی جدول دو بُعدی

کاربردهای جدول های دو بُعدی

جدول های دو بُعدی کاربردهای گوناگونی دارند مانند:

- الف) جدول دو بُعدی با نسبت های عمودی: برای شرایطی است که داده های جدول با توجه به متغیر بالایی جدول، در صدگیری می شوند.
- ب) جدول های دو بُعدی با نسبت های افقی: برای شرایطی است که داده های جدول با توجه به متغیر

ضلع راست جدول در صدگیری می شوند.

ج) جدول های ترکیبی: جدولی است که دارای نسبت های عمودی و هم افقی باشند.

ه) جدول پیوسته: برای زمانی است که پژوهشگر در نظر دارد جمع کل جامعه مورد پژوهش را ۱۰۰ بداند و درصد توزیع داده ها بر حسب متغیرهای مورد نظر را نشان دهد.

جنس	سبک S_1	سبک S_2	سبک S_3	سبک S_4	جمع
زن					
مرد					
جمع					۱۰۰

جدول شماره (II-۴-۳): قالبی برای جدول پیوسته

۳) جدول سه بُعدی

گاه مساله ای که پژوهش می شود باید با چندین عامل که بر هم تاثیر می گذارند بررسی کرد، لذا نیاز به جدولی مانند جدول های سه بُعدی است که نمونه ای از آن در جدول (II-۴-۴) نشان داده شده است:

تحصیلات و سبک مدیریت	فوق لیسانس		لیسانس		پایین تر از لیسانس	
	کارمدار	رابطه مدار	کارمدار	رابطه مدار	کارمدار	رابطه مدار
رضایت از کار						
راضی						
ناراضی						
جمع						

جدول شماره (II-۴-۴): یک نمونه جدول سه بُعدی

جدول های دو بعدی یا سه بعدی؟

استفاده از جدول هایی با بیش از دو بُعد، تابع شرایط خاصی است مانند:

الف) باید فراوانی جامعه‌ی آماری چنان باشد که در خانه‌های متعدد یک جدول به خوبی توزیع شوند و در هر خانه تعداد قابل توجهی داده جایگذاری شود.

ب) متغیرهای چندگانه در سطح افقی یا عمودی جدول، همگی چندین توزیع نداشته باشند، برای مثال چنانچه قرار باشد دو متغیر «شغل» و «تحصیل» در یک سوی جدول قرار گیرند آرایه آن دشوار خواهد بود، زیرا «مقطع‌های تحصیلی» بسیار زیادند همان طور که انواع شغل‌ها را نیز داریم.

انواع جدول بر اساس نوع آمار**• جدول های ویژه آمارهای توصیفی**

جدول ۱- میانگین‌ها و انحرافات استاندارد، برای متغیرهای فاصله‌ای یا نسبی.

جدول ۲- درصدها، برای متغیرهای اسمی یا ترتیبی.

• جدول های ویژه آمارهای دو متغیری

جدول ۳- جدول بندی تقاطعی یک متغیر اسمی با یک متغیر اسمی دیگر

جدول ۴- آزمون های مستقل برای متغیرهای فاصله‌ای یا نسبی با متغیری دو مقداری شامل گروه‌های

موردی مستقل

جدول ۵- آزمون های همبستگی برای متغیرهای فاصله‌ای یا نسبی با استفاده از یک مقیاس واحد

جدول ۶- تحلیل یک سویه‌ی واریانس برای متغیرهای فاصله‌ای یا نسبی با یک متغیر مقوله‌ای با

میانگین‌ها و انحرافات استاندارد.

جدول ۷- ضریب‌های همبستگی پیرسون برای متغیرهای فاصله‌ای یا نسبی

• جدول های ویژه آمارهای چند متغیری

جدول ۸- جدول تقاطعی با یک متغیر کنترل

جدول ۹- تحلیل واریانس دو سویه

جدول ۱۰- تحلیل کوواریانس

جدول ۱۱- ضریب‌های همبستگی جزئی

جدول ۱۲- تحلیل رگرسیون چندگانه

جدول ۱۳- تحلیل عاملی

روش کلی برای تجزیه و تحلیل جدول

۱- نام جدول را دقیق بخوانید.

۲- منبع اطلاعات آمده در جدول را بررسی کنید.

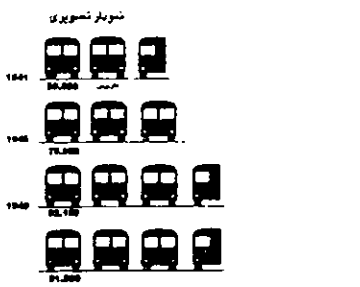
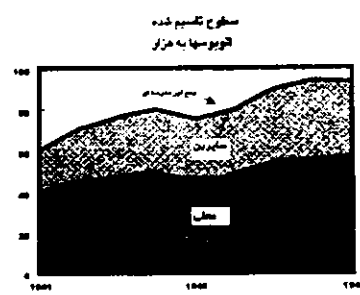
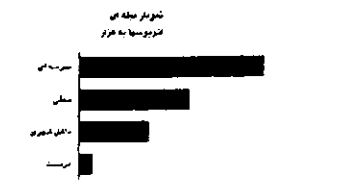
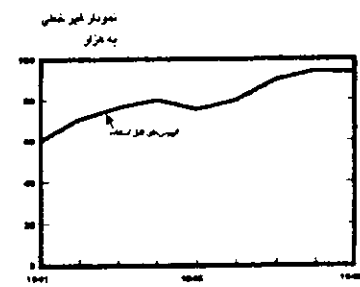
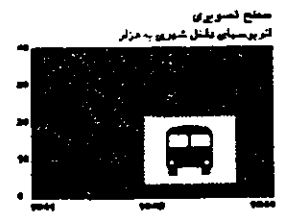
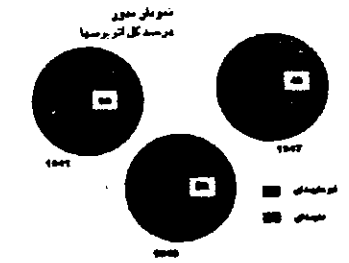
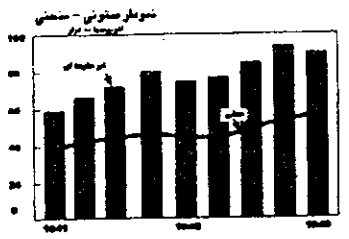
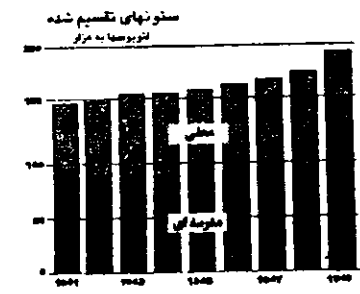
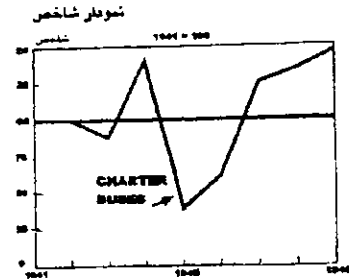
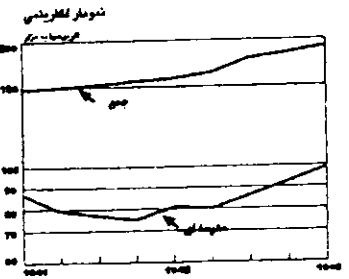
۳- تعیین کنید با چه هدفی درصدها محاسبه شده است.

۴- تفاوت عددها و درصدها را مقایسه کنید. (ایران نژاد، ۱۳۷۷، ۴۶۵)

نمودار

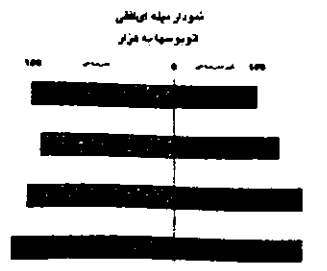
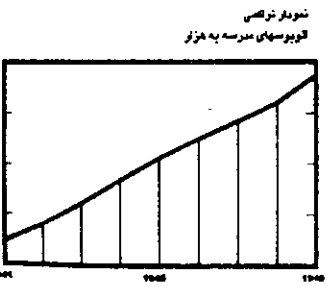
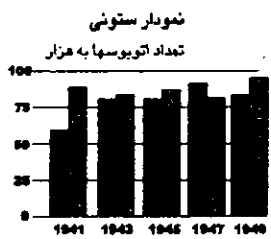
نمودار، عبارت از نمایش دو بُعدی یک یا چند رابطه است. نمودار، یکی از نیرومندترین ابزارهای تجزیه و تحلیل است که تصویری از مجموعه زوج‌های مرتب شده را نشان می‌دهد. اگر در یک مجموعه از داده‌ها، رابطه‌ای وجود داشته باشد، نمودار نه تنها آن را به روشنی نمایش می‌دهد بلکه ماهیت آن را نیز نشان خواهد داد.

معمولاً در نمودارها، محور افقی (طول‌ها) نشان دهنده متغیر مستقل (X) و محور عمودی (عرض‌ها) نشان دهنده متغیر وابسته (Y) است. نمونه‌هایی از انواع نمودارها در صفحه‌های بعد نشان داده شده است:

داده‌ها
(اتوبوسهای قابل استفاده در ایالات متحده آمریکا)

سال	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد
1941	10,000	17,000	3,500	97,000	140,000
1942	10,200	17,200	3,600	98,000	141,000
1943	10,400	17,400	3,700	99,000	142,000
1944	10,600	17,600	3,800	100,000	143,000
1945	10,800	17,800	3,900	101,000	144,000
1946	11,000	18,000	4,000	102,000	145,000
1947	11,200	18,200	4,100	103,000	146,000
1948	11,400	18,400	4,200	104,000	147,000
1949	11,600	18,600	4,300	105,000	148,000

توصیه‌هایی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها

گفته شد که نخستین گام برای تجزیه و تحلیل، دسته‌بندی داده‌ها است. در نظریه مجموعه‌ها گفته می‌شود که افراز یا بخش‌بندی (Partitioning) پایه تجزیه و تحلیل است. دسته‌بندی (Stratification) یا مقوله‌بندی (Categorization) نام‌های دیگری برای افراز هستند. یک طبقه (دسته) نیز معادل بخش یا زیر بخش (Sub - partition) در مجموعه‌ها است. اگر مجموعه‌ای از چیزها به گونه‌ای دسته‌بندی شود در واقع بیان می‌کند که اعضای مجموعه را چگونه به بخش‌های گوناگون اختصاص دهیم. اصول بخش‌بندی در نظریه مجموعه‌ها درباره مسایل مربوط به دسته‌بندی داده‌ها نیز صادق است، باید این اصول را شناخت و آنها را به هدف‌های اصلی تجزیه و تحلیل، پیوند داد. توصیه‌های کلی برای تجزیه و تحلیل عبارتند از:

الف) دسته‌بندی باید بر پایه هدف و مسأله پژوهش مشخص شود.

ب) دسته‌بندی باید منظم باشد.

ج) دسته‌بندی‌ها باید مستقل از یکدیگر باشند.

د) هر دسته بندی بر مبنای یک معیار ویژه انجام شود.

معمولاً داده‌ها را به دو روش می‌توان خلاصه کرد:

۱- محاسبه اندازه‌های تمایل مرکزی داده‌ها

۲- محاسبه اندازه‌های پراکنگی داده‌ها

هر دو نوع محاسبه خلاصه‌هایی از کل مجموعه نمره‌ها را ارائه می‌دهد، خلاصه‌هایی که نمایشگر دو بعد از مجموعه نمره‌ها، یعنی متوسط پراش (variation) آنها است (همان، ۱۳۸).

انواع تجزیه و تحلیل داده‌ها

پژوهشگر برای پاسخگویی به مسأله و تصمیم‌گیری درباره رد یا تأیید فرضیه‌ای که تدوین کرده است از روش‌های گوناگون تجزیه و تحلیل می‌تواند استفاده می‌کند که استفاده از هر یک شرط‌هایی دارد که پژوهشگر باید به آنها در پژوهش خود توجه کند. سه گونه تجزیه و تحلیل عبارتند از:

۱- تجزیه و تحلیل توصیفی (Discriptive analysis)

در این نوع تجزیه و تحلیل، پژوهشگر داده‌های گردآوری شده را با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی خلاصه و طبقه‌بندی می‌کند. به سخن دیگر در تجزیه و تحلیل توصیفی، پژوهشگر ابتدا داده‌های گردآوری شده را با تهیه و تنظیم جدول توزیع فراوانی خلاصه می‌کند، سپس به کمک نمودار آنها را نمایش می‌دهد و

سرانجام با استفاده از سایر شاخص‌های آمار توصیفی آنها را خلاصه می‌کند. معروفترین و پرکاربردترین شاخص‌های آمار توصیفی میانگین (Mean)، میانه (Madin) و مد (Mode) است که شرح هر یک را در کتاب‌های آماری می‌توان پیدا کرد.

۲- تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای (Comparative analysis)

در تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای، اطلاعات افزون بر این که گردآوری می‌شوند با یکدیگر نیز مقایسه می‌شوند. پرسش اصلی در تجزیه و تحلیل این است که:

آیا شاخص آماری محاسبه شده بزرگتر یا کوچکتر از شاخص آماری دیگر است؟

۳- تجزیه و تحلیل علی (Causal analysis)

در تجزیه و تحلیل علی، شاخص‌های آماری که به کار برده می‌شود همانند روش‌هایی است که در تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای استفاده می‌شود با این تفاوت که در تجزیه و تحلیل علی، رابطه‌های علت و معلولی بین متغیرهای مستقل و وابسته بررسی می‌شود و پژوهشگر با رد یا تأیید آن، درباره وجود رابطه علت و معلولی قضاوت می‌کند. یکی از مهمترین روش‌های تحلیل رابطه علی، روش استقرایی است که شرح داده خواهد شد.

فرارفتن از تحلیل‌های مقدماتی داده‌ها (فرا تحلیل)

فرآیند تجزیه و تحلیل را می‌توان به دو بخش مقدماتی و عالی تقسیم کرد. برای تجزیه و تحلیل‌های عالی پس از تحلیل‌های مقدماتی، باید فعالیت‌های زیر را انجام داد:

۱- آشکارسازی رابطه‌های بین متغیرها

اثبات وجود رابطه میان دو متغیر، با این که چرا این ارتباط هست با هم فرق دارد. آیا رابطه علی، واقعی یا کاذب است؟ اگر این رابطه علی است آیا مستقیم یا غیر مستقیم است؟ اگر غیر مستقیم است سازوکارهای علی آن کدام است؟...

۲- بررسی نتیجه‌های پیش‌بینی نشده

گاهی الگوهایی که در تحلیل مقدماتی داده‌ها آشکار می‌شوند آنهایی نیستند که انتظار می‌رود. الگوهای پیش‌بینی شده یا وجود ندارند یا ضعیف‌تر یا قوی‌تر از آنچه پیش‌بینی شده بودند، هستند، حتی گاهی به نظر می‌آید که با هم در تضادند. دنیای واقعی هیچگاه به اندازه‌ای که ما می‌خواهیم با نظریه‌های ما سازگار نیست. فایده پژوهش، سازگار کردن واقعیت با پاره‌ای از نظریه‌های مورد علاقه نیست بلکه به وجود آوردن نظریه‌ای است که با واقعیت سازگار باشد و بتواند آن را «توصیف» و «تبیین» کند.

۳- یافتن الگوهای ضعیف‌تر از الگوهای مورد انتظار

احتمال دارد رسیدن به رابطه‌ای ضعیف‌تر از رابطه مورد انتظار میان متغیرها، ناشی از شرایطی باشد که در ابتدا انتظار می‌رفت نادرست باشند، اما پیش از پذیرفتن این تفسیر، باید کنترل کنید تا اطمینان یابید که آگاهی بر نادرستی رابطه مورد انتظار، ناشی از چیزی دیگری نباشد.

۴- پیدا کردن رابطه‌ای قوی‌تر از رابطه مورد انتظار

گاهی متغیرها رابطه‌ای قوی‌تر از آنچه مورد انتظار بوده است دارند. در چنین حالتی، بررسی‌های لازم باید انجام گیرد و تأثیر متغیرهای جدا، کنترل شود. وقتی در یک نمونه، تعداد کمی از موردها یا گروه‌های بسیار ناهمگون گنجانده شوند ممکن است الگویی (مدلی) را به وجود آورند، لذا باید بررسی کنید که این الگو از چه چیزی ترکیب شده تا بتوانید معنی آن را درست تفسیر کنید.

۵- رسیدگی به نتیجه‌های متضاد

باید سعی کرد که تضاد میان نتیجه‌ها را توضیح داد زیرا اغلب تضادها بیشتر از حد واقعی نشان داده می‌شوند، لذا ممکن است تضاد میان نتیجه‌ها، ناشی از دیدگاه خود پژوهشگر درباره تضاد باشد.

۶- کنترل رابطه‌ها

زمانی که الگوهای پیش‌بینی شده پدید می‌آیند، تحلیل‌ها بیشتر برای پی بردن به میزان قوت الگوی مقدماتی از اهمیت زیادی برخوردار است لذا حداقل باید سه پرسش زیر را مطرح کرد:

* آیا احتمال دارد که این الگو تنها درباره این نمونه صادق باشد؟

* آیا الگو درباره زیرگروه‌های موجود در درون نمونه هم صادق است؟

* آیا با استفاده از شاخص‌های گوناگون، الگو باز هم باقی می‌ماند؟

کدام روش برای تجزیه و تحلیل؟

پس از این که داده‌ها دسته‌بندی و پردازش اولیه شدند ممکن است پژوهشگر برای تبدیل آنها به اطلاعاتی منسجم برای تحلیل فرضیه‌ها، با این پرسش روبرو می‌شود که: از چه روشی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها باید استفاده کند؟

برای پاسخ دقیق به این پرسش، باید پژوهشگر به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱- چند متغیر را باید همزمان تجزیه و تحلیل کرد؟

۲- آیا می‌خواهیم فقط به توصیف ویژگی‌های نمونه بپردازیم یا درباره جامعه‌ای که نمونه از آن

برداشته شده است نیز باید استنباط‌هایی انجام دهیم؟

پاسخی که پژوهشگر به هر یک از پرسش‌هایی که گذشت می‌دهد در واقع تعیین کننده روشی است که او برای تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب می‌کند.

هر روشی که انتخاب شود نیاز به آن دارد که داده‌ها به صورت نظام‌یافته تنظیم شوند.

تحلیل‌های آماری و کاربرد آنها در پژوهش^۱

کاربرد فن‌های آماری در پژوهش، با توجه به ماهیت پرسش‌هایی که پژوهش‌ها برای به دست آوردن جواب آنها آغاز شده‌اند تفاوت دارد. از سویی دیگر ماهیت داده‌هایی که این فن‌های آماری باید درباره آنها به کار رود نیز گوناگون هستند. هر تکنیک آماری، مناسب داده‌هایی است که فقط در سطح معینی اندازه‌گیری شده است و پژوهشگر پیش از آن که تصمیم بگیرد که داده‌های خود را چگونه تحلیل کند باید بتواند معین کند که این داده‌ها از چه نوعی هستند. (هومن، ۱۳۷۳، ۱۹۱)

انواع تحلیل‌های آماری

تحلیل‌های آماری بر دو گونه زیرند:

الف) تحلیل توصیفی

تحلیل‌های توصیفی، ویژه پژوهش‌های توصیفی است. در این نوع تحقیق، پژوهشگر نتیجه‌های حاصل را به گروه مورد بررسی تعمیم می‌دهد و هیچگونه نتیجه‌گیری خارج از گروه مزبور به عمل نمی‌آورد، بنابراین، پژوهشگر باید داده‌های مربوط را بررسی کند و به توصیف آنها بپردازد. در تحلیل توصیفی، پژوهشگران با شیوه مقایسه پدیده‌ها به توصیف آماری آنها می‌پردازند و اطلاعات ارزشمندی درباره ماهیت گروه مورد بررسی به دست می‌دهند. شاخص‌های آماری مورد استفاده همان شاخص‌های آماری توصیفی هستند.

ب) تحلیل استنباطی

همواره پژوهشگر در تحلیل استنباطی با نمونه‌گیری و انتخاب یک گروه کوچک (نمونه) از یک گروه بزرگتر (جامعه آماری) اصلی سروکار دارد. پژوهشگر با داده‌ها و اطلاعات حاصل از نمونه، به برآورد و پیشگویی ویژگی‌های جامعه مورد پژوهش می‌پردازد. هدف از تحلیل استنباطی، «تعمیم» نتیجه‌های حاصل از مشاهده‌های پژوهشگر در نمونه انتخابی خود به جامعه اصلی می‌باشد. یعنی پژوهشگر با به دست آوردن نما، میانگین، انحراف معیار ... نمونه، به برآورد ارزش‌های مربوط به جامعه اصلی یعنی نمای جامعه، میانه جامعه و

۱- رد آماری فرضیه صفر، فقط بیانگر خطاپذیری نظریه‌ها است و عدم رد آن نیز فقط بیان می‌کند که آزمایش توان کافی نداشته است. (کروسکال و ماتسل)

میانگین جامعه اقدام می‌کند. پژوهشگر بر مبنای ارزش‌های حاصل در نمونه به آزمون فرضیه می‌پردازد و تکنیک‌های آماری مورد نیاز از آمار استنباطی تأمین می‌شود. پژوهشگر از دو روش به تحلیل داده‌ها می‌پردازد: (۱) برآورد ارزش‌های جامعه با استفاده از ارزش‌های نمونه (۲) آزمون فرضیه‌ها (ساده، ۱۳۷۵)

در تحلیل استنباطی از دو نوع آمار زیر استفاده می‌شود: (شهر آشوب و دیگران، ۱۳۶۶، ۵۸۵)
۱) آمار پارامتری (Parametric)

در آمار پارامتری، ساختار معینی درباره توزیع جامعه فرض می‌کنند. برای مثال رفتار آزمون‌ها برای پارامترهای دو جمله‌ای پواسون از این گونه‌اند. آزمون t استیودنت برای استنباط‌هایی درباره میانگین یک جامعه و مقایسه دو میانگین، آزمون‌های F و t برای استنباط‌هایی درباره واریانس‌ها، استنباط‌ها برای مدل‌های رگرسیون و تجزیه و تحلیل واریانس، همه بر مبنای این فرض هستند که اندازه‌های پاسخ، نمونه‌هایی از جامعه نرمال را تشکیل می‌دهند.

۲-۲) آمار ناپارامتری (Nonparametric)

آمار ناپارامتری، از شیوه‌های استنباط است که برای دامنه وسیع‌تری از شکل‌های توزیع جامعه معتبر است. اصطلاح ناپارامتری از این واقعیت نتیجه می‌شود که کاربرد این شیوه‌ها به شکل پارامتری معین منحنی‌های چگالی، مانند توزیع‌های نرمال نیازی ندارد. در آزمون فرض‌ها، آماره‌های آزمون پارامتری، بعضی جنبه‌های ساده داده‌های نمونه را مورد استفاده قرار می‌دهند، مانند علامت‌های اندازه‌ها، رابطه‌های ترتیبی (فراوانی‌های رشته‌ای) عددی معنی‌دار را برای اندازه‌ها لازم ندارند، بزرگ یا کوچک کردن مقیاس در آنها تغییری نمی‌دهد، به عنوان یک پیامد، توزیع صفر یک آماره آزمون ناپارامتری را می‌توان بدون توجه به شکل توزیع جامعه پژوهش تعیین کرد به این دلیل آزمون‌های آزاد توزیع (Distribution-free) نیز نامیده می‌شوند.

با توجه به این که در حوزه مسایل مدیریتی، اندازه‌گیری متغیرها با یک مقیاس عددی با معنی و معین، دشوار است و بیشتر داده‌ها مبتنی بر نگرش‌ها بوده و حالت ترتیبی دارند (یعنی فقط ترتیب اعداد معنی‌دار است) لذا آزمون‌های ناپارامتری که اطلاعات را تنها مبتنی بر ترتیب یا رتبه مورد استفاده قرار می‌دهند بیشتر مناسبند.

فرضیه پژوهشی

در فصل اول گفته شد که هر فرضیه پژوهشی، حدسی زیرکانه و جوابی احتمالی به پرسش و مسأله تحقیق است که پژوهشگر با بررسی پیشینه علمی و عملی موضوع و مسأله تحقیق و با تکیه بر تجربه خود آنها را

ارایه می‌کند. فرضیه پژوهشی حالت یک جمله دارد و قابل آزمون نیست و باید تبدیل به فرضیه‌های آماری شود.

فرضیه‌های آماری

فرضیه‌های آماری از فرضیه‌های پژوهشی به وجود می‌آیند و از متغیرهای آن مایه می‌گیرند، اما هرگز با آنها یکی نیستند. (هومن، ۱۳۷۳، ۶۵). فرضیه‌های آماری گزاره‌هایی هستند که با استفاده از نمادهای آماری و به صورت پارامتر^۱ (Parameter) نوشته می‌شوند و نقش آنها هدایت پژوهشگر در انتخاب آزمون آماری است.

هدف از تبدیل فرضیه پژوهشی به فرضیه‌های آماری، ایجاد امکان برای آزمون فرضیه است. به طور کلی هدف آزمون فرضیه‌های آماری تعیین این موضوع است که با توجه به داده‌های به دست آمده از نمونه، روشن شود که: آیا حدسی که درباره ویژگی‌هایی از جامعه در ابتدای تحقیق زده شد قابل تأیید است یا خیر؟ این حدس بنا به هدف پژوهش ادعایی درباره مقدار یک پارامتر جامعه بوده که در قالب فرضیه بیان شده است.

هر فرضیه پژوهشی به دو فرضیه آماری تقسیم می‌شود:

الف: فرضیه صفر (پوچ) (Null Hyp.)

فرضیه صفر بر مبنای ریاضی برهان خلف است. بر طبق این فرضیه وجود اختلاف بین پارامتر مجهول جامعه اصلی و کمیت داده شده نفی می‌شود، لذا آن را فرضیه صفر نامند. (مدنی، ۱۳۷۱، ۱۹) چنین فرضیه‌هایی بیانگر عدم تفاوت بوده و رابطه‌ی دقیق را بین دو متغیر بیان می‌کنند، یعنی همبستگی جامعه‌ی آماری بین دو متغیر صفر است یا تفاوت میانگین دو گروه در جامعه آماری برابر صفر (یا هر عدد معین دیگر) است. فرضیه صفر، نبود هیچ تفاوت (مهم) بین دو گروه را بیان می‌کند، لذا اگر ما فرضیه صفر را رد کنیم، آن وقت تمام فرضیه‌های مخالف آن را می‌توان تأیید کرد. (Sekaran, 1992, 56)

ب: فرضیه خلاف (مخالف/ جایگزین) (Alternative Hyp.)

فرضیه خلاف H_1 یا H_A مانند فرضیه صفر به صورت پارامتر صورت‌بندی می‌شود. فرضیه‌های پژوهشی راهنمای پژوهشگر در تدوین فرضیه خلاف هستند، به این معنی که فرضیه خلاف

۱- منظور از پارامتر، شاخص‌های جامعه مورد بررسی است. برای نمونه میانگین قد در جامعه، یک پارامتر است که به صورت M نمایش داده می‌شود مانند پارامترهای دیگر و می‌باشد که اولی شاخص رابطه و دومی شاخص پراکندگی است. (بازرگان و دیگران ۳۷، ۱۳۷۶)

بیان‌کننده انتظار پژوهشگر درباره نتیجه‌های پژوهش است. معمولاً این انتظار، براساس مدارک آزمایشی یا تجربه کاری پژوهشگر کسب شده است. فرضیه صفر و خلاف نباید ناسازگار بوده و با هم تداخل داشته باشند. به طور کلی:

فرض (H₀): ادعا صحیح است.

فرض (H₁): ادعا غلط است.

با اطلاعاتی که به دست می‌آید تصمیم‌گیرنده باید یکی از این دو تصمیم زیر را انتخاب کند:

* (H₁) را رد کند و نتیجه بگیرد که (H₀) به وسیله داده‌ها تأیید می‌شود.

* (H₀) را رد نکند و نتیجه بگیرد که داده‌ها (H₀) را تأیید نمی‌کنند.

فرآیند انتخاب یکی از دو گزینه بالا را آزمون آماری نامند. از دو حکم مکملی که درباره پارامتر جامعه وجود دارند، بحث بر سر این که کدام حکم (ادعا یا نقض ادعا) را H₀ و کدام یک را H₁ بدانیم فراوان است. عده‌ای معتقدند که هرگاه یک ادعا را از شیوه تأیید آن به وسیله اطلاعات حاصل از نمونه ثابت کنیم، نفی آن ادعا را فرض صفر (H₀) و خود ادعا را فرض H₁ می‌گیریم. این قاعده به عنوان یک قاعده رایج پذیرفته شده است. طرفداران این رویکرد برای ادعای خود استدلال‌هایی دارند که در کتاب‌های آماری آمده است.

مثال:

فرضیه‌ای را می‌خواهیم با توجه به میانگین جامعه (M) آزمون کنیم فرضیه را به حالت زیر بیان می‌کنیم:

$$H_0: \mu = \mu_H$$

چنین حالتی را «جانیشینی دو طرفه» (Two - Sided Alternative) می‌گویند، زیرا ارزش پارامترها در دو سمت ارزش متقارن با H₀ قرار گرفته است. بنابراین می‌توانیم H₀ را نپذیریم \bar{X} کوچک و بزرگ باشد و با μ_H مقایسه شود، چنانچه بدانیم که μ نمی‌تواند کوچکتر از μ_H باشد، جانشین مناسب برای H₀ به شکل $H_M < \mu_H$ خواهد بود. بنابراین، معادله به «جانیشینی یک طرفه» (One - Sided Alternative) معروف است. در این گونه موردها، (H₀) رد است، فقط چنانچه \bar{X} بزرگتر شود و با μ_H مقایسه شود بنابراین منطقه رد گوناگون خواهد بود حتی اگر α همان مقدار باشد، مورد دیگر از جانیشینی یک طرفه $H_1: \mu < \mu_H$ می‌باشد. (Ghauri & etal, 1995, 156)

مراحل آزمون آماری

برای این که به تصمیم درباره تأیید یک فرضیه با مجموعه‌ای از داده‌ها برسیم باید روشی عینی برای قبول یا رد یک فرضیه داشت. این روش بایستی مبتنی بر اطلاعات به دست آمده از پژوهش و با قبول این ریسک باشد که ممکن است تصمیم ما درباره فرضیه وضع شده نادرست باشد. معمولاً آزمون آماری فعالیت گام به گام زیر را شامل می‌شود:

۱- فرضیه پوچ (صفر) H₀ خود را اعلام کنید.

۲- یک آزمون آماری (به همراه مدل آماری مربوط به آن) برای آزمون فرضیه صفر خود انتخاب کنید. از میان آزمون‌های آماری گوناگونی که احتمال دارد برای فرضیه شما کاربرد داشته باشند آزمون‌ی را انتخاب کنید که بیشترین تناسب را با شرایط پژوهش داشته باشد و نیازهای اندازه‌گیری آن با اندازه‌ها و مقیاس‌های به کار رفته در پژوهش شما تطبیق کند.

۳- یک سطح معنی‌داری (α) و یک حجم نمونه (n) برای پژوهش خود مشخص کنید.

۴- نوع توزیع نمونه‌گیری آزمون آماری را با H₀ پیدا کنید.

۵- بر اساس بندهای ۲، ۳، ۴ بالا، ناحیه رد کردن H₀ را معین کنید.

۶- مقدار آزمون آماری را با استفاده از داده‌های نمونه خود محاسبه کنید.

اگر مقدار به دست آمده در فاصله رد کردن معین شده شما است و تصمیم دارید که H₀ را رد کنید؛ اگر مقدار به دست آمده در خارج از فاصله رد کردن است تصمیم باید این باشد که فرضیه صفر در آن درجه معنی‌دار بودن که شما انتخاب کرده‌اید قابل رد شدن نیست.

خطاها در تصمیم‌گیری

هنگام تصمیم درباره H₀ دو نوع خطای زیر ممکن است پیش آید:

خطای نوع اول: رد کردن H₀ است در حالی که این فرض درست است.

خطای نوع دوم: H₀ پذیرفته می‌شود در حالی که این فرض غلط است.

احتمال خطای نوع اول برابر با α است. هر چه α بزرگتر شود، احتمال این که H₀ را به غلط رد کنیم افزایش می‌یابد. خطای نوع دوم معمولاً با β (بتا) نمایش داده می‌شود. α و β در اینجا هم برای نشان دادن نوع خطاها و هم احتمال رخداد آنها بکار می‌روند.

$$\alpha = \text{احتمال خطای نوع اول}$$

$$\beta = 1 - \alpha = \text{احتمال خطای نوع دوم}$$

این خطاها و احتمال آنها را می توان در جدول شماره (II-۴-۵) خلاصه کرد:

H _۰ درست است	H _۱ غلط است	تصمیم
خطای نوع اول α	تصمیم درست (توازن آزمون)	H _۰
تصمیم درست	خطای نوع دوم β	H _۰ پذیرفته شده است

جدول شماره (II-۴-۵): خطاها در تصمیم گیری

حالت مطلوب آن است که مقدارهای مشخص α و β به وسیله پژوهشگر پیش از پژوهش اعلام شود. این مقادیر تعیین کننده حجم نمونه ای (n) خواهند بود که باید برای محاسبات آزمون آماری انتخاب شده استخراج شود، ولی در عمل معمول است که α و n از پیش معین شوند. وقتی که α و n معین شدند β نیز معین خواهد بود. از آنجا که بین α و β رابطه ای معکوس وجود دارد افزایش در مقدارهای α باعث کاهش در مقدارهای β خواهد شد. حال اگر بخواهیم که احتمال رخداد هر دو نوع خطا را کاهش دهیم باید حجم نمونه خود را افزایش دهیم. روشن است که در هر استنباط آماری امکان یکی از این دو نوع خطا وجود دارد و لازم است که آزمایشگر به تعادل بین احتمال وقوع این دو نوع خطا دست یابد. آزمون های آماری گوناگون احتمال تعادل های گوناگونی را رایج می کنند. در رسیدن به چنین تعادلی تابع توان، (Power function) یک آزمون آماری مطرح می شود. توان (قدرت) یک آزمون، احتمال رد کردن H_۰ است وقتی که در حقیقت H_۱ نادرست باشد یعنی:

$$1 - \beta = \text{احتمال از تکاب خطاهای نوع دوم} - 1 = \text{توان آزمون}$$

تحلیل های کمی

تحلیل های کمی در پژوهش های آزمایشی و غیرآزمایشی قابل تقسیم بندی هستند که در پی می آید:

۱) تجزیه و تحلیل داده های کمی در پژوهش های غیر آزمایشی

تحلیل داده های کمی در پژوهش های غیر آزمایشی به دو دسته کلی می توان تقسیم کرد:

۱-۱- تجزیه و تحلیل داده های کمی در پژوهش بیمایشی

در این نوع تحلیل توزیع فراوانی تک متغیری داده ها مورد نظر قرار می گیرد. برای منظور پارامترهای جامعه از شیوه برآورد نقطه ای یا فاصله ای محاسبه می شود، مانند برآوردهای

زیر:

تحلیل آماری پرسش های بی پاسخ در پرسشنامه

در پژوهش های بیمایشی، بعضی پرسش ها بی پاسخ می مانند. این موضوع مشکل های زیادی را به وجود می آورد مانند:

الف) چگونه می توان پرسش ها را اصلاح کرد تا اثر داده های کم شده به کمترین مقدار برسد؟

ب) داده های کم شده را چگونه باید کدگذاری کرد؟

ج) آیا داده های کم شده موجب به وجود آمدن انحراف و سوگیری در مرحله تحلیل نمی شود؟

د) در جریان تجزیه و تحلیل، داده های کم شده را چگونه باید محاسبه کرد؟ آیا راههایی برای جانشین کردن داده های معتبر به جای داده های کم شده وجود دارد؟

هنگام تصمیم گیری درباره انتخاب روش به نکته های زیر توجه کنید:

* سعی کنید کم شدن داده ها را به حداقل برسانید.

* از تحریف واریانس و همبستگی های موجود در نمونه بپرهیزید.

* برای ساده کردن هر چه بیشتر کوشش کنید.

باید توجه داشت که با ترکیب اطلاعات پنهان علاوه بر کدگذاری مجدد متغیرها می توان متغیرهای جدیدی نیز ایجاد کرد. گاهی اوقات تعدادی از متغیرها، اطلاعاتی که برای ایجاد یک متغیر جدید لازم است فراهم می کند اگر چه در ابتدا پرسشی برای سنجیدن آن متغیر منظور نشده باشد. برای مثال ممکن است بخواهیم تفاوت سنی میان یک زن و شوهر را تخمین بزنیم و پرسشی برای سن فرد و پرسش دیگری نیز برای سن همسر آن فرد داشته باشیم، از این دو واحد اطلاعاتی، می توان واحد سومی که تفاوت سن همسر آن فرد را نشان می دهد داشته باشیم. (دوس، ۱۳۷۷، ۳۶۷-۳۶۰)

۲-۱- تحلیل داده های کمی در پژوهش های همبستگی

در پژوهش همبستگی داده ها با چهار شیوه ای که در پی می آیند می توانند مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند:

الف) تحلیل رابطه همزمانی متغیرها

برای پی بردن به رابطه بین تغییرات دو متغیر که همزمان اندازه گیری شده اند، تحلیل رابطه همزمانی می تواند مورد استفاده قرار گیرد. برای پی بردن به میزان رابطه، شاخص های همبستگی زیر به کار برده می شود:

* شاخص های رابطه در تحلیل های پارامتری

چنانچه دو متغیر در مقیاس فاصله ای یا نسبی اندازه گیری شده باشد به منظور تعیین میزان رابطه بین

آنها از همبستگی گشتاوری پیرسون (r) استفاده می‌شود. تحلیل همبستگی گشتاوری پیرسون، از نوع تحلیل پارامتری است. در محاسبه ضریب همبستگی پیرسون (r) پیشفرض این است که دو متغیر دارای توزیع دو متغیری همزمان بهنجار باشند، در صورتی که پیشفرض یاد شده معتبر نباشد، استفاده از این شاخص نادرست است. موردهایی در عمل وجود دارد که یکی یا هر دو متغیر در مقیاس فاصله‌ای یا نسبی اندازه‌گیری نشده است ولی برآورد خوبی از ضریب‌های همبستگی پیرسون در جامعه فراهم می‌آورد. این ضریب‌ها در جدول‌های شماره (II-۴-۶) و (II-۴-۷) نشان داده شده است:

ردیف	ضریب همبستگی	مقیاس اندازه‌گیری	دامنه شاخص
۱	گشتاوری پیرسون (r)	هر دو متغیر فاصله‌ای	$-1 \leq r \leq 1$
۲	دو رشته‌ای (r _b)	یک متغیر فاصله‌ای و دیگری اسمی دو سطحی با فرض متصل بودن	می‌تواند از ۱- کوچکتر از ۱ بزرگتر باشد
۳	دو رشته‌ای نقطه‌ای (r _{pb})	یک متغیر فاصله‌ای و دیگری اسمی دو سطحی	$-1 \leq r_{pb} \leq 1$
۴	تراکوریک (r _{tex})	هر دو متغیر اسمی دو سطحی با فرض متصل بودن توزیع زیربنایی برای هر دو متغیر	$-1 \leq r_{tex} \leq 1$

جدول شماره (II-۴-۶): دسته‌بندی ضریب‌های همبستگی

شاخص‌های اندازه‌گیری رابطه بین متغیرها در تحلیل‌های ناپارامتری

این نوع شاخص‌ها را می‌توان در دو دسته کلی زیر تقسیم کرد:

شاخص‌های مربوط به متغیرهای اسمی

این شاخص‌ها را می‌توان برحسب تعداد متغیرها و تقارن رابطه‌ها به گونه زیر تقسیم‌بندی کرد:

• دو متغیر و رابطه متقارن (ضریب همبستگی فی) (ϕ)

[محاسبه رابطه جنسیت (زن و مرد) وضع سواد (بی سواد - باسواد)]

• دو متغیر و رابطه نامتقارن (ضریب لاتدا) (λ)

• چند متغیر متقارن (ضریب کآ) (k)

• چند متغیر و رابطه نامتقارن (عدم وجود روش خاص)

(کاربردهای هر یک در پیوست شماره الف) آمده است.

تعداد متغیرها	ضریب همبستگی	مقیاس اندازه‌گیری	کاربردها
۲	ضریب همبستگی فی (ϕ)	هر دو متغیر اسمی دو سطحی $-1 \leq \phi \leq 1$ ϕ ماکزیمم	رابطه بین جنسیت و مخالف - موافق بودن نسبت به یک امر
۲	ضریب C کریمر (C)	هر دو متغیر اسمی و چند سطح دارد برای جداول مربع حدبیشتر $C=1$ برای جداول مستطیل حدبیشتر $C=1$ در یک جهت به دست می‌آید (رابطه متقارن بدست می‌آید)	پس از معنی دار بودن آماره χ^2 در یک جدول توافقی برای محاسبه میزان رابطه به کار می‌رود
۲	ضریب لاتدا برای رابطه نامتقارن (λ_A, λ_B)	متغیرهای A و B اسمی و چند سطحی $0 \leq \lambda_A \leq 1$ $0 \leq \lambda_B \leq 1$	رابطه رفتار ماقبل و مابعد را در یک توالی از رفتارها مطرح می‌کند. λ_B به ما می‌گوید دانستن A چه قدر خطای پیش‌بینی B را کاهش می‌دهد و بالعکس
۲	ضریب همبستگی اسپیرمن (r_s)	هر دو متغیر رتبه‌ای $-1 \leq r_s \leq 1$	رابطه دو مجموعه رتبه را به دست می‌دهد
۲	ضریب رتبه‌ای تاوکندل (T)	هر دو متغیر رتبه‌ای $-1 \leq T \leq 1$	رابطه دو مجموعه رتبه را به دست می‌دهد و در محاسبه ضریب همبستگی رتبه‌ای تفکیکی کندال نقش دارد.
۲	آماره گاما (Ω)	هر دو متغیر مقوله‌ای و ترتیبی $-1 < G < 1$	رابطه بین دو متغیر مقوله‌ای ترتیبی را به دست می‌دهد مانند رابطه سطح تحصیلات مدیران با نگرشی آنان نسبت به تحصیلات کارکنان
۲	شاخص رابطه نامتقارن سامرز (d_{BA}, d_{AB})	هر دو متغیر مقوله‌ای و ترتیبی $-1 < d_{AB} < 1$	این که کدام متغیر (A یا B) مستقل با وابسته نام‌گذاری شود در نوع محاسبه شاخص تأثیر دارد. چنانچه A متغیر مستقل باشد شاخص d_{AB} و اگر B متغیر مستقل باشد شاخص d_{BA} باید محاسبه شود.

جدول شماره (II-۴-۷): ضریب‌های همبستگی در تحلیل‌های ناپارامتری

شاخص‌های ویژه متغیرهای ترتیبی

- * شاخص‌های رابطه‌ای میان دو یا چند متغیر ترتیبی با هم رتبه‌های کم.
- (مقیاس ترتیبی به صورت رتبه‌ای است به گونه‌ای که برای هر شیء یا فرد یک رتبه وجود دارد. در این گونه مواقع هم رتبه بودن داده قوی نیست.)
- * شاخص‌های رابطه دو متغیر ترتیبی با هم رتبه‌های زیاد.
- (برای حالت‌هایی که مقیاس ترتیبی به صورت مقوله‌ای بوده و برای هر فرد، رتبه جداگانه موجود نباشد.)

الف) تحلیل رگرسیون

روشی برای پژوهش درباره سهم یک یا چند متغیر مستقل (X_i) در پیش‌بینی متغیر وابسته (Y) است. متغیرهای مستقل را متغیرهای پیش‌بین نیز می‌گویند. به منظور پی بردن به معنی دار بودن آماره‌های محاسبه شده در معادله رگرسیون از سه آزمون آماری اساسی زیر استفاده می‌شود:

I) آزمون معنی دار بودن R^2

این آزمون در واقع نسبت MS_{reg} به MS_{res} است که با استفاده از آماره آزمون F انجام می‌گیرد.

II) آزمون معنی داری ΔR^2

در این آزمون معنی دار بودن دو مقدار R^2 در هر مرحله از رگرسیون سلسله مراتبی، پس از اضافه شدن متغیرهای مستقل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

III) آزمون معنی داری ضریب‌های رگرسیون (b_i)

نسبت ضریب مورد نظر بر انحراف معیار مربوط به آن، آماره‌ای به دست می‌دهد که از توزیع t پیروی می‌کند.^۱

همبستگی‌های چندمتغیره

این نوع آماره‌ها به پژوهشگران امکان می‌دهد تا درجه ارتباط بین ترکیب‌های مختلف این متغیرها را اندازه‌گیری و مطالعه کنند. این گونه آماره‌ها را می‌توان در پژوهش‌های علی-مقایسه‌ای هم به کار برد.

الف) رگرسیون چندگانه (Multiple regression)

برای تعیین همبستگی بین متغیر ملاک^۲ و ترکیبی از دو یا چند متغیر پیش‌بین بکار می‌رود.

ب) تحلیل مسیر (Path analysis)

روش آزمون اعتبار یک نظریه درباره روابط علی بین سه یا چند متغیر است که با استفاده از یک پژوهش همبستگی انجام شده است. تحلیل مسیر شامل سه مرحله است:

۱- مرحله شکل‌گیری فرضیه‌ها برای بیان رابطه علی میان متغیرهای مورد نظر

۲- انتخاب یا تدوین اندازه‌هایی برای متغیرها

۳- محاسبه آماره‌هایی است که قوت بین هر زوج متغیری را که در فرضیه رابطه علی دارند نشان می‌دهد. تحلیل مسیر، از جمله فن‌های آماری چندمتغیری است که در آن علاوه بر بررسی اثرهای مستقیم، متغیرهای مستقل (پیش‌بین) بر متغیر وابسته (پیش‌بینی‌شونده)، اثرهای غیرمستقیم این متغیرها نیز مدنظر قرار می‌گیرند. در اصل، تحلیل مسیر، تکامل یافته مدل رگرسیون چندمتغیری است که در آن میزان معنی داری ارتباط‌های علی که بین مجموعه‌ای از متغیرها فرض شده است، مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین، تحلیل مسیر به فرض‌های معمول در تحلیل رگرسیون نیاز دارد و چون جزء آماره‌های پارامتری به حساب می‌آید، شرایط آماره‌های پارامتری باید در این باره در نظر گرفته شوند. پس، برای انجام تحلیل مسیر می‌بایست به پیش فرض‌های زیر توجه گردد:

۱- خطی بودن روابط: روابط موجود بین متغیرها در مدل می‌بایست به صورت خطی بوده و متغیرها براساس جهت فلش‌های تعیین شده در نمودار مسیر به هم مرتبط شوند و روابط انحنایی در مدل لحاظ نمی‌گردد.

۲- جمع پذیری: روابط موجود در مدل باید به صورت علی و جمع پذیر باشند و اثرهای تعاملی در مدل لحاظ نمی‌گردند، هر چند متغیرها ممکن است به صورت تعاملی با هم نیز عمل نمایند. بنابراین، در صورت وجود اثر تعاملی بین دو متغیر، آن متغیری که نظری فرض می‌شود دارای اثر علی بیشتری است و به عنوان متغیر پیش‌بین، بیشتر از دیگری در مدل قرار می‌گیرد.

۳- پیوسته بودن داده‌ها (فاصله‌ای یا نسبی): اگر قرار باشد از رگرسیون برای برآورد پارامترهای مسیر برای همه‌ی متغیرها استفاده شود، می‌بایست داده‌ها به صورت پیوسته باشند و یا اینکه داده‌ها به صورت شبه فاصله‌ای درآمده باشند. البته همان‌گونه که درباره تحلیل رگرسیون گفته شد، می‌توان با رعایت اصولی، از متغیرهای مقوله‌ای و رتبه‌ای نیز در عمل استفاده کرد. به سخن دیگر، می‌توان متغیر مقوله‌ای را به متغیر مجازی تبدیل نمود، اما باید دقت شود که اصول به کار رفته در مورد همه‌ی متغیرهای مجازی یکسان باشد.

۴- عدم همبستگی در متغیرهای باقی‌مانده: متغیرهای باقی‌مانده که به بخش سنجش نشده یا دارای وارپانس تبیین نشده در متغیر وابسته مربوط می‌شوند یا همدیگر یا با هیچ یک از متغیرهای وارد شده به

۱- نگاه کنید به: کرنلنجر، پدهازور «رگرسیون چند متغیری در پژوهش رفتاری»، نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶

۲- متغیری که برای مشخص کردن نتیجه و آثار عمل آزمایشی اندازه‌گیری می‌شود و نام دیگری برای متغیر وابسته است.

مدل، دارای همبستگی نباشد.

۵- دروغین نبودن رابطه‌ی بین متغیرها در مدل: متغیرهای لحاظ شده در مدل می‌باید دارای رابطه‌ی واقعی از لحاظ نظری با هم باشند، اما اگر این رابطه درست باشد و در اصل متغیر دیگری که در مدل مطرح نشده است رابطه را تبیین نماید، در آن صورت روابط بین متغیرهای درون مدل به هم خواهد خورد.

۶- کم بودن هم خطی‌های چندگانه: اگر هم خطی‌های مربوط به متغیرهای مداخله‌گر زیاد باشد، خطاهای معیار مربوط به محاسبه‌ی ضریب‌های β بیشتر خواهد بود و این در واریانس مشترک تبیینی تاثیر خواهد گذاشت.

۷- تعیین مدل یا نمودار مناسب: مدل به صورت مناسب و بر اساس باور نظری طراحی گردد. اگر یک متغیر علی معنی‌دار در خارج از مدل قرار بگیرد، خطای تعیین رخ خواهد داد. ضریب‌های مسیر، واریانس مشترک با چنین متغیرهای سنجیده نشده را نشان خواهد داد و این ضریب‌ها به درستی برحسب اثرهای مستقیم و غیرمستقیم قابل تفسیر نخواهند بود. اگر مدل درست طراحی نشود و یک متغیر در واقع اثرگذار که باید پیش از متغیر اثرپذیر واقعی در مدل بیاید به عنوان یک متغیر اثرپذیر به حساب آید و بعد از متغیر فرض شده بیاید، در اصل اثر مسیر آن برآورد نخواهد شد و ضریب‌های سایر متغیرها در مدل را تغییر خواهد داد و بنابراین کل مدل مسیر دچار اشکال خواهد شد. بنابراین، برای انجام تحلیل مسیر، پژوهشگر می‌باید در ابتدا یک نمودار مسیر خوبی را که مبتنی بر نظریه‌های مورد قبول یا مطالعه‌های مقدماتی مناسب باشد، طراحی نماید. مدل مسیر، نموداری است که متغیرهای مستقل، میانین (واسط) و وابسته را با هم مرتبط می‌سازد و جهت‌های این ارتباط را نشان می‌دهد. بنابراین، برای ترسیم نمودار مسیر، ما می‌باید نام متغیرها را نوشته و فلشی را از هر متغیر که فکر می‌کنیم اثرگذار است به سمت هر متغیری که فکر می‌کنیم اثرپذیر است، رسم کنیم. فلش‌های تک جهتی نشانگر روابط علی بین متغیرهای برون‌ی یا میانی و متغیرهای وابسته هستند. همچنین، فلش یک جهتی شرط خطا را که به متغیر باقی‌مانده مربوط می‌شود و در نمودار مسیر اول با e نمایش داده می‌شود، نیز نشان می‌دهد. متغیرهای برون‌ی در مدل مسیر متغیرهایی هستند که علیت روشنی ندارند و بنابراین هیچ فلشی به سمت آنها نمی‌رود، مگر فلش شرط خطا. بنابراین، این متغیرها خود علت یا اثرگذار هستند و جهت فلش در نمودار مسیر از آنها شروع می‌شود. اگر متغیرهای برون‌ی با هم همبسته باشند، این همبستگی با فلش دوجته‌ی‌هایی که آنها را به هم مرتبط می‌نماید، نمایش داده می‌شود. از سوی دیگر، در نمودار مسیر، متغیرهایی دیده می‌شوند که فلش‌ها به سوی آنها می‌رود. این متغیرها را درونی می‌نامند. متغیرهای درونی شامل متغیرهای علی رابط و متغیرهای وابسته هستند. متغیرهای درونی رابط، متغیرهایی هستند که در نمودار مسیر هم به طرف آنها فلش‌های علی می‌آیند و هم از آنها خارج می‌شوند و به

متغیر(های) درونی وابسته فلش‌هایی وارد می‌شوند.

ج) مدل معادله‌های ساختاری (Structural equation model)

این روش شباهت زیادی به تحلیل مسیر دارد اما از آن توانمندتر است، زیرا اندازه‌ها دارای اعتبار و پایایی بیشتری هستند. نام دیگر مدل، مدل علی متغیر مکنون است.

یک مدل معادله‌های ساختاری کامل، از دو مؤلفه تشکیل شده است: الف) یک مدل ساختاری که ساختار علی خاصی را بین متغیرهای مکنون مفروض می‌دارد ب) یک مدل اندازه‌گیری که رابطه‌هایی را بین متغیرهای مکنون و متغیرهای نشانگر (اندازه‌گیری شده) تعریف می‌کند. هنگامی که داده‌های به دست آمده از نمونه مورد بررسی به صورت ماتریس همبستگی درآمد، باید برازش آن را برای جامعه‌ای که نمونه از آن استخراج شده فراهم آورد. متغیرهای مکنون در مدل معادله‌های ساختاری به دو دسته برون‌زا و درون‌زا تقسیم می‌شوند. متغیرهای برون‌زا، متغیرهایی هستند که علت تغییرات آنها در مدل منظور نشده و خارج از مدل‌اند. متغیرهای درون‌زا متغیرهایی هستند که تغییرات آنها توسط متغیرهای موجود در مدل پیش‌بینی شده است.^۱

د) تحلیل عاملی

تحلیل عاملی یکی از فنونی است که چارلز اسپرمن مطرح کرد و در تحقیق چندمتغیره به طور بسیار گسترده‌ای استفاده می‌شود. تحلیل عاملی، مبنایی تجربی برای کاهش همه این متغیرها به چند عامل، از طریق ترکیب متغیرهایی که در حد متوسط یا زیاد با یکدیگر همبستگی دارند عرضه می‌کند. هر مجموعه از متغیرها که ترکیب شده‌اند یک عامل را تشکیل می‌دهند که بیانی ریاضی برای عنصر مشترک متغیرهایی است که ترکیب شده‌اند. (گال و دیگران، ۱۳۸۷، ۷۷۲)

مرحله‌های اجرای تحلیل عاملی

برای اجرای یک تحلیل عاملی چهار گام اساسی زیر ضرورت دارد:

الف) تهیه یک ماتریس همبستگی از تمام متغیرهای مورد استفاده در تحلیل و برآورد اشتراک

ب) استخراج عامل‌ها

ج) انتخاب و چرخش عامل‌ها برای ساده‌تر ساختن و قابل فهم‌تر کردن ساختار عاملی

د) تفسیر نتایج

در تحلیل واریانس عاملی، دو یا چند متغیر مستقل، جداگانه تغییر می‌کنند یا با هم تعامل می‌کنند و

۱- برای آگاهی بیشتر نگاه کنید به:

* کرلینجر، پدهازور (۱۳۶۶) «رگرسیون چندمتغیری در پژوهش رفتاری»، نشر دانشگاهی.

بدین ترتیب متغیر وابسته را تغییر می دهند. اگر در مسأله‌ای دو متغیر مستقل موجود باشند مدل خطی آن به حالت زیر است:

$$Y = a_0 + A + B + AB + e$$

که در آن Y متغیر وابسته، a_0 مقداری است که درباره همه مشترک است (مانند میانگین کلی) A اثر یکی از متغیرهای مستقل، B اثر متغیر مستقل دیگر، AB اثر همزمان هر دو متغیر وابسته یا اثر تعامل و e خطا است. علاوه بر اثر یک متغیر A و خطای e در تحلیل واریانس یک سویه، اکنون با اثر عامل دوم، B و اثر عامل سوم، یعنی اثر مشترک عامل‌های A و B بر متغیر وابسته Y روبرو هستیم. در طرح‌های عاملی برای تعداد متغیرهای مستقل هیچ محدودیت نظری وجود ندارد. در زیر الگویی از سه متغیر مشاهده می‌شود:

$$y = a_0 + A + B + C + AB + AC + BC + ABC + e$$

در اینجا سه متغیر مستقل یعنی متغیرهای A ، B و C و تعامل بین آنها، AB و AC و BC و تعامل هم زمان سه متغیر ABC وجود دارند.

۲) تحلیل داده‌های کمی در پژوهش‌های آزمایشی (تجربی)

۲-۱) آزمون فرض در تحلیل‌های پارامتری

آزمون فرض در تحلیل‌های پارامتری به تحلیل‌های پارامترهای جامعه (از جمله میانگین واریانس) می‌پردازد. این آزمون فرض‌ها به شرح زیر دسته‌بندی می‌شوند:

- آزمون تک متغیری درباره میانگین و واریانس یک جامعه
- آزمون فرض تک متغیری درباره میانگین دو گروه
- آزمون فرض چند متغیری درباره میانگین‌های دو گروه
- آزمون فرض تک متغیری درباره میانگین چند گروه
- آزمون مقایسه‌های چندگانه
- تحلیل واریانس چند متغیری
- تحلیل کو واریانس چند متغیری
- تحلیل واریانس چند متغیری در اندازه‌گیری‌های مکرر

۲-۲) آزمون فرض در تحلیل‌های ناپارامتری

تحلیل‌های ناپارامتری به دلایل زیر در پژوهش‌های مدیریتی استفاده می‌شود:

- پیش فرضی درباره توزیع متغیر مورد پژوهش در جامعه

• اندازه‌گیری متغیرهای مورد پژوهش می‌تواند در مقیاس فاصله‌ای نباشد.

• در نمونه‌های کوچک قابل استفاده است.

آزمون‌های ناپارامتری برحسب کاربردهایش به شرحی که در پی می‌آید دسته‌بندی می‌شوند:

- آزمون‌های نیکویی برازش داده‌ها (مانند، کولموگروف - اسمیرنف، تقارن توزیع)
- آزمون‌های همسویی دو نمونه (مانند آزمون فیشر برای جدول، آزمون مربع‌کای برای دو نمونه مستقل، آزمون میانه، آزمون ویلکاکسون - مان وینتی، آزمون دو نمونه کولموگروف - اسمیرنف)
- آزمون‌های همسویی دو نمونه وابسته (مانند آزمون تغییر مک نمار، آزمون علامت، آزمون رتبه‌ای علامت دار ویلکاکسون)
- آزمون‌های همسویی k نمونه مستقل (مانند آزمون برای k نمونه مستقل، آزمون میانه برای k گروه مستقل، آزمون تحلیل واریانس یک عاملی کروسکال - والیس)
- آزمون‌های همسویی k نمونه وابسته (مانند آزمون Q کوکران، آزمون تحلیل واریانس دو عاملی فریدمن) (سیگل، ۱۳۷۲)

داده‌های کیفی

تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی، تابع نوع روش تحقیقی است که بکار گرفته می‌شود، برای مثال روش گفتمان یا پدیدارشناسی ... هر کدام داده‌هایی را تولید می‌کنند که به گونه‌ای خاص می‌توان آنها را نمایش داد. چنانچه داده‌ها به صورت واژه، نه به صورت اعداد به توصیف واقعیت‌ها پردازند آنها را داده‌های کیفی می‌نامند. این نوع داده‌ها برای توصیف و تشریح شرایط محیطی یک پدیده بکار می‌رود. علاوه بر آن، به کمک این داده‌ها می‌توان درباره رابطه‌های میان متغیرها و عمق ساختار آنها به تدوین فرضیه پرداخت و سرانجام نظریه پردازی کرد. این گونه داده‌ها از شیوه مشاهده، مصاحبه، استخراج از اسناد و مدارک ... گردآوری می‌شود. داده‌های کیفی را می‌توان به یکی از حالت‌های که می‌آید در ماتریس نمایش داد:

- ۱- توصیفی - تشریحی ۲- تک موردی - چند موردی ۳- ترتیبی - غیر ترتیبی ۴- توجه و بی توجهی به زمان
- ۵- برحسب متغیرها ۶- دو متغیری - چندمتغیری ۷- درایه ماتریس (Matrix entry) شامل نقل قول مستقیم از یادداشت‌های پژوهشگر هنگام گردآوری داده‌ها.

مبنای تعیین سطر و ستون

در تهیه ماتریس داده‌های کیفی، می‌توان بر دو مبنای نوع سطر و ستون را تعیین کرد:

I) بر مبنای اندازه واحد مورد بررسی

- ۱- افراد ۲- نقش‌ها ۳- رابطه‌ها ۴- گروه‌ها ۵- محیط‌ها ۶- موردها به طور کلی

II) بر مبنای نوع فعالیت واحدها

* کنش ویژه، رفتارهایی که افراد می‌گویند یا انجام می‌دهند.

* رویدادها (وقایع اتفاق افتاده یا در حال اتفاق)

* راهبردها (رخدادهای اتفاقی یا رفتارهای منظم)

* معانی، ادراک (اینکه افراد چگونه رویدادها را در ذهن خود بازسازی می‌کنند).

* شرایط کلی (حالت عمومی)

* فرآیندها (جریان امور، تغییرات در طول زمان)

در این مرحله پژوهشگر سعی می‌کند به معنای رویدادها، نظم، تبیین، چگونگی وقوع احتمال و عوامل به وجود آورنده آنها پی‌برد و سرانجام گزاره‌های مربوط را بیان کند. برای انجام این کار، روش‌هایی به شرح زیر مطرح شده‌اند:

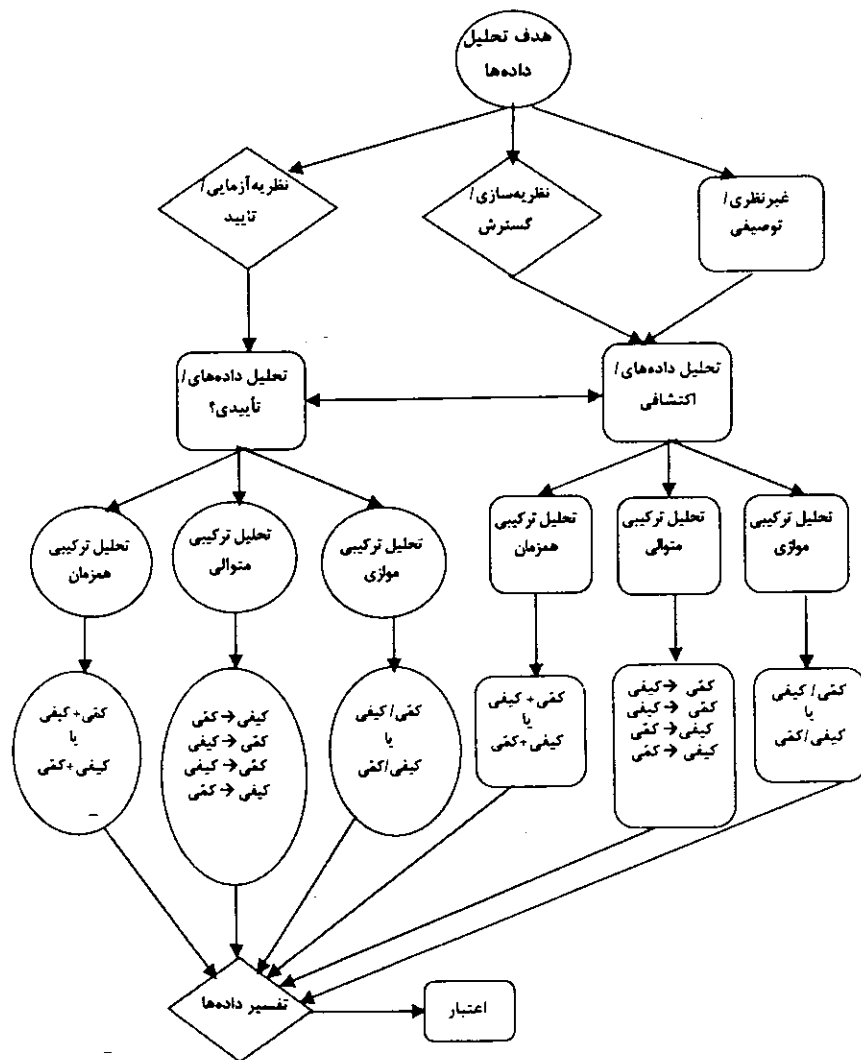
- ۱- شمارشی ۲- توجه به الگوها، موضوع‌ها ۳- پی‌بردن به پذیرفتنی بودن نتیجه‌گیری‌ها ۴- خوشه‌بندی
- ۵- استفاده از استعاره‌ها^۱ ۶- دو نیمه‌سازی متغیرها (Splitting variables) و توجه به جزئیات برای درک حالت کلی ۷- پی‌بردن به عامل‌های احتمالی ۸- پی‌بردن به رابطه میان متغیرها ۹- یافتن متغیرهای واسطه‌ای ۱۰- برقراری زنجیره شاهدها ۱۱- برقراری ارتباط منطقی- مفهومی (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ۲۱۲-۲۰۷)

داده‌های ترکیبی

هدف نهایی روش ترکیبی، آرایه یک بیش چندوجهی است که آن را فرا-استنباط (Meta-Inference) می‌نامند.

فرا استنباط عبارت است از:

استنباط (استنتاج) بر پایه ترکیب یافته‌های کمی و کیفی، اعتبارسنجی روش‌های ترکیبی باید در برگزیده هر دو نوع داده‌های کمی و کیفی باشد. در شکل شماره (II-۴-۳) هدف تحلیل داده‌ها نشان داده شده است.

شکل شماره (II-۴-۳): هدف تحلیل داده‌های ترکیبی

(محمدپور، ۱۳۸۹، ۱۶۳)

۱- Metaphore = فهم یک حوزه مفهومی در قالب یک حوزه مفهومی دیگر

مراحل تحلیل داده‌های ترکیبی

می‌توان به مراحل هفت‌گانه‌ی زیر برای تحلیل داده‌های ترکیبی اشاره کرد. لازم به یادآوری است که این کار باید بعد از توجه به مجموعه ملاحظه‌های پیش تحلیلی صورت گیرد. این مراحل عبارتند از:

- ۱- **تقلیل داده‌ها:** در این مرحله باید به تقلیل داده‌های کمی (مانند آماره‌های توصیفی و تحلیل عامل اکتشافی) و داده‌های کیفی (مانند تحلیل موضوعی اکتشافی و خلاصه سازی) پرداخته شود.
- ۲- **نمایش داده‌ها:** ترسیم داده‌های کمی (مانند جدول‌ها، نمودارها) و داده‌های کیفی (مانند ماتریس‌ها، شبکه‌ها، فهرست‌ها و دیاگرام).

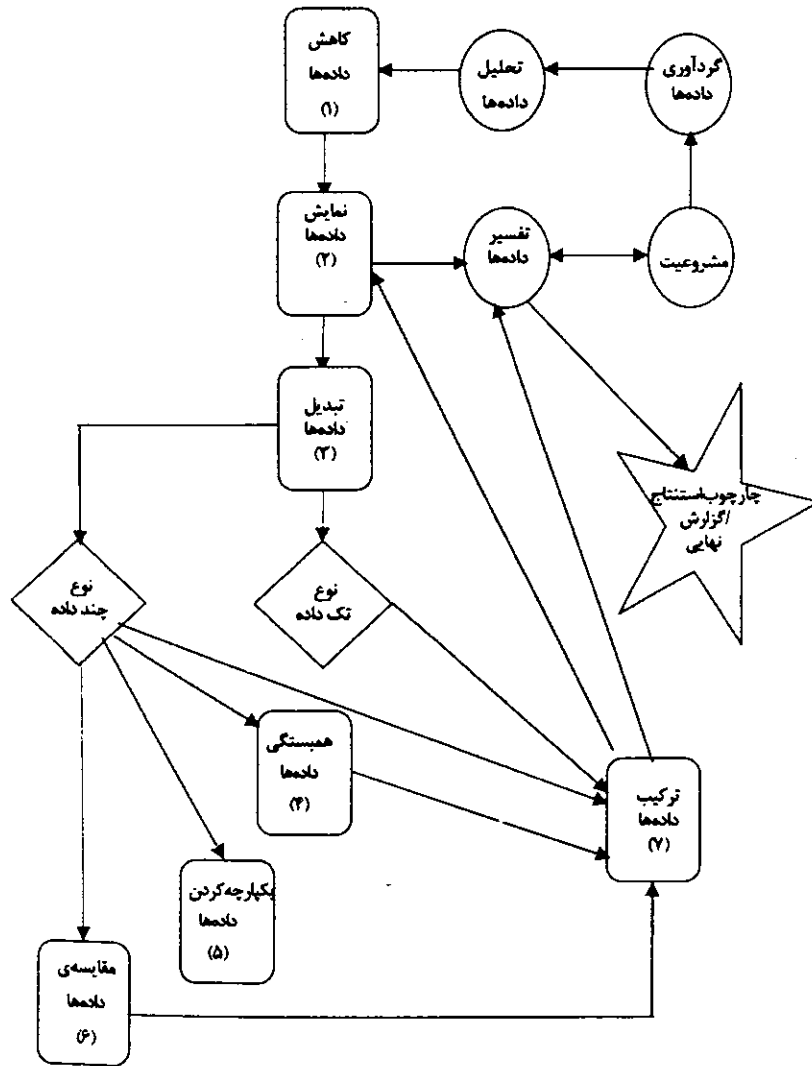
۳- **تغییر شکل (تبدیل) داده‌ها:** کمی‌سازی یا کیفی‌سازی داده‌ها (مانند استفاده‌ی احتمالی از اندازه‌ی تأثیر، تحلیل عامل اکتشافی ...)

- ۴- **همبستگی داده‌ها:** به هم مرتبط سازی داده‌های کمی شده با داده‌های کیفی شده یا برعکس.
- ۵- **یکپارچه کردن داده‌ها:** ترکیب هر دو نوع داده‌ی کمی و کیفی برای ایجاد متغیرها یا مجموعه داده‌های جدید و یکپارچه.

۶- **مقایسه‌ی داده‌ها:** مقایسه‌ی داده‌ها از منابع داده‌های متفاوت.

۷- **ترکیب داده‌ها:** ترکیب همه‌ی داده‌ها در قالب یک مجموعه‌ی منسجم یا دو دسته‌ی متفاوت (کمی و کیفی)

لازم به ذکر است که گرچه این هفت مرحله به دنبال هم می‌آیند، اما یک فرآیند خطی را دنبال نمی‌کنند. برای مثال، برای حرکت از مرحله‌ی تحلیل داده‌ها به تفسیر داده‌ها، تحلیل‌گر ممکن است دو مرحله را (برای نمونه، از تقلیل داده‌ها به نمایش داده‌ها در یک تفسیر) طی کند. بعد از تحلیل داده‌ها، می‌توان نتایج به دست آمده را به شیوه‌های مختلف با توجه به هدف‌ها، سؤال‌ها و فرضیه‌های تحقیق با یکدیگر ترکیب کرد. در شکل شماره (II-۴-۴) ارتباط هر یک از این مراحل نشان داده شده است.

شکل شماره (II-۴-۴): مراحل تحلیل داده‌های ترکیبی

(محمدپور، ۱۳۸۹، ۱۶۴)

مفهوم های کلیدی فصل:

- تجزیه و تحلیل داده ها
- فرضیه آماری
- داده های ترکیبی

پرسش های فصل:

- ۱- فرآیند تجزیه و تحلیل داده ها را شرح داده و چرخه آن را رسم کنید.
- ۲- انواع تجزیه و تحلیل داده ها را نام برده و شرح دهید.
- ۳- انواع تحلیل آماری را نام برده و شرح دهید.
- ۴- فرضیه آماری چگونه تدوین می شود و چه کاربردی دارد؟
- ۵- مراحل آزمون آماری را شرح دهید.
- ۶- مراحل تحلیل داده های ترکیبی را شرح دهید.

تمرین ها و تمرین های تحلیلی:

- ۱- آیا می توان آمارزدگی در پایان نامه نویسی رشته مدیریت در ایران را تداوم حاکمیت پارادایم اثبات گرایی دانست؟
 - ۲- آیا روش های تحقیق کیفی، استفاده از آمار را لازم نمی دانند؟
 - ۳- آیا سخن از «علیت» با «مدیریت اقتضایی» سازگار است؟
 - ۴- چرا باید داده ها را تجزیه و تحلیل کرد؟
 - ۵- با تجزیه و تحلیل داده ها چگونه می توان سرنوشت فرضیه ها را تعیین کرد؟
 - ۶- اگر در یک پژوهش نیمی از فرضیه ها رد شوند و نیمی تأیید، چنین وضعیتی به چه معناست؟
 - ۷- جمله زیر را تجزیه و تحلیل کنید:
- [برای پژوهش کامل در مدیریت، باید از روش های ترکیبی استفاده کرد].
- چه پرسش های دیگری را درباره مطالب این نوشتار می توان مطرح کرد؟

فصل پنجم

یافته های تحقیق

(نتیجه و پیشنهادها)

پاره ای از استادان وجود این فصل را ضروری نمی دانند و عده ای دیگر فقط پیشنهادها را در این فصل می آورند.

هدف‌های آموزشی (یادگیری)

۱- ویژگی‌های یافته‌های تحقیق

۲- آرایه حاصل یک پژوهش

۳- ویژگی‌های یک پیشنهاد خوب

۴- نکته‌های مورد توجه در پیشنهادها

زندگی، هنر کسب نتیجه‌های کافی، از مقدمه‌های ناکافی است.

«ساموئل باتلر»

(۱۹۰۲-۱۸۳۵)

مقدمه

هر پژوهش، تلاشی منطقی، سازمان‌یافته و علمی برای دستیابی به پاسخ یک پرسش یا راه‌حل برای یک مسأله است. برای رسیدن به «پاسخ‌ها» و «راه‌حل‌ها» که در واقع هدف‌های اصلی یک پژوهش هستند باید مسیری را طی کرد. چگونگی این مسیر، تابع عوامل گوناگونی است مانند: ماهیت مسأله و پرسش ... هر مسیر پژوهشی در واقع فرآیندی است که شامل گام‌ها و مرحله‌هاست و باید پژوهشگر اقدام‌های گوناگون متناسب با آنها را به عمل آورد.

دستاوردهای تحقیق

آنچه از یک پژوهش بدست می‌آید را می‌توان به دو قسمت نتیجه‌ها و پیشنهادها دسته‌بندی کرد:

الف) نتیجه‌های حاصل از تحقیق

یافته‌های حاصل هر پژوهش باید دارای اعتبار باشد. در واقع برای پژوهشگر پیش از رسیدن به نتیجه‌های دلخواه، رعایت اصول علمی در پژوهش از اهمیت برخوردار است، زیرا اگر ما به نتایج دلخواه برسیم اما از مسیرهای نادرست، پژوهش را دیگر را نمی‌توان علمی دانست. در واقع آنگاه باید «یافته‌ها» را «یافته» نامید. یافته‌های یک پژوهش را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد:

۱) یافته‌های اصلی

۲) یافته‌های فرعی

یافته‌های اصلی، گم‌شده‌های ما هستند که در فرآیند تحقیق در پی یافتن آنها بوده‌ایم و یافته‌های فرعی دستاوردهایی بوده است که ناخواسته در مسیر پژوهش برای پژوهشگر حاصل آمده‌اند.

یافته‌های اصلی پژوهش در واقع فرضیه‌های ما هستند که سرنوشت آنها معلوم شده است. سرنوشتی که می‌توان آن را در دو حالت کلی مشخص کرد:

❖ رد فرضیه

❖ تأیید (نه اثبات) فرضیه

این دو حالت، فرضیه‌ها، برای پژوهشگر ایجاد دانش می‌کنند. برخلاف تصور پاره‌ای از افراد، وقتی فرضیه‌ای رد می‌شود آشکار می‌شود که برای مسأله (پرسش) چنین جوابی را نمی‌توان در نظر داشت و خود

این نکته بیانگر رسیدن به این آگاهی است که چه راهی را باید برای یافتن پاسخ و راه حل مسأله تجربه نکرد. درباره فرضیه‌هایی هم که تأیید می‌شوند (چنانچه ویژگی‌های یک فرضیه خوب را دارا باشند) پژوهشگر خواهد فهمید که برای مسأله چه راه‌هایی را می‌توان در نظر داشت. آنچه در این جا مهم است رابطه مسأله اصلی و مسأله‌های فرعی و با فرضیه اصلی (کلی/اهم) و فرعی در تحلیل یافته‌هایی است که حاصل شده‌اند. هر چه این تقسیم‌اصلی به فرعی منطقی نباشد امکان ارایه راه‌حل از طریق یافته‌ها، کمتر می‌شود.

پیداست که یافته‌های پژوهش‌های کیفی با کمی متفاوت هستند، و هر کدام از روش‌های که در هر یک از این پژوهش‌ها به کار گرفته می‌شوند دستاوردهای خاص خود را دارند. برای مثال یافته‌هایی که در یک «تحلیل هرم‌نوتیکی» حاصل می‌شود با آنچه در یک «پژوهش پیمایشی» به دست می‌آید تفاوت دارد. متأسفانه کم توجهی به این نکته مایه آن شده است که پاره‌ای از استادان تصور کنند تنها هر پژوهشی که مقداری جدول و نمودار داشته باشد از ارزش برخوردار است.

ب) پیشنهادها

بیشتر پژوهشگران در تهیه و تنظیم نهایی پایان‌نامه، قسمتی (فصلی) را به پیشنهادها و توصیه‌ها به مخاطبان اختصاص می‌دهند. مخاطبان این توصیه‌ها در واقع کلیه ذینفعان و پژوهشگرانی در آینده هستند که گمان می‌رود به قلمرو موضوعی پایان‌نامه علاقمند بوده و به آن مراجعه کنند. نگارنده پایان‌نامه، باید به چنین پژوهشگرانی که به پایان‌نامه او مراجعه می‌کنند توصیه کند که راه او را چگونه ادامه دهند. پژوهشگران باید با دقت به این پیشنهادها توجه کنند، زیرا این توصیه‌ها بیانگر دریافت‌ها و شناختی است که نگارنده پایان‌نامه در طی فرآیند پژوهش به دست آورده و خود نوعی دستاورد پژوهش محسوب می‌شوند. توجه به این پیشنهادها هر پایان‌نامه می‌تواند ویژگی‌های زیر را داشته باشد:

- ۱- آشنایی با موضوع‌هایی برای پژوهش ۲- ایجاد زنجیره تکاملی بین پژوهش‌های دانشگاهی
- ۳- پرهیز از دوباره کاری ۳- محدود کردن موضوع و مسأله پژوهش

پیشنهادهای پژوهش می‌تواند جامع‌تر و فراگیرتر از چند محور برای پژوهش‌های بعدی باشد. این نکته به ویژه در پژوهش‌های کاربردی اهمیت بیشتری می‌یابد. ممکن است بخشی از پیشنهادها، به توصیه‌های اجرایی برای مدیران و مسئولان اختصاص یابد. ویژگی‌های یک پیشنهاد خوب را می‌توان به شیوه‌ای که در پی می‌آید دسته‌بندی کرد:

- الف- ارتباط با موضوع پژوهش ب- نتیجه‌گیری از یافته‌های حاصل شده ج- تازگی د- امکان‌پذیری
- ه- سوده‌ندی و غیربررسی بودن

به‌طورکلی می‌توان گفت: پیشنهادهای پژوهشگر باید به گونه‌ای باشد که خواننده احساس نکند که بدون انجام فرآیند پژوهش، نیز ارایه چنین پیشنهادهایی امکان‌پذیر بود.

📖 مفهوم‌های کلیدی فصل:

- نتیجه‌های تحقیق
- پیشنهادها
- دستاوردهای تحقیق

📝 پرسش‌های فصل:

- ۱- دستاوردهای تحقیق بر چند دسته‌اند؟
- ۲- نتیجه‌های حاصل تحقیق چیست؟
- ۳- پیشنهادهای تحقیق چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟

📌 پرسش‌ها و تمرین‌های تحلیلی:

- ۱- با آوردن یک مثال توضیح دهید که چگونه با رد یک فرضیه، پژوهشگر به آگاهی می‌رسد و ضرورت ندارد که پژوهشگر به دنبال فرضیه‌هایی باشد که امکان تأیید شدن داشته باشد.
- ۲- چرا آمارگرایی افراطی می‌تواند عمق، کاربردی بودن و اصالت پایان‌نامه‌نویسی در مدیریت را دچار مشکل کند؟
- ۳- اگر پیشنهادهایی که از سوی پژوهشگر مطرح می‌شود با یافته‌های او ارتباط نداشته باشد این موضوع بیانگر چیست؟
- ۴- چگونگی تقسیم یک مسأله اصلی به مسأله‌های فرعی چه اثری بر یافته‌های پژوهش خواهد گذاشت؟
- ۵- آیا تعداد فرضیه‌ها، بر کیفیت یافته‌ها تأثیر خواهد گذاشت؟
- ۶- آیا می‌توان گفت: هر یافته پژوهشی، یک بعد کمی و یک بعد کیفی دارد؟ چه پرسش‌های دیگری را درباره مطالب این نوشتار می‌توان مطرح کرد؟

● کتاب‌ها و مجله‌های تخصصی

◆ سایت‌های تخصصی در شبکه اینترنت

◇ پایان نامه‌های دفاع شده

کارکرد پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی و عملی در پژوهش

سیر تحول علم در تاریخ نشان می‌دهد که پژوهش‌های اجتماعی بر خرد جمعی، استوار هستند. هر پژوهش با آن که مبتنی بر پژوهش‌های قبلی است، پایه‌ای برای پژوهش‌های بعدی نیز هست. هر چه تعداد ارتباط‌ها و پیوندهای ممکن یک پژوهش با پژوهش‌های پیشین و نظریه‌های موجود بیشتر باشد، اهمیت و سهم آن پژوهش در گسترش دانش آدمی بیشتر خواهد بود. معمولاً در پژوهش‌های علمی می‌توان موضوع پژوهش را به گونه‌ای تعریف کرد که نتیجه‌های آن تعمیم‌پذیر باشد. برای این کار باید از همان زمان انتخاب موضوع و مسأله پژوهش، پژوهشگر در اندیشه تعمیم‌پذیری آن باشد. برای این منظور باید تلاش‌هایی را که قبلاً درباره موضوع پژوهش انجام گرفته است بررسی کرد و پژوهش جدید را با پژوهش‌های پیشین ارتباط داد. این امر را می‌توان با شیوه بررسی نظریه‌ها و پیشینه‌های عملی مربوط به موضوع امکان‌پذیر کرد. این نکته از آن رو مهم است که از پیشرفت‌های تازه نظری (نظریه‌های جدید) و پژوهش‌هایی که در این زمینه به عمل آمده آگاه شویم، زیرا بررسی پیشینه‌های علمی - عملی بخش مهم و لازم فرآیند پژوهشی علمی را تشکیل می‌دهد.

اگر مسأله‌ای مبهم و ضعیف تعریف شده باشد، پس از بررسی منابع، متوجه خواهیم شد که بهتر است پژوهشگر مسأله را در دامنه محدودتر بررسی کند، نه این که درباره مسأله‌ای کلی پژوهش کند و آن را ضعیف و ناقص پاسخ دهد.^۱

به طور کلی پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی علمی و عملی باعث خواهد شد پژوهشگر با آگاهی‌های زیر روبه‌رو شود:

الف) برای مسأله راه‌حل مناسبی یافت نمی‌شود.

ب) بعدهایی از مسأله همچنان مبهم است.

ج) برای مسأله راه‌حل مناسبی وجود دارد.

هر یک از این سه وضعیت که گفته شد به پژوهشگر کمک می‌کند تا درباره ادامه کار خود تصمیم بگیرد.

۱- بسیاری از دانشجویان قبل از این که درباره مسأله پژوهش، به اندازه کافی، پیشینه‌ها را بررسی کنند، انجام آن را به عهده می‌گیرند. لذا تهیه خلاصه‌ای از پیشینه نظری - عملی مسأله در طرح تحقیق اولیه از آن روست که بررسی‌کنندگان طرح پیشنهادی اطمینان یابند که پژوهشگر مسأله تحقیق را آگاهانه مطرح کرده است.

گزینه‌های او می‌تواند به گونه‌ای باشد که در پی می‌آید:

الف) فرآیند پژوهش را ادامه دهد.

ب) بعدهای باقی‌مانده حل نشده مسأله ارزشمندترند، لذا باید کار را ادامه دهد، یا پژوهش را با مسأله جدیدی آغاز کند.

ج) با توجه به این که دیگران برای مسأله پاسخ ارزشمندی یافته‌اند و دستاوردهایشان معتبر است، لذا باید مسأله جدیدی را پیدا کند.

این نکته‌ها در نمودار صفحه بعد آورده شده است.

هدف‌های پیشینه‌یابی و پیشینه‌کاوی موضوع

جستجو برای این که بفهمیم دیگران درباره موضوع مورد نظر چه گفته‌اند (پیشینه نظری) و برای حل مسأله چه کرده‌اند (پیشینه عملی)، پژوهشگر را کمک می‌کند تا هدف‌های زیر تحقق یابند:

۱- برقراری ارتباط منطقی میان دستاوردهای پژوهش‌های قبلی با مسأله پژوهش

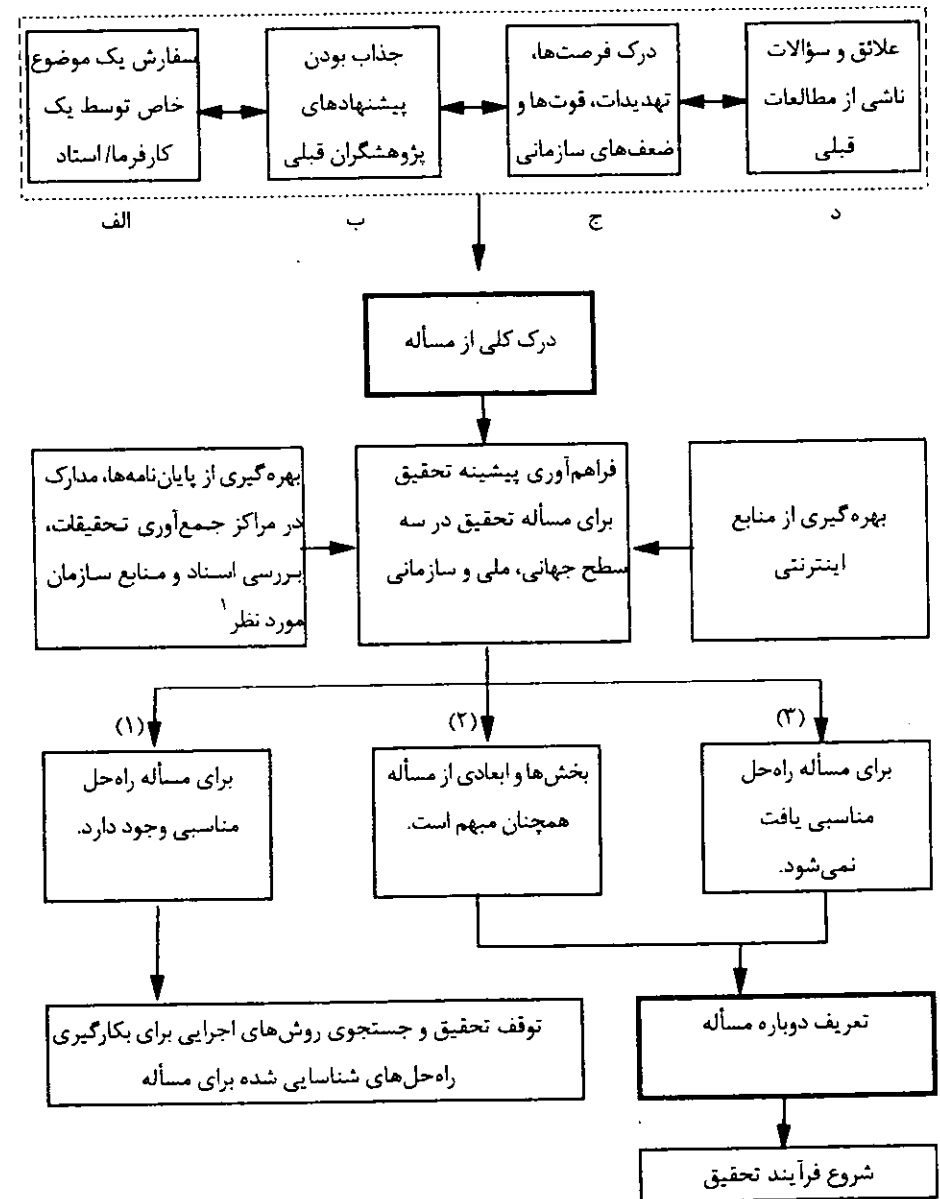
پژوهش‌های گوناگونی که در یک حوزه خاص انجام می‌گیرند ممکن است در برداشت نخست، غیرمرتبط به نظر رسند اما باید با یک جمع‌بندی مؤثر، بین آن‌ها رابطه برقرار کرد.

۲- دستیابی به چارچوب (مبانی) نظری

با بررسی نظریه‌ها و مدل‌های اجرایی، پژوهشگر قادر خواهد بود که چارچوب نظری را از میان نظریه‌های دیگران انتخاب کند یا خود مبانی جدیدی را طراحی کند.

۳- شناسایی روش‌های پژوهش مورد استفاده در پژوهش‌های گذشته

پژوهشگر در بررسی پژوهش‌ها و گزارش‌های عملی حل مسأله، با روش‌های گوناگون به کار رفته آشنا می‌شود و درمی‌یابد چه روش‌هایی در حل مسأله کارآمد یا ناکارآمد بوده‌اند.

کارکرد پیشینه تحقیق در فرآیند مسأله

۴- تعیین درجه اهمیت متغیرهای مؤثر در مسأله

رابطه متغیرهای مهم که از چارچوب نظری استخراج می‌شوند برای فرضیه‌سازی، اطلاعاتی را ارایه می‌کنند. هر مسأله که در سازمان رخ می‌دهد تعداد زیادی متغیر در آن تأثیر دارند که هر یک نسبت و ارتباط خاصی با مسأله پژوهش دارند که می‌توان اهمیت و درجه متغیرهای آن‌ها را با توجه به هدف پژوهش بر روی یک پیوستار نشان کرد. اطلاعاتی که در بررسی پیشینه پژوهش، فراهم می‌آید می‌تواند در این طبقه‌بندی مفید باشد و بر توسعه و تکامل چارچوب نظری اثر بگذارد و آزمون‌پذیری فرضیه‌ها را امکان‌پذیر کند.

۵- پیدا کردن حوزه‌های نظری جدید در ارتباط با مسأله

در جریان بررسی پیشینه، پژوهشگر نباید تنها به دنبال آن باشد که چه کارهایی انجام شده است، بلکه باید از مسایل پژوهشی نادیده گرفته شده نیز آگاه شود. معمولاً موضوع‌هایی یافت می‌شوند که پژوهش‌های کمتر درباره آن‌ها انجام شده است و یک پژوهشگر در جریان پیشینه‌یابی ممکن است به برداشتی خلاق درباره آن‌ها دست یابد که ارزیابی دوباره مسأله را ضروری سازد.

۶- پرهیز از بکارگیری روش‌های بیهوده

پژوهشگر گاهی در چندین پژوهش با این نکته روبه‌رو می‌شود که درباره مسأله‌ای خاص کم و بیش روش‌های یکسانی بکار رفته است و همه آن‌ها نتیجه‌های مؤثر و معناداری را ارایه نکرده‌اند. این امر می‌تواند دلیل قانع‌کننده‌ای باشد که نتیجه‌های نامناسب این پژوهش‌ها، ممکن است از ناکارآمدی روش‌ها ناشی شده باشد.

۷- آگاهی از روش‌شناسی در حوزه موضوع و مسأله

بررسی منابع می‌تواند درباره روش‌های اجرا، انواع وسایل و ابزار اندازه‌گیری، آزمودنی‌ها و شیوه‌های بکار برده شده در گذشته، دیدگاه‌های مناسبی را به پژوهشگر بدهد، تا به اصلاح و تغییر مسأله خود دست بزند.

۸- پرهیز از تکرار پژوهش‌های انجام شده

انجام هر پژوهش، نیاز به صرف هزینه و زمان دارد، لذا هر پژوهشی وقتی ارزشمند است که بتوان در پرتو دستاوردها و نتیجه‌های آن، دیدگاه‌های جدیدی را شناسایی کرد، در غیر این حالت، کار بیهوده‌ای انجام گرفته است، لذا بررسی پیشینه پژوهش، خطر اختراع دوباره چرخ را کاهش می‌دهد.

۹- افزایش آگاهی نسبت به اهمیت مسأله انتخاب شده

بررسی پژوهش‌هایی که برای حل یک مسأله انجام گرفته‌اند، درجه اهمیت آن مسأله را بیان می‌کند، لذا آگاهی بر دستاوردهای این تلاش‌های نظری و پژوهش‌های کاربردی، به پژوهشگر اطمینان نسبی می‌دهد که مسأله پژوهش او از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و از سوی پژوهشگران به آن توجه شده است. (البته به

شرطی که پیشینه کاربردی و ادبیات نظری از اهمیت و اعتبار لازم برخوردار باشد وگرنه در پاره‌ای از دانشگاه‌ها، موضوع‌هایی چنان حالت فراگیر پیدا کرده‌اند که می‌توان آن را «بیماری واگیر پژوهشی» نامید. پژوهنده ممکن است بتواند مسأله خود را مشخص کند، اما ممکن است درباره متغیرهایی که در آن دخالت دارند، دیدگاه روشنی نداشته باشد. بررسی پیشینه پژوهش، نه تنها پژوهشگر را از نظر تشخیص، تعریف متغیرها و عملیاتی کردن آن‌ها، کمک می‌کند، بلکه در تشخیص چگونگی ارتباط متغیرها نیز یاری می‌دهد. حتی هنگامی که به پژوهش‌های ابتکاری و نوین و اصلی نیاز باشد، باید کارهای گذشته بررسی شود تا از تکرار آن‌ها پرهیز شود؛ زیرا پژوهش‌های پیشین، امکان جهشی برای کارهایی است که هم باید بر آن‌ها متکی بود و هم آن‌ها را گسترش داد. بر این افزون بررسی دقیق پژوهش‌های اصلی در یک زمینه مورد علاقه می‌تواند از نظر تشخیص مدل مناسب برای تحلیل داده‌ها، به تفسیر یافته‌های پیشین، کمک کند و کاربردهای مفید و رهنمودهای با ارزشی را در اختیار پژوهشگر قرار دهد و همپوشانی‌ها، تنگناها و شکاف‌های موجود درباره مسأله را روشن سازد.

فرآیند تهیه پیشینه علمی و عملی مسأله

متغیرها و مفهوم‌های اصلی برای فرضیه‌سازی از کجا می‌آیند؟

پاسخ به این سوال در نظریه‌آزمایی با نظریه‌پردازی تفاوت دارد. در نظریه‌پردازی، این متغیرها از تفکر خود پژوهشگر و تعدادی نیز از پیشینه پژوهش استخراج می‌گردند اما در نظریه‌آزمایی، از مبانی نظری برگزیده شده بر می‌آیند. هدف پژوهشگر همواره باید این باشد که حداقل از همه چکیده مقاله‌های علمی که با حوزه تخصصی مسأله او مربوط می‌شود آگاه باشد. این راه پژوهشگر را از روش‌های تجربی و دیدگاه پژوهشگرانی که در زمینه مسأله او کار کرده یا می‌کنند آگاه می‌سازد. خلاصه پژوهش‌ها، خواننده را از محتوای گزارش، مدل علمی بکار رفته، نتیجه‌های به دست آمده، و چگونگی پیوند یافته‌ها با فرضیه‌ها آگاه می‌سازد. پژوهشگر اگر بخواهد جزئیات مربوط به روش‌ها، چگونگی اجرا و هدایت پژوهش، تعبیر و تفسیر یافته‌ها را بداند، باید بخش‌های روش‌شناسی، نتیجه‌ها و تحلیل پژوهش را بررسی کند. بخش روش‌شناسی (متدولوژی) جزئیات آزمون را درباره جامعه مورد پژوهش (گروه نمونه) و چگونگی نمونه‌برداری، روش پژوهش، روش گردآوری و تحلیل داده‌ها به دست می‌دهد که از آن‌ها می‌توان اطلاعات مورد نیاز را در صورت تمایل به تکرار پژوهش و تولید مجدد نتیجه‌ها به دست آورد. بخش یافته‌های پژوهش، جواب‌های مربوط به مسأله (پرسش‌های) پژوهش را در اختیار خواننده می‌گذارد، و بخش تحلیل یافته‌های پژوهش را تعبیر و تفسیر کرده و تلاش می‌کند که نتیجه‌ها را با مسأله پژوهش پیوند دهد، به منظور بررسی پژوهش‌های قبلی و تدوین

پیشینه پژوهش باید مرحله‌هایی نظام‌مند را پشت سر گذاشت. این مرحله‌ها در شکل صفحه بعد نشان داده شده است:

توصیه‌هایی برای چگونگی تنظیم مطالب در پیشینه تحقیق^۱

- (۱) تنظیم مطالب از کلی به جزئی (عمومی به اختصاصی)
- (۲) پرهیز از بیان مطالب به طور گسسته و پراکنده و بدون داشتن رابطه با یکدیگر
- (۳) سازماندهی منطقی مطالب در روند تنظیم مطالب
- (۴) ارایه نتیجه‌های پژوهش‌های قبلی و نقد آن‌ها

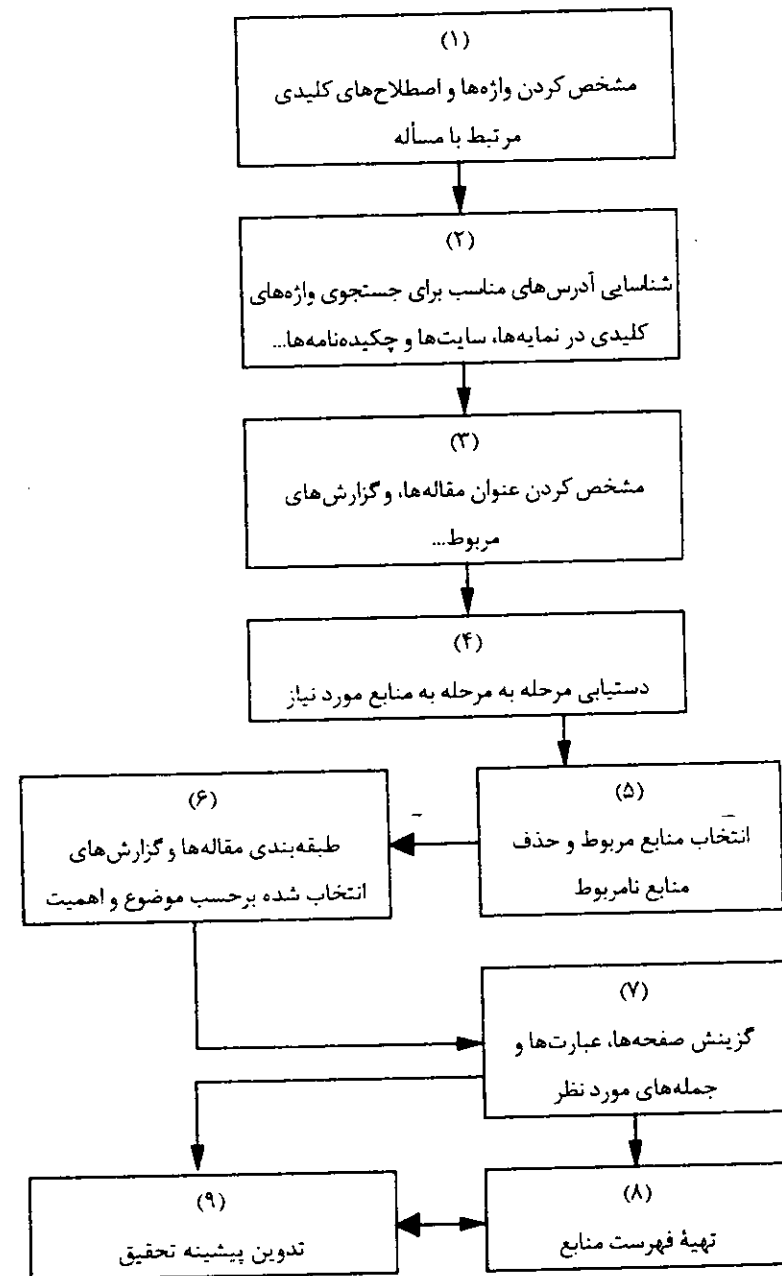
معیارهایی برای ارزیابی پیشینه تحقیق (فصل دوم پایان نامه)

معمولاً پیشینه تحقیق در فصل دوم هر تحقیق قرار می‌گیرد و در واقع شکل تکامل یافته فعالیت است که پژوهشگر برای تهیه و نگارش طرح تحقیق خود آغاز کرده است. کیفیت فصل دوم با معیارهای زیر قابل داوری است.

۱- میزان منابع استفاده شده درباره موضوع (مسأله) پژوهش

می‌توان از شیوه جستجوی متغیرها و واژه‌های کلیدی قضاوت کرد که تا چه حد مطالب استفاده شده ارتباط نزدیک‌تر و دقیق‌تری با مسأله پژوهش دارند.

۱- یادآوری می‌شود با توجه به اینکه در تدوین نهایی، باید پیشینه‌های علمی - عملی در فصل دوم جمع شوند، پیشینه‌های شناسایی شده در هنگام نگارش طرح تحقیق، باید در فصل اول پایان‌نامه نهایی حذف شوند.

فرآیند تهیه پیشینه علمی (نظری) عملی پژوهش

۲- درجه اعتبار علمی منابع استفاده شده

منابعی که در تهیه پیشینه پژوهش، مورد استفاده قرار می‌گیرند باید کار افراد معتبر و چاپ شده در نشریه‌های مراکزی باشند که از درجه مقبولی در حوزه مسأله مورد نظر برخوردار باشند. با رعایت این نکته اعتبار پیشینه پژوهش بیشتر می‌شود.

۳- تعداد منابع استفاده شده به زبان اصلی

با توجه به این که بیشتر منابع علمی به زبان انگلیسی، آلمانی یا فرانسوی... هستند، لذا منابع مورد استفاده در پژوهش هر چه به زبان اصلی (نه ترجمه‌ای) بیشتر باشد قابل اطمینان‌تر است.

۴- استفاده از منابع جدیدتر

با توجه به تحول مداوم اندیشه و تفکر، هر روز مطالب جدیدی به ذخیره علوم افزوده می‌شود. این نظریه‌ها گاه ضد یا تکمیل‌کننده نظریه‌های قبلی هستند، لذا در تهیه پیشینه پژوهش، تاریخ انتشار منبع و نزدیک بودن آن به زمان کار پژوهشگر، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. به همین دلیل در تهیه پیشینه پژوهش توصیه می‌شود که پژوهشگر بیشتر در پی بهره‌گیری از مجله‌های تخصصی باشد که آخرین یافته‌ها را منتشر می‌کنند؛ زیرا این یافته‌ها با تأخیر زمانی در کتاب‌ها انتشار می‌یابند. (اشاره‌ای به پاره‌ای از منابع کلاسیک که دربرگیرنده نظرهای بزرگان است، مانند «اصول مدیریت علمی» تیلور یا «انگیزش و هیجان» مازلو... در صورت ضرورت مانعی ندارد.)

۵- چگونگی آدرس دهی به منابع مورد استفاده

به طور کلی منابع مورد استفاده در تحقیق به دو دسته کلی زیر تقسیم می‌شوند:

منابع دست اول:

این نوع منابع، عبارتند از: اصل اثر، نوشته، سند، رخداد یا فیلمی که پژوهشگر آن را بطور مستقیم مطالعه یا به عنوان شاهد عینی ملاحظه می‌نماید، یا آزمایش و تجربه‌ای که شخص پژوهشگر آن را انجام داده است. (کلیه اسنادی که شرح آزمایش یا تجربه در آن آمده باشد نیز جزء منابع دست اول است.)

منابع دست دوم:

این نوع منابع، عبارتند از: نوشته‌ها، نقدها، تفسیرها، گزارش‌ها و بحث‌هایی که منتقدان، مفسران و پژوهشگران دیگر درباره منابع دست اول نوشته باشند. پژوهشگران باید کوشش کنند تا از منابع دست اول در پژوهش خود استفاده کنند و همیشه منابع دست دوم را به عنوان شاهد ادعای خود (برای نفی یا اثبات مدعا) در نوشته‌ها بیاورند.

شیوه‌های مستندسازی (آدرس دهی)

ارزش یک گزارش تحقیقی، به عوامل متعددی وابسته است که در این میان مستندسازی، تعدد منابع، جدید بودن، ارتباط با موضوع و اعتبار منابع، از اهمیت زیادی برخوردار هستند.

مستندسازی تحقیق با دو روش کلی صورت می پذیرد:

الف) پانویسی (Footnote): نام منبع در پایین صفحه همراه آدرس دهی در متن به صورت شماره‌های صفحه به صفحه یا مسلسل با شماره در متن^۱

ب) تهیه کتابنامه (Bibliography): در پایان هر فصل (بخش) یا انتهای گزارش (کتاب / پایان نامه) پیداست این دو روش با هم رابطه مستقیمی دارند و هر چه در نگارش آن‌ها دقت بیشتری اعمال شود، بیانگر امانتداری پژوهشگر و حفظ اصالت تحقیق بوده و دستیابی به مطالب برای مطالعه کنندگان گزارش تحقیق (پایان نامه) آسان تر خواهد بود.

حالت‌های آدرس دهی

برای بیان آدرس منابع در پانویس یا انتهای متن حالت‌های گوناگون وجود دارد، مانند:

۱) برای منابع فارسی^۲

۱-۱) کتاب با یک نویسنده:

نام کوچک، نام خانوادگی نویسنده، (تاریخ چاپ) «عنوان کتاب» نام مترجم، ناشر، محل نشر، شماره جلد، شماره صفحه (صفحات)
مثال:

تامس، س، کوهن (۱۳۶۹) «ساختار انقلاب‌های علمی» احمد آرام، سروش، تهران، چ اول، ص ۴۵ (ص ۴۵-۴۹)

۲-۱) کتاب با بیش از سه نویسنده:

در این حالت نام یکی از نویسندگان ذکر شده، سپس نوشته می‌شود: و دیگران و در دنباله براساس روش بالا عمل می‌شود.

۳-۱) مقاله از روزنامه^۴ یا مجله تخصصی

نام کوچک، نام خانوادگی نویسنده (سال انتشار) «نام مقاله» نام مجله، ناشر، شماره مسلسل (تک شماره)، صفحه (صفحات)

۱- پانویسی غیر از ذکر منبع، کاربردهای دیگری نیز دارد از جمله:

الف) توضیح واژه‌ها و اصطلاح‌های دشوار، ب) ضبط اسم‌های خاص یا اصطلاح‌های علمی به زبان اصلی، ج) آوردن مطالب و توضیحاتی که برای برخی از خوانندگان لازم و مفید است، ولی آوردن آن در متن موجب هدر رفتن وقت خوانندگان و آشفتگی گسیختگی متن می‌شود.

۲- برای آدرس دهی در پایین صفحه یا انتهای فایل در نرم افزار word پیش‌بینی لازم انجام گرفته است.

۳- معمولاً در منابع خارجی، مطالبی که بطور مستقیم نقل شده‌اند با رنگ سیاه‌تر و حروف کج (ایتالیک / ابرانک) در داخل «» در وسط صفحه آورده می‌شوند.

۴- پارهای بر این باورند نقل و استفاده از مطالب روزنامه (جز در موردهای خاص) به علت داوری‌های غیر دقیق در روزنامه‌نگاری از ارزش علمی تحقیق می‌کاهد.

تذکر:

* در موردهایی که نقل قول مستقیم نبوده و نقل به مضمون شده است، از حروف ایتالیک و سیاه‌تر استفاده نمی‌شود و تنها به ذکر نام نویسنده و سال بسنده می‌شود و صفحه مشخصی هم از منبع قید نمی‌شود.
* هرگاه چند منبع از یک نویسنده دارای سال انتشار مشترکی باشند می‌توان به گونه زیر عمل کرد:

(سروش، ۱۳۷۷، ۴۵)

(سروش، ۱۳۷۷ا، ۹۳)

۲) برای منابع انگلیسی

۱-۲) برای کتاب با یک نویسنده

Jon D. Lonaker (2012) "Art, Style and History" (Glenview, III: Scott, forse man) P.39.

۲-۲) فصلی از یک کتاب

Robert Penn warren (2012) "Blackberry Winter" Reading Modern short stories, ed. Jarvis A. Thurston (Chicago: scott, Forse man) P.576.

۳-۲) کتاب با سه نویسنده یا بیشتر

Albert C.Baugh, et al (2012) "A literary History of England", 2 nd ed (New York: Appleton) P. 797.

۴-۲) دایرةالمعارف

Inga - stina Ewbank (2012) "Dickens Encyclopedia Americana"

۵-۲) مصاحبه

Interview with Peter Druker: Director, Credit Bureau, Tulsa, Oklahoma. May 2, 1993.

۶-۲) مقاله‌ای در یک مجموعه

Woodley, A (2011) "Taking Account of Mature Students" in Jaques, D. and Richardson, R. (eds) The Future of Higher Education. Guildford, SRHE and NFER - Nelson. PP. 367-398.

۷-۲) نشریه‌های علمی (Journals)

Bassy (2010) "On the Relative Merits of Search for Generalization and Study of Single Event's, Oxford Review of Education, 7(1), 73-93.

مستندسازی تحقیق با دو روش کلی صورت می‌پذیرد:

الف) پانویسی (Footnote): نام منبع در پایین صفحه همراه آدرس دهی در متن به صورت شماره‌های صفحه به صفحه یا مسلسل با شماره در متن^۲

ب) تهیه کتابنامه (Bibliography): در پایان هر فصل (بخش) یا انتهای گزارش (کتاب / پایان نامه) پیداست این دو روش با هم رابطه مستقیمی دارند و هر چه در نگارش آن‌ها دقت بیشتری اعمال شود، بیانگر امانتداری پژوهشگر و حفظ اصالت تحقیق بوده و دستیابی به مطالب برای مطالعه کنندگان گزارش تحقیق (پایان نامه) آسان‌تر خواهد بود.

حالت‌های آدرس دهی

برای بیان آدرس منابع در پانویس یا انتهای متن حالت‌های گوناگون وجود دارد، مانند:

۱) برای منابع فارسی^۲

۱-۱) کتاب یا یک نویسنده:

نام کوچک، نام خانوادگی نویسنده، (تاریخ چاپ) «عنوان کتاب» نام مترجم، ناشر، محل نشر، شماره جلد، شماره صفحه (صفحات)

مثال:

نامس، س، کوهن (۱۳۶۹) «ساختار انقلاب‌های علمی» احمد آرام، سروش، تهران، چ اول، ص ۴۵ (ص ۴۵-۴۹)

۲-۱) کتاب یا بیش از سه نویسنده:

در این حالت نام یکی از نویسندگان ذکر شده، سپس نوشته می‌شود: و دیگران و در دنباله براساس روش بالا عمل می‌شود.

۳-۱) مقاله از روزنامه^۴ یا مجله تخصصی

نام کوچک، نام خانوادگی نویسنده (سال انتشار) «نام مقاله» نام مجله، ناشر، شماره مسلسل (تک شماره)، صفحه (صفحات)

۱- پانویسی غیر از ذکر منبع، کاربردهای دیگری نیز دارد از جمله:

الف) توضیح واژه‌ها و اصطلاح‌های دشوار، ب) ضبط اسم‌های خاص یا اصطلاح‌های علمی به زبان اصلی، ج) آوردن مطالب و توضیحاتی که برای برخی از خوانندگان لازم و مفید است، ولی آوردن آن در متن موجب هدر رفتن وقت خوانندگان و آشفتگی و گسیختگی متن می‌شود.

۲- برای آدرس دهی در پایین صفحه یا انتهای فایل در نرم افزار word پیش‌بینی لازم انجام گرفته است.

۳- معمولاً در منابع خارجی، مطالبی که بطور مستقیم نقل شده‌اند با رنگ سیاه‌تر و حروف کج (ایتالیک / ایرانیکی) در داخل، در وسط صفحه آورده می‌شوند.

۴- پاره‌ای بر این باورند نقل و استفاده از مطالب روزنامه (جز در مورد‌های خاص) به علت داوری‌های غیر دقیق در روزنامه‌نگاری از ارزش علمی تحقیق می‌کاهد.

تذکر:

* در مورد‌هایی که نقل قول مستقیم نبوده و نقل به مضمون شده است، از حروف ایتالیک و سیاه‌تر استفاده نمی‌شود و تنها به ذکر نام نویسنده و سال بسنده می‌شود و صفحه مشخصی هم از منبع قید نمی‌شود.

* هرگاه چند منبع از یک نویسنده دارای سال انتشار مشترکی باشند می‌توان به گونه زیر عمل کرد:

(سروش، ۱۳۷۷، ۴۵)

(سروش، ۱۳۷۷a، ۹۳)

۲) برای منابع انگلیسی

۱-۲) برای کتاب یا یک نویسنده

Jon D. Lonaker (2012) "Art, Style and History" (Glenview, III: Scott, forse man) P.39.

۲-۲) فصلی از یک کتاب

Robert Penn warren (2012) "Blackberry Winter" Reading Modern short stories, ed. Jarvis A. Thurston (Chicago: scott, Forse man) P.576.

۳-۲) کتاب یا سه نویسنده یا بیشتر

Albert C.Baugh, et al (2012) "A literary History of England", 2 nd ed (New York: Appleton) P. 797.

۴-۲) دایرةالمعارف

Inga - stina Ewbank (2012) "Dickens Encyclopedia Americana"

۵-۲) مصاحبه

Interview with Peter Druker: Director, Credit Bureau, Tulsa, Oklahoma. May 2, 1993.

۶-۲) مقاله‌ای در یک مجموعه

Woodley, A (2011) "Taking Account of Mature Students" in Jaques, D. and Richardson, R. (eds) The Future of Higher Education. Guildford, SRHE and NFER - Nelson. PP. 367-398.

۷-۲) نشریه‌های علمی (Journals)

Bassy (2010) "On the Relative Merits of Search for Generalization and Study of Single Event's, Oxford Review of Education, 7(1), 73-93.

شیوه APA (American Psychological Association)

روش آسان تر برای ارایه منابع استفاده شده بطور مستقیم در داخل متن (نه در پایین صفحه) متداول است. این شیوه، ویژه انجمن روانشناسان آمریکاست. این روش از تکرار و اتلاف وقت در پانویسی و کتابنامه نویسی جلوگیری می‌کند. قالب کلی این روش به شکل زیر است:

نمونه‌ای از یک صفحه تحقیق

~~~~~

.....

.....

.....

.....

..... (نام خانوادگی نویسنده، سال چاپ، صفحه)

~~~~~

.....

.....

.....

.....

..... (نام خانوادگی نویسنده، سال چاپ، صفحه)

راهنما:

◆ خط‌های موج‌دار نوشته‌های مؤلف هستند.

◇ خط‌های نقطه چین و بلد (B) شده که با فاصله بیشتر از حاشیه می‌آیند نقل قول مستقیم از دیگران است.

مثال:

دیدگاه‌های گوناگونی درباره علم وجود دارد. این دیدگاه‌ها بستگی به پارادایمی دارد که در آن بحث می‌شود. برای مثال:

«علم هنجاری، به معنی پژوهشی است که به صورتی مستحکم بر شالوده‌ای از یک یا چند دستاورد علمی بنا شده است و جامعه علمی خاصی در مدتی که به آن دستاوردها معتقد است و آن‌ها را اساس عمل آینده خود قرار می‌دهد.»

(کوهن، ۱۳۶۹، ۲۵).

در فلسفه علم علاوه بر علم هنجاری، از علم انقلابی و برنامه‌های پژوهشی لاکاتوش هم نامی به میان آمده است.

شیوه استناد به منابع اینترنتی

با گسترش استفاده از منابع اطلاعاتی موجود در اینترنت، یکی از نیازهایی که برای کاربران مطرح می‌شود، چگونگی استناد به این منابع است. چگونگی استناد به منابع رایانه‌ای که منابع اینترنتی را نیز در بر می‌گیرد، شبیه به روش استناد به منابع چاپی است، با این تفاوت که به دلیل ویژگی‌های خاص منابع رایانه‌ای، بویژه انواع اینترنتی آن، لازم است که عناصری به مشخصات استناد افزوده شود. بنابراین، در استناد به منابع اینترنتی باید موردهایی تعیین و مؤلف یا پدید آورنده اثر، عنوان مدرک، عنوان مرکز یا سازمان انتشار دهنده، تاریخ انتشار و آدرس سایت را بگنجانند. افزون بر این، از آنجا که ماهیت اطلاعات در اینترنت متغیر بوده و ممکن است هر لحظه نشانی یک سایت تغییر کند، ضروری است که تاریخ مشاهده مدرک مورد نظر قید شود. تاکنون شیوه نامه‌های متعددی برای استناد به منابع الکترونیکی تدوین شده است که معروفترین آن‌ها عبارتند از:

APA (American Psychological Association)

شیوه‌نامه انجمن روانشناسان امریکا

MLA (Modern Language Association)

شیوه‌نامه انجمن زبان‌های معاصر

پزشکی امریکا

NLM (National Library Of Medicine)

شیوه نامه انجمن علوم سیاسی امریکا

APSA (American Political Science Association)

شیوه نامه شیکاگو

CMS (Chicago Manual Of Style)

به طور مثال، براساس شیوه نامه APA می توان استناد به یک مدرک در شبکه وب را به ترتیب زیر نوشت:

نام خانوادگی پدیدآورنده، نام کوچک وی، عنوان مدرک، عنوان سایت مربوطه و تاریخ انتشار یا آخرین تاریخ

روزآمد شدن. [انواع رسانه]. [نشانی دسترسی URL]. [تاریخ مشاهده]. مثال:

Auern, Nicols "Bibliography On Evaluating Internet Resources". Virginia University

Library, [25, Dec, 1998]

<http://www.lib.vt.edu/research/libinst/evalbiblio-html>. [15, jan, 2001]

اگر به مقاله ای در یک نشریه الکترونیکی استناد می کنید، لازم است علاوه بر اطلاعات فوق، نام مجله،

دوره، شماره، ماه و شماره صفحه را نیز اضافه کنید. مثال:

Wilson, Tom, "Electronic Publishing and the Future of the Book". Information

Research, Vol 5, issue 3, Summer 2000: pp. 25-35 [on-line]

<http://www.shef.ac.uk/uni/academic/is/publications/infres/infres/paper>

39.html [25,Jan, 2001]

اگر به صفحه اصلی سایت یک سازمان یا مؤسسه استناد می کنید، الگوی زیر توصیه می شود: عنوان

سایت، [ذکر واژه صفحه اصلی / Homepage] تاریخ انتشار یا آخرین ویرایش. [نوع رسانه] > نشانی

دسترسی URL < [تاریخ مشاهده]. به طور مثال، چگونگی استناد به صفحه اصلی سایت سازمان خواروبار

جهانی (FAO) به ترتیب زیر است:

Food and Agriculture Organization. [Homepage]. [29,Dec,2000]

<http://www.fao.org>. [25,Jan,2001]

اگر به سایت شخصی خاص استناد می کنید، لازم است به ترتیبی که در پی می آید عمل نمایید.

نام خانوادگی فرد مورد نظر، نام کوچک وی. [ذکر واژه Homepage] تاریخ انتشار آخرین ویرایش آن. [نوع

رسانه]. > نشانی دسترسی یا URL < [تاریخ آخرین مشاهده]. مثال:

Buckland, Michael. [Homepage]. [25,Oct,1998].

<http://www.sims.berkeley.edu/~buckland>. [25,Jan,2001]

عناصر اصلی در استناد به منابع الکترونیکی

سه عنصر مهم که در تمامی شیوه های مختلف استناد به منابع الکترونیکی مورد توجه و تأکید قرار گرفته اند عبارتند از:

۱- تاریخ اصلاح یا روز آمد شدن. ۲- نشانی دسترسی. ۳- تاریخ مشاهده

تاریخ روز آمد شدن

Rijshergen, C.J. Van "Information Retrieval". London: Butterworths, 1976. [17, Aug, 1999].

www.dcs.gla.ac.uk/keith/preface.html . [12, Feb, 2000]

نشانی دسترسی

تاریخ مشاهده

یادآوری:

۱- قانون مطلق و فرمول کلی برای ذکر منبع وجود ندارد.

۲- روش های کوتاه تر، دقیق تر و جامع تر مناسبند.

۳- روش های ذکر منابع در طول زمان در حال تکامل بوده اند.

۴- باید به استانداردهای دانشگاه، کارفرما و سلیقه های استاد، در انتخاب شیوه آدرس دهن توجه کرد.

علامت‌های مورد استفاده در آدرس دهی

...	... برای نشان دادن حذف قسمتی از یک نقل قول (استناد)
□	اطلاعاتی که در قالب‌ها آمده و توسط نویسنده یا ویراستار تهیه شده‌اند. برای مثال ص [۱۲] نشان می‌دهد، شماره صفحه در صفحه‌ای که بدان استناد شده، قید نشده است.
art	مقاله
Bk.	کتاب، اگر قبل از اعداد بزرگ یونانی قرار بگیرد با B بزرگ نوشته می‌شود، به طور مثال Bk II
bull	خبرنامه (بولتن)
c.	حق التالیف. در استنادهای قانونی برای «فصل» هم استفاده می‌شود.
ca.	(circa) تقریباً، در حدود. برای تاریخ استفاده می‌شود.
cf.	قیاس کنید، مقایسه کنید، در پاره‌ای مورد‌ها، cp استفاده می‌شود. باید متوجه تفاوت بین cf و see بود.
col.	ستون
comp.	گردآورنده، گردآورده
diss	پایان
ed.	ویرایش، ویراستار، ویراسته
eg.	(exempli gratia) به طور مثال، به عنوان نمونه
et al.	(et alii) و دیگران
f., ff.	صفحه یا صفحه‌هایی زیر
fig.	شکل، تصویر، بیکره
i.e.	(id set) یعنی
ibid.	(ibidem) همان مأخذ، ایضاً
MS, MSS	دست نوشته، دست‌نوشته‌ها. بدون نقطه و با حروف بزرگ نوشته می‌شود.
n.p	بدون محل (محل نشر معلوم نیست) معمولاً برای مطبوعات استفاده می‌شود.
op.cit.	(opere citato) در اثر مذکور

par.	بند (پاراگراف)
post	بعد از. برای ارجاع مورد استفاده قرار می‌گیرد.
q.v.	نگاه کنید به. معمولاً برای ارجاع به قسمت‌هایی در همان اثر بکار می‌رود.
rev.	تجدیدنظر شده، تجدیدنظر
rpt., rept., rep.	گزارش
sec.	بخش، قسمت
ser.	سری
sic	پس، در نتیجه، بدین قرار، هنگامی که در قلاب قرار گیرد به منظور نشان دادن اینکه استناد لفظی است.
v., vs.	(versus) v., در مقابل، مقابل
vol.	مجلد

(روحانی رانکوهی، ۱۳۶۸، ۱۹-۱۸۷)

کتاب‌شناسی کتاب حاضر

از بس کتاب در گرو باده کرده‌ایم امروز خست می‌کده‌ها از کتاب ماست

صائب تبریزی

- ۱- آبرکرامبی، نیکلاس و دیگران (۱۳۷۰) «فرهنگ جامعه‌شناسی»، حسن پویان، انتشارات چاپخش، چ دوم
- ۲- آذر، عادل (۱۳۷۳) «تبیین آماری فرضیه‌های در پژوهش‌های مدیریتی- رفتاری»، دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت، دانش مدیریت، ش ۲۶
- ۳- آذر، عادل (۱۳۷۱) «کاربرد آمار استنباطی در علوم رفتاری و دام‌های آن»، دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت، دانش مدیریت، ش ۱۷، تابستان
- ۴- آلن، مری. جی- ین، مندی. ام (۱۳۷۴) «مقدمه‌ای بر نظریه‌های اندازه‌گیری (روان‌سنجی)»، علی دلاور، سمت، چ اول
- ۵- آتسلندر، پتر (۱۳۷۱) «روش‌های تجربی پژوهش اجتماعی»، بیژن کاظم‌زاده، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، چ اول
- ۶- احمدی گیوی، حسن (۱۳۷۳) «آیین پژوهش و مرجع‌شناسی»، مؤسسه نشر هما
- ۷- ادواردز، پل (۱۳۷۲) «علم‌شناسی فلسفی»، عبدالکریم سروش، مؤسسه پژوهش‌های فرهنگی، چ اول
- ۸- ام، بلیلاک، (۱۳۷۶) «استنباط‌های علی در پژوهش غیر آزمایشی»، محمدرضا شادرو، دانشگاه علامه طباطبایی، چ اول

- ۹- اوپنهایم، پ.ان (۱۳۶۹) «طرح پرسشنامه و سنجش نگرش‌ها، مرضیه کریم‌نیا، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، ج اول.
- ۱۰- ایران‌نژاد، مهدی (۱۳۷۲) «روش پژوهش»، نشر مدیران
- ۱۱- ایزاک، استفن- مایکل، ویلیام، ب (۱۳۷۴) «راهنمای جامع پژوهش و ارزیابی»، مرضیه کریم‌نیا، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
- ۱۲- ایمان، محمدتقی (۱۳۸۸) «مبانی پارادایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی»، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه گروه فلسفه و علوم انسانی
- ۱۳- باتاچاریا، گوری، ک- جانتسون، ریچارد (۱۳۷۵) «مفهوم‌ها و روش‌های آماری»، مرتضی ابن شهر آشوب و فتاح میکائیلی، مرکز نشر دانشگاهی، چ پنجم
- ۱۴- بازگان، عباس- سرمد، زهره، حجازی، الهه (۱۳۷۶) «روش پژوهش در علوم رفتاری»، نشر آگه
- ۱۵- برتیوم، فرانسوا- لامورو، آندره (۱۳۷۳) «روش پژوهش در روان‌شناسی»، حمزه گنجی نشر ویرایش
- ۱۶- بلیکی، نورمن (۱۳۸۹) «طراحی پژوهش‌های اجتماعی»، نشرنی، چ سوم
- ۱۷- بست، جان (۱۳۷۲) «روش‌های پژوهش در علوم تربیتی و رفتاری»، حسن پاشا شریفی، نرگس طلاقانی، انتشارات رشد، چ اول
- ۱۸- بیکر، تریز، ال (۱۳۷۷) «گونه‌ی پژوهش‌های اجتماعی»، هوشنگ نایی، انتشارات روش، چ اول
- ۱۹- پایا، علی (۱۳۸۶) «سیر تحولات فلسفه علم از آغاز تاکنون»، مجله پژوهش‌های فلسفی واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد، ش ۱۲
- ۲۰- پوپر، کارل ریموند (۱۳۶۳) «حدس‌ها و ابطال‌ها»، احمد آرام، شرکت سهامی انتشارات سروش، چ اول
- ۲۱- پوپر، کارل ریموند (۱۳۷۰) «منطق اکتشاف علمی»، احمد آرام، انتشارات سروش، چ اول
- ۲۲- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۷۷) «مقدمه‌ای بر روش پژوهش در علوم انسانی»، سمت چاپ اول
- ۲۳- حسینی، حمیدرضا (۱۳۹۰) «عوامل فهم متن»، انتشارات هرمس
- ۲۴- حسین‌زاده، محمد (۱۳۸۹) «درآمدی بر معرفت‌شناسی و مبانی معرفت دینی»، انتشارات مؤسسه آموزشی- پژوهشی، چ دوم
- ۲۵- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۲) «بررسی مسایل جاری سازمان و مدیریت»، نشر فوزان
- ۲۶- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۲) «روش تحقیق رفتاری با رویکرد موردپژوهی سازمانی»، نشر فوزان
- ۲۷- جوان، جعفر (۱۳۸۹) «روش و روش‌شناسی»، نشر چاپار

- ۲۸- دس- راج (۱۳۶۶) «روش‌های نمونه‌گیری»، ابوالقاسم بزرگ‌نیا، مجتبی حسینیون، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ج اول، چ اول
- ۲۹- دلاور، علی (۱۳۷۶) «روش پژوهش در روان‌شناسی و علوم تربیتی»، نشر ویرایش، چ سوم
- ۳۰- دلاور، علی (۱۳۷۶) «مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی»، رشد، چ دوم
- ۳۱- دواس، دی. ای (۱۳۷۶) «پیمایشی در تحقیق اجتماعی»، هوشنگ نایی، نشرنی
- ۳۲- دوس، دی. ای (۱۳۷۶) «روش پیمایشی در پژوهش اجتماعی»، مریم رفعت‌جاه، رخساره کاظم، مرکز ملی پژوهش‌های و سنجش افکار عمومی، چ اول
- ۳۳- رابینز، استفن پی (۱۳۷۶) «مدیریت رفتار سازمانی»، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چ اول، چ دوم
- ۳۴- راین، آلن (۱۳۷۹) «فلسفه علوم اجتماعی»، عبدالکریم سروش، صراط، چ دوم
- ۳۵- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۴) «کند و کاوها و پنداشته‌ها»، شرکت سهامی انتشار
- ۳۶- روحانی رانکوهی، سید محمدتقی (۱۳۶۸) «شیوه‌ارایه مطالب»، کانون انتشارات علمی
- ۳۷- روش‌شناسی تدوین پایان‌نامه کارشناسی ارشد و دکترای چاپ مرکز آموزش مدیریت دولتی ایران
- ۳۸- ریچاردز، یان (۱۳۷۶) «چگونه مطالب خود را به طور موفقیت‌آمیز بیان کنیم»، کیوان سپانلو، انتشارات فارابی، چ ۳
- ۳۹- زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۷) «مدیریت فراملیتی و جهانی»، انتشارات سمت
- ۴۰- ژاوو، کلود (۱۳۷۳) «پژوهش به شیوه پرسشنامه‌ای»، جهانگیر جهانگیری، انتشارات راهبرد، چ اول
- ۴۱- ساده، مهدی (۱۳۷۵) «روش‌های پژوهش»، مؤلف، چ اول
- ۴۲- ساروخانی، باقر (۱۳۷۲) «روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی، اصول و مبانی»، مؤسسه پژوهش‌های و پژوهش‌های فرهنگی، چ اول
- ۴۳- سروش، عبدالکریم (۱۳۷۶) «درس‌هایی در فلسفه علم الاجتماع»، نشرنی، چ دوم
- ۴۴- سروش، عبدالکریم (۱۳۶۷) «علت و دلیل در علوم اجتماعی»، نامه علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، دوره جدید، ش ۱، ج ۱
- ۴۵- سروش، عبدالکریم (۱۳۷۵) «علم چیست، فلسفه چیست»، مؤسسه فرهنگی صراط، چ دوازدهم
- ۴۶- سیف، علی‌اکبر «روش تهیه پژوهش‌نامه»، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن، ۱۳۷۵
- ۴۷- سیگل، سیدنی (۱۳۷۲) «آمار غیر پارامتری برای علوم رفتاری»، یوسف کریمی، دانشگاه علامه طباطبائی، چ اول
- ۴۸- شریبگ، مانی (۱۳۷۳) «گفتار هراسی»، سید مهدی الوانی، سید حسین هاشمی، نشرنی، تهران چ اول

- ۴۹- شلیبی، احمد (۱۳۶۹) «فن پژوهش»، جعفر سامی‌الدبونی، جهاد دانشگاهی، چ اول
- ۵۰- شمس، منصور (۱۳۸۷) «آشنایی با معرفت‌شناسی»، طرح نو، چ دوم
- ۵۱- شومیکر، پاملاجی و دیگران (۱۳۸۷) «نظریه‌سازی در علوم اجتماعی»، محمد عبداللهی، انتشارات جامعه‌شناسان
- ۵۲- صلصالی و همکاران (۱۳۸۲) «روشهای تحقیق کیفی»، انتشارات بشری
- ۵۳- عزتی، مرتضی (۱۳۷۶) «روش پژوهش در علوم اجتماعی»، مؤسسه پژوهش‌های اقتصادی دانشگاه تربیت مدرس، چ اول
- ۵۴- علوی، پرویز (۱۳۷۴) «مقدمه‌ای بر روش پژوهش»، مؤسسه نشر علوم نوین، چ اول
- ۵۵- فدایی، عراقی، غلامرضا (۱۳۷۴) «تحلیلی بر روش‌های تهیه پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد و دکتری»، مرکز آموزش مدیریت دولتی، سال سوم، ش مسلسل ۹
- ۵۶- فلیس، جان، ال (۱۳۷۱) «تفکر آماری»، کاظم ایزدی، دانشگاه علامه طباطبایی، چ اول
- ۵۷- فلیک، آووه (۱۳۸۸) «درآمدی بر تحقیق کیفی»، هادی جلیلی، نشر نی
- ۵۸- کرلینجر، فرد، ان (۱۳۷۴) «مبانی پژوهش در علوم رفتاری»، حسن پاشاشریفی- جعفرنجفی‌زند، مؤسسه انتشارات آوای نور، چ اول
- ۵۹- کیریجلی، سایمون (۱۳۸۸) «فلسفه قاره‌ای»، خشایار دیبیمی، نشر ماهی
- ۶۰- کیوی، ریمون- کامپنهود، لوک وان (۱۳۹۰) «روش پژوهش در علوم اجتماعی»، عبدالحسین نیک‌گهر، چ سوم
- ۶۱- لازی، جان (۱۳۸۷) «درآمد تاریخی به فلسفه علم»، علی پایا، سمت، چ اول
- ۶۲- لیتل، دانیل (۱۳۷۳) «تبیین در علوم اجتماعی»، درآمدی به فلسفه علم الاجتماع، عبدالکریم سروش، انتشارات صراط، چ اول
- ۶۳- مارشال، کارترین- راس من، گرجن ب (۱۳۷۷) «روش پژوهش کیفی»، علی پارسایان، سید محمد اعرابی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی
- ۶۴- محمدپور، احمد (۱۳۸۹) «فرا روش»، انتشارات جامعه‌شناسان
- ۶۵- میرزایی، خلیل (۱۳۸۸) «پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه»، انتشارات جامعه‌شناسان
- ۶۶- محمدی، بیوک (۱۳۸۷) «درآمدی بر روش تحقیق کیفی»، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- ۶۷- مک‌دستیایی، پاتریک (۱۳۷۶) «روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی»، محسن ثلاثی، نشر آگه
- ۶۸- منصورفر، کریم (۱۳۷۲) «تعیین حجم نمونه، نامه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی چ ۲، ش ۳

- ۶۹- موزر، س. ک- کالتون، ج (۱۳۶۸) «روش پژوهش»، کاظم ایزدی، کیهان، چ دوم
- ۷۰- نادری، عزت ا...، سیف نراقی، مریم (۱۳۷۵) «روش‌های پژوهش و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی»، دفتر پژوهش‌های انتشارات بدر
- ۷۱- نبوی، بهروز (۱۳۷۰) «مقدمه‌ای بر روش پژوهش در علوم اجتماعی»، کتاب‌خانه فروردین، چ هشتم
- ۷۲- نوذری، حسین‌علی (۱۳۷۵) «هرمنوتیک در علوم انسانی»، روزنامه ایران، صفحه اندیشه، سه شنبه ۲۱ فروردین
- ۷۳- نیومن، ویلیام لاورنس (۱۳۸۹) «رویکردهای کیفی و کمی»، مهربان نشر
- ۷۴- والتر- بورگ و دیگران (۱۳۸۷) «روشهای تحقیق کمی و کیفی»، انتشارات سمت، چ ۳
- ۷۵- میرش، توماس. روکارمون، دیوید. ج (۱۳۶۸) «دراهنمای کاربرد پژوهش‌های حسابداری و حسابرسی»، عبدالصمد خلعتبری، پیشبرد
- ۷۶- ویچ، پیتر (۱۳۷۲) «ایده علم اجتماعی و پیوند آن با فلسفه»، ترجمه زیرنظر سمت، چ اول
- ۷۷- همپل، کارل (۱۳۶۹) «فلسفه علوم طبیعی»، حسین معصومی همدانی، نشر دانشگاهی
- ۷۸- هری روستانو، پائولین (۱۳۸۰) «پست مدرنیسم و علوم اجتماعی»، محمد حسین کاظم‌زاده، نشر آتیه
- ۷۹- هولستی، آل. (۱۳۷۳) «تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی»، نادر سالارزاده امیری، دانشگاه علامه طباطبایی، چ اول
- ۸۰- هومن، حیدرعلی (۱۳۷۰) «استنباط آماری در پژوهش رفتاری»، نشر، چ اول
- ۸۱- هومن، حیدرعلی (۱۳۷۳) «شناخت روش علمی در علوم رفتاری»، نشر پارسا، چ اول

نقش پیوست در یک پایان نامه

پژوهشگر، هر گونه سند، مدرک یا مطلبی که فکر می‌کند آگاهی و فهم خواننده را درباره پژوهش افزایش می‌دهد، دسته‌بندی می‌کند و برای هر یک شماره‌ای و به تناسب موضوع، نامی انتخاب می‌کند و به عنوان پیوست به انتهای پایان نامه، می‌افزاید. برای مثال:

پیوست شماره ۱: فهرست شاخص‌های بهره‌وری در صنعت

متأسفانه پاره‌ای از دانشجویان، پیوست‌سازی را راهی برای پر حجم کردن و به خیال خود معتبر کردن پایان نامه می‌پندارند و برای این کار تمامی پرسشنامه‌های تکمیل شده آماری‌های جزئی، مدارک بی‌ربط، صورت جلسه‌های نامربوط سازمان مورد نظر ... را بدون دسته‌بندی و با عنوان کلی پیوست قرار می‌دهند. چنین کاری در برداشت اول، غیر از صرف زمان و هزینه، موجب بی‌اعتمادی به تلاش‌های دانشجویان و شیوه پایان نامه نویسی او می‌شود. لذا در تهیه پیوست، رعایت توصیه‌های زیر مفید است:

- ۱- وپور دلایل قوی در ضرورت وپور پیوست
- ۲- آوردن پیوست به عنوان مستندی برای پاره ای ارجاعات مطرح شده در متن
- ۳- به عنوان تشریح پاره ای نکته‌های مطرح شده در متن پایان نامه
- ۴- نمونه آوری از پرسشنامه
- ۵- دسته‌بندی و شماره‌گذاری پیوست‌ها
- ۶- نام‌گذاری پیوست‌ها
- ۷- رعایت مقصر بودن

- 1- Alreck, Pamela L, Settle, Robert B. (1995) "The Survey Research Handbook" (IRWIN)
- 2- Baker, Therese L, (1988) "Doing Social Research" Mc Graw - Hill International Editions
- 3- Bergmann . J (2004) "Conversation Analysis" London SAGE
- 4- Caryer, Pat (1996) "The Students Guide to Success" Open uni.Press
- 5- Creswell. J.W(2003). Research design: Qualitative, quantitative and mixed method approachers. 2ed
- 6- Dubin, Robert (1969) "Theory Building" The Free Press
- 7- Ely, Margot - Vinz, Ruth (1997) "On Writing Qualitative Research" Falmer Press
- 8- Fielding, Nigel "Using Computers in Qualitative Resarch" SAGE Pulications
- 9- Gay. L.R - Diehl. L. P (1992) "Research Methods for Business and Management" Maxwell Macmillan International Editions
- 10- Ghauri, Pervez, Gronhaug, kjell, Karistianslund, Ivar (1995) "Research Methods in Business studies" Prentice Hall
- 11- Leary, Mark R. (1995) "Behavioral Research Methods" cole Publishing Company
- 12- Lester, James D(1971) "Writing Research Papers"(Scott, Foresman And Company)
- 13- Mc Grath, Joseph E., Martin Joanne, Kulka, Richard A (1982) "Judgement Call in Research" (SAGE Pubkications Ltd)
- 14- Nachmias, chava, Nachmias, Davif (1987) "Research Methods in the Social Sciences" Edward Arnold Ltd
- 15- Newman, Lawrence. w (1997) "Social Research Methods" Allyn And Bacon
- 16- Sanger, Jack (1996) "A field Research Guide to Observation" Falmer Press
- 17- Scheurich, James J.(1997) "Research Method in the Postmodern" Falmer Press
- 18- Sekaran, Uma (1992) "Research Methods For Business: a skill -Building Approach" John Willey & Sons, Ed. 2
- 19- Smith, Mark Easterby, Thope, Richarh (1994) "Managemet Research" SAGE
- 20- Bryman, A(1996) "Quantity and Quality in Social Research", London: Routledge

ویژگی متغیر(های) مستقل	ویژگی متغیر(های) وابسته	تعداد نمونه	تحلیل آماری
یک اسمی دو گروهی	چند پیوسته	دو	آزمون T هنتینگ (مستقل وابسته)
یک اسمی	یک پیوسته	چند	تحلیل واریانس یک عامل (ANOVA)
چند اسمی	یک پیوسته	چند	تحلیل واریانس عاملی (ANOVA)
برای مقابله تک تک یا ترکیبی خطی از میانگین‌ها قبل یا بعد از تحلیل واریانس		آزمون‌های مقایسه‌های چندگانه تحلیل روند	
یک یا چند اسمی	چند پیوسته	چند	تحلیل واریانس چند متغیری (MANOVA)
ندارد	تکرار یک اندازه‌گیری (پیوسته)	یک	تحلیل اندازه‌گیری‌های مکرر تک نمونه‌ای
یک یا چند اسمی	تکرار یک اندازه‌گیری (پیوسته)	چند	تحلیل اندازه‌گیری‌های مکرر برای طرح‌های عاملی
ترکیبی از یک یا چند اسمی با یک یا چند پیوسته	یک پیوسته	چند	تحلیل کوواریانس
متغیرهای مقوله‌ای ترتیبی با نمونه‌های کوچک در اندازه‌گیری‌های کمی		یک یا چند	۲- آزمون فرض آماری در تحلیل‌های ناپارامتری نیکویی برزش دلها همسویی دلها

ادامه جدول شماره (۳-۱-پ): راهنمای کلی انتخاب روش آماری مناسب برای تحلیل داده‌ها

تعداد نمونه	مقیاس اندازه‌گیری	ناآزمون	نوع تحلیل
یک یک یک	اسمی ترتیبی ترتیبی	آزمون χ^2 برای نیکویی برزش آزمون کولوموگروف-اسمیرنف آزمون تقارن توزیع	نیکویی برزش
دو دو دو	اسمی ترتیبی ترتیبی	آزمون تغییر مکنمار آزمون علامت آزمون رتبه‌های علامتدار ویلکاکسون	همسویی دو نمونه وابسته
دو دو دو دو	اسمی اسمی ترتیبی ترتیبی ترتیبی	آزمون دقیق فیشر برای جدول 2×2 آزمون χ^2 برای دو نمونه مستقل آزمون میانه آزمون ویلکاکسون - لا مان - ویتنی (آزمون لا مان - ویتنی) آزمون دو نمونه‌ای کولوموگروف-اسمیرنف	همسویی دو نمونه مستقل
چند چند	اسمی ترتیبی	آزمون Q کوکران آزمون تحلیل واریانس دو علمی فریدمن	همسویی k نمونه وابسته
چند چند چند	اسمی ترتیبی ترتیبی	آزمون χ^2 برای k نمونه مستقل آزمون میانه برای k گروه مستقل آزمون تحلیل واریانس یک راهه کروسکال والیس	همسویی k نمونه مستقل

جدول شماره (۴-۱-پ): روش‌های ناپارامتری برای تحلیل داده‌ها برحسب تعداد نمونه

مقیاس اندازه گیری				شاخص آماری
اسمی	ترتیبی	فاصله‌ای	نسبی	
سطح دامنه منتهی مربوط به مقدار Z	n = تعداد آزمودنی‌های هر گروه	n = تعداد آزمودنی‌های هر گروه	n = تعداد آزمودنی‌های هر گروه	تعداد آزمودنی‌ها
مد Mo = براساسه‌ای که بالاترین فراوانی را دارد.	Md = میانه نقطه‌ای که ۵۰٪ اندازه‌ها پیش از آن و ۵۰٪ دیگر پس از آن قرار دارد.	انحراف چارک‌ها $Q = \frac{Q_3 - Q_1}{2}$	میانگین حسابی $\bar{X} = \frac{\sum X}{n}$	تمایل مرکزی
وجود ندارد	وجود ندارد	انحراف چارک‌ها $Q = \frac{Q_3 - Q_1}{2}$ نقطه‌ای در سری اندازه‌ها که ۲۵٪ اندازه‌ها بالای آن و ۷۵٪ دیگر در زیر آن قرار دارد. دیگر = برعکس Q_1	انحراف معیار $S = \sqrt{\frac{\sum(X - \bar{X})^2}{n - 1}}$	میزان پراکندگی نتیجه‌های مرزی در رابطه با تمایل مرکزی گروه

جدول شماره (۴-۱-ب): رابطه شاخص‌های آماری و مقیاس‌های اندازه‌گیری (بر تیوم و دیگران، ۱۳۷۳، ۷۷)

مقدار Z (نسبت بحرانی)	مقدار احتمال ناظر	پذیرش یا رد فرضیه صفر	حکم مربوط به فرضیه صفر (H۰)	حکم مربوط به فرضیه بودن آماری	حکم مربوط به فرضیه پژوهش	سطح دامنه منتهی مربوط به مقدار Z
$Z < 1.96$ (بزرگتر یا حداقل برابر با ۱.۹۶ اما از ۱.۹۶ کوچکتر است.)	$p > 0.05$ (بزرگتر از ۰.۰۵)	پذیرفته شد (قابل دفاع)	فرضیه صفر تأیید می‌شود. غیر منطقی نیست که باور کنیم دو نمونه از دو جامعه با میانگین‌های مساوی انتخاب شده‌اند.	منفی دار نیست. تفاوت بین دو میانگین از نظر آماری معنی‌دار نیست.	تأیید نمی‌شود.	سطح دامنه کوچک (سطح اطمینان به نسبت بالا است) ۹۵٪ تا ۹۹٪ است.
$Z > 1.96$ (بزرگتر یا حداقل برابر با ۱.۹۶ اما از ۱.۹۶ کوچکتر است.)	$p \leq 0.05$ (کوچکتر یا برابر با ۰.۰۵)	رد می‌شود (در سطوح ۰.۰۵ غیر قابل دفاع است)	احتمالاً فرضیه صفر تأیید نمی‌شود و منطقی است که باور کنیم دو نمونه از دو جامعه با میانگین‌های مساوی انتخاب شده‌اند.	منفی دار است. تفاوت بین دو میانگین از نظر آماری معنی‌دار است.	تأیید می‌شود.	سطح دامنه بسیار کوچک (سطح اطمینان بسیار بالا است) ۹۹٪ است.

جدول شماره (۵-۱-ب): آزمون دو طرفه معنی‌دار بودن تفاوت میانگین‌ها برای نمونه بزرگ

مثال هایی از فرضیه های آماری:

مثال (I): زنان نسبت به مردان انگیزه کاری بیشتری دارند.

$$H_0: \mu_m = \mu_w$$

یا

$$H_0: \mu_m = \mu_w = 0$$

μ_m میانگین سطح انگیزش مردان است.

μ_w میانگین سطح انگیزش زنان است.

$$H_1: \mu_m < \mu_w$$

یا

$$H_1: \mu_m > \mu_w$$

مثال (II): بین برداشت کارمندان ایرانی و ژاپنی از ارزش اخلاقی کار تفاوت وجود دارد.

$$H_0: \mu_{AM} = \mu_{AS}$$

$$H_0: \mu_{AM} - \mu_{AS} = 0$$

H_0 شاخص فرضیه صفر است.

μ_{AM} میانگین ارزش اخلاقی کار ایرانی است.

μ_{AS} میانگین ارزش اخلاقی کار ژاپنی است.

$$H_1: \mu_{AM} \neq \mu_{AS}$$

مثال (III): هر چه فشار روانی یک شغل بیشتر باشد رضایت شغلی کارمندان در آن کمتر است.

فرضیه صفر: هیچ رابطه ای بین فشار عصبی در شغل و رضایت شغلی کارمندان وجود ندارد.

$$H_0: \rho = 0$$

ρ شاخص همبستگی بین فشار عصبی و رضایت شغلی

فرضیه مخالف:

$$H_1: \rho < 0$$

مثال (IV): بین سن و رضایت شغلی رابطه وجود دارد.

$$H_0: \rho = 0$$

فرضیه مخالف آن به صورت زیر بیان می شود.

$$H_1: \rho \neq 0$$

مثال (V): بین فشار روانی و درجه تمرکز، همبستگی مثبت (مستقیم) وجود دارد.

$$H_0: \rho \leq 0$$

$$H_1: \rho > 0$$

مثال (VI): بکارگیری ابزار پرسشنامه بهتر از «پروفرما» برای خودارزیابی سازمانی است.

$$H_1: M_A - M_B \leq 0$$

$$H_0: M_A - M_B > 0$$

مثال (VII): درک مفاهیم استراتژیک توسط مدیران واحدهای صنعتی بهتر از درک مدیران واحدهای خدماتی است.

$$H_0: M_A - M_B < 0$$

$$H_1: M_A - M_B > 0$$

مثال (VIII): پیشرفت علمی مدیران واحدهای صنعتی در درس مدیریت استراتژیک بهتر از مدیران واحدهای خدماتی است.

$$H_0: M_1 - M_2 \leq 0$$

$$H_1: M_1 - M_2 > 0$$

مثال (IX): بین عملکرد کارکنان و شیوه انتصاب مدیران برای سازمانها رابطه وجود دارد.

$$H_0: \pi = 0$$

$$H_1: \pi \neq 0$$

مثال (X): بکارگیری بازی در دوره های آموزش مدیران، مؤثرتر از روش سمیناری است.

$$H_0: M_A - M_B = 0$$

$$H_1: M_A - M_B \neq 0$$

مثال (XI): ضریب هوشی (IQ) مدیران واحدهای صنعتی بیشتر از مدیران بخش های دولتی است.

$$H_0: M_1 - M_2 = 0$$

$$H_1: M_1 - M_2 \neq 0$$

می توان با آزمون های آماری مناسب نشان داد فرضیه مخالف تأیید می شود یا نه. هنگامی که تأییدی بر فرضیه مخالف خود بیابیم، می توانیم درباره راهپایی برای حل مسأله فکر کنیم.

هنگامی فرضیه را جهت دار می نامیم که تمام آزمون های انجام شده بر روی آن با سطح اطمینان پذیرفته می شود. و اگر فرضیه ای را غیر جهت دار بنامیم، مقصود آن است که می تواند دارای یک رابطه مثبت یا منفی باشد یا این که تفاوت بین دو گروه می تواند دارای ارزش مثبت یا منفی باشد. از آنجایی که مطمئن نیستیم نمونه آماری در کدام سمت منحنی نرمال قرار می گیرد، باید خود را با نتیجه آزمون های معنی دار دو طرفه قرار دهیم. لذا نتیجه های فرضیه های مخالف که به صورت غیر جهت دار بیان می گردند باید دقیق تر باشند تا پذیرفته شوند. (Sekaran, 1992, 82-83)

نمونه هایی از تبدیل فرضیه پژوهشی به فرضیه های آماری

آزمون آماری، فرآیندی است که در آن مجموعه ای از مقادیر متغیر تصادفی X که به ازای آنها H_0 باید رد شود تعیین می گردد. متغیر تصادفی که مقادیر آن برای انجام این عمل به کار می روند «آماره آزمون» نامیده می شود. مجموعه مقادیری از متغیر تصادفی را که به ازای آنها باید فرض رد شود ناحیه رد آزمون می نامند. آزمون به وسیله آماره آزمون و ناحیه رد به طور کامل مشخص می شود (باتاچاریا و همکاران، ۱۳۷۵،

(۱۸)

• آزمون یک جامعه:

$$1 \begin{cases} H_0: \mu_X < \mu \\ H_1: \mu_X \neq \mu \end{cases}$$

$$2 \begin{cases} H_0: \mu_X \geq \mu \\ H_1: \mu_X < \mu \end{cases}$$

$$3 \begin{cases} H_0: \mu_X \leq \mu \\ H_1: \mu_X > \mu \end{cases}$$

• آزمون مقایسه دو گروه مستقل از نظر میانگین:

$$1 \begin{cases} H_0: \mu_1 < \mu_2 \\ H_1: \mu_1 \neq \mu_2 \end{cases}$$

$$2 \begin{cases} H_0: \mu_1 \geq \mu_2 \\ H_1: \mu_1 < \mu_2 \end{cases}$$

$$3 \begin{cases} H_0: \mu_1 \leq \mu_2 \\ H_1: \mu_1 > \mu_2 \end{cases}$$

• آزمون مقایسه نسبت های دو جامعه:

$$1 \begin{cases} H_0: P_1 < P_2 \\ H_1: P_1 \neq P_2 \end{cases}$$

$$2 \begin{cases} H_0: P_1 \geq P_2 \\ H_1: P_1 < P_2 \end{cases}$$

$$3 \begin{cases} H_0: P_1 \leq P_2 \\ H_1: P_1 > P_2 \end{cases}$$

• آزمون ارتباط یا عدم ارتباط:

$$\begin{cases} H_0: \text{بین دو متغیر } X \text{ و } Y \text{ ارتباط وجود ندارد} \\ H_1: \text{بین دو متغیر } X \text{ و } Y \text{ ارتباط وجود دارد} \end{cases} \longrightarrow \begin{cases} H_0: \rho = 0 \\ H_1: \rho \neq 0 \end{cases}$$

• آزمون برخوردار بودن جامعه از یک توزیع آماری:

$$\begin{cases} H_0: \text{توزیع آماری جامعه، نرمال است.} \\ H_1: \text{توزیع آماری جامعه، غیرنرمال است.} \end{cases} \longrightarrow \begin{cases} H_0: F = F \\ H_1: F \neq F \end{cases}$$

پاره ای باور دارند که باید همواره فرض صفر در برگزیده تساوی باشد. در راستای این باور می توان پذیرفت که H_0 گاهی بیان کننده ادعا و گاهی بیان کننده نقیض ادعا باشد. آنچه تعریف H_0 را تعیین می کند آزمون پذیر بودن آن است و چیزی نیست جز آن که برای H_0 باید کران (=) وجود داشته باشد. قاعده بیان شده به پژوهشگر یاری خواهد داد که فرضیه پژوهشی را چنانچه دارای کران باشد در فرض صفر و چنانچه فاقد کران باشد در فرض مقابل، (H_1) قرار دهد. برای بیان روشن تر قاعده پیشنهادی در مقایسه با قاعده

جاری در آمار، فرضیه‌های هشت‌گانه‌ای مطرح می‌شود که با هر دو روش نشان داده می‌شود:

● **فرضیه اول:** متوسط نمره مسؤلیت‌پذیری مدیران در ایران، حداقل ۵۰ است.

$$\begin{cases} H_0: \mu_X < 50 \\ H_1: \mu_X \geq 50 \end{cases} \quad \text{قاعده جاری-غلط}$$

قاعده پیشنهادی - صحیح

$$\begin{cases} H_0: \mu_X \geq 50 \\ H_1: \mu_X < 50 \end{cases}$$

● **فرضیه دوم:** بیش از ۶۰ درصد کارکنان سازمان الف، از کار خود راضی هستند.

$$\begin{cases} H_0: P \leq 60\% \\ H_1: \mu_X > 50 \end{cases}$$

هم با روش جاری و هم روش پیشنهادی، فرضیه‌های آماری به شیوه بالا خواهند بود. در این فرضیه پژوهشگر با هر روش فرضیه پژوهشی را تبدیل کند دچار مسأله نخواهد شد.

● **فرضیه سوم:** بین میزان نیازهای اساسی ارضاء شده کارکنان، و عملکرد آنان در سازمان الف ارتباط وجود دارد.

این فرضیه از نوع فرضیه‌های همبستگی است که تعریف آن هم با روش معمول و هم پیشنهادی فرقی ندارد.

$$\begin{cases} H_0: P = 0 \\ H_1: P \neq 0 \end{cases}$$

● **فرضیه چهارم:** روش آموزش متمرکز مدیران، هیچ تفاوتی با روش غیر متمرکز ندارد.

تعریف فرض‌های آماری این فرضیه با قاعده جاری به شرح زیر خواهد بود:

$$\begin{cases} H_0: \mu_1 \neq \mu_2 \\ H_1: \mu_1 < \mu_2 \end{cases} \quad \text{قاعده جاری-غلط}$$

برای تصحیح این فرضیه‌ها به گونه‌ای که آزمون‌پذیر باشند چاره‌ای نیست جز به شیوه زیر:

$$\begin{cases} H_0: \mu_1 = \mu_2 \\ H_1: \mu_1 \neq \mu_2 \end{cases} \quad \text{قاعده پیشنهادی - صحیح}$$

● **فرضیه پنجم:** دوره‌های ضمن خدمت، موجب افزایش مهارت‌های انسانی مدیران می‌شود.

$$\begin{cases} H_0: \mu_D \leq 0 \\ H_1: \mu_D > 0 \end{cases}$$

D نشان دهنده تفاوت نمره پیش آزمون و پس آزمون است.

● **فرضیه ششم:** عوامل نگهدارنده در نظریه هرزبرگ به طور یکسان بر تمایل به ترک خدمت مؤثرند.

در این فرضیه متغیرهای قابل مقایسه، چندگانه می‌باشند. اگر این متغیرها را K فرض کنیم تعریف H_0 و H_1 براساس روش معمول غلط است در حالی که چون در خود فرضیه پژوهشی کران وجود دارد باید آن را در H_0 تعریف کرد.

$$\begin{cases} H_0: \mu_1 \neq \mu_2 \neq \mu_3 \neq \dots \neq \mu_k \\ H_1: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_k \end{cases} \quad \text{قاعده جاری-غلط}$$

$$\begin{cases} H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_k \\ H_1: \mu_1 \neq \mu_2 \neq \mu_3 \neq \dots \neq \mu_k \end{cases} \quad \text{قاعده پیشنهادی - صحیح}$$

● **فرضیه هفتم:** این فرضیه از نوع مقایسه نسبت میان چندین جامعه است که در برگرفته کران (تساوی) است. بنابراین فرضیه پژوهشی در H_1 و نقیض آن H_0 در تعریف می‌گردد.

$$\begin{cases} H_0: P_1 = P_2 = P_3 = \dots = P_k \\ H_1: P_1 \neq P_2 \neq P_3 \neq \dots \neq P_k \end{cases}$$

● **فرضیه هشتم:** فرضیه‌ای است که متغیر آن توزیع نرمال برای جامعه است. این فرضیه نیز به طور ضمنی در برگرفته تساوی است. بنابراین تعریف H_0 و H_1 براساس قاعده معمول در این فرضیه، تفسیر و تحلیل نتیجه‌های آزمون فرض‌ها را دچار خطا می‌کند در حالی که فرض H_0 بیان‌کننده اصل فرضیه پژوهشی باشد.

(آذر، ۱۳۷۳، ۲۶-۳۳)

$$\begin{cases} H_0: \text{توزیع جامعه (بلوغ پیروان) غیر نرمال است.} \\ H_1: \text{توزیع جامعه (بلوغ پیروان) نرمال است.} \end{cases} \quad \text{قاعده جاری-غلط}$$

قاعده پیشنهادی - صحیح

$$\begin{cases} H_0: \text{بلوغ پیروان در سازمانهای کشور از توزیع نرمال برخوردار است.} \\ H_1: \text{بلوغ پیروان در سازمانهای کشور از توزیع غیر نرمال برخوردار است.} \end{cases}$$

مثال: مقایسه روش های قیاسی و استقرایی

فرض کنید پژوهشگری علاقه مند به درک ارتباط میان تعداد ساعات های صرف شده برای مطالعه یک درس برای امتحان و نمره گرفته شده از آن امتحان است.

● شیوه قیاسی

اگر دانشجویی در یک امتحان نمره خوبی آورد، نشان می دهد که او می تواند اطلاعات را به یاد بیاورد و آنها را در جای خود به کار ببرد. دانشجو باید پیش از امتحان در برابر اطلاعات قرار گیرد تا این هر دو توانایی در او افزایش یابد. با این تحلیل به فرضیه ای می رسیم که نشان می دهد بین تعداد ساعات صرف شده برای مطالعه و نمره گرفته شده در امتحان ارتباط مثبت وجود دارد. می گوییم «مثبت»، چون انتظار داریم که هر قدر ساعات مطالعه افزایش یافته نمره ها نیز افزایش یابند. اگر ساعات افزایش یافته اما نمره های کاهش یافته تری به دست دهند، ارتباط منفی خواهد بود. در قسمت ۱ الف در شکل (۱-۱-پ)، فرضیه به وسیله خط نشان داده شده است.

اقدام بعدی این است که روش قیاسی را به کارگیریم و به گردآوری داده های مناسب برای آزمون فرضیه ها بپردازیم. ناحیه سایه دار در قسمت ۱ ب در شکل (۱-۱-پ) نشان دهنده صدها مشاهده از دانشجویان مختلف است و خاطر نشان می سازد که این دانشجویان چند ساعت مطالعه کرده اند و چه نمره هایی گرفته اند و در آخر در بخش ۱ ج، فرضیه و داده ها را با هم مقایسه می کنیم. از آنجا که داده ها در دنیای واقعی بندرت با انتظارات ما هماهنگی کامل دارند، باید ببینیم آیا این هماهنگی به اندازه ای هست که فرضیه را تأیید شده بیانگاریم یا خیر. به سخن دیگر آیا می توانیم نتیجه بگیریم که این فرضیه، با توجه به اینکه با دنیای واقعی اختلاف هایی دارد، الگوی کلی داده های موجود را توصیف می کند؟

● شیوه استقرایی

در این مورد مانند قسمت ۲ الف در شکل (۱-۱-پ) با مجموعه ای از داده ها شروع می کنیم. نسبت به ارتباط بین ساعات های صرف شده برای مطالعه و نمره های به دست آمده کنجکاو می شویم و شروع به جمع آوری داده های مناسب می کنیم. سپس در پی الگویی برمی آیم که به بهترین شیوه مشاهدات ما را بیان می کند. در بخش ۲ ب شکل، این الگو چونان یک خط منحنی نشان داده شده است که از مرکز توده نقاط منحنی عبور می کند.

الگویی که در میان نقاط این حالت یافت می شود نشان می دهد که کسانی که از یک تا پانزده ساعت

مطالعه کرده اند، با هر ساعت مطالعه یک نمره به امتحان آنان اضافه شده است، اما کسانی که از پانزده تا ۲۵ ساعت مطالعه کرده اند، با مطالعه بیشتر، نمره آنان اندکی پایین آمده است. از طرف دیگر، مطالعه بیشتر از ۲۵ ساعت موجب شده است که نمره ها مانند حالت اول، سیر صعودی را طی کنند: هر قدر ساعات مطالعه بیشتر باشد، نمره امتحان بالاتر می رود، پس با استفاده از روش استقرایی، به یک نتیجه گیری «آزمایشی موقت» درباره الگوی ارتباط بین این دو متغیر می رسیم. نتیجه به این دلیل آزمایشی یا موقت است که مشاهداتی که انجام داده ایم، آزمون الگو قلمداد نمی شوند، بلکه الگویی هستند که ما ایجاد کرده ایم. (بیبی، ۱۳۸۱، ۱۳۴-۱۳۲)

پیوست (ب)

اصول نقادی و معیارهای عمومی برای ارزیابی یک پایان نامه

من به کسی که آرزویی برای آموختن ندارد تعلیم نخواهم داد، همچنین هیچ مطلبی را برای کسی که خود در جستجوی درک آن نیست، توضیح نخواهم داد.

کنفوسیوس

مقدمه

گفته شد که کتاب حاضر در پی آن است که روش پایان نامه نویسی از طریق نقد را نیز گسترش دهد. به سخن دیگر فرهنگ نقادی را ترویج کند. برای خروج از دوره «بهت» و ورود در مرحله «نقادی» در ایام دانشجویی شیوه‌های مختلفی وجود دارد. یکی از سودمندترین آن‌ها در تحصیلات عالی، نقد^۱ پایان نامه‌های تحصیلی (Dissertation = Thesis) است. پایان نامه‌هایی که از آنها دفاع شده و دانشجو نمره قبولی از آن گرفته است. هر پایان نامه از آنجا که کاری بشری است، نقاط ضعف و قوتی دارد که تأمل در آن می‌تواند برای هر فراگیری درس آموز باشد.

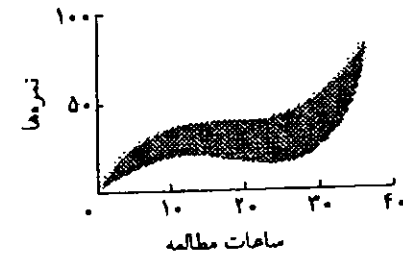
مزایای نقد یک پایان نامه

- ۱) شناسایی اشتباه‌های پایان نامه و ایجاد هشاری برای عدم تکرار آنها در پایان نامه خویش.
- ۲) درس آموزی از قوت‌های پایان نامه‌های دیگران
- ۳) آگاهی بر نیازها و اولویتهای تحقیقاتی از دید دانشجویان، استادان و شوراهای تحصیلات تکمیلی
- ۴) فراهم آمدن زمینه بررسی فرآیند چگونگی شناسایی نیازها و تبدیل آنها به پرسش‌های تحقیقاتی برای نگارش رساله‌های دانشجویی
- ۵) آشنایی با فرآیند و ساختار پایان نامه نویسی

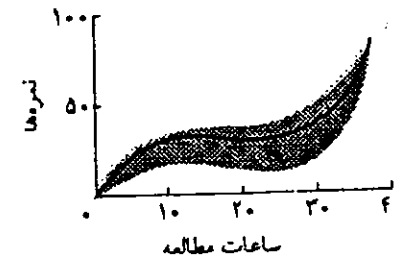
۱- نقد کردن (Criticize) از نظر واژه‌ای به معنای جدا کردن «سر» از «ناسره» است. یعنی کاری که در گذشته صرافان با تفکیک پول اصلی از بدلی (تقلبی) انجام می‌دادند. درباره پایان نامه نیز یعنی اینکه ضعفها و قوتها را شناسایی کنیم.

۲. روش استقرایی

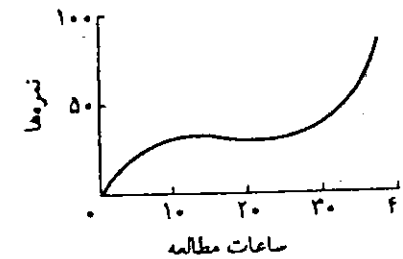
الف) مشاهدات

ب) یافتن یک الگو

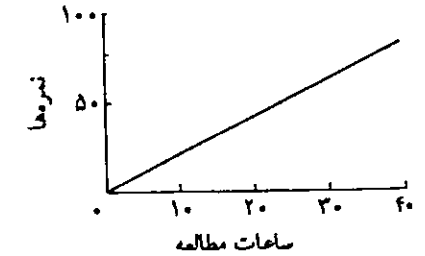

ج) نتیجه‌گیری آزمایشی موقت

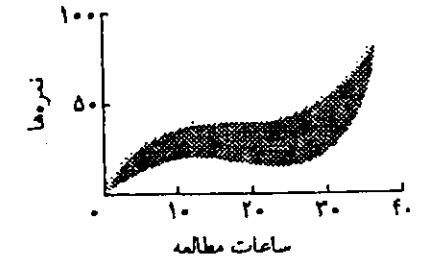

۱. روش قیاسی

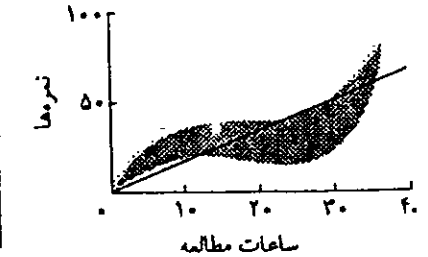
الف) فرضیه

ب) مشاهدات

ج) آیا فرضیه پذیرفته یاردمی شود؟

شکل (۱-۱-ب): روشهای قیاسی و استقرایی

۶) ارزیابی پیشنهادات و نتیجه گیریهای پژوهشگران قبلی

ابعاد نقادی در یک پایان نامه

نقادی یک اثر تحقیقی مانند یک پایان نامه، دارای بعدهای کلی است که در پی می آید:

۱) بعد فرهنگی نقادی

در این بعد، نقاد باید پارهای از نکته‌ها را در گفتارها و کردارهای خود را رعایت کند، مانند:

- * رعایت انصاف و عدالت در قضاوت درباره متن مورد بررسی و نشان دادن دقیق ضعف‌های آن
- * پرهیز از بکارگیری معیارهای غیر علمی در ارزیابی مطالب و بزرگنمایی ضعف‌ها
- * پرهیز از ورود در حریم شخصیتی افراد (به ویژه استادان راهنما و مشاور هنگام نقد پایان نامه)
- * آوردن آدرس دقیق تمامی موارد نقادی شده در متن پایان نامه (ذکر صفحه، سطر)
- * پرهیز از مطرح کردن ایرادهای کلی و شفاهی

۲) نقد ساختاری

در این بخش، سازماندهی و چارچوب بکار گرفته شده در تدوین پایان نامه، نقادی می‌شود و نقاد در پی پاسخگویی به سؤالاتی مانند زیر برمی آید:

- * آیا اجزای صفحه روی جلده بطور دقیق تنظیم شده است؟
- * آیا فصل بندی مطالب پایان نامه به شیوه مناسب انجام گرفته است؟
- * در هر فصل طبق استانداردهای موجود، مطالب گنجانده شده است؟
- * فهرستهای مطالب، جدول‌ها و شکل‌ها بطور دقیق سازماندهی شده‌اند؟
- * غیره

۳) نقد روش‌شناسی

برای نقد روش‌شناسی پایان نامه، نقاد سؤالاتی مانند زیر را دنبال می‌کند:

- * آیا در بیان مسأله، اصل تحدید، [محدودسازی دامنه] رعایت شده است؟
- * در بیان مسأله اصلی تحقیق ویژگی‌های لازم رعایت شده‌اند؟
- * آیا فرضیه‌ها دارای شرایط لازم هستند و با مبانی نظری ارتباط دارند؟
- * روش نمونه گیری و فرمول انتخاب شده برای تعیین حجم نمونه با پرسش، روش تحقیق و جامعه

آماری، مناسبت دارد؟

* غیره

۴) نقد محتوایی

نقاد در پی آن است که بفهمد: آیا محتوای پایان نامه، مناسبت لازم با موضوع، مسأله و فرضیه‌های تحقیق... دارد. او درجه این مناسبت را در قالب سؤالات زیر دنبال می‌کند:

- * آیا از آخرین منابع اصلی و داخلی و همچنین دستاوردهای علمی دیگر محققان (پیشینه نظری - عملی تحقیق) بهره‌گیری شده است؟
- * آیا پایان نامه‌های دیگر که با موضوع مرتبطاند بررسی شده‌اند؟
- * آیا در تهیه ادبیات تحقیق (پیشینه علمی و عملی)، از منابع متنوع و متعدد استفاده شده است؟
- * آیا برای قضاوت درباره سرنوشت فرضیه‌ها، استنتاجات منطقی و مستدل انجام گرفته است؟
- * آیا چارچوب نظری تحقیق مناسب با پرسش و مسأله، طراحی یا انتخاب شده است؟
- * غیره

۵) نقد نگارشی

نقاد، به شیوه و رسم الخط نگارش، ویراستاری متن پایان نامه توجه می‌کند و آن را کندوکاو می‌کند و در سؤالاتی مانند زیر تامل می‌کند:

- * آیا نکته‌های عمومی در نگارش رعایت شده است؟
- * آیا دسته بندی‌های لازم که زمینه ساز انتقال سریع پیام رساله باشد انجام گرفته است؟
- * آیا به اصول دستور زبان فارسی در نگارش توجه شده است؟
- * آیا حروف (فونتهای) مناسب، در تایپ انتخاب شده است؟
- * غیره

پیوست (ج)

توصیه‌هایی برای دفاع موثر از پایان نامه

هر نظری را می‌توان بیان کرد به شرط آن که کلمه‌ها، جمله‌ها و عبارات‌های مناسب با آن منظور را در اختیار داشته باشید.

جرج برنارد شاو

(۱۸۵۶-۱۹۵۰)

مقدمه

بیشتر دانشجویان در هنگام دفاع از پایان نامه، در بیان آنچه که می‌خواهند مطرح کنند دچار مشکل می‌شوند و نمی‌توانند آنچه را که می‌خواهند، ارایه کنند، لذا جا دارد که شوراها و تحصیلات تکمیلی، استاد راهنما یا مشاور با مشخص کردن نکته‌های مورد نظر خود و زمان پیشنهادی برای هر یک نکته‌ها در پایان نامه دانشجویان را هدایت کنند که قبل از دفاع براساس زمان پیشنهادی مطالب مورد نظر را تهیه کرده و ارایه نمایند. راهنما می‌تواند از دانشجویان بخواهد که قبل از دفاع، ارایه خود را به صورت آزمایشی ضبط کند و به استاد ارایه کند تا او به طور واقعی و عینی در جریان چگونگی ارایه دانشجویان قرار گیرد و تذکرهای لازم را درباره محتوا و شیوه دفاع او بیان کند.

بیشتر دانشجویان دوره کارشناسی ارشد که برای اولین بار باید در یک جلسه مهم، از پایان نامه خود دفاع کنند دچار اضطراب و دلشوره می‌شوند. چنین حالتی را گفتار هراسی (lalophobia) می‌نامند. این حالت می‌تواند دانشجویان را در انتقال پیام خود دچار آشفتگی سازد و قضاوت داوران و مخاطبان را درباره او منفی سازد. برای غلبه بر «گفتار هراسی» پیروی از توصیه‌هایی که در پی می‌آید مؤثر است:

۱- بپذیرید که اکثر سخنرانان حتی ماهرترین آنها، قبل از ایراد سخنرانی تا حدودی تشویش و اضطراب دارند. کمی دلهره و تشویش قبل از ایراد سخن مفید و لازم است. بروز چنین حالتی طبیعی است زیرا وجود چنین احساسی باعث می‌شود تا فرد، تحرک بیشتری از خود نشان دهد.

۲- برای کاهش ترس بکوشید آگاهانه سخن بگویید.

ردیف	پرسش‌هایی برای ارزیابی پایان نامه	ضعیف (۰)	متوسط (۱)	خوب (۲)	عالی (۳)
۱-	پرسش یا مسأله، به خوبی بیان شده است؟				
۲-	اهمیت و ضرورت پژوهش قابل دفاع است؟				
۳-	محدودیت‌های پژوهش بیان شده است؟				
۴-	پرسش‌ها و مسأله‌های فرعی گفته شده‌اند؟				
۵-	پیشینه نظری - عملی جمع‌آوری شده است؟				
۶-	واژه‌ها و اصطلاح‌های مهم تحقیق تعریف شده‌اند؟				
۷-	روش تحقیق، متناسب با مسأله است؟				
۸-	فرضیه‌های تحقیق به خوبی بیان شده‌اند؟				
۹-	فرضیه‌ها برآمده از چارچوب نظری انتخاب شده‌است؟				
۱۰-	پژوهش با پژوهش‌های قبلی مرتبط است؟				
۱۱-	آدرس‌دهی منابع با دقت انجام شده است؟				
۱۲-	جامعه و نمونه آماری به روشنی مشخص شده‌اند؟				
۱۳-	روش نمونه‌گیری، مناسب با جامعه است؟				
۱۴-	متغیرهای ناخواسته کنترل شده‌اند؟				
۱۵-	روش گردآوری داده‌ها مناسب با داده‌ها و مسأله است؟				
۱۶-	اعتبار ابزار گردآوری بررسی شده است؟				
۱۷-	روش‌های مناسب برای تحلیل داده‌ها انتخاب شده است؟				
۱۸-	جمله‌بندی‌ها و نقطه‌گذاری‌ها صحیح است؟				
۱۹-	متن بی‌غلط است؟				
۲۰-	نتیجه‌گیری‌های نهایی بی‌طرفانه است؟				
۲۱-	جدول‌ها و نمودارها به خوبی طراحی شده‌اند؟				
۲۲-	هدف‌های تحقیق به روشنی شرح داده شده است؟				
۲۳-	نتیجه‌های پژوهش به خوبی بیان شده‌اند؟				
۲۴-	یافته‌ها بر اطلاعات تجزیه و تحلیل شده متکی است؟				
۲۵-	تعمیم‌ها از نمونه به جامعه به خوبی انجام شده است؟				
۲۶-	پیشنهادهایی برای پژوهش‌های بعدی ارایه شده است؟				
۲۷-	آیا خلاصه به خوبی نگارش شده است؟				
۲۸-	پایایی ابزار گردآوری داده‌ها بررسی شده است؟				
۲۹-	آیا از منابع معتبر استفاده شده‌اند؟				
۳۰-	آیا منابع به روز هستند؟				
۳۱-	تکنیک‌ها و آزمون‌های آماری مناسبند؟				
۳۲-	آیا چارچوب نظری تحقیق، کارآمد است؟				
	جمع				
	جمع کل:				

جدول شماره (۱-۲-پ): راهنمای ارزیابی کلی پایان نامه با روش پیمایشی

۳- به یاد داشته باشید که جلسه به اسلاید و مقاله خوانی تبدیل نشود.

(اسلایدهای خود را با توجه به وقت، به دو دسته اصلی و پشتیبان (فرعی) تقسیم کنید. ابتدا اصلی‌ها را بیان کنید و در صورت نیاز به‌ویژه در پرسش و پاسخ‌ها از اسلایدهای پشتیبان کمک بگیرید.)

۴- قبل از ایراد سخن، ذهن خود را بر روی مطالب متمرکز کنید نه بر خودتان. تمرکز بر مطالب، کلید موفقیت است. نگرانی و احساس تشویش از این که «چرا گلویم خشک شده؟»، «چرا دست‌هایم می‌لرزد؟»، «پیشانی‌م عرق کرده» یا «اصلاً اشتباه کردم...»، «بدجوری خودم را توی دردسر انداختم»، قدرت تمرکز شما را بر روی مطالب اصلی از بین می‌برد.

۵- به خاطر داشته باشید که مخاطبان شما هم انسانهایی هستند که احساس و عاطفه دارند.

۶- اعتماد به نفس داشته باشید.

۷- سعی کنید به شیوه‌ی خودتان سخن بگویید و از شیوه «این» و «آن» تقلید نکنید.

یکی از عواملی که گفتارهراسی را در افراد تشدید می‌کند تقلید از شیوه سخن دیگران و گفتن سخنانی است که برای خود شخص نیز ناآشنا است. [هر کسی در سخنرانی برای خود، شیوه‌ای خاص دارد. بعضی صاحب لحن و اصطلاح‌هایی هستند که اگر از زبان ما بیان شوند طبیعی و جالب به نظر نمی‌آیند. از طرفی دیگر برخی کلمه‌ها وجود دارند که در بیان آنها دچار مشکل می‌شویم.]

۸- اگر می‌توانید پایان‌نامه را چندین بار و با صدای بلند برای خود آرایه کنید، تا جایی که مطمئن شوید به راحتی می‌توانید آن را بدون خواندن از روی متن ایراد کنید.

۹- از مصرف داروهای محرک و آرام‌بخش پرهیز کنید. این داروها باعث عصبیت، رخوت، کسالت و سستی می‌شوند و شور و نشاط را از سخنران می‌گیرند.

۱۰- معمولاً دانشجویان بسیار مضطرب و ضعیف، از مخاطبان بسیار بوزش می‌طلبند، این کار فقط باعث تشدید اضطراب و تشویش آنها می‌شود. بکوشید آرامش خود را حفظ و کمتر از شنوندگان معذرت‌خواهی کنید. این عذرخواهی‌ها، ترفند خلع سلاح کردن شنوندگان است که شروع به انتقاد نکنند. (شربرگ، ۱۳۷۳، ۸-۱۲).

۱۱- ذهن و قلب مخاطبان خود را هدف بگیرید.

۱۲- در مخاطبان انگیزه شنیدن مطالب پایان‌نامه را ایجاد کنید.

۱۳- توجه مخاطبان را نسبت به مطالب سخنرانی جلب کنید.

۱۴- لایه در لایه، سخن نگویید و اسیر تداعی‌ها نشوید.

۱۵- ادعای بیجا نکنید و خود را فردی آگاه و صاحب‌نظر در همه زمینه‌ها نشان ندهید.

۱۶- مطالب سخنرانی خود را سازماندهی کنید.

۱۷- موضوع اصلی پایان‌نامه خود را در ابتدا بیان کنید و پیرامون آن سخن را ادامه دهید.

۱۸- به مخاطبان نشان دهید که برای آنها ارزش قائلید.

۱۹- پویایی را در کلام و رفتار خود حفظ کنید.

۲۰- مطالب اساسی را تکرار کنید و مراقب باشید که این تکرارها کسل‌کننده نباشند.

۲۱- در شنوندگان چشم‌اندازی نسبت به مطالب پایان‌نامه ایجاد کنید.

۲۲- همه چیز را بازنگری کنید.

۲۳- رفتار غیر عقلانی نکنید.

۲۴- با دیوار صحبت نکنید و به شنوندگان نگاه کنید.

۲۵- فاصله‌ای بین خود و مخاطبان قرار ندهید.

۲۶- از رفتارهای پریشان‌کننده پرهیز کنید.

۲۷- حرکات ساده انجام دهید.

۲۸- سعی کنید خودتان باشید.

۲۹- چشم‌هایتان با مخاطبان ارتباط برقرار کنید.

۳۰- به علاقه‌های شنوندگان توجه کنید.

۳۱- به آرامی بحث را گسترده کنید.

۳۲- با تأمل سعی کنید که ذهن‌ها را تحریک کنید.

۳۳- از صاحبان مقام در جلسه، اجازه شروع بحث را بخواهید.

۳۴- جواب‌ها را با کلمه‌هایی که مخاطب می‌خواهد تکرار کنید.

۳۵- بدانید پاسخ روشن و مطمئن، پرسش‌کننده را قانع می‌سازد.

۳۶- خلاصه‌ای از پایان‌نامه خود را در اختیار افراد قرار دهید.

۳۷- تشکر خود را به تملق و چاپلوسی تبدیل نکنید.

۳۸- بزرگنمایی نکنید.

۳۹- سعی کنید مستند استدلال کنید.

۴۰- از وسایل کمک آموزشی (تکنولوژی آموزشی) استفاده کنید.

چگونگی روبرو شدن با اخلاک‌گران در جلسه دفاع

اغلب کسانی که در جلسه دفاع شرکت می‌کنند افرادی مؤدب و آرام‌اند که برای یادگیری به جلسه آمده‌اند، اما همواره این احتمال وجود دارد که افراد مزاحم هم حضور داشته باشند و مشکلاتی را برای گوینده ایجاد کنند. به طور کلی می‌توان این افراد را در چهار گروه زیر دسته‌بندی کرد:

۱- افلاک‌گران غورنا ۲- افلاک‌گران بی‌ادب ۳- افلاک‌گران منلک‌گو ۴- افلاک‌گران پُرمرف و سلطه‌جو
برای غلبه بر این افراد توصیه‌های کلی زیر مطرح می‌شود:

الف: وقار و سنگینی خود را حفظ کنید. ب: خونسرد باشید. ج: مسایل را به خودتان نگیرید. د: بلندنظر به افراد نگاه کنید. ه: به او فرصت بدهید در موقع مناسب صحبتی داشته باشد.

زمان بندی برای دفاع

در جدول شماره (۱-۳-پ) یک راهنمای کلی برای موضوع هایی که باید در جلسه دفاع بر آنها تأکید شود همراه با زمان پیشنهادی برای هر یک از آنها آورده شده است:

ردیف	موضوع	شرح فعالیت در جلسه دفاع	زمان (دقیقه)
۱	مقدمه	- تشکر و تقدیرهای اولیه	۱۰-۱۵
۲	تشریح مسأله و مبانی نظری تحقیق	- بیان مسأله پژوهش و ابعاد آن - تشریح چارچوب نظری، (متغیرها، تعریف‌ها ...)	۱۰-۱۵
۳	بیان روش‌شناسی و فرآیند تحقیق	- دلایل انتخاب روش پژوهش موردنظر - روش نمونه‌گیری، حجم نمونه - ابزارهای گردآوری داده‌ها و چگونگی تعیین روایی و اعتبار آنها، ... مراحل انجام تحقیق	۱۵-۲۰
۴	بیان نتیجه‌ها و دستاوردها	- تجزیه و تحلیل تک تک فرضیه‌ها و جمع‌بندی کلی از نتیجه‌های آزمون‌ها - نتیجه‌گیری کلی	۱۵-۲۰
۵	ارایه پیشنهادات	ارایه پیشنهادهای برآمده از پژوهش	۵

جدول شماره (۱-۳-پ): راهنمای زمان بندی برای دفاع از پایان نامه

پیوست (د)

اشتباه‌های متداول در پایان نامه نویسی

مهم‌ترین کشف‌هایی که کرده‌ام به دنبال ناکامی‌هایم به من الهام شده‌اند.

هامفري ديوي

(۱۷۷۸-۱۸۲۹)

درس آموزی از اشتباه‌های دیگران

بررسی پایان‌نامه‌ها نشان می‌دهد که در پایان‌نامه‌نویسی خطاهایی انجام می‌گیرد که حالت عمومی دارند. به نمونه‌هایی از این خطاها اشاره می‌شود:

الف- اشتباه‌ها در انتخاب موضوع (پرسش / مسأله) پژوهش

۱- دانشجو فکر به موضوع پژوهش را به بعد از گذراندن تمام یا بیشتر درس‌های خویش وابسته می‌کند.
۲- اولین مسأله‌ای که به ذهنش می‌آید، یا فردی به او پیشنهاد می‌نماید بدون تأمل، قابل بررسی می‌داند.

۳- مسأله‌ای برای پژوهش انتخاب می‌کند که بسیار گسترده و مبهم است و پژوهش علمی درباره آن ممکن نیست.

۴- در انتخاب مسأله، توجه کافی به روش اجرا و شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها ندارد.

ب- اشتباه‌ها در تهیه پیشینه علمی و عملی

۱- سایت‌ها، کتاب‌ها و نشریه‌های مربوط به موضوع را شتابزده بررسی می‌کند تا هر چه زودتر کار پایان‌نامه را آغاز کند به همین دلیل از خیلی از تجربه‌ها و دستاوردهای پژوهش‌های قبلی غافل می‌شود.

۲- از منابع فرعی بیش از حد استفاده می‌کند.

۳- پژوهشگر در بررسی کتاب‌ها و مقاله‌های پژوهشی، بیشتر به یافته‌ها و نتیجه‌های پژوهش‌ها توجه می‌کند و در نتیجه اطلاعات مفیدی درباره اجرای پژوهش‌ها و روش‌هایی که پژوهشگران برای اندازه‌گیری به کار برده‌اند به دست نمی‌آورد.

- ۴- فقط به نشریه‌های عمومی، و مسایل کلی می‌پردازند و به دیگر منابع توجه نمی‌کنند.
- ۵- بررسی کتاب‌ها و نشریه‌ها را بدون انتخاب یک محدوده‌ی پژوهشی مناسب آغاز می‌کنند. انتخاب محدوده‌ای بیش از حد گسترده، موجب خستگی دانشجو می‌شود، و در نتیجه کار بررسی را با دقت لازم انجام نمی‌دهد و از طرفی دیگر محدود کردن بیش از حد قلمرو، سبب حذف مقاله‌ها می‌شود. باید دانست که گرچه پاره‌ای از مطالب با وجود اینکه خارج از محدوده پژوهش هستند اما در برگیرنده اطلاعات مفیدی می‌باشند که می‌تواند دانشجو را در انجام بهتر پژوهش یاری دهند.
- ۶- عنوان کتاب‌ها و نشریه‌های بررسی شده، نام نویسنده و سایر اطلاعات مربوط به منابع را غلط یا بدون دقت یادداشت می‌کند و در نتیجه هنگام نیاز، قادر به پیدا کردن آن کتاب‌ها و نشریه‌ها نیست.
- ۷- برگه‌های یادداشت را با انبوه مطالب پر می‌کند. معمولاً این کار نشانگر آن است که دانشجو نظر روشنی درباره موضوع پژوهش خود ندارد و نمی‌تواند اطلاعات کم اهمیت را تفکیک کند.

ج- اشتباه‌های متداول در گردآوری داده‌ها

- ۱- توجه چندانی به ایجاد و حفظ رابطه با موضوع پژوهش ندارد. این کار موجب بروز نوعی نگرش منفی به موضوع یا خودداری او از همکاری می‌شود که این خود باعث کاهش روایی آزمون و سایر ابزار اندازه‌گیری می‌شود.
- ۲- به منظور ایجاد امکان اجرای تحقیق در سازمانی که موضوع خود را از آن انتخاب کرده است، چنان تغییراتی در طرح پژوهش به وجود می‌آورد که باعث آشفتنگی پژوهش می‌شود.
- ۳- در هدف و شیوه‌ی گردآوری به کار رفته در پژوهش دچار سردرگمی می‌شود.
- ۴- قبل از بررسی کامل و دقیق انواع پژوهش‌ها، ابزار اندازه‌گیری پژوهش را انتخاب می‌کند و موجب انتخاب ابزار نامتناسب یا فاقد روایی می‌شود.
- ۵- طیف‌هایی را که برای پژوهش به کار می‌برد، چنان دچار نقص پایایی است که تفاوت‌های واقعی در پشت خطاهای مقیاس پنهان می‌ماند.
- ۶- در پرسشنامه خویش از مقیاس‌هایی استفاده می‌کند که تکمیل‌کنندگان صلاحیت اجرا و نمره‌گذاری آنها را ندارند.

د- اشتباه‌های متداول در استفاده از شیوه‌ها و ابزارهای اندازه‌گیری

- ۱- از بررسی روایی محتوایی مقیاس‌ها با توجه به شرایط پژوهش خویش غفلت می‌کند.
- ۲- نقش استاد را در جریان گردآوری داده‌ها برای خود مشخص نمی‌کند.
- ۳- روایی و پایایی مقیاس‌های انتخابی را با دقت بررسی نمی‌کند و از بررسی داده‌های مربوط به روایی و

- پایایی غفلت می‌کند.
- ۴- پرسشنامه را افراد در شرایطی پر می‌کنند که جواب‌های غیر واقعی پیدا می‌کنند.
- ۵- پژوهشگر، گاه آزمون‌های استاندارد را اندازه می‌گیرد و از ارزیابی داده‌هایی درباره روایی آنها غفلت می‌کند.
- ۶- از ابزارهای اندازه‌گیری استفاده می‌کند که درباره شیوه‌ی اجرا، تجزیه و تحلیل، تعبیر و تفسیر آنها اطلاع کافی ندارد.
- ۷- از زمان محدودی که برای اجرای ابزار در اختیار دارد درست استفاده نمی‌کند و ابزارهایی را مورد استفاده قرار می‌دهد، در حالی که ابزارهای دیگر به همان خوبی می‌تواند اطلاعات مورد نیاز پژوهش را تأمین کند.
- ۸- ابزار، اندازه‌گیری خویش را پیش از اجرای تحقیق، اعتبارسنجی نمی‌کند و از این رو در اولین مرحله گردآوری داده‌ها دچار اشتباه‌های بزرگی می‌شود که موجب بروز خطاهای بعدی می‌گردد.
- ه- اشتباه‌های متداول در استفاده از ابزار آماری**
- ۱- توزیع آمارهایی را انتخاب می‌کند که برای تجزیه و تحلیل مورد نظر، نامناسب یا غلط است.
- ۲- نخست داده‌های پژوهش را گردآوری می‌کند و سپس به دنبال تکنیکی می‌گردد تا داده‌ها را تجزیه و تحلیل کند.
- ۳- گرچه پژوهشگر می‌تواند از چندین روش آماری برای تجزیه و تحلیل داده‌های خویش استفاده نماید، اما به یک روش بسنده می‌کند. این کار موجب می‌شود پژوهشگر از دستیابی به نتیجه‌های مفیدی که کمک مؤثری برای حل مسأله می‌کند محروم بماند.
- ۴- برای تجزیه و تحلیل داده‌های خویش از آزمون‌های آماری استفاده می‌کند که داده‌های تحقیق، فرض‌های زیربنایی لازم برای استفاده از آن آزمون‌ها ندارد.
- ۵- تفاوت‌هایی را که از لحاظ آماری معنی‌دار است بزرگ‌نمایی می‌کند.
- ۶- اگر انجام آزمون استاندارد همبستگی گشتاوری ممکن نباشد، دیگر روش‌های تجزیه و تحلیل همبستگی را نادیده می‌گیرد.
- ۷- از تکنیک‌های همبستگی، استفاده صحیح نمی‌کند.
- ۸- از جدول‌های سطح معنی‌دار بودن همبستگی گشتاوری برای تعبیر و تفسیر همبستگی‌های غیر پیرسونی هم استفاده می‌کند. عدم درک این مهم که همبستگی‌های غیر پیرسونی در برگیرنده‌ی خطاهای استاندارد بزرگ‌تری از همبستگی گشتاوری است باعث می‌شود که درباره‌ی درجه معنی‌دار بودن ضریب حاصل

بزرگ نمایی شود.

۹- گاه برای جبران کوچکی ضریب‌های همبستگی که در اثر اندازه‌گیری‌های غلط حاصل شده است، پژوهشگر می‌کوشد با اعمال اصلاح‌هایی، نتیجه‌ها را با معنادارتر نشان دهد.

و- اشتباه‌های متداول در طراحی پژوهش و روش اجرای آن

۱- دانشجو از تعریف جامعه مورد بررسی غفلت می‌کند.

۲- نمونه را به اندازه‌های کوچک انتخاب می‌کند که نمی‌تواند عملکرد گروه‌های فرعی را تجزیه و تحلیل کند.

۳- پژوهش را با استفاده از آزمودنی‌های داوطلب انجام می‌دهد.

۴- به منظور کاهش مزاحمت ناشی از گردآوری داده‌ها تغییراتی در طرح پژوهش ایجاد می‌کند که موجب ضعف طرح می‌شود.

۵- برای فراهم آوردن داده‌های بیشتر با افراد به گونه‌ای برخورد می‌کند که مایه خودداری آنها از همکاری می‌شود.

۶- پژوهشی را که برای اجرای مطلوب آن ۲ تا ۳ سال وقت لازم است ۶ ماهه انجام می‌دهد.

۷- قبل از انجام هرگونه پژوهش مقدماتی، اقدام به گردآوری داده‌های پژوهش می‌کند.

ز- اشتباه‌های متداول در انجام پژوهش‌های تاریخی

۱- محدودهای را برای پژوهش انتخاب می‌کند که فاقد شاهدها و مدارک لازم و کافی برای انجام پژوهشی ارزنده یا آزمون دقیق فرضیه‌ها است.

۲- در انجام آن دسته از پژوهش‌های تاریخی که به حوادث جاری ارتباط ندارند از منابع دست دوم و فرعی استفاده‌ی بیجا می‌کند.

۳- پرسش‌های بسیاری را مطرح و وقت پاسخگو را رعایت نمی‌کند.

۴- به ویژگی‌هایی مانند صفحه‌آرایی پرسشنامه، دستور زبان، شیوه چاپ و مانند آن بی‌توجه است، حال آن که اندکی توجه می‌تواند تأثیر مطلوبی در پاسخگو به وجود آورد.

ح- اشتباه‌های متداول در انجام مصاحبه

۱- دانشجو مصاحبه را با دقت لازم طرح‌ریزی نمی‌کند و از تدوین راهنمایی کامل که جزئیات مربوط به مصاحبه را شامل شود غفلت می‌کند.

۲- برای کسب مهارت‌های لازم به اندازه کافی مصاحبه تمرینی انجام نمی‌دهد.

۳- از تدبیرهایی که مانع خطای مصاحبه‌کننده شود غفلت می‌کند.

۴- پیش‌بینی‌های لازم را برای محاسبه پایایی داده‌های مصاحبه به عمل نمی‌آورد.

۵- هنگام مصاحبه از کلمه‌ها و عبارت‌هایی استفاده می‌کند که پاسخگو قادر به درک آنها نیست.

۶- اطلاعاتی را از پاسخگو طلب می‌کند که در قلمرو اطلاعاتی پاسخگو نیست.

ط- اشتباه‌های متداول در مشاهده

۱- پژوهشگر آموزش جامع و کافی پیدا می‌کنند و در نتیجه داده‌های غیر قابل اعتمادی حاصل می‌شود.

۲- برای مشاهده‌کنندگان، راهنمایی تدوین می‌کند که انتظارات زیادی را بر مشاهده‌کننده تحمیل می‌کند.

۳- برای جلوگیری از تأثیر مشاهده‌کننده که باعث تغییر و آشفتگی اوضاع مورد مشاهده می‌شود، تدبیرهای لازم را نمی‌اندیشد.

۴- رفتارهایی را مورد بررسی قرار می‌دهد که نمی‌توان با مشاهده، داده‌های قابل اعتمادی درباره آنها به دست آورد.

ی- اشتباه‌های متداول در تحلیل محتوا

۱- پژوهشگر محتوای آسانی را انتخاب می‌کند که نمونه گویا و بی‌خطایی از کل محتوای مربوط به هدف‌های پژوهش نیست.

۲- از تعیین پایایی روشی که انتخاب کرده است غفلت می‌کند.

ک- اشتباه‌های متداول در پژوهش‌های همبستگی

۱- دانشجو نتیجه‌ها و یافته‌های پژوهش‌های همبستگی را نشانه وجود رابطه علت و معلولی تلقی می‌کند.

۲- برای انجام پژوهش‌های علی-قیاسی از نمونه‌ای استفاده می‌کند که متغیرهای وابسته آن بسیار متنوع است، در نتیجه از مقایسه گروه‌ها، نتیجه‌های قابل تعبیر و تفسیری حاصل نمی‌شود.

۳- معمولاً الگویی را برای پژوهش درباره علت‌های ممکن انتخاب می‌کند که تعریف کلی و گسترده‌ای دارد و از تعداد زیادی زیرمجموعه تشکیل شده است. این نوع بررسی‌ها دستیابی به انبوهی از نتیجه‌های مبهم و متناقض را شامل می‌شود و ارتباطات روشنی را به دست نمی‌دهد.

۴- به جای گردآوری داده‌های مناسب یک پژوهش همبستگی ارزشمند، از داده‌های موجود و آسان‌یاب استفاده می‌کند.

۵- از متغیرهایی برای ایجاد همبستگی استفاده می‌کند که بی‌ثمری آنها در پژوهش‌های قبلی به اثبات رسیده است.

۶- متغیرهای پژوهش را بدون مراجعه به نظریه‌ها انتخاب می‌کند.

۷- در موردهایی از تکنیک‌های همبستگی ساده استفاده می‌کند که دستیابی به تصویری روشن از شیوه عملکرد متغیرها، نیاز به استفاده از تکنیک‌های همبستگی جزئی یا همبستگی‌های چند متغیری دارد.

۸- از جدول‌های تعیین سطح معنی‌دار همبستگی پیرسون برای همبستگی‌های غیر پیرسونی استفاده می‌کند، این کار موجب می‌شود که رابطه‌های فاقد معنی به عنوان رابطه‌های معنی‌دار گزارش شود.

۹- برای انجام پژوهش‌های همبستگی درباره مهارت‌های پیچیده یا الگوهای رفتار، از تدوین مقیاس‌های مقبول و مناسب غفلت می‌کند.

ل- اشتباهات متداول در انجام طرح‌های آزمایشی

۱- پژوهشگر اجازه می‌دهد که با دو گروه تجربی و کنترل، برخوردهای گوناگونی انجام گیرد. این کار موجب بروز خطا در یافته‌ها می‌شود.

۲- بررسی را به مورد‌های معدودی محدود می‌کند و موجب خطاهای بزرگ نمونه‌گیری و دستیابی به نتیجه‌های فاقد معنی می‌شود.

۳- از تقسیم گروه اصلی به گروه‌های فرعی در شرایطی غفلت می‌کند که تجزیه و تحلیل گروه‌های فرعی می‌تواند اطلاعات ارزشمندی ایجاد کند.

۴- هم‌سازی گروه‌های آزمودنی و کنترل را برحسب متغیرهایی انجام می‌دهد که فاقد همبستگی لازم با متغیر وابسته است.

۵- فقط برحسب سه یا چهار متغیر، هم‌سازی می‌کند، در نتیجه بسیاری از آزمودنی‌ها را که نمی‌تواند برای آنها هم‌سازی کند، از دست می‌دهد.

م- اشتباه‌های معمول در پژوهش‌های کاربردی

۱- مسایل جزئی نظری را برای انجام پژوهش‌های کاربردی انتخاب می‌کند.

۲- پایان‌نامه را در شرایطی آغاز می‌کند که استادان هنوز کاملاً توجه نشده و ابهام‌های خود را بیان مشخص نکرده‌اند.

۳- از بررسی و ارزیابی منابع مهم فرعی و ثانوی مربوط به مسأله در حال بررسی غفلت می‌کند.

۴- در استفاده مشاوران پایان‌نامه غفلت می‌کند یا در زمانی همکاری آنان را طلب می‌کند که اشتباه‌های غیر قابل جبران انجام گرفته باشد.

ن- اشتباه‌های معمول در تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱- از بکارگیری یک روش ثابت سیستماتیک برای نمره‌گذاری و ثبت داده‌ها غفلت می‌کند.

۲- هنگام نمره‌گذاری از ثبت کامل جزئیات نمره‌گذاری، تغییرها و اصلاح‌های انجام گرفته در آن غفلت می‌کند و در نتیجه هنگام نگارش فصل مربوط به روش‌شناسی چیزی به خاطر نمی‌آورد.

۳- به علت عدم بررسی و کنترل نمره‌گذاری‌ها، از اشتباه‌های انجام گرفته غافل می‌ماند.

۴- روش نمره‌گذاری داده‌های پژوهش را در جریان نمره‌گذاری تغییر می‌دهد.

س- اشتباه‌های معمول در تدوین نهایی پایان‌نامه

۱- پژوهشگر تا زمانی که اطلاعات را به خاطر دارد از یادداشت مطالبی که باید بعدها در پایان‌نامه تحصیلی خویش بیاورد غفلت می‌کند و در هنگام نگارش قادر به یادآوری جزئیات نیست.

۲- کلیه امور مربوط به پایان‌نامه را به بعد از انجام امور پژوهش، موکول می‌کند.

۳- بررسی کتاب‌ها و نشریه‌های مربوط به پژوهش را برحسب تاریخ و زمان نشر تنظیم می‌کند، حال آن که باید مقاله‌ها و کتاب‌ها را به یک متن یکپارچه تبدیل کند.

۴- با همه‌ی موضوع‌ها و مطالب مربوط در پیشینه، برخوردی مکانیکی و غیر اندیشمندانه می‌کند، یعنی بدون توجه به درجه ربط و اهمیت مطالب، برای همه‌ی آنها ارزش یکسانی منظور می‌دارد.

۵- نتیجه‌های حاصل از پژوهش کتاب‌ها و نشریه‌ها، را ترکیب و ادغام نمی‌کند.

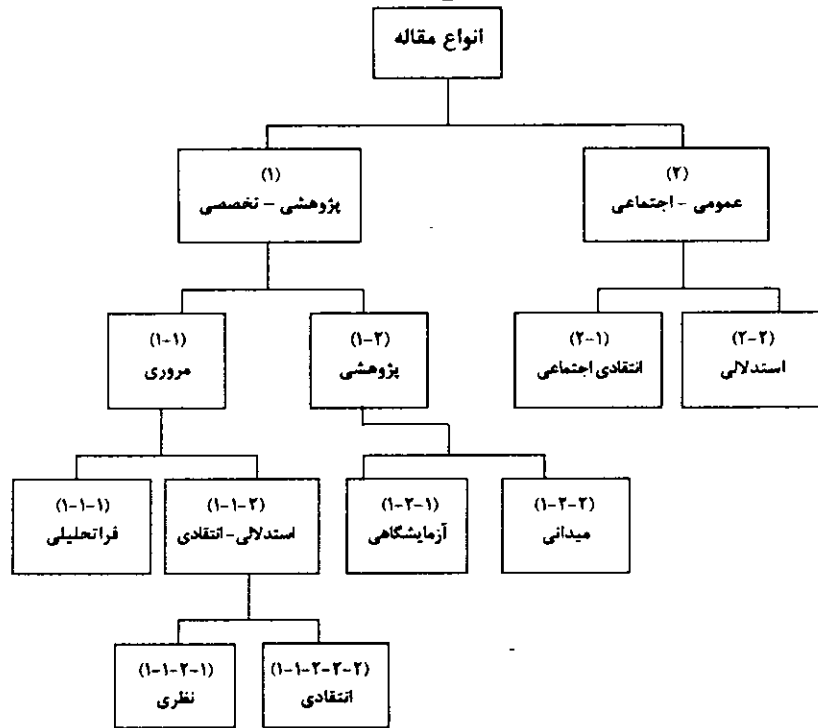
۶- بیش از حد، از نقل قول‌های مستقیم استفاده می‌کند و نقل قول‌هایی را به کار می‌برد که مرتبط نیستند و او می‌تواند بدون استفاده از نقل قول‌های این و آن، با عبارت‌های خود همان مطالب را بنویسد.

۷- شرح نارسایی از شیوه انتخاب نمونه و مقیاس‌های مورد استفاده ارایه می‌دهد.

۸- یافته‌های ناچیزی را که رسم یک جدول وسیله مناسب‌تری برای بیان آنها است شرح و بسط می‌دهد و

از تأکید بر نکته‌های مهم غفلت می‌کند. (ایزاک، ۱۳۷۴)

مقاله‌های عمومی-اجتماعی به دو نوع استدلالی اجتماعی و انتقادی اجتماعی و مقاله‌های پژوهشی-تخصصی به دو نوع پژوهشی و مروری تقسیم می‌شوند. هر کدام از این انواع نیز زیربخش‌هایی دارند که در شکل شماره (۱-۵-پ) نشان داده شده‌اند:

شکل شماره (۱-۵-پ): انواع مقاله

۱-۱) مقاله‌های پژوهشی

مقاله‌های پژوهشی براساس تحقیقی نگاشته می‌شوند که پژوهشگر به صورت نظام‌مند انجام داده است. در این نوع پژوهش، پژوهشگر با یک طرح نظام‌مند اقدام به پژوهش درباره پدیده‌ی مورد نظر خود می‌کند و گام در مسیرهایی می‌گذارد که از پیش تعیین شده‌اند، هر چند که ممکن است در این مسیرها به نتیجه‌های غیرمنتظره‌ای نیز دست یابد. این نوع پژوهش به دو شکل «میدانی» و «آزمایشگاهی» انجام می‌گیرد. در پژوهش‌های آزمایشی (به ویژه آزمایشگاهی) پژوهشگر اقدام به کنترل و دستکاری عمدی و نظام‌مند یافته‌ها و متغیرهای خود می‌کند، ولی در پژوهش میدانی (به ویژه غیر آزمایشی)، پژوهشگر هیچ‌گونه کنترل و دستکاری عمدی انجام نمی‌دهد. بنابراین، مقاله‌های استخراج شده از آنها در زمینه‌ی روش‌شناسی

پیوست (ه)

انواع مقاله و شیوه‌های مقاله‌نویسی

کار کنید، به پایان برسانید، آنگاه منتشر کنید.

مایکل فاراده

(۱۷۹۱-۱۸۶۷)

مقدمه

همواره از دیر باز، نوع بشر تلاش کرده است تا نیازهای خود را با شیوه‌های گوناگون تبادل اطلاعات برآورده کند. این تبادل، به شیوه‌های گوناگون دیداری، شنیداری و نوشتاری انجام می‌شود. مقاله‌نویسی یکی از معمول‌ترین شیوه‌های نوشتاری است که به انواع آنها اشاره می‌شود:

انواع مقاله

مقاله بر اساس نوع محتوا و ساختار، در دو دسته‌ی پژوهشی-تخصصی (که با زبان تخصصی به مخاطبان مشخص) و عمومی-اجتماعی (که با زبان عمومی به مخاطبان عادی ارایه می‌گردند) مقاله‌های پژوهشی-تخصصی از قسمت‌های خاصی که عنوان ویژه‌ای را نیز به خود اختصاص می‌دهند تشکیل می‌شوند و مبتنی بر رعایت اصول ویژه‌ای هستند که معمولاً رعایت این اصول با نظارت هیأت تحریریه و داوران ویژه‌ای تضمین می‌گردد. اما مقاله‌های عمومی-اجتماعی ممکن است شامل این اصول نشوند. معمولاً این مقاله‌ها درباره‌ی امور اجتماعی و مسأله‌هایی هستند که به صورت روزمره در اجتماع یافت می‌شوند و به صورت استدلالی یا انتقادی به رشته‌ی تحریر در می‌آیند و ممکن است حاصل پژوهش باشند، اما این پژوهش فقط نظام‌مند نیستند بلکه در پاسخ به مسأله یا پرسش ایجاد شده مطرح می‌گردند. پاسخ(های) ارایه شده در این نوع مقاله‌ها می‌توانند همان فرضیه‌هایی باشند که پژوهشگر در آغاز کارش به آنها توجه می‌نماید. در این نوع مقاله‌ها، وضع عموم مردم، رابطه‌های آنها با همدیگر، مسأله‌ها و مشکلات اجتماعی، تشابه‌ها و تضادها، عدالت و تبعیض، آموزش و پرورش، شرایط سیاسی، برتری‌های سیاسی و مانند این‌ها مدنظر قرار می‌گیرد. در این نوع مقاله‌ها نیز پژوهش انجام می‌گیرد و بنابراین برای گردآوری داده‌ها از ابزارهایی مانند «مشاهده‌ی بی‌ساختار» یا «مصاحبه‌ی باز» یا «نیمه‌باز» نیز سود برده می‌شود.

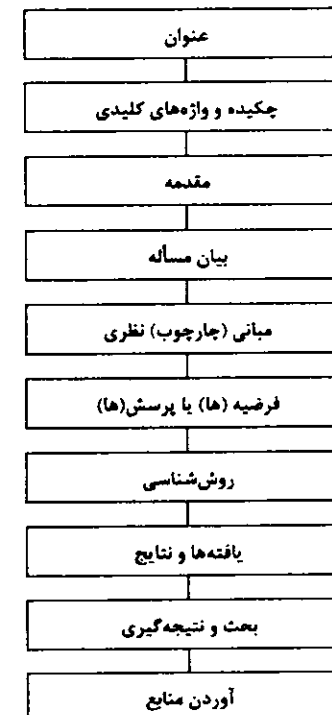
می‌توانند تا حدودی گوناگون باشند.

در مقاله‌های مربوط به پژوهش‌های آزمایشگاهی در بخش روش‌شناسی به دستکاری و گونه‌ی اعمال کنترل و در حالت وجود گروه‌های آزمایشی به شکل‌گیری و هم‌تاسازی آنها پرداخته می‌شود.

به طور کلی، در این نوع مقاله‌ها، مؤلف به کلیه راهبردها و روش‌هایی که از شروع پژوهش تا پایان آن در دست داشته است می‌پردازد.

این نوع مقاله‌ها معمولاً بخش‌های مشخص و ثابتی دارند که همه‌ی نشریه‌های تخصصی مربوط، خواستار توجه کردن به آنها می‌باشند، هر چند پاره‌ای از این بخش‌ها می‌توانند با هم ادغام شوند و قالب واحدی بگیرند.

می‌توان گفت که در هر مقاله‌ی پژوهشی، نویسنده باید به مسأله، مبانی نظری، روش‌شناسی، یافته‌ها و نتیجه‌گیری و منابع بپردازد. اجزاء و ترتیب قرار گرفتن آنها در یک مقاله‌ی پژوهشی در شکل شماره‌ی (۲-۵-پ) نشان داده شده است.

شکل شماره (۲-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی پژوهشی

۲-۱) مقاله‌های مروری (Review articles)

مقاله‌های مروری، مقاله‌هایی هستند که در آنها با مرور ادبیات [پیشینه‌یابی نظری و عملی] مربوط به یک موضوع یا مسأله‌ی خاص در راستای حل آن مسأله تلاش می‌شود. بنابراین، در این نوع مقاله با بررسی ادبیات پژوهشی از جمله مقاله‌ها و کارنوشت‌ها با گزارش‌های پژوهشی و ترکیب و تلقین آنها با یکدیگر، برای مسأله یا مسأله مطرح شده راه‌حل ارائه می‌گردد و به پرسش‌های مطرح شده پاسخ داده می‌شود. مقاله‌های مروری به دو دسته زیر تقسیم می‌شوند:

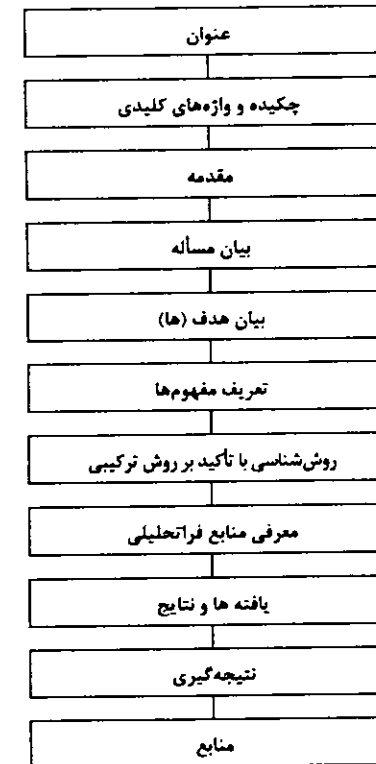
۱-۲-۱) مقاله‌ی مروری فراتحلیلی

فراتحلیل، نوعی تحلیل داده‌ها است که در آن نتیجه‌های چند پژوهش با هم جمع می‌شوند و در یک پژوهش بزرگ و جامع‌تر مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. در آمار، فراتحلیل نتیجه‌های چند پژوهش را که به یک مجموعه فرضیه‌های پژوهشی مرتبط با هم می‌پردازند، با هم ترکیب می‌کند. در اصل، فراتحلیل بر تحلیل‌های آماری دلالت دارد. تحلیل آماری یک مجموعه‌ی بزرگ از نتیجه‌های تحلیلی برگرفته از پژوهش‌های فردی با هدف یکپارچه کردن یافته‌ها است. (گلاس، ۱۹۷۶، ۳) چون نتیجه‌های حاصل از پژوهش‌های گوناگونی که متغیرهای مستقل گوناگونی را بررسی می‌کنند با مقیاس‌های گوناگون به دست می‌آیند، متغیر مستقل در یک فراتحلیل، سنجی معیار شده‌ی اندازه‌ی اثر (Effect size) است. به سخن دیگر، برای این که داده‌های حاصل از پژوهش در یک تحلیل قرار گیرند داده‌های آنها باید معیار شوند. در فراتحلیل، نتیجه‌های پژوهش‌های گوناگون به صورت نظام‌مند با هم ترکیب می‌شوند و یک رویکرد جامع به پدیده به دست می‌آید. فرض کلیدی تحلیل این است که هر پژوهش یک برآورد گوناگون درباره رابطه‌ی زیربنایی موجود در جامعه‌ی پژوهشی ارائه می‌دهد. با گردآوری و انباشت نتیجه‌های پژوهش‌های گوناگون، می‌توان یک بازنمایی دقیق‌تر درباره به جامعه‌ی پژوهشی به دست داد.

به طور کلی می‌توان ساختار یک مقاله‌ی مروری فراتحلیلی را این گونه مطرح کرد که:

در ابتدا نویسنده، مقدمه‌ای را درباره پژوهش خود مطرح و بعد مسأله‌ی خود را شرح می‌نماید. آنگاه هدف‌های پژوهشی و مفهوم‌های خود را تعریف می‌نماید. بعد از تعریف‌ها، باید روش‌شناسی مطرح شود که در این بخش نویسنده به ویژه بر تبدیل رویه‌های آماری گوناگون به یک رویه‌ی واحد و یکسان‌سازی تأکید می‌نماید. در بخش بعد، منابع مورد بررسی در فراتحلیل مشخص می‌گردند و روش‌شناسی این منابع ذکر می‌گردد. پس از مشخص‌سازی، نتیجه‌های حاصل از این منابع، جدول‌بندی شده، و کنترل و گزارش می‌شود و آنگاه نتیجه‌های فراتحلیل ارائه و تفسیر آماری آنها انجام می‌گیرد. پس از بخش یافته‌ها یا نتیجه‌ها، نویسنده اقدام به تفسیر نتیجه‌های فراتحلیلی خود با کمک ادبیات پژوهش می‌کند و معنی‌داری واقعی را بیان می‌دارد

و راهکارها و راهبردها را نیز آرایه می‌دهد. در پایان نیز منابع به کار رفته در مقاله بیان می‌گردد. به طور کلی می‌توان اجزاء و ترتیب فراگرفتن آنها در یک مقاله‌ی مروری فراتحلیلی را در شکل شماره (۳-۵-پ) نشان داد:

شکل شماره (۳-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی مروری فراتحلیلی

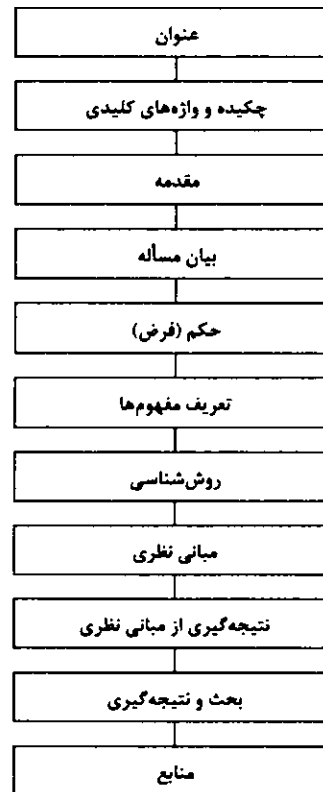
۱-۲-۲) مقاله‌های مروری استدلالی - انتقادی

در مقاله‌های مروری استدلالی-انتقادی که گاهی به آنها مقاله‌های غیر نظام‌مند (Non-systematic) یا مرور روایتی (Narrative review) نیز گفته می‌شود، نویسندگان یا نویسندگان، مسأله یا پرسشی‌هایی را مطرح می‌کنند و با یک روش کتابخانه‌ای به جستجو و کنکاش در متون علمی مربوط می‌پردازند و آنگاه با جمع‌بندی داده‌ها و اطلاعات به دست آمده و استدلال‌های خود(شان) به نتیجه‌گیری می‌رسند. بنابراین، در این نوع مقاله آنچه که مهم به نظر می‌آید طرح مسأله، بیان حکم و رسیدن به نتیجه‌های مستدل براساس یک روش

پژوهشی نظام‌مند است. این نوع مقاله‌ها براساس هدفشان می‌توانند به دو شیوه نوشته شوند: (۱) مروری نظری (۲) مروری انتقادی.

۱-۲-۲-۱) مقاله‌های مروری نظری

در این نوع مقاله‌ها، نویسنده یا نویسندگان یک موضوع نظری را مطرح می‌نماید. سپس حکم خود را ذکر می‌کند و آنگاه روش‌شناسی خود را بیان می‌دارد. سپس مفهوم‌های خود را تعریف نموده و بعد در راستای کار خود مبانی نظری را مرور می‌نماید و آنگاه براساس مبانی نظری و استدلال‌های خود به بحث و نتیجه‌گیری می‌پردازد و در پایان نیز منابع خود را بیان می‌کند. به طور کلی می‌توان اجزاء و ترتیب قرار گرفتن آنها در یک مقاله‌ی مروری نظری را به شکل شماره‌ی (۴-۵-پ) نشان داد:

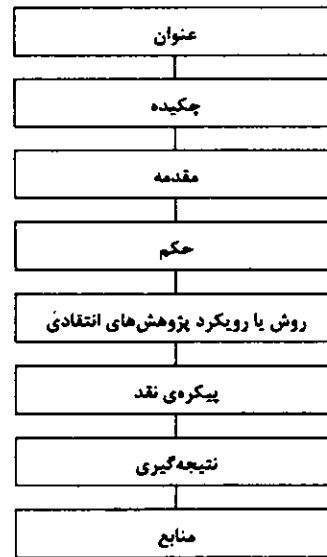

شکل شماره (۴-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی مروری نظری

۲-۲-۱) مقاله‌های مروری انتقادی

در مقاله‌ی انتقادی، نویسنده یک رویکرد ارزیابانه و انتقادی به یک منبع خاص یا شرایط خاص را انتخاب می‌کند. نقدنویسی مهم‌ترین و دشوارترین نوع نوشتن است، چون در بسیاری از پژوهش‌ها از پژوهشگر خواسته می‌شود دیدگاه انتقادی خود را تدوین نماید. نقد باید براساس قضاوت بی‌طرفانه انجام گیرد. بسیاری بر این باورند که نقد به معنی مخالفت با دیدگاه‌های طرف مقابل است، در حالی که نقد می‌تواند مثبت، منفی، یا هر دو ویژگی مثبت و منفی را داشته باشد، پس آنچه در نقدنویسی به ویژه مقاله‌ی انتقادی اهمیت دارد سوگیری استدلالی آن است که در قالب حکم مطرح می‌گردد. بنابراین، ارزیابی و سوگیری نقدنویسی در قالب حکمی مدون می‌گردد که ارزیابی او را نشان می‌دهد و در نتیجه نقد او پیرامون آن قرار می‌گیرد.

در مقاله‌ی مروری انتقادی، در ابتدا نویسنده با یک پژوهش نظام‌مند واقعیت‌ها، نکته‌ها یا عقیده‌های اصلی منبع مورد نقد را شناسایی و درک می‌کند و آنگاه با توجه به هدف خود آن را ارزیابی می‌کند. وقتی ارزیابی او مشخص شود کار نگارش مقاله آغاز می‌گردد. در مقاله‌ی مروری انتقادی آنچه که معمولاً در مقدمه بیان می‌شود این است که منبع مورد نقد در آن به صورت کامل مشخص می‌گردد و آنگاه هدف‌های پژوهش مطرح می‌شود. قضاوت درباره‌ی موضوع، منبع شرایط و مسأله‌ی مورد نقد به صورت حکمی نوشته می‌شود و بعد از هدف‌ها آورده می‌شود. آنگاه روش پژوهش‌های مطرح و بعد پیکره‌ی اصلی نقد که شامل خلاصه‌ی منبع، وضعیت، شرایط یا مسأله و نیز مرور موضوع به رشته‌ی تحریر در می‌آید و در نهایت براساس حکم و پیکره‌ی نقد، نتیجه‌گیری نهایی مطرح می‌گردد. وقتی که مقاله‌ی مروری انتقادی به پایان رسید، منابع مورد استفاده آورده می‌شود. به طور کلی می‌توان اجزاء و ترتیب فراگرفتن آنها در یک مقاله‌ی مروری انتقادی را به صورت (۵-۵-پ) نشان داد:

شکل شماره (۵-۵-پ): ساختار یک مقاله‌ی مروری انتقادی

۲) مقاله‌های عمومی - اجتماعی (سازمانی)

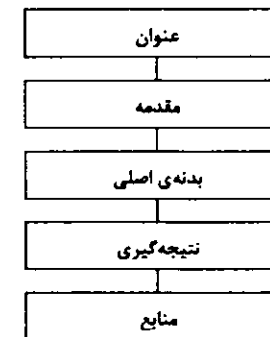
مقاله‌های عمومی - اجتماعی مقاله‌هایی هستند که معمولاً توزیعی عام، به صورت روزنامه‌ای یا نشریه‌ای غیر تخصصی دارند و مخاطب آنها عموم مردم می‌باشند. بنابراین، این نوع مقاله‌ها، از زبانی استفاده می‌کنند که توسط عموم مردم قابل درک است. موضوع این نوع مقاله‌ها، امور اجتماعی یا مسأله‌هایی هستند که به صورت روزمره در اجتماع (سازمان)، یا امور مربوط به اجتماع مانند سیاست، اقتصاد، فرهنگ و غیره یافت می‌شوند. این نوع مقاله‌ها بر دو نوعند:

۲-۱) مقاله‌های استدلالی

در مقاله‌های استدلالی، نویسنده موضوع یا مبحثی از موضوع‌های اجتماعی یا سازمانی را که معمولاً می‌تواند مورد توجه واقع شود برای خود انتخاب می‌کند و با یک نگاه استدلالی و براساس اطلاعات و داده‌های کلی مطرح شده در جامعه اقدام به نگارش مقاله می‌نماید، هر چند در این نوع مقاله نیز فرآیند پژوهش حاکم است و بحث‌های مطرح شده براساس یک ساختار منطقی مطرح می‌شوند. با این حال ممکن است این بحث‌ها با نام‌های مجزا آورده نشوند، اما با نگاهی دقیق‌تر می‌توان آنها را از هم تشخیص داد. در این نوع مقاله‌ها،

معمولاً پنج بخش به چشم می خورد که عبارتند از:

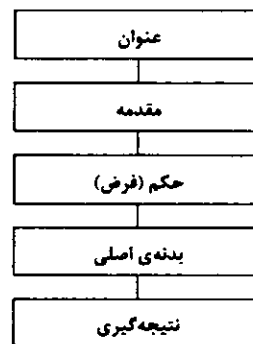
(۱) عنوان مقاله که سعی می شود جذاب و گیرا باشد، چون خواننده در ابتدا به آن توجه می کند و بر آن اساس تصمیم می گیرد که ادامه ی مقاله را بخواند یا از آن صرف نظر کند. این نوع عنوان ها معمولاً کوتاه و جذاب انتخاب می شوند و گاهی دیده شده است که فریبنده نیز هست. (۲) مقدمه که در آن مسأله یا مسأله های مورد بحث در مقاله مشخص می گردد و موضوع توجیه می شود و نکته اصلی بحث در قالب حکم بیان می گردد. جمله اول دربرگیرنده واژه های کلیدی است و معمولاً بسیار مهم به حساب می آید، چون در جلب توجه خواننده برای ادامه ی پژوهش بسیار تعیین کننده است پس، مقدمه باید آن قدر جذاب باشد که خواننده را به سمت متن اصلی ببرد. (۳) بدنه ی مقاله درباره راه حل های مسأله ی مطرح شده در مقدمه بحث می کند. در بدنه ی مقاله، هر عقیده ی کلیدی، بندی را به خود اختصاص می دهد، البته بندها کاملاً مستقل از هم نیستند و باید با جمله های انتقالی به هم ربط داده شوند. اگر نویسنده از بندی کاملاً مستقل استفاده می نماید، می تواند با اختصاص عنوان های فرعی آنها را از هم جدا نماید. در این بخش، مسأله های اصلی، مطرح و استدلال ها و دیدگاه های استدلالی نویسنده مطرح می شوند. (۴) نتیجه گیری که معمولاً در بند یا بندهای پایانی انجام می گیرد و نویسنده براساس استدلال های خود بار دیگر به حکم خود برمی گردد و نتیجه های خود را به صورت خلاصه مطرح و براساس آنها نتیجه گیری می نماید. (۵) منابع که معمولاً تعداد محدودی دارند و حتی در زمان هایی که مقاله جنبه ی کاملاً استدلالی دارد، ممکن است وجود نداشته باشند یا وقتی که منابع محدود شامل یک یا دو منبع می شود، در متن بیان می گردند. به طور کلی می توان اجزاء و ترتیب قرار گرفتن آنها در یک مقاله استدلالی اجتماعی را به صورت شکل شماره ی (۶-۵-پ) نشان داد:

شکل شماره (۶-۵-پ): ساختار یک مقاله ی استدلالی - اجتماعی

۲-۲) مقاله های انتقادی - اجتماعی

در مقاله های انتقادی - اجتماعی، نویسنده موضوع یا مبحثی از موضوع های اجتماعی را که می تواند مورد توجه واقع شود برای خود انتخاب و با یک نگاه انتقادی به آن می پردازد. این انتقاد معمولاً براساس استدلال و با کمک شاهدها و مدارک و اطلاعات دقیق است و یا با اشاره به واقعیت هایی که به صورت عمومی یا موردی در جامعه دیده می شوند. هر چند در این نوع مقاله ها نیز فرآیندی حاکم است و بحث های مطرح شده براساس یک ساختار منطقی مطرح می شوند، اما ممکن است این بحث ها با عنوان های مجزا آورده نشوند، اما با نگاهی دقیق تر می توان آنها را از هم تشخیص داد. در این نوع مقاله ها، معمولاً شش بخش به چشم می خورد که عبارتند از: (۱) عنوان مقاله که معمولاً کوتاه، گیرا و جذاب است و به صورتی طرح می گردد که رساننده ی رویکرد انتقادی نویسنده نیز باشد، (۲) مقدمه که در آن منبع مورد نقد به صورت کامل مشخص می گردد، (۳) حکم که نظر قطعی نویسنده را می رساند و می توان پس از آوردن منبع مورد نقد مطرح شود و در آن نگاه یا رویکرد منفی، مثبت، یا درگیرنده ی هر دوی اینها نسبت به منبع مطرح می شود، (۴) بدنه ی مقاله که در آن استدلال های انتقادی مطرح می شود. در این بخش هر استدلال می تواند یک بند یا بندهای بیشتری را به خود اختصاص دهد و اگر تعداد استدلال های انتقادی زیاد باشد، می توان آنها را شماره گذاری نمود، (۵) نتیجه گیری که در آن یک بار دیگر نویسنده به حکم خود بازگشت می کند و یا توجه به خلاصه ی استدلال های خود، در قالب یک یا دو بند حکم خود را توجیه می کند، (۶) منابع که معمولاً تعداد محدودی دارند و حتی در زمانهایی که مقاله کاملاً جنبه ی استدلالی انتقادی دارد، ممکن است وجود نداشته باشند یا گاهی وقتی که منابع محدود و شامل یک یا دو منبع می شوند، در متن ذکر می گردند. به طور کلی می توان اجزاء و ترتیب فراتر گرفتن آنها در یک مقاله ی انتقادی اجتماعی را (البته بدون ذکر عنوان مشخصی برای آنها) در شکل شماره (۷-۵-پ) نشان داد: (میرزایی، ۱۳۸۸، ۸۱۴)

شکل شماره (۷-۵-پ): ساختار یک مقاله ی انتقادی - اجتماعی

* توافق

* اختلاف

* ترکیبی (توافق و اختلاف توأم)

* روش تغییرات همزمان

* روش باقیمانده

قانون کلی اول: روش توافقی (همخوانی) [Concordance]

اگر در دو موقعیت واقعی، اگر شرایطی مانند (A و B و C و غیره)، رخ دهد، رویداد (a) در موقعیت نخست ظاهر شود و اگر پس از شرایط متفاوت در همه موارد جز یک مورد (A و G و H و غیره)، رویداد (a) در موقعیت دیگری هم ظاهر شود در آن صورت فقط شرط مشترک در هر دو موقعیت تجربی می‌تواند جزئی از یک توالی ثابت علی به حساب آید. بر این اساس میل نتیجه می‌گیرد که آن شرط مشترک (A)، رابطه علی با رویداد (a) که معلول است دارد.

یک پدیده (معلول) مانند Y را در نظر می‌گیریم، چندین دسته متغیر فرضی را که در به وجود آمدن آن نقشی داشته‌اند مورد بررسی قرار می‌دهیم و با استفاده از روش حضور و عدم حضور، به حذف یک یک اجزای به وجود آورنده‌ی پدیده مزبور در هر یک از چند دسته متغیر می‌پردازیم تا علت اصلی شناسایی شود.

قانون کلی دوم: روش اختلاف [Difference]

چنانچه A نه تنها ضروری، بلکه شرط کافی نیز برای معلول a باشد. در این نوع آزمون A، B و C شرط مقدم اند که آزمون اول به a ختم می‌شود و اگر به دنبال B، C و F در آزمون دوم، a ظاهر نشود، پس A علت a و شرط کافی برای آن محسوب می‌شود. در ادامه آزمون، می‌توانیم شرط F را جایگزین A کنیم که در آن اعضای گروه درباره طول کوتاه ترین خط توافق ندارند، در حالی که به دنبال A، B و C اگر a ظاهر شد، اما به دنبال B، C و F چیزی ظاهر نشود، بنابراین میل نتیجه می‌گیرد که A علت کافی برای معلول a و پژوهشگر نتیجه می‌گیرد که یافته‌ی علی کشف کرده است.

دو دسته متغیر علی در رابطه با یک متغیر وابسته (معلول)، مورد بررسی قرار می‌گیرند. همه عوامل تشکیل دهنده و متغیرهای هر دو دسته یکسان و تنها اختلاف آنها، بر سر یک متغیر است. یک دسته دارای آن دسته‌ی دیگر فاقد آن است. هرگاه وجود متغیر مورد اختلاف در یک دسته با حضور معلول همراه باشد و نبود آن در دسته‌ی دیگر، به عدم حضور معلول منجر شود، این متغیر مورد اختلاف، به عنوان متغیر «علت» شناسایی می‌شود.

پیوست (و)**استقراء، روش شناخت علمی**

استقراء به معنای قضاوت کلی درباره «کل» جامعه از طریق بررسی جزءهاست. استقراء به دو نوع زیر انجام می‌پذیرد:

- **استقراء تام:** در این نوع استقراء، تمامی ویژگی و اجزای جامعه بررسی و شمارش می‌شوند.
- **استقراء ناقص:** تعدادی از نمونه‌ها با روش آماری یا قضاوتی انتخاب و بررسی می‌شوند.

مثال:

مقدمه (۱): هر سازمانی که درجه تمرکز سافتاری آن بالاتر باشد در بازار ناموفق تر است.
مقدمه (۲): شرکت فرایاب، درجه تمرکز سافتاری بالایی دارد.

نتیجه: شرکت فرایاب، در دستیابی به سهم مناسب در بازار ناموفق است.

رویکردهای استقرایی

استقراء را به دو روش می‌توان انجام داد:

الف) استقراء آماری

بر اساس طرح های نمونه گیری، نمونه‌ای که گویای جامعه است بر گرفته می‌شود سپس با سنجش‌ها و آزمون‌ها، قاعده‌های کلی از آن استنتاج می‌شود.
ب) روش استقراء شهودی

در این نوع استقراء، فرد با توجه به تجربه فردی محدود خود، حکم‌های کلی صادر می‌کند، شاید بسیاری از آموزه‌های مدیریتی را بتوان حاصل استقراءهای شهودی مدیران اجرایی دانست.

روش‌های استنتاج استقرایی

جان استوارت میل^۱ پنج قانون (روش) را برای استنتاج استقرایی مطرح کرده است:

۱- جان استوارت میل (۱۸۷۳-۱۸۰۶)، اقتصاددان، مورخ و فیلسوف انگلیسی که کتاب مشهور «نظام منطق» را نوشت و از طرفداران روش استقراء بود.

قانون کلی سوم: روش ترکیبی (توافق و اختلاف)

در این حالت a با فراوانی مساوی، با شرایط AC و AD پدیدار می شود و باید از طریق روش توافق نتیجه بگیریم که A و نه C یا D شرط ضروری برای a محسوب می شوند.

قانون کلی چهارم: روش باقی مانده [Residual]

منظور از روش تغییرات همزمان آن است که تغییرات یک پدیده، همیشه با تغییر پدیده دیگری همراه باشد. در تغییرات همزمان ممکن است سه حالت روی دهد:

(۱) پدیده اول، علت پدیده دوم است.

(۲) پدیده دوم، علت پدیده اول است.

(۳) هر دو پدیده از طریق یک علت دیگر با هم پیوند و ارتباط دارند و این دو، در واقع، معلول علت مزبور و بر اثر تغییرات آن است که همزمان دچار تغییر می شوند.

در این روش پدیده های تجربی مشاهده شده ای را با برخی شرایط مقدم^۱ مشاهده شده در نظر می گیریم و شرایط مقدم را که به دلیل استقرای پیشین، می دانیم که اثر معینی بر پدیده دارد حذف می کنیم و سرانجام نتیجه می گیریم که شرایط مقدم موجود، علت ها، معلول «باقی مانده» است. در این شیوه فرض این است که قدرت انجام استقرای موفقیت آمیز قبلی را داریم و مشاهده ما فقط شامل علت و معلول هائی است که در واقع با هم در پیوندند و در مورد هر معلول (یا علت) مشاهده شده، علت (یا معلول) آن نیز مشاهده شده است.

اگر یک دسته متغیر با دسته دیگری از متغیرها رابطه علت و معلولی داشته باشند، براساس روش حذفی، هر متغیری را که از دسته علت ها خارج می سازیم، به عدم حضور معلول خاصی ختم می شود و این روند را همچنان ادامه دهیم و در نهایت آنچه از دو دسته متغیر باقی می ماند با هم دارای رابطه علت و معلولی اند.

تغییر، یک مفهوم کلی است که می تواند افزایشی یا کاهششی باشد لذا می توان نکته بالا را به شیوه فرضیه های زیر نوشت:

۱- افزایش «الف» منجر به افزایش «ب» می شود، (الف ↑ ، ب ↑)

۲- افزایش «الف» منجر به کاهش «ب» می شود، (الف ↑ ، ب ↓)

۳- کاهش «الف» منجر به افزایش «ب» می شود، (الف ↓ ، ب ↑)

۴- کاهش «الف» منجر به کاهش «ب» می شود، (الف ↓ ، ب ↓)

برای این که متغیرهای «الف» و «ب» در فرضیه هایی که گذشت دارای رابطه علی باشند، باید همزمان دارای

سه شرط اساسی زیر باشند:

۱- پیش نیاز، ضرورت هایی که برای ظهور یک پدیده نیاز هست.

۱- «الف» و «ب» در مقابل و با هم تغییر کنند.

دو متغیر «الف» و «ب» قبل از هر چیز، لازم و ملزوم هم هستند.

مثال: شکل گیری سازمان، باعث ایجاد انتظاراتی از آن می شود.

وجود کارکنانی که هر یک دارای شخصیت های جداگانه ای هستند باعث به وجود آمدن ویژگی های خاص در فرهنگ سازمانی می شوند.

۲- «الف» و «ب» در مقابل و با هم بیرون حالت یا تاثیر متغیرهای دیگر تغییر کنند.

در شرط دوم، رابطه بین دو متغیر «الف» و «ب» نباید ساختگی و نادرست باشد. به سخن دیگر تغییرات

متقابل «الف» و «ب» به خاطر وجود متغیرها و عوامل دیگری ایجاد نشده باشد و اگر متغیر «الف» را ثابت

نگه داریم و مانع تغییر و تأثیر آن بر متغیر «ب» شویم، تغییر متغیرها و عوامل دیگر نباید هر یک به تنهایی یا

مشترک باعث تغییر متغیر «ب» شود.

مثال: برای اثبات این که بهبود روش مدیریت باعث افزایش بهره وری کار یا سرمایه می شود، نه تنها باید

تغییرات متقابلی بین بهبود روش مدیریت و افزایش بهره وری برقرار شود بلکه باید این موضوع را هم اثبات

کرد که هیچ متغیری یا ترکیبی از متغیرها وجود ندارد که هم روش مدیریت را بهبود بخشد و هم بهره وری را افزایش دهند.

هر چند بین «بهبود روش مدیریت»، «افزایش بهره وری» رابطه تغییرات متقابل وجود دارد اما این رابطه

فقط ناشی از این دو متغیر نیست، بلکه متغیر سومی مانند «کیفیت تکنولوژی تولید» باعث به وجود آمدن آن

شده است، به همین دلیل این رابطه را علی نمی توان گفت. اثبات این که یک رابطه، علی یا غیرعلی است،

نیازمند شناخت دقیق و کامل تمامی متغیرها و عوامل موجود و کنترل آنها است تا تأثیرات عوامل و متغیرهای

غیر واقعی کنترل و ثابت شود و فقط تأثیرات متغیرهای واقعی مورد بررسی قرار گیرند.

۳- اگر متغیر «الف» به «طور فرضی» علت احتمالی متغیر «ب» در نظر گرفته شود، باید تغییر آن از نظر زمانی

مقدم بر تغییر «ب» باشد.

قانون کلی پنجم: روش تغییر متقارن [concomitant]

وقتی دو پدیده در زمانی واحد تغییر می کنند پس رابطه ای علی با هم دارند. ممکن است پدیده ای علت و

پدیده دیگر، معلول باشد یا هر دو از طریق چند متغیر یا متغیرهای دیگر با هم مرتبط باشند. مشاهده

وابستگی مداوم A و a، نمی تواند ناشی از رابطه علی ساده باشد، بلکه هر دو می توانند به شرط مقدم دیگری

مثل (B که علت واقعی است) مربوط باشند یا شرط مشاهده نشده ای چون (C متغیر مداخله گر) میان A و a

قرار گرفته باشد (به سخن دیگر، ممکن است هرگز علت واقعی را نشناسیم).

روش‌های پیشنهادی میل، شیوه‌هایی برای کشف قوانین علی طبیعی با مشاهده دقیق طبیعت است. نتیجه کار، ارایه حکم علی مطلق مبتنی بر روال‌های منظم مشاهده شده در گذشته است و چنین فرض می‌کند که آینده نیز همان روال‌های منظم قبلی را خواهد داشت. قانون علی می‌گوید علت، (مثل پدیده مشاهده شده A) همیشه بر معلول، (مثل پدیده مشاهده شده B) مقدم است.

یافته‌های آماری در علوم اجتماعی، محدودیت‌های تجربی روابط تجربی را به طور ضمنی نشان می‌دهد. این یافته‌ها محدود به زمانها و مکانهای خاص است و گزارشی از پژوهش انجام یافته است و به واسطه همانندی‌ها به هم، ادعای میدانی نامحدود ندارند و نمی‌توان از آنها برای پیش بینی آینده استفاده کرد. این نکته خود، بیانگر آگاهی به محدودیت‌های تجربه‌گرایی است. این قانون‌ها در جدول نشان داده شده است:

قانون	نمونه (مصدق)	شرایط مقدم	پدیده‌ها	نتیجه
توافق	۱	ABEF	abe	بنابراین محتمل
	۲	ACD	acd	است که A علت a
	۳	ABCE	afg	باشد.
اختلاف	۱	ABC	a	بنابراین A یک جزء
	۲	BC	—	جدائی ناپذیر از علت a است.
تغییرات همزمان	۱	A+BC	a+b	بنابراین A و a
	۲	A°BC	a°b	رابطه علی و معلولی
	۳	A-BC	a-b	دارند.
باقیمانده		ABC	abc	بنابراین A علت a
		علت B	b است.	است.
		علت C	c است.	است.

روشهای کلی استقراء از دیدگاه میل

در میان روش‌هایی که شرح شد «روش اختلاف»، مهمترین روش است، زیرا به سخن میل، مفید بودن روش اختلاف در گرو این فرض است که برای هر تحقیق علمی خاص، تنها به بررسی شمار اندکی از متغیرها و شرایط نیاز است (ویلر، ۶۰-۵۰).

پیوست (ز)

خطوط کلی فرآیند پژوهش‌های حسابداری

تا از عدد رها نشوید، ملکوت خداوند خدا را، نخواهید دید.

مایستر اکهارت

(۱۲۶۰-۱۳۲۷)

مقدمه

حسابداری، نه تنها در شمار علوم طبیعی نیست، بلکه در زمره‌ی علوم اجتماعی نیز نمی‌گنجد، بلکه از نظر علمی، حسابداری یک نظام نظریه‌ای نیست، بلکه فرآیند منظم طراحی شده برای گردآوری اطلاعات مالی و گزارشگری این اطلاعات به افراد ذینفع است. پژوهشگر در حوزه حسابداری، برای کشف قوانین طبیعی پژوهش نمی‌کند، بلکه به دنبال توافق در نظریه‌ای است که بین استفاده‌کنندگان از اطلاعات مالی وجود دارد. حسابداری، فرآیند پژوهش و ثبت منظم عملیات و مبادلات (رویدادهای مالی یک مؤسسه) برحسب واحد پول، خلاصه کردن رویدادهای مالی (یا تلخیص) گزارشگری و تفسیر نتیجه‌های است و یک سیستم حسابداری سیستم اطلاعاتی مورد استفاده در یک سازمان برای ثبت و گزارشگری مبادلات یا رویدادهای مالی است.

ماهیت پژوهش‌های حسابداری و حسابرسی

پژوهشگر امروزی، باید با توجه به مسایل موجود، برای رسیدن به نتیجه‌های صحیح و به موقع، قادر به انجام درست پژوهش‌ها به شکلی منظم باشد. اغلب برای بررسی درستی ثبت، طبقه‌بندی و افشای وقایع مالی، بررسی رعایت اصول و استانداردهای حسابداری یا حسابرسی، یا بررسی درباره‌ی برتری هر کدام نسبت به وضعیت موجود، ضروری است. اغلب پرسش‌هایی که پژوهشگر حسابداری در یک مؤسسه، با آن روبرو می‌شود مورد‌های زیر را در می‌گیرد:

۱- استنباط و برداشت حسابداری یا حسابرسی از یک فعالیت و یا دادوستد جدید چیست؟

۲- آیا شیوه‌ی ثبت حسابداری با اصول متداول حسابداری مطابق است؟

۳- مقررات افشای اطلاعات در صورت‌های مالی چیست؟

۴- مؤسسه‌ی حسابرسی کدام است و مسئولیت آن هنگام رویارویی با اطلاعات تکمیلی آمده در

گزارش‌های سالانه یا یادداشت‌هایی که جزو صورت‌های مالی اساسی قلمداد نمی‌شوند، چیست؟

هنگامی که صورت‌های مالی و مقررات گزارشگری و استانداردهای حسابرسی پیچیده و زیاد می‌شوند، دستیابی به پاسخ این پرسش‌های بیشتر پیچیده، وقت‌گیر و دشوارتر می‌شود. هنگام پژوهش یک موضوع یا مسأله علمی توسط حسابدار یا حسابرس، در صورتی که هیچ‌گونه متن‌های معتبری درباره‌ی مسأله مورد پژوهش وجود نداشته باشد یا این نوشته‌ها، موقعیت و آدرس درست مسأله را نشان ندهند، فرآیند پژوهش بیش از پیش پیچیده‌تر می‌شود.

قلمرو پژوهش‌های حسابداری

پژوهشگر حسابداری هنگام پژوهش درباره‌ی موضوع یا مسأله حسابداری، باید از قلمرو تخصصی حرفه‌ای و بازرگانی آن مطلع باشد. او در یک محیط ایستا پژوهش نمی‌کند، بلکه در محیطی پژوهش می‌کند که پویا است. استانداردهای جدید حرفه‌ای به طور مستمر ایجاد و نشر می‌شوند و استانداردهای موجود نیز اصلاح یا لغو می‌شوند. فهرست زیر دربرگیرنده عوامل عمده‌ی محیطی است که تهیه و گسترش استانداردهای حسابداری را تحت تأثیر قرار می‌دهد:

- ۱- مقررات دولت و سایر مجامع قانونی، ۲- تأثیر قوانین گوناگون مالیاتی بر فرآیند گزارشگری مالی،
 - ۳- رویه‌ها یا مسایل صنایع تخصصی معین مانند فیلم‌سازی و صنایع یا شرکت‌های نفت و گاز، ۴- عدم ثبات رویه در عمل، ۵- اختلاف نظر بین حسابداران، مدیران اجرایی شرکت‌ها و دیگران نسبت به هدف‌های تهیه‌ی انجام‌های مالی و ۶- تنوع سازمانهای حرفه‌ای.
- در چنین محیطی پژوهشگر حسابداری به منظور تجزیه و تحلیل درست مسأله مورد پژوهش، به آگاهی یافتن از دگرگونی‌های در حال شکل‌گیری و اثرهای محیطی آن نیازمند است.

فرآیند پژوهش در حسابداری

به طور کلی فرآیند پژوهش در حسابداری، عبارت است از جستجوی منظم مجموعه معینی از دانش به منظور کشف واقعیت‌ها با اصول علمی. بنابراین هدف اصلی پژوهش کسب دانش یا اطلاعاتی است که به طور ویژه به یک موضوع با یک مسأله مربوط می‌شود. تعریف اجرایی یا عملی پژوهش موردهای زیر را در بر می‌گیرد:

- ۱- باید امکان رسیدگی منظم و تجزیه و تحلیل موضوع یا مسأله تعیین شده وجود داشته باشد. ۲- باید از

یک روش علمی مناسب استفاده شود. ۳- باید شاهدها و مدارک گویا و کافی، گردآوری و به آنها استناد شود. ۴- باید در ترسیم نتیجه‌ها، دلایل منطقی آورده شود. ۵- باید پژوهشگر قادر به اثبات درستی و منطقی بودن نتیجه‌ها باشد.

چارچوب نظری پژوهش

نظر به این که ممکن است یک سازمان در زمانهای معینی در عمل با یک موضوع یا مسأله حسابداری روبرو شود که قبلاً درباره‌ی آن هیچ اصول یا استاندارد خاصی تدوین شده یا تأییدیه‌ای از انجمن هیأت معتبری در حسابداری مبتنی بر اجرای رویه خاصی کسب نشده باشد لذا بیشتر در این موردها، پژوهشگر باید به طور نظری یک نتیجه‌ی درست و قابل توجیه را تهیه و آن را تعمیم دهد. بعضی از حسابداران یا حسابرسان یا سازمانها به منظور تهیه چارچوب برای حل موضوع‌ها و مسایل جاری خود سعی بر تعمیم یکی از نظریه‌های حسابداری بنا به وضعیت مربوطه، به شکل نظری تأکید دارند و براساس تجزیه و تحلیل‌های منطقی عوامل مورد بحث، برای مسأله یک تحلیل نظری انجام می‌دهند.

مراحل اصلی فرآیند تحقیق حسابداری

در فرآیند تحقیق مرحله‌هایی به شرح زیر مطرح می‌باشد:

۱- تعیین و تعریف مسأله

قبل از شروع فرآیند تحقیق، برای مثال، زمانی که استاد یا کارفرما برای انجام درست یک فعالیت خاص از یک دانشجو یا مؤسسه معتبر حرفه‌ای در حسابداری، درخواست نظر می‌کند موضوع یا مسأله اصلی، خود به خود تعریف شده است. با تعریف دوباره مسأله مورد تحقیق، پالایش روشن‌تر آرایه می‌شود و در قالب کلمه‌ها و عبارت‌های بهتری بیان می‌شود، در صورتی که اگر بیانیه‌ی مسأله خیلی کلی و زیاد باشد، پژوهشگر در کاوش منابعی که با مسأله مورد بحث ارتباطی ندارند، تنها اتلاف وقت خواهد کرد.

۲- گردآوری شاهدها و مدرک‌ها

پس از این که مسأله به طور صحیح و مناسب تعریف شد، پژوهشگر آماده‌ی ورود به مرحله‌ی گردآوری شاهدها و مدارک می‌شود. معمولاً گردآوری واقعی اسناد و مدارک شامل بررسی دقیق اصول و استانداردها و رویه‌های موجود و مربوط و معتبر حسابداری یا حسابرسی و بررسی روش رایج عمل رایج خواهد بود. وقتی درباره موضوع یا مسأله خاص نوشته‌های معتبر وجود ندارد، حسابدار یا حسابرس ناگزیر بر اساس تجزیه و تحلیل‌های منطقی عوامل مورد بحث، برای مسأله یک تحلیل نظری انجام می‌دهد.

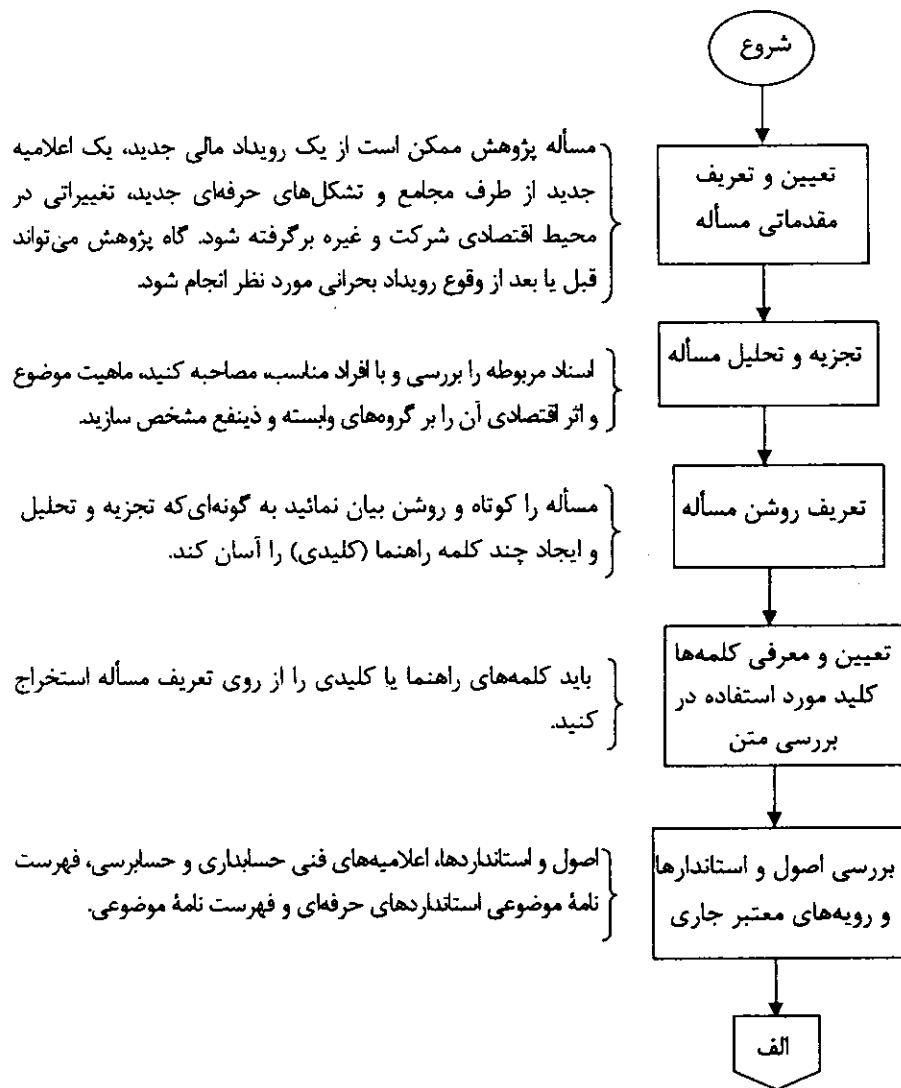
۳- تعیین راه حل ها

پس از اتمام گردآوری و بررسی مدارک، مرحله ارزیابی نتیجه ها و تعیین راه حل ها برای رسیدن به یک یا چند نتیجه ی آزمایشی و مربوط به مسأله، شروع می شود. باید هر راه حل کاملاً بر پایه ی یکی از اصول استانداردها یا رویه های معتبر یا براساس یک قضاوت نظری مستند به صورت مختصر و کامل باشد.

چنانچه راه حل های گوناگون تعیین شده اقتضا کند، ممکن است تجزیه و تحلیل و پژوهش بیشتری لازم باشد. ارزیابی مجدد ممکن است به مذاکره ی بیشتری با کارفرما یا مشاوره با مرکزهای تخصصی نیاز داشته باشد. هنگام مذاکره پیرامون یک مسأله با کارفرما، پژوهشگر باید از این واقعیت آگاه باشد که در ارزیابی راه حل ها، مدیریت شرکت هدف نیست. برای مثال ممکن است مسأله، قبول یک روش حسابداری باشد که در حال حاضر به وسیله ی کارفرما اعمال می شود. در چنین موردهایی، تحقیق مستقیم برای تأیید یا رد یک راه حل انجام می گیرد که قبلاً توسط مدیریت اتخاذ شده است. احتمال تورش و جهت دار عمل کردن، پژوهشگر را وادار خواهد کرد که در مذاکره با کارفرما با توجه به نتیجه، جانب شک و تردید را نگهدارد.

۴- ارزیابی نتایج و تعمیم آنها

پس از تجزیه و تحلیل دقیق راه حل ها، پژوهشگر نتیجه را تعیین می کند. نتیجه ی نهایی که از بین راه حل های تعیین شده، برگزیده می شود باید مستندسازی و مدارک یا شاهدهای گردآوری شده به خوبی آن را تأیید کند و سپس نتیجه به عنوان راه حل پیشنهادی به کارفرما یا در قالب پایان نامه ارایه می شود.

شکل شماره (۱-۶-پ): تشریح فرآیند تحقیق

واژه‌نامه

Action Model	مدل کنشی	Conceptual Definition	تعریف مفهومی
Additive Index	شاخص جمعی یا ترکیبی	Conditional Effect	اثر شرطی
Additivity	افزودگی	Conduct Model	مدل کنال
Aesthetics	زیباشناسی	Constructs	سازها
Agenda Setting	تنظیم دستور کار	Construct Validity	اعتبار سازهای
Analysis of Variance	تحلیل واریانس	Content Analysis	تحلیل محتوای
Assumption	فرض یا فرض	Content Variables	متغیرهای محتوایی
Atheoretical Research	پژوهش بدون مبانی نظری	Context Unit	واحد متن
Attribute Listing	فهرست صفات	Contingency Table	جدول وابستگی
Axiom	اصل بدیهی	Contingent Causation	علیت محتمل (مشروط)
Bias	سوگیری	Contingent Conditions	شرایط محتمل (مشروط)
Bidirectional Causality	علیت دو طرفه	Continuous Variables	متغیرهای پیوسته
Brainstorming	طوفان مغزی (بارش فکری)	Control Variables	متغیرهای کنترل
Categorical Variables	متغیرهای مقوله‌گسته	Covariance	هم‌تغیری
Causal Relationship	رابطه‌ی علی	Cronbachs Alpha	آلفای کرونباخ
Causal Direction	جهت علی	Cross tabulation	جدول‌بندی تقاطعی
Ceiling Effect	اثر حدبیشتر	Cross-Lagged Correlation	همبستگی تقاطعی- تأخیری
Chaos Theory	نظریه‌ی آشوب	Crutial experiments	آزمایش‌های قطعی
Concepts	مفهومها	Cumulative Nature of Science	ماهیت تراکمی علم
Degree of Formal I-evlopment	درجه‌ی توسعه‌ی رسمی (صوری)	Hypothesis	فرضیه
Dependent variable	متغیر وابسته	Hypothetico- Deductive Method	روش فرضی- قیلی
Dimension	بُعد	Independent Variable	متغیر مستقل
Elaboration	تشریح	Index	شاخص
Exhaustiveness	جامعیت	Indicator	شاخص
Experimantal (Manipulated) Variables	متغیرهای آزمایشی (مورد) دخل و تصرف قرار گرفته	Inferential Staistics	آمار استنباطی
Experimental Method	روش آزمایش	Interaction	تعامل (کنش متقابل)
Explaining the Variance	تبیین واریانس	Interactional Model	مدل تعاملی
Explanation	تبیین	Internal Replication	تکرار پذیری
Explanatory power	قدرت تبیین‌کنندگی	Internal Validity	اعتبار درونی
Expressive Model	مدل ابرازی	Interpretation	تفسیر
Eyeball Statistics	آمار تخمینی (معناداری نظری)	Intervening Variable	متغیر واسط (مداخله‌گر)
Factor Analysis	تحلیل علمی	Interval	فاصله‌ای

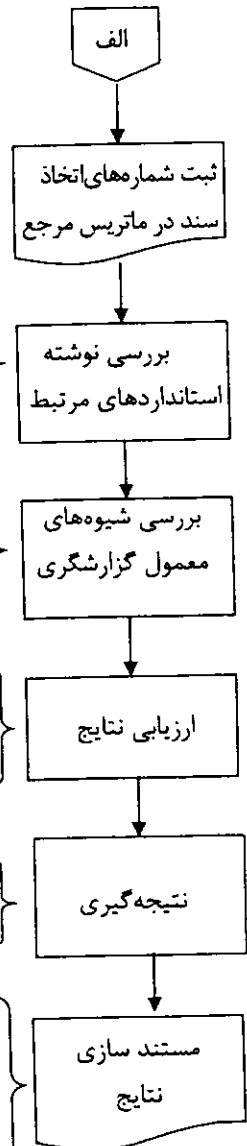
پژوهشگر باید کلیه اصول و استانداردها و رویه‌های معتبر حسابداری مورد استفاده را که به موضوع پژوهش ارتباط دارد را پژوهش و بررسی نمایند که: آیا می‌تواند در حل مسأله خود از آنها استفاده نماید یا خیر؟

نشریه‌های گزارشگری مالی، فن‌های و روش‌های حسابداری را برای یافتن روش‌های معمول گزارشگری و افشا مورد بررسی قرار دهید.

نوشته‌ها را برحسب قابلیت کاربردشان در مسأله مورد پژوهش و درجه تأییدیه معتبر ارزیابی کنید. راه‌حل‌ها را تعیین و با متخصصان مالی یا کارفرما مشورت نمایید.

نتیجه باید رویه‌های حسابداری و گزارشگری درست را بر اساس یافته‌های پژوهش مشخص نماید.

مستند سازی شامل تعریف مسأله، خلاصه فعالیت و اثر مالی آن بر شرکت، خلاصه‌ای از متون مربوطه، مبنای نتیجه‌گیری، ثبت حسابداری، تهیه و ارائه انجام‌های مالی و افشاست. (ویرایش و دیگران، ۱۳۶۸، ۴۸-۳۰)

Falsifiability	ابطال پذیری	Level of Measurement	سطح سنجش (شماره گیری)
Gender	جنسیت	Order	ترتیب
General System Theory	نظریه سیستم عمومی	Ordinal	ترتیبی
Global Variable	متغیر کلی یا ترکیبی	Panel Study	پژوهش‌های پانل
Grouping Variable	متغیر گروه بندی	Parallel Processing	پردازش
Likert Scale	مقیاس لیکرت	Parsimony	ایجاز
Linear	مدل خطی	Path Analysis	تحلیل مسیر
Main Effect	اثر عمده	Path Model	مدل مسیر
Mainstreaming	جرین سازی	Physical Model	مدل فیزیکی
Meaning Space	فضای معنایی	Population	جامعه آماری (جامعه)
Measured Variables	متغیرهای سنجشی	Post Hoc Reasoning	استدلال پسینی
Measurement	سنجش	Postulate	اصل موضوعه
Measures	سنجشها	Predictive Power	قدرت پیش بینی
Middle Range Theories	نظریه های یا برد متوسط	Presumed	مفروض
Morphological Analysis	تحلیل ریخت شناسی	Propositional	قضیه ای
Multiple Indicators of a Concept	شاخص های چندگانه ای یک مفهوم	Proposition	قضیه
Mutual Exclusiveness	طرد متقابل	Public Model	دستور کار عمومی
Natural Sciences	علوم اجتماعی	Publicity Model	مدل عمومی سازی
Nominal	اسمی	Random Input	دریوند تصادفی
Noncontent Variable/Nonvariable	متغیر نامحتوای نامتغیر	Ratio	نسبی
Null Hypothesis	فرضیه صفر	Reception Model	مدل دریافت
Operating Component	مؤلفه ای عامل	Social Theory	نظریه اجتماعی
Obtrusive Issues	مسائل ملموس (مربی)	Socio-economic Status	پایگاه اجتماعی- اقتصادی
Operational Linkage	پیوند عملیاتی	Stability	پایداری
Relational	رابطه ای	Stimulus-Response Model	مدل محرک- پاسخ
Research Hypothesis	فرضیه پژوهش	Strong Inference	استنباط قوی
Feedback	بازخورد	Structural Model	مدل ساختاری
Reinforcing Feedback	بازخورد تمکلی	Survey Method	روش پیمایشی
Reverse Causality	علیت معکوس	Syllogism	قیاس منطقی
Ritual Model	مدل مناسکی	Synchronous	هم زمان
Sample	نمونه	The stability	آزمون پذیری
Scale	مقیاس	Creative Hit List	فهرست جرقه های خلاقه
Knowledge Gap	شکاف شناختی	Scientific Jargon	زبان علمی
Lateral Thinking	فکر جانبی	Scientific Law	قانون علمی
Law	قانون	Scientific Statement	گزاره علمی
Legality	قانونی بودن	Scope	گستره

Script	سند	Theoretical Linkage	پیوند نظری
Semantical Model	مدل معنا شناسی	Theoretical Model	مدل نظری
Setting up Provocations	ایجاد سازو کارهای انگیزش	Theoretical Statement	گزاره نظری
Social Networking	شبکه اجتماعی	Unit of Analysis	واحد تحلیل
Theoretical Validity of Indicators	اعتبار نظری شاخص	Unobtrusive Issues	مسائل غیر ملموس (مربی)
Theory	نظریه	Viability	مقددگاری
Theory Building	نظریه سازی	Winnowing Process	فرایند غربالگری
Theoretical Definition	تعریف نظری		

آدمی، به پاکی بالا گیرد نه به بسیاری کار (شیخ خرقانی)

آثار دیگر مؤلف

- ۱- ارزش افزوده، راهی برای اندازه گیری بهره‌وری (مؤسسه مطالعات منابع انسانی)
- ۲- جوینده بی‌باک خدا روی خاک [شرح حال نیکوس کازانتزاکیس] (نشر رسش)
- ۳- همبالی، شیوه رهبری ایرانی [آموزه‌هایی از منطق الطیر] (دانشگاه آزاد اسلامی)
- ۴- روش تحقیق گرانددی در مدیریت (بارویکرد پایان‌نامه‌نویسی) (نشر فوژان)
- ۵- موردکاوی و موردنگاری در مدیریت (دانشکده مدیریت تهران)
- ۶- سمت خیال دوست [سفرنامه به مزار مولانا] (انتشارات بازتاب)
- ۷- روش تحقیق در مدیریت (با رویکرد پیمایشی) (نشر فوژان)
- ۸- هدفگذاری با رویکرد فردی و سازمانی (نشر فوژان)
- ۹- شیوه تهیه پژوهشنامه [برای تدوین و نقد پایان‌نامه] (نشر فوژان)
- ۱۰- بررسی مسایل جاری سازمان و مدیریت [با رویکرد موردنگاری و موردکاوی] (نشر فوژان)
- ۱۱- مدیریت کارآمد (مؤسسه کار و تامین اجتماعی)
- ۱۲- مدیریت چرخه بهبود بهره‌وری (نشر فوژان)
- ۱۳- دام‌های زمان (سازمان ملی بهره‌وری ایران)
- ۱۴- پرسه در کرانه‌های یک روح (سایه‌نما)
- ۱۵- مدیریت زمان (نشر فوژان)
- ۱۶- روش تحقیق موردپژوهی برای مستندسازی تجربه‌های سازمانی (نشر فوژان)
- ۱۷- مدیریت اخلاق حرفه‌ای در سازمان به شیوه جوانمردان (نشر فوژان)
- ۱۸- روایت دانش مدیریت در مدرنیته ایرانی (نشر فوژان)
- ۱۹- بررسی مسایل مدیریتی ایران (نشر فوژان)

(برای آگاهی بیشتر به سایت WWW.Khaki.ir مراجعه شود)

